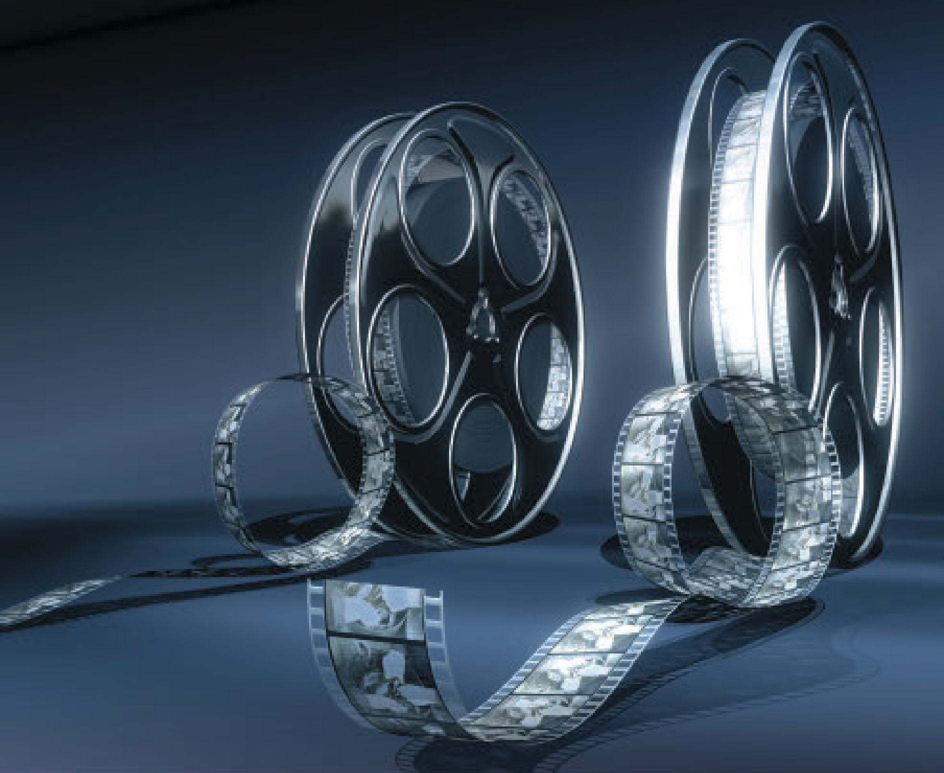

زنجیرەی دۆسیەکانی سەردەم ١٨

سینەما

حەوتەمین هونەر

کۆمەڵێک نووسەر

سینەما

حەوتەمین هونەر

hewalname.com/ku/

زنجیرەی کتێبی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم
دۆسیەکانی سەردەم (١٨)

سەرپەرشتیاری گشتیی زنجیرە
ئازاد بەرزنجی

www.sardem.info

hewalname.com/ku/

■ سینەما: حەوتەمین هونەر

نووسینی: کۆمەڵێک نووسەر

وەرگێڕانی: چەند وەرگێڕێک

بابەت: هونەر

دیزاینی ناوەوە و بەرگ: هەڵکەوت عەبدوڵڵا

تیراژ: (٥٠٠) دانە

نرخ: ٣٠٠٠ دینار

■ چاپی یەکەم: چاپخانەی (سەردەم) ساڵی ٢٠١٧ کوردستان ـ سلێمانی

■ لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ژمارە ( )ی ساڵی ٢٠١٧ی پێدراوە

مافی لەچاپدانەوەی بۆ دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم پارێزراوە©

کۆمەڵێک نووسەر

سینەما

حەوتەمین هونەر

hewalname.com/ku/

سلێمانی ٢٠١٧

hewalname.com/ku/

سینەما چییە؟

مێهناز نەزەری

لە فارسییەوە: ئاریا ئەحمەدی

سینەما لە بنەڕەتدا وشەیەکی یۆنانییە بە مانای جووڵە، بەڵام لە زاراوەدا سینەما بە مانای تەکنۆلۆژیا و هونەرێک دێت، کە بە هاوکاریی زنجیرەیەک وێنە لە حاڵی جووڵە و هەژاندا پەیامێک بە لایەنی بەرانبەر (واتە بینەر) دەگەیەنێت.

سینەما دوایین هونەر، یاخود بە دەربڕینێکی دیکە، حەوتەمین هونەرە. شەش هونەرەکەی دیکەش بریتین لە: شانۆ، نیگارکێشی، پەیکەرسازی، بیناسازی، مۆسیقا و سەما. لەم نێوەشدا سینەما تەنیا هونەرێکە، نەک تەنیا شەش هونەرەکەی دیکەی لە خزمەت گرتووە، بەڵکو بە شێوازێکیش توانیویەتی ئەو شەش هونەرەش سەر بخات؛ هەروەها سینەما پیشە، هونەر و تەکنیکیشی لە خزمەتدا گرتووە و لە دەقی خۆیدا جێی کردووەتەوە.

بایەخی سینەما

هێشتا سینەما خولە سەرەتاییەکانی خۆی دەپێوێت، کە لینین (یەکێک لە دامەزرێنەران و سەرکردەکانی سیستمی کۆمۆنیستیی یەکێتیی سۆڤیەتی جاران) دەربارەی سینەما ڕایگەیاند: «ئەگەر سینەما لەگەڵ ئێمەدا بێت و هەموو لەشکری دنیاش دژمان بن، ئەوا دواجار ئێمە سەر دەکەوین».

newalname.com/ku

هەر ئەم ڕستەیە کە لە زاری سیاسەتمەدارێک گوازراوەتەوە، بە باشی پیشاندەری بایەخ و دەسەڵاتی سینەمایە. سینەما ئامێرێکی باشە بۆ پڕوپاگەندە و خستنەڕووی ڕوانگەکان و هزرە سیاسی، کۆمەڵایەتی و تەنانەت هزرە ئابوورییەکان. هەر لەم ڕووەوەیە کە هەندێک جار سینەما لایەنی بەرانبەری (واتە بینەر) بەرەو چەواشەکردن دەبات و لە بازنەی پڕوپاگەندەی بەرفراوانیدا دیلی دەکات؛ بەڵام سەرباری ئەمەش سینەما خزمەتێکی زۆر و شیاوی بە زانستە جیاجیاکان کردووە، هەر لە زانستی پزیشکی و ئەلەکترۆنیکی و جوگرافیاوە بگرە تا دەگاتە زانستی فیزیا، کیمیا و مێژوو. سینەما ئەو ئامێرە بیستراو و دیتراوە سەرنجڕاکێشەیە، کە گەورەترین کاریگەریی هەیە لە دروستکردنی خەون و خەیاڵ و خوڵقاندنی کەسایەتیی خۆشویستراو، کەسایەتیی سۆزبزوێن، یاخود کەسایەتیی ڕقهەستێندا. دواجار سینەما گەورەترین کاریگەریی لە خوڵقاندنی هەستی قووڵی مرۆڤدا هەیە، لە عیشق و سۆزەوە بیگرە تا دەگاتە ڕق و ترس.

ئیدی سینەما ئامرازێکی سانا بۆ سەرگەرمی و سەرقاڵکردن نییە. سینەما هەنگاوی زۆر زیاتری بۆ پێشەوە هەڵگرتووە و ئەزموون پیشانی داوە، کە ڕەچاونەکردنی سینەما لە لایەن بینەرانی ئاسایی، یاخود سیاسەتدارێژەرانی کۆمەڵایەتی، کولتووری و سیاسییەکانی کۆمەڵگە جیاجیاکاندا کارێکی ناعەقڵانییە.

کەش (فەزا)ی سینەمایی

کەشی سینەمایی هەمان کەش و بازنەیە کە لە فیلمدا دەخوڵقێت و پەیوەندیی بە دنیای دیتراو، یان جیهانی عەینییەوە

نییە. دەتوانرێت کەشی سینەمایی بەم شێوازانەی خوارەوە لە کەشی ڕاستەقینە جیا بکرێتەوە:

١. کەشی سینەمایی دووڕەهەندییە و وێنەگەلێک دەخوڵقێنێت کە (دەتوانین لە ڕووی زاراوەییەوە بڵێین) قووڵایی و ناخیان نییە. ئەم کەشە، کاریگەریی لەسەر تێگەیشتنی ئێمە لە قەبارەکان، بەشەکان و پەیوەندیی شتەکان پێکەوە دادەنێت. هەر بەم هۆیەشەوەیە کە فیلمسازەکان لە تێکەڵبەندی چوارچێوە، بەکارهێنانی زوومە تایبەتـەکان، تۆمارکـردن و جووڵەی کامێراگەلێکی جۆراوجۆردا کەڵک وەردەگرن، بۆ ئەوەی بە چەشنێک ئەم ئاڵۆزییانە قەرەبوو بکەنەوە، کەشێکی هاوچەشنی کەشی ڕاستەقینە و جێی پەسەندی بینەر پێک بهێنن.

٢. تۆمارکردنی دیمەنەکان لە گۆشە جیاوازەکاندا، دەتوانێت کەشێکی نوێ و تاکانە بخوڵقێنێت و ئەزموونێکی نوێش بێت بۆ بینەر.

٣. کەشی ڕاستەقینە و دیتراو، بۆ ئێمە بەردەوامە و هیچ جۆرە پچڕان و لێبوونەوەیەکی تیادا نییە، بەڵام ڕێکخستن و تۆمارکردن دەتوانێت لە کەشێکی سینەماییدا، بەرەو پێش و پاشەوەمان ببات. ئێمە دەتوانین لەم کەشەدا و بێ هیچ جۆرە جووڵەیەک، دیمەنێک لـە گۆشـە و مەودا جۆراوجۆرەکاندا ببینین. تۆمارکردنێکی وەها، دیمەنی کەشەکە (پریسپکتیڤ\ perspective) هونەری وێناکردنی شتەکان و دیمەنەکان لەناو دەبات، یاخود هەڵیدەگەڕێنێتەوە.

٤. لە سینەمادا دەتوانرێت بە دیکۆرگەلێگی جۆراوجۆر و کەڵکوەرگرتن لە داڕشتنی دیمەنگەلێکی ئاڵۆز و ئەمڕۆیانەدا، لە ڕێی گرافیکگەلی کۆمپیوتەری کەشـێکی سەیروسەمەرە بخوڵقێنرێت و بە جۆرێک سەرنجی بینەر ڕابکێشێت کە کۆی

شتەکان بە سروشتی و پەسەندکراو بۆی دەربکەون. ئەمە لە کاتێکدا، کە بینەر هەرگیز ئەزموونێکی وەهای لە دنیای ڕاستەقینەدا نەبووە و پێدەچێت هەرگیزیش نەیبێت.

کاتی سینەمایی

بەدوایەکداهاتنی کات و ڕووداوگەلێکی مێژوویی لە فیلمدا، پەیوەندیی بە تێپەربوونی کات لە دنیای ڕاستەقینەدا نییە. لە کاتێکدا بینەر لە ژیانی ڕۆژانەی خۆیدا، لەگەڵ ڕەوتێکی بێبەزەییانەی چرکەکان و کاتژمێرەکان و ڕۆژەکاندا سەروکاری هەیە، سینەما ئەم توانایەی تیایە کە بەم شێوازانەی خوارەوە ئەو ڕەوتە لۆجیکییە بشێوێنێت، یان تەنانەت ڕەوتێکی زەمەنیی نوێ بخوڵقێنێت:

١. هاوکات پیشاندانی ڕووداوە جۆراوجۆرەکان کە لە کات و سەردەمە جیاجیاکاندا ڕوویان داوە، بە چەشنێک لە یەک کاتدا بەرچاو بکەون.

٢. سڕینەوەی کاتە ناگرنگەکان لە دیمەنەکان و سکانسەکاندا (بەشەکانی فیلمێک کە پەیوەندیی بە دیمەنێکەوە هەبێت). لەم کاتەدا هیچ ڕووداوێک کە بە کەڵکی سینەماوە بێت، ڕوو نادات. بۆ نموونە لە دیمەنێکدا ئێمە دەستپێکی وەگەڕکەوتنی ئۆتۆمبیلێک بۆ گەیشتن بە شوێنی مەبەست دەبینین. لە دیمەنی دواتردا بەبێ ئەوەی چاومان بە وەگەڕکەوتنی ئۆتۆمبیلەکە لە ئاڕاستەی خۆیدا بکەوێت، ئۆتۆمبیلەکە لە شوێنی مەبەست و دیاریکراوی خۆیدا دەبینین.

٣. بە پێچەوانەی ئەوەی لەمەڕ خاڵی سەرەوە (خاڵی ٢) باسمان کرد، هەندێک جار کاتی ڕاستەقینە بەرفراوان و زۆر دەکرێت. ئەم کارە لەسەر دیمەنە گرنگ و هەستیارەکان ئەنجام

howalname.com/ku

دەدرێت. بۆ ئەم مەبەستەش دیمەنگەلێک کە لە چەند گۆشە و مەودای جۆراوجۆردا لە تاکە ڕووداوێکـەوە وەرگیـراوە، لـە تەنیشت یەکەوە پیشان دەدرێن و بەم شێوەیە کاتی ڕاستەقینەی ڕووداوەکە زیاد دەکەن.

٤. فروانکردن یاخود کورتکردنەوەی هەست و تێگەیشتنی کاتی بینەر، لە ڕێی پچڕانی خێرا و بزووتنی کامێرادا.

٥. پێشڤەچوون یاخود گەڕانەوە لە کاتدا، ئەویش لە ڕێی فلاشباک (back flash)، یاخود فلاش فۆروارد (forward flash)دا.

٦. تێکەڵکردنی دیمەنی دوو ڕووداوی جۆراوجۆر لە دوو کاتی جیاوازدا، بۆ ئەوەی هەست و تێگەیشتنی ناکۆک بخوڵقێنێت.

دەبێت ڕەچاوی ئەوە بکەین کە گشت ئەم یاسایانە بە شێوازی ناخودئاگا، بە درێژایی مێژووی سینەما لە مێشکی بینەردا جێی گرتووە، بە چەشنێک سینەما بینەری بۆ پێکهێنانی پەیوەندیی لەگەڵ خۆیدا ڕێک خستووە و فێری کردووە. لە کاتێکدا یەکەمین بینەرانی سینەما توانای تێگەیشتنی بچووکترین ئاڵۆزیی کات و شوێنی فیلمەکانیان نەبووە. بینەری ئەمڕۆ توانای تێگەیشتن و قبووڵکردنی ئاڵۆزترین ڕیکخستنەکانی سینەمایی هەیە.

سەرچاوە

دانشنامەی رشد

hewalname.com/ku/

شارستانییەتی وێنە
لە ئیمپریشینیزمەوە بۆ سینەما

د. شاهۆ سەعید

هەمیشە لە نێوان وێنە و کڵێشە، خەیاڵ و گوزارشت، یاخیبوونی هونەری و پابەندبوونی ڕەخنەییدا دانوستان و لێکگەیشتنی کاتی و ململانێ و ناکۆکیی بەردەوام هەبووە. هۆی بەردەوامبوونی ئەو ململانێ و ناکۆکییە دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی ئاماژەی هونەری، کە هەمیشە ئەداتی و ناڕاستەوخۆیە، پێویستی بە نێوەندی بینراو، گوتراو، یان نووسراو هەیە بە مەبەستی بەرجەستەکردنی واتای وێنەیی و چێژی ئیستاتیکی لە زەینی مرۆییدا.

مرۆڤ بە حوکمی پێوەرە ڕەخنەیی و ئیستاتیکییەکان، بە ئەندازەیەک هۆگری ئاماژە هونەری و ئەدەبییەکان بووە، ئەوەی لە بیر چووەتەوە کە ئەو ئاماژانە لە بنەڕەتدا غایەت نەبوون، بەڵکو ئامڕازگەلێک بوون بۆ بەرجەستەکردنی چێژی ئیستاتیکی. هەر بۆیە هونەرمەندە ئیمپریشنیستەکان لە سەرەتای دەرکەوتنیانەوە، هەوڵیان دا لە تابلۆکانیاندا لەو چێژە ئیستاتیکییەوە دەست پێ بکەن کە لە زەینی بینەردا دروست دەبێت، تەنانەت ئەگەر لەسەر حیسابی فۆڕم و پێوەرە ڕەخنەییەکانیش بێت. پاشان هاوزەمان لەگەڵ پێشکەوتنە گەورەکانی بواری

hewalname.com/ku/

دەرهێنان و تەکنۆلۆجیای سینەماییدا، ئاسۆی دەربازبوون لەو کێشەیە لە هەموو کات زیاتر بەرەو کرانەوە کشا، چونکە سینەما هونەرێکە جگە لەوەی توانای بەرجەستەکردنی خەیاڵ و دنیابینییە زۆر تایبەتەکانی هەیە، توانیویشیەتی درزێک بخاتە نێو ئەو جیاکارییە کۆنکرێتییەی کە لە نێوان ژانرە هونەری و ئەدەبییەکاندا هەیە و دیاردەیەکی ئیستاتیکیی فرە ژانرە دروست بکات، کە لە ناویدا هونەرە بیستراو و بینراو و نووسراوەکان، هەموویان پێکەوە پێویستیان بە یەکترە و هیچ کامیان بێ ئەوی تر توانای بەرهەمهێنانی جوانیی فرەڕەهەندیی نییە.

جوانی، وەک بارگەیەکی هێمائامێزیی مرۆیی بە ئەندازەیەک هەستیارە، کە زۆر جار بەرگەی دابەشبوون و کۆت و پێودانگە ڕەخنەیی و ئیستاتیکییەکان ناگرێت، بەڵام هەر دەبوو لەگەڵ یەکەمین ئەفراندن و یەکەمین دەرکەوتنی سادەی هونەردا، یەکەمین سنووری نێوان ژانرە هونەرییەکان و سەرەتاییترین ئیلمێنتی دەسەڵاتی ڕەخنەیی لەدایک ببێت. بۆ نموونە دەبوو نیگار وەک هونەرێکی ڕووتەختی سەر تابلۆ لە پەیکەر، وەک هونەرێکی بەرجەستەی نێو بۆشایی جیا ببێتەوە. دەبوو حیکایەت وەک هونەرێکی گێڕدراوە کە لە تەونی وشە و زمان پێک دێت. لە موزیک وەک هونەرێکی ژەندراو، کە ئیلمێنتەکانی نۆتە و ڕیتمن جیا بکرێتەوە. واتە هەرچەندە مرۆڤ بۆ پەیبردن بە جوانی بوونەوەرێکی ئەفرێنەرە، بەڵام لە هەمان کاتدا بوونەوەرێکی پەرتکەری دەسەڵاتگەرە، کە هەمیشە خوازیاری دابەشکردن، کلێشەبەندی، دروستکردنی سنوور و چوارچێوەیە.

تۆ بڵێیت ڕۆژێک لە ڕۆژان جوانی بچێتەوە دۆخی ڕەهای خۆی، کە مرۆڤ وەک ئەزموونێکی فینۆمینۆلۆجی بێ هیچ نێوەند و کلێشە و پێودانگێکی ڕەخنەیی پراکتیزەی بکات؟

تۆ بڵێیت ڕۆژێک دابێت پێشبینییەکەی هیگڵ بێتە دی، کاتێک زەنگی مەرگی هونەر و ئاوابوونی ژانرە تەقلیدییەکانی لێ دا و پێی وا بوو هونەر بە چەند قۆناغێکی کرانەوەی مەزندا تێدەپەڕێت، تا لەگەڵ ڕۆحی ڕەهادا یەک دێتەوە؟ لە ڕاڤەکردنی ئەو پێشبینییەدا هەندێک لێکۆڵیار دۆخی میدیالۆجیی جاڵجاڵۆکەئاسای ڕۆژگاری ئەمڕۆمان، کە سەراپای ئاسمان و زەمینی مرۆیی تەنیوە بە دیمەنێکی سەرەتای دەرکەوتنی ئەو ڕۆحە ڕەهایە دەبینن؟ بەڵام «جیانی فاتیمۆ» دەربارەی ئەو نزیککارییە پێی وایە ئەوەی ئەمڕۆ لە بواری ڕاگەیاندندا بەدی دەکرێت، دیمەنە ڕاستەقینەکەی ڕۆحی ڕەها نییە، بەڵکو دیمەنە کاریکاتێرییەکەیەتی، چونکە ئەوەی مرۆڤی سەرسام کردووە تەکنۆلۆجیای بەرهەمهێنانی گوتارە نەک خودی گوتار(١). هەمان ئایرۆن بۆ سینەماش دەست دەدات، چونکە لە پشت کۆمپانیا و ستۆدیۆ گەورەکانی بەرهەمهێنانی فیلمەوە، لۆجیکی بازاڕ و بەکاڵاکردنی چێژی گشتی بە پلەی یەکەم ئامادەیە، نەک ئەنگێزەی جوانییەک کە وەک هیگڵ خەونی پێوە دەبینی، ڕۆحی مرۆیی لە دۆخی ڕەهابوونیدا بەرهەمی بهێنێت، بەڵام ئایا ئەم ئەڵقەیەی بەرجەستەبوونی جوانی لە دیمەنە جیهانییە بەرفراوانەکەیدا ئەڵقەی گەورەتر و ڕەهاتری بەدوادا دێت؟

مرۆڤی سەردەم گرفتاری دەستی دوو کێشەی هونەرییە، لە لایەکەوە خوازیارە درێژە بەو کەلەپوورە هونەرییە مۆدێرنە بدات کە دابەش کراوە بەسەر ژانر و پسپۆڕییە جیاوازەکاندا، بەڵام ئەوەش پێویستی بە حەوسەڵەیەکی زۆر و ڕۆژووگرتنێکی بەردەوامە بۆ پارێزکردن لە فریوی چێژە سادەکان. لە لایەکی تریشەوە خوازیاری یەکخستنی دیمەنە پەرتەکانی جوانییە، وەک لە میدیای بینراو (مرئی)دا بەرجەستە دەبێت، بەڵام ئەوەش

hewalname.com/kurd

داخوازییەکی میللییە بە پلەی یەکەم و زیاتر مرۆڤ دەکاتە بوونەوەرێکی بەرخۆر و سەرفکەری بەرهەمە هونەرییەکان لە پاڵ کاڵا ماددییەکاندا.

لە ڕۆژگاری ئەمڕۆماندا فیلم و بەرنامەی تەلەڤزیۆنی، بە هەموو جۆرە بەرز و نزمەکانییەوە، خەریکە جێگەی گێڕانەوەی تەقلیدیی دەگرێتەوە، کە پێشتر ئەدەب و ڕۆژنامەوانیی چاپکراو، یان وەک «مارشاڵ ماکلۆهان» گوتی: «مۆدێرنیزمی گۆتێنبێرگ گوزارشتی لێ دەکرد»(٢). ئێستا تیشکەوێنە و زانیارییە ئەلیکترۆنییەکان وەک یەکێک لە نووسەران دەڵێت: «تەنیا بەشێک نییە لە ژیانی نوێ، بەڵکو خودی ژیانی نوێیە»(٣). هەرچەندە زۆر کەس ئەم دۆخە، لە ڕووی ڕەخنەییەوە بە درێژبوونەوەی جوانناسیی مۆدێرن دەبینن، کە تازەیی و لادان لە پێوەرە هونەرییە پێشوەختەکانی کردبووە پێوەری سەرەکیی هەر داهێنانێکی هونەری، بەڵام هەرگیز تیۆرەی ڕەخنەیی مۆدێرن پێشبینیی ئەوەی نەکردبوو تەکنۆلۆجیای بەرهەمهێنانی تیشکەوێنە بگاتە ئاستێک، توانای بزواندنی چێژ و جێگرتنەوەی بەشێکی زۆری ژانرەکانی تری هەبێت، بێ ئەوەی پێویستی بە زەمینەی ڕەخنەیی و ئیستاتیکیی پێشوەخت هەبێت.

هەندێک لە بیریاران ئەم دۆخە بە قەیرانی مۆدێرنیزم لە قەڵەم دەدەن، کە تیایدا وێنەکان هێندە بە خێرایی تێدەپەڕن، کەس توانای ڕاگرتنیانی نییە تا لێیان ورد ببێتەوە و تەفسیریان بکات. هەندێکیش بە سەرەتای قۆناغی پاشمۆدێرنیزم لە قەڵەمی دەدەن کە سەردەمی هاتنەقسەی وێنەیە، بە جۆرێک ئیستاتیکای مۆدێرن لە پێگە ترانسندنتاڵەکەیەوە پێشبینیی نەکردووە و حیسابی بۆ نەکردووە. لێرەوە «هانز جۆرج گادامێر» ڕەخنە لە جوانناسیی مۆدێرن دەگرێت، بەوەی جوانناسییەکی ئەبستراکت و

پەرتکەرە، چ لەسەر ئاستی ژانرەکان کە سنووری کۆنکریتیی خستووەتە نێوان شیعر، موزیک، چیرۆک و تا دوایی، چ لەسەر ئاستی غرووری داهێنەرەکان، کە دوور لە ڕۆحی تیم زۆر خۆپەرست و نێرسیسییانە لە هەوڵی سەلماندنی شوناسی زۆر شەخسیی خۆیاندا بوون(٤). گادامێر پێی وایە لە بواری هونەری بینراودا جوانناسیی مۆدێرن بە شێوازێکی ئەندازەیی لە وێنە و فیگەرەکانی ڕوانیوە، بە جۆرێک ڕوانگەی ڕاستەهێڵی کردووەتە تاقە پێوەری هونەری وێنەکێشان و وەک بەرهەمێکی مەزنی پێشکەوتنی هونەری و زانستی ئەژماری کردووە، بەڵام بە ڕای وی ڕوانگەی تەکنۆلۆجی تەنیا دەلاقەیەکی زۆر بچووک دەخاتە سەرپشت بۆ پەیبردن بە جوانییەکان، لە کاتێکدا بەهرەی بینین و وێناکردن لە مرۆڤدا توانای ڕۆشنکردنەوەی زۆر ناوچەی نەبینراو و نەدۆزراوەی تری هەیە، کە تیشکۆی ئەندازەیی و ڕاستەهێڵی پەی پێ نابات(٥).

«مارتن هایدیگەر» لە دیدێکی فینۆمینۆلۆجیی بوونگەرییەوە، باس لە نیگەرانیی مرۆڤی مۆدێرن دەکات کە توانای کۆکردنەوەو پێکەوەگرێدانی وێنەکانی نەماوە، چونکە بوون (Being)ی دابەش کردووە بەسەر چەندین لقەبوونی بچووکدا. مرۆڤ هەرچەندە لە بنەڕەتدا نزیکترین بوونەوەر بووە لە بوونەوە، «بەڵام لە چەرخی ئێستادا بووەتە دوورترین. مرۆڤی مۆدێرن پەیوەندییەکانی خۆی لەگەڵ بووندا بە هەموو دەوڵەمەندی و ناوچە پاکیزەکانیەوە لە دەست داوە. جۆرێکی تر لە پەیوەندیی لەگەڵ بوونەوەرە هەندەکی (جزئی)یەکاندا دامەزراندووە. مرۆڤ بووەتە بوونەوەرێکی بێڕەگ و نامۆ بە خۆی و جیهان، بە ناو بۆشاییەکی نیهلیستیدا جووڵە دەکات»(٦)، بەڵام تەنانەت هایدیگەریش بەردەوامی بە هەمان ئەو دۆخی پەرتبوونەی

جوانی دەدات کاتێک پێشنیاز دەکات لـە ڕێگـەی شـیعرەوە سەرلەنوێ بوون بدۆزرێتەوە، چونکە بە ڕای وی کاتێک مرۆڤ دەبێتە بوونەوەرێکی شیعری، ئیتر پەیوەندییە ساختەکانی لەگەڵ بوونی بەشەکیدا بۆ ئاشکرا دەبێت، لە نیگەرانییەکی قووڵدا هەسـت بە حەقیقەتی دۆخی نیهلیستی ڕەهای خۆی دەکـات. تەنیا لەو دۆخی نیگەرانییە قووڵەشدا دەزوولەکانی کەینوونەی دەوڵەمەند و پاکیزە دەبینێتەوە.

ئایا شیعر وەک ژانرێک کە تەونی خۆی لە زمان دەچنێت، چ ڕووبەرێکی ناوچە بزرەکانی بوون لە دنیای ئاماژەوێنەییەکاندا دەبینێتەوە؟ «پۆل ڕیکۆر» لە وەڵامی پرسیارێکی لەم جۆرەدا، سەرباری سەرسامیی پێشوەختی بە میتۆدی هەریەک لە هایدیگەر و گادامێر، پێی وایە شوناسی شیعری تاکە شوناسی باڵای مرۆڤ نییە، بەڵکو شوناسی حیکایەتخوانی ڕەسەنترە. مرۆڤ لە ڕێگەی ژیان خۆیەوە ژیان ناناسێت، بەڵکو لە ڕێگەی ئەو حیکایەتانەوە پەی پێ دەبات کە لە هەناویدان. گوتاری شیعری هەرچەندە گوزارشت لە ئیرادەیەکی باڵای جوانناسیی مرۆڤ دەکات، بەڵام وەک گوتارێکی خودگەریی باڵاخواز دەمێنێتەوە، هەرچی گوتاری حیکایەتخوانییە گوتارێکی کۆمەڵایەتی و ئاسۆییە. شیعر جوانییەکی خودگەریی پەتییە لە دەرەوەی پێشمەرجە ئیستاتیکییەکانی نێوکۆ (سیاق، context)، بەتایبەتی نێوکۆی کات؛ بەڵام حیکایەت جوانییەکە وابەستەی نێوکۆی کۆمەڵایەتی و مێژووییە، پێویستی بە پێشمەرجەکانی چنین و دیالۆگی نێوان مرۆڤەکانە لە ناو کاتدا(٧).

«واڵتەر بنیامین» کە هەندێک بە پێشەنگی ئیستاتیکای وێنەیی پاشمۆدێرنیزم لە قەڵەمی دەدەن، بە پێچەوانەوە وای دەبینێت ئەوەی مانا دەبەخشێت بە حیکایەتەکان وێنەکانە، چ

ئەوانەی ڕاستەوخۆن چ ئەوانەی لە خەیاڵ و یادەوەریماندا هەڵمانگرتوون، حیکایەت لەو شارستانییەتانەدا گەورەیە کە وێنە تیایاندا ئازادە، چونکە «مێژوو لە حیکایەتەکاندا هەڵناگیرێت، بەڵکو بە ناو وێنەکاندا پەرش دەبێتەوە»(٨). چەندین جوانناس و ڕەخنەگری تر هەن، هەریەکەیان لە گۆشەنیگایەکی فەلسەفی و چێژێکی ئیستاتیکیی تایبەتەوە پلەبەندییان لە نێوان هونەرەکاندا دامەزراندووە. بۆ نموونە ڕەخنەگرێکی وەک «ڕۆبێرت شۆڵز» لە ناو هونەرەکاندا موزیکی پێ گرنگتر و باڵاترە، چونکە لە هەموویان پاکیزەتر و ئەبستراکتترە، موزیک لای وی «کامڵترین هونەرە، چونکە ئاماژەی ڕاستەوخۆ بۆ هیچ شتێک ناکات، هیچ شتێک ناسەلمێنێت و بەرگرییش لە هیچ شتێک ناکات»(٩).

لە سەروبەندی ئەم ململانێیەی نێوان ژانر و دەرکەوتە جیاوازەکانی جوانیدا، کە هەریەکەیان داهێنەر و تیۆرسازی خۆی هەیە، «ئیمبێرتۆ ئیکۆ» لە دیدێکی سیمانتیکیی هێرمینیۆتیکییەوە هەوڵ دەدات ئەفسانەی سنووربەندی نێوان هونەرەکان هەڵبوەشێنێتەوە، تەنانەت سنوورە لۆجیکی و ئەقڵانییەکانیش، چونکە بەو ئەندازەیەی ئەو سنووربەندییە خزمەتی مرۆڤی کردووە، چەندین کێشە و کۆسپیشی بۆ دروست کردووە. میحنەتی مرۆڤی مۆدێرن بریتییە لە گەڕانی بەردەوام و بێهوودە بە شوێن ماناکانی جوانی و دابەشکردن و پۆلێنکردنیدا، چونکە ئەقڵانییەتی لۆجیکی لە بنەڕەتەوە هەوڵی داوە سنوور لەنێوان گوتەزا و مانا و پێناسەکاندا دروست بکات و ئەنجامەکان بباتەوە سەر هۆکارەکان، بەڵام ڕەگوڕیشەی ئەم ئەقڵانییەتە لۆجیکییە بە ڕای «ئیکۆ»، بە تەنیا ناچێتەوە سەر خولیا مەعریفییەکانی مرۆڤ، بەڵکو هەر لە سەرەتاوە پاساوی سیاسی، ئابووری و هەندێک جاریش پاساوی ئەفسانەیی خۆی

هەبووە(١٠). مرۆڤ لە کۆنەوە شەیدای دروستکردنی سنوورە، بەڵام سەرەتا سنوور پێداویستییەکی ئابووریی سیاسی بوو بۆ جیاکردنەوەی موڵکوماڵ و زەویی کشتوکاڵی و قەڵەمڕەویی دەسەڵاتدارەکان. دواتر ئەم سنووربەندییە وەک پێداویستییەکی ژیان پاساوی مەعریفیی بۆ دۆزرایەوە تا پێگەیەکی بەهێزی لە زەین و ئەقڵی مرۆڤدا داگیر کرد، بووە هەوێنی یاسای پێناسە و چەمکسازی و پۆلێنکاری، کە یاسایەکی لۆجیکییە و لە ڕێگەیەوە مرۆڤ هەوڵ دەدات پێناسەی تایبەت ببەخشێتە هەموو دیاردە ماددی و ڕەمزییەکان. ئیدی هەروەک چۆن زەوی و کەرەستە ماددییەکان دابەش کران و هەریەکەیان خاوەنی خۆی بۆ پەیدا بوو، بە هەمان لۆجیک بەرهەم و کەرەستە ڕەمزییەکان (تەنانەت ئیستاتیکییەکانیش) دابەش کران و سنووربەندی خرایە نێوان ژانر و جۆرە ئەدەبی و هونەرییەکانەوە.

ساڵی ١٨٥٥، واتە سەدە و نیوێک لەمەوبەر هەڵوێستێکی پێشانگەی جیهانی لە پاریس پرسیار و گومانی لای هونەرمەندو ڕەخنەگرە شێوەکارەکان ورووژاند سەبارەت بە چارەنووسی ژانرە هونەرییەکان، بەتایبەتی هونەری شێوەکاری. لەو پێشانگەیەدا بڕیار درا لە پاڵ تابلۆ و پەیکەر و کارە هونەرییە تەقلیدییەکاندا هۆڵێکی تایبەت بۆ نمایشکردنی وێنەی فۆتۆگراف بکرێتەوە. واتە لەدایکبوونی ئەو ژانرە نوێیە ترسی لای پاسەوانانی ژانرە تەقلیدییەکان بەتایبەتی نیگارکێشی، دروست کرد، چونکە پێدەچوو فۆتۆگراف ببێتە ڕکابەرێکی بەهێزی نیگاری سەر تابلۆ. ترسێک هاتە گۆڕێ کە دەشێت فۆتۆگراف کێشە بۆ سنووربەندی و پێناسەی تایبەتیی ژانرەکان دروست بکات. ئەو ڕووداوە یەکەمین درزی خستە نێو غرووری ئیستاتیکیی مرۆڤی مۆدێرنەوە، هەر بۆیە ڕەخنەگرێکی وەک

«ڕۆبێرت رای» بە یەکێک لە چرکە سەرەتاییەکانی چاخی پۆستمۆدێرن لە قەڵەمی دەدات(١١).

هونەری فۆتۆگراف تەنیا کێشەی بۆ هونەری شێوەکاری دروست نەکرد، بەڵکو کێشەی بۆ ئەو پۆلێنکردنە تەقلیدییەش دروست کرد کە لە نێوان هونەرە شوێنگر و هونەرە کاتگرەکاندا (الفنون المكانية و الفنون الزمانية) هەبوو، بەو پێیەی هونەرەکانی وەک پەیکەر و نیگار و سیرامیک، بە یەک جار شوێنێکی دیاریکراو داگیر دەکەن، بەڵام هونەرەکانی وەک موزیک و حیکایەت و دراما لە ناو کاتدا، سات لە دوای سات نمایش دەکرێن. تەکنۆلۆجیای فۆتۆگراف توانیی جووڵە بخاتە ئەزموونی ژیانی مرۆیی و زیندوویێتیی زیاتر ببەخشێتە ئەو وێنانەی کە دەشێت لە شوێندا هاوشێوە بن، بەڵام لە کاتدا جیاواز بوون. سینەما لەسەر ئەو گریمانەیە دامەزراوە کە دەشێت لە ڕێگەی دووبارەکردنەوەی چەند وێنەیەکی جیاواز و جێگیرەوە (لە شوێندا) ڕەهەندێکی زەمەنی ببەخشرێتە وێنەی بینراو و هونەرە شوێنگر و کاتگرەکان پێکەوە کۆ بکرێنەوە. لە سینەما و سەردەمی تیشکەوێنەدا، چیتر وێنەی جێگیر نامێنێتەوە، چیتر دیمەنێک لە دیمەنەکان ئۆرجیناڵ و ئەوانی تر لاوەکی نین، بەڵکو ئەوەی بایەخ دەبەخشێتە کۆی کارە هونەرییەکە، نە وێنەیە بە تەنیا، نە موزێک و سترێسی وشەکانە نە چنینی سیناریۆکەیە، بەڵکو کۆنتێکستێکی پڕ جووڵەی پێکهاتە جیاوازەکانە، کە هەموویان بە تەنیا لاوەکین و پێکەوە جەوهەرین.

ئیمپریشنیزم (Impressionism)، وەک ڕێچکەیەکی هونەری و ڕوانینێکی ئیستاتیکیی دنیای نوێ کاتێک سەری هەڵدا، کە فۆتۆگراف دەیتوانی ئەزموونی ژیان لە ڕووی فۆڕمەوە زیندووتر بگوازێتەوە تا هونەری نیگارکێشان. بۆیە خولیای

بەرجەستەکردنی جووڵە لە هونەری شێوەکاریدا خولیای هونەرمەندە ئیمپریشنیستەکان بوو، کە هەوڵیان دەدا ئەزموونی ژیان بەو شێوەیەی کە مرۆڤ هەستی پێ دەکات، نەک بەو جۆرەی بیری لێ دەکاتەوە، بگوازنەوە ناو تابلۆ، بەڵام ئەو هەوڵەی ئەوان، ئەم جارەیان لەسەر حیسابی فۆڕم بوو، چونکە ئەگەر هونەری فۆتۆگراف توانبێتی پابەندبوونی تەواو بە فۆڕمەوە بکاتە ئامڕازی بەرجەستەکردنی دیمەنە بزۆکەکانی ژیان، ئەوا ئیمپریشینیزم بە پێچەوانەوە هەوڵی دا لە ڕێگەی تێکشکاندنی فۆڕمەوە جووڵە ببەخشێتە هەموو دیاردە و شتەکان، تەنانەت شتە بێگیان و وێنە بێدەنگەکانیش (still life). بۆ نموونە کاتێک «پۆڵ سیزان» دیمەنی سەبەتەیەک سێو لە شوێنێکی جێگیر و ئارامدا دەکێشێت، هەوڵ دەدات توخمە ڕیالیستەکانی ئەو دیمەنە تێک بشکێنێت و جووڵە بخاتە قەوارەی شتە بێگیان و جێگیرەکانەوە. سەرباری ئەوەش بۆ یەکەمین جار سیزان هەوڵ دەدات تابلۆ لە دیکتاتۆریەتی کلێشە و پێوەرەکانی ژانری داخراو دەرباز بکات، لەبەر ئەوەش هەندێک هونەرمەند و لێکۆڵیار بە پێشەنگی پۆستئیمپریشنیزم لە قەڵەمی دەدەن(١٢).

شێوەکارانی ڕێچکەی هونەری دیدەیی (Optical) کە ڕێچکەیەکی پۆستمۆدێرنە، گەشەیان دا بە هەمان تەکنیک و دنیابینی بەو پێیەی ئەو خێرایی و جووڵەیەی کە لە چاخی ئەمڕۆماندا دنیای تەنیوە، لە ئاستێکدایە هونەرمەندان ناچار دەکات جووڵە ببەخشنە هەموو ئەو هونەرانەی کە پێشتر وەک هونەری جێگیر ناسراون، لە بابەتی وێنە، گرافیک و تەنانەت تەلارسازییش، بگرە لەوەش زیاتر، چیتر ئەو پۆلێنکارییە قبووڵ ناکرێت کە خراوەتە نێوان ژانرە هونەرییەکان. ڤیکتۆر ڤاساریلی (Victor Vasalrely) وەک یەکێک لە پێشەنگەکانی ئەو ڕێچکەیە

hewalname.com/ku

پێی وایە دروستکردنی جووڵە لە هونەری شێوەکاریدا فیکر و زەینی بینەر دەبزوێنێت، وا دەکات هونەر تەنیا لەسەر ڕووتەخت و لەناو بۆشاییدا بە بێدەنگی و وەستاوی نمایش نەکرێت، بەڵکو لەگەڵ ڕۆحی سەردەمی خێرایی و لە تەک بیرکردنەوەی بزۆکی مرۆڤدا بگونجێت(١٣).

ئەگەر لە ڕووی مێژووییەوە تەکنۆلۆجیای فۆتۆگراف زیاتر هەوڵی وێنەگرتنەوەی واقیعی دابێت، ئەوە هونەری شێوەکاری هەوڵی داوە زیاتر خۆی لە کۆپیکردنەوەی واقیع لا بدات، بە ئەندازەیەک لە پاش ئیمپریشنیستەکانەوە چەندین ڕێچکەی تری وەک کوبیزم، ئێکسپریشنیزم، سوریالیزم و هونەری میتافیزیکی و ئەبستراکت هاتنە ئاراوە، کە سەرلەبەری پەیوەندی نێوان هونەر و ئەزموونی باوی مرۆڤیان هەڵوەشاندەوە. هاوزەمان لە هونەری دراماشدا، لە پەرچەکردارێکی هاوشێوەدا بە ڕووی سینەما و پاشانیش بە ڕووی تەلەڤزیۆندا چەندین ڕێچکەی عەبەسی و هیچگەری و ئەزموونگەری هاتنە ئاراوە. ئەو ڕێچکانە، بە جۆرێک لە جۆرەکان هەستیان بە کاڵبوونەوەی پەیوەندی نێوان هونەرە کۆنەکان و جەماوەری تەقلیدیی دەکرد، بۆیە دەبوو ئەو جەماوەرە تەلاق بدەن و ببنە هونەری دەستەبژێری خەڵک (نخبة). ئیدی وردەوردە هەموو زمانێکی ئاسایی پەیوەندیی مرۆییان لەبەین برد، بۆ ئەوەی زیاتریش نوخبەوی بن دەبوو زمانی هونەر ئاڵۆزتر و تەمومژاویتر بکەن(١٤). «میرسیا ئیلیاد» ڕاڤەیەکی میتۆلۆجی بۆ سەرهەڵدانی ئەو ڕێچکە شێتانە لە هونەری مۆدێرندا پێشکەش دەکات، کە تیایاندا مرۆڤی ئەقڵانی هەموو توانایەکی تێگەیشتنی لۆجیکی لەدەست دەدات و دەچێتە تەونێکی پڕ لە هێما و ئاماژەی بێمانا، دەچێتە دۆخێکی هاوشێوە بە دۆخی مرۆڤی سەرەتایی کە

تووشی شۆک دەهات و چێژێکی تایبەتیی وەردەگرت لە ئاست سرووتە سەیروسەمەرەکانی سەما و وێنەکێشانی سەرجەستەو موزیکی ئەوپەڕی پەتی. تا ئاستی بەکارهێنانی نەشاز، وێنەی بەدەر لە یاساکانی هارمۆنی و ڕیتمی ڕەنگ و هێڵ. ئەم دۆخە کۆتایی سەردەمی ئیستاتیکای مۆدێرن و سەرەتای سەردەمێکی ترە، کە هێشتا نایناسین و ناتوانین پێناسەی بکەین، سەردەمێکی ڕەمەکی و ناهارمۆنییە، تیایدا «هەموو فۆڕمەکان دەچنەوە دۆخی هیۆلیی دژەفۆڕمی، کە پێویستی بە ئەفراندنێکی نوێ هەیە لە بابەتی یەکەمین ئەفراندنی گەردوونی»(١٥).

لە گەرمەی کێبڕکێی نێوان ئامێری وێنەگرتنی تەکنۆلۆجی و دیدی مرۆڤی هونەرمەندا، کە یەکەمیان فۆڕمەکانی واقیع وەک خۆی و بە شێوەیەکی زانستییانە کۆپی دەکاتەوە، دووەمیشیان کۆشش دەکات مانا ڕەمزی و مەجازییەکان بەرجەستە بکات، کایە ئیستاتیکییەکان زیاتر لێک ترازان و دیوانەیی زۆرتریان بە خۆیانەوە بینیی. بە ئەندازەیەک هونەرمەندان تەنیا بۆ ئەوەی کاری دەگمەن و ناوازە پێشکەش بکەن، دەبوو دیواری جیاکەرەوەی بەرز لە نێوان خۆیان و هونەری میللیدا هەڵبچنن، بەو پاساوەی ئەوان هەڵگری هەستیاریی تایبەت و چێژی ئیستاتیکیی دەستەبژێرن، خەڵک و جەماوەریش کە لە ئاست تەکنۆلۆجیای فۆتۆگراف و تیشکەوێنە و جووڵەی سینەماییدا تووشی سەرسامییەکی ساویلکانە بووبوون، باوەڕیان بە جوانییەک نەما کە لێی تێنەگەن. ئەو ململانێیە لە یەکێک لە دیمەنەکانیدا، لە ململانێی سەردەمی گریکی نێوان ئەفلاتوون و سۆفیستەکان دەچوو. ئەفلاتوون بڕوای بە دۆزینەوەی کانگا ڕەمزییەکانی جوانیی ڕاستەقینە هەبوو، بەڵام سۆفیستەکان بڕوایان وا بوو جوانی وزەیەکی هەستەکیی ڕێژەییە و

ختووکەی ئارەزووەکانی مرۆڤ دەدات، ئەرکی هونەرمەندیش بریتییە لە سەرسامکردنی جەماوەری خەڵک لە ڕێگەی گەمە ڕیتۆریکییەکانەوە.

سینەما ئەو هونەرە بوو هەر لە سەرەتاوە چواندنە ڕەمزییەکەی ئەفلاتوونی کتومت بەسەردا جێبەجێ دەبوو، بەتایبەتی سەبارەت بە جوانیی ساختە لە ئەشکەوتی تارماییەکاندا. ئەفلاتوون دنیای هەستەکی (حسی)ی مرۆڤ بە ئەشکەوتێک دەچوێنێت، کە هەموو وێنەکان تیایدا خوازراو و ساختەن. لە دەرەوەی ئەشکەوتەکە ئاگرێکی پڕ بڵێسە کەوتووەتەوە کە ناو ئەشکەوتەکەی ڕووناک کردووەتەوە، لەسەر دیوارە بەردینەکانی چەندین شەبەنگی ڕەنگاوڕەنگ و بزۆک هاتوچۆ دەکەن، کە بینەر وا هەست دەکات شتگەلێکی پرشنگداری ڕاستەقینەن، بەڵام لە ڕاستیدا وێنەی وەهمین و عەکسی ئاگرە ڕاستەقینەکەن لە دەرەوە. لە سینەماشدا هەمان دۆخ بەدی دەکرێت، مرۆڤی بینەری سینەما لە هۆڵێکی تاریکی ئەشکەوتئاسادا چەندین وێنەی بزۆک دەبینێت، وا هەست دەکات لە بەردەمیدا نمایش دەکرێن، بەڵام لە ڕاستیدا لە پشتەوەی نمایش دەکرێن و بە گورزە تیشکییەکاندا تێدەپەڕن. ئیتر مرۆڤ لە ئاست گەمەی تیشکەوێنەکان و ڕەنگدانەوەیان لەسەر سکرینی بەرچاویدا تووشی سەرسامییەکی ئەوتۆ دەبێت، هەستیاریی ئیستاتیکی زاتی لە دەست دەدات و دەبێتە بوونەوەرێکی وەرگری پاسیڤ(١٦)؛ بەڵام فۆتۆگراف و سینەما لەو دوو ژانرە هونەرییە ئاستنزم و میللییە دەرنەچوون کە هونەرە نەریتییەکان لێیان دەخوێندن و لە پێگەیەکی ترانسندنتاڵەوە تەماشایان دەکردن، ژانرە نەریتییەکانیش وەک ڕۆمان، دراما، تابلۆ، سیمفۆنیا و تا دوایی، ڕۆژبەڕۆژ نوخبەویتر و ئۆرستۆکراتیتر

بوون، بە جۆرێک سەرەتا موژدەی ئازادکردنی سەرلەبەری مرۆڤایەتییان ڕاگەیاند، بەڵام لە ناو نوخبەکانیشدا بە دوای نوخبەی دەستەبژێرتردا دەگەڕان. هەر بۆیە بەشێکی زۆری جوانناسانی پاشتازەگەری، پێیان وایە پۆستمۆدێرنیزم لە یەکێک لە دەرکەوتنەکانیدا شۆڕشی هونەری پۆپ و میلییە، شۆڕشی تەقینەوەی ئەو چێژە سادە و خۆڕسکە چەپێنراوەی ناخی مرۆڤی سەردەمە دژی لووتبەرزی و باڵاخوازیی مۆدێرنیزم، کە «ئیمانوێل کانت» لە ڕووی فەلسەفییەوە گوزراشتی لێ دەکرد(١٧). سەدەی بیستەم بە هەمان ئەو ئەندازەیەی سەدەی ململانێی نێوان هونەری پۆپ و هونەری ئۆرستۆکرات، وێنەی بزۆک و وێنەی جێگیر، مارکەی ڕەسەن و مارکەی بازرگانی، کولتووری دەستپێوەگرتن و کولتووری بەفیڕۆدان بوو... سەدەی لێکدان و تێکەڵاوکردن و ئاشتکردنەوەی ئەو کۆدژییانەش بوو، بەتایبەتی لە کۆتایی نیوەی یەکەمی ئەو سەدەیە بە دواوە کە جۆرێک لە هونەر و چێژی ئیستاتیکی سەری هەڵدا، نەدەچووەوە خانەی هونەری مۆدێرنی نەریتییەوە.

هەرچەندە سەردەمی مۆدێرنیزم، بە پێوەری چەندایەتی سەردەمی بەرهەمهێنانی ژمارەیەکی زۆری کاری هونەری و ئەدەبی بوو، بەڵام بە پێوەری ئیستاتیکای چێژ سەردەمی دەستپێوەگرتن و سکهەڵگوشین بوو. جوانی ئەو شتە بوو کە نەدەگوترا. لە ڕۆماندا سەردەمی مارسێل پروست و جێمس جۆیس بوو، کە هەمیشە ڕووبەڕێکیان لە نێوان ئاماژە و واتا، گوزارشت و وێنە، جوانی و چێژدا دەهێشتەوە. لای شاعیرو نیگارکێشە مۆدێرنیستەکان جوانی هەڵگری مانایەکی پەنهان و هەڵگیراو بوو کە نەدەبوو بدرکێندرێت، دەبوو هەمیشە سنوورێک لە نێوان جوانی و جەماوەرەکەیدا بمێنێتەوە. «کلیمنت

گرینبرگ» (Clement Greenbrg) لە نووسینێکدا ڕاشکاوانە داخی دڵی خۆی دژی پێوەرە ئیستاتیکییەکانی مۆدێرنیزم دەردەبڕێت و دەڵێت: «وایان فێر کردووین کە بەرهەمهێنانی هونەر کارێکی گران و زەحمەتە، بەڵام کێشەی ڕاستەقینە لەوەدایە چێژوەرگرتنیش لەو هونەرە لە سایەی مۆدێرنیزمدا کارێکی سەختترە لە بەرهەمهێنانەکەی. مرۆڤ خوازیاری ئەوە بوو ئەو چێژ و خۆشییەی پێ بگات کە باشترین کاری هونەری مۆدێرن دەیبەخشێت، بەڵام ئەو کارانە هەمیشە لە ئاست ناخ و دەروونی مرۆڤەکاندا سەرچاوەی ئاڵۆزی بوون. هونەری مۆدێرن هەمیشە دوژمنی پێوەرەکانی جوانسازی بووە و هەر واش دەمێنێتەوە»(١٨).

وەرچەرخانی ئیستاتیکای پۆستمۆدێرنیزم، وەرچەرخانێکە لە هونەری ئەبستراکتەوە بۆ هونەری پۆپ، لە ڕۆمانە ئاڵۆزەکانی ئەدیبی فەڕەنسی «ئالان ڕۆب گریێ»وە بۆ چیرۆکە چێژبەخشەکانی ئەدیبی ئەرجەنتینی «لویس بۆرخیس». واتە گەڕانەوە بۆ ئەو شتانەی کە قوتدانیان ئاسانە، یان ئەگەر قسەیەک لە فرۆید قەرز بکەین دەڵێین: هونەری پۆستمۆدێرن گەڕانەوەیە بۆ دیوە چەپێنراوەکەی مۆدێرنیزم، گەڕانەوە بۆ کولتووری جەماوەری و زەوقبزواندن لە ڕێگەی خەیاڵ و ئەفسانە، فیلمی کارتۆن، چیرۆکی پۆلیسی، ڕۆمانی زانستی، بەختگرتنەوە و پێشبینیی بورجەکان، گۆرانی و ئاوازی خێراو ئامادەکردنی کاری هونەری بە ڕۆحیەتێکی منداڵانە لە قوتوو و شتە فڕێدراوەکان. مۆدێرنیزم بڕوای بە سەرکوتکردنی چێژە سادەکانی مرۆڤ هەبوو، خەڵکانێکی زۆر درۆیان لەگەڵ خۆیان دەکرد و زۆریان لە خۆیان دەکرد کە خاوەن هەستیاریی ئیستاتیکیی بەرزن و چێژ لە جوانییە سادەکان وەرناگرن،

نەبادا تۆمەتی میللیبوون و نەخوێندەوارییان بدرێتە پاڵ، بەڵام پۆستمۆدێرنیزم چرکەساتی ئاشتبوونەوەیە لەگەڵ هونەری پۆپ و سـەمای وەحشیی خێڵە سـەرەتاییەکان، یاخیبوون لە قەیدو مەرجەکانی نوخبەی مۆدێرنیست و نزیک کەوتنەوە لە کانگای لەزەت و تێکشکاندنی یاساغە کولتوورییەکان.

یاسا و پێوەرە ئیستاتیکییەکانی مۆدێرنیزم تەنیا یاسای ئەقڵی و لۆجیکی نەبوون لەناو فیکری مرۆڤدا، بەڵکو تەرجەمە کران بۆ وێنەی ئەقڵانی و قەبارەی ئەندازەیی لە هەموو وڵاتە پیشەسازییەکاندا، بە جۆرێک خەریک بوو هەموو شارەکان شوناسی مێژوویی و کولتووریی خۆیان لە دەست دەدا و دیزاینی ڕێگاوبان و تەلار و بیناکان لەسەر یەک کۆپـی دەکرانەوە. ساڵی ١٩٧٧ «چارلس جێنکس» بە تەوسەوە گوتی: «مۆدێرنیزم سەعات ٣:٣٢ی پاشنیوەڕۆی ١٥ یۆلیۆی ١٩٧٢ کۆتایی پێ هات»، ئەو ساتەوەختە لای وی ڕەمزی ڕووداوێکی نوێ بوو لە مێژووی تەلارسازیدا، ڕووداوی ڕامالّین و ڕووخاندنی پڕۆژەی نیشتەجێبوونی (Pruitt-Igoe)، کە تەلارسازی مۆدێرنیست مینۆرۆ یاماساکی (Minouro Ymasaki) دیزاینی بۆ کێشابوو(١٩). تەلارسازیی پۆستمۆدێرن هەروەک ژانرە ئەدەبی و هونەرییە نوێیەکان، بەشێکی زۆری ئەو پێوەرە ئەندازەییانەی هەڵگرتووە کە لە تەلارسازیی مۆدێرندا پەیڕەو دەکران. شانبەشانی ئەو پێشکەوتن و تێزە نوێیانەی کە لە بواری گەردوونناسی (Cosmology) و ژینگەناسیدا (Ecology) ئەنجام دەدرێت، وێنەی تەلار و دیزاینی شارەکانیش گۆڕانی بەسەر هاتووە. تەنانەت تەلارسازە نوێیەکان هەوڵ دەدەن لە دیدی زمانەوانی و ڕەخنەی ئەدەبی و هونەرییەوە نزیککاری بۆ بونیاد و پێکهاتەی تەلار و خانووبەرە بکەن. هەڵبەتە گەورەترین

کاریگەریی لەسەر ئیستاتیکای تەلارسازیی پۆستمۆدێرن هیی «جاک دیریدا»یە، بەتایبەتی سەبارەت بە ئەگەری گواستنەوەی ستراتیجی جیاوازی و هەڵوەشاندنەوەی سەنتەر لە بونیادی دەقەوە بۆ بونیادی تەلار(٢٠).

هەمان نزیککاری لە نێوان هونەری سینەما و تەلارسازییشدا لەگۆڕێدایە. بەشێک لە تەلارسازە پۆستمۆدێرنەکان چەمکی سینەماتۆگرافی (Cinematography) بەکار دەهێنن بۆ بەگەڕخستنی ڕەگەزەکانی «کات، دیمەنی بزۆک، تیشکەوێنە» لە بونیاد و پێکهاتەی تەلاردا، چونکە فەلسەفەی سینەما پێمان دەڵێت هەروەک پڕکردنەوەی بۆشاییە شوێنییەکان (مەکانییەکان) پێویستە بۆشایی نێو کاتیش پڕ بکرێتەوە، بە ئەندازەی هەستیاریی مرۆڤ بەرانبەر شوێن، دەبێت بینەر لە ئاست کاتیشدا هەستیار بێت. تەلارسازیی سینەماتۆگرافی پێی وایە لێکچوونێکی ڕەمزی لە نێوان بینەری تەلار و بینەری فیلمی سینەماییدا هەیە، چونکە کاتێک مرۆڤ دەچێتە ناو فیلمێک وەک ئەوەیە داخڵی تەلارێکی پر نهێنی بووبێت، کە کەشفکردنی وردەکارییەکانی پێویستی بە هەستیارییە لە ئاست کات و شوێندا پێکەوە(٢١).

پۆستمۆدێرنیزم بە پێچەوانەی ڕێچکە فیکری و هونەرییەکانی سەردەمانی کۆنەوە، بە پاساوی فیکری و زەمینەسازیی تیۆری دەستی پێ نەکرد، بەڵکو بەر لە هەر شتێک شۆڕشێک بوو لە ناو وێنەدا. تا ئێستا هیچ مێژوونووسێکی بواری هونەر نازانێت داخۆ چ چرکەساتێک بە دیاریکراوی سەرەتای دەستپێکردنی دۆخی پۆستمۆدێرنە؟ نازانێت داخۆ چ فەیلەسووفێک یەکەمین تیۆرسازی فیکریی پۆستمۆدێرنە؟ ناتوانێت بە دیاریکراوی بڵێت ئەو دۆخە لەسەر ئاستی ئیستاتیکی، لە چ ژانرێکەوە دەستی

پێ کرد، لە تەلارسازییەوە؟ لە گۆرانی پۆپەوە؟ لە سینەمای دۆگلاس سێرک و نیورِیالیزمەوە؟ یان لە تێکەڵاوکردنی هەموو ژانرەکان پێکەوە؟ نازانێت داخۆ پۆستمۆدێرن هاوارێکی سیاسییە بە ڕووی ئۆرستۆکراتییەتی مۆدێرنەدا؟ یان هاوارێکی ئیکۆلۆجییە بە ڕووی کولتووری بەفیڕۆدان و بەرخۆری و ژینگەپیسکردندا؟ یاخود یاخیبوونی کوڕ و کچە پڕ ئاماژە جەستەییەکانە، کە هەرچەندە لە بەکارهێنانی وشەدا هەژارن، بەڵام لە بەکارهێنانی زمانی جەستەدا داهێنەرن، بەوەش دژی گوتاری ئەقڵانی و لۆجیکیی باوکەقسەزانەکانن؟!

لە شەستەکانی سەدەی ڕابردوودا، هاوکات لەگەڵ خۆپیشاندانەکانی خوێندکاران لە ئەمریکا و ئەورووپا دژی جەنگ و پاشماوەکانی فاشیزم، چەندین دیاردە لە ناو گەنجان، ژنان و توێژە پەراوێزخراوەکاندا سەریان هەڵدا، کە بۆ جیهانی خۆرئاواش نامۆ بوون. گەنجان بۆ بەرگریکردن لە شوناس و جیاوازیی خۆیان پەنایان بردە بەر کولتوورێکی جیاواز، کە لە ڕووی فیکری و لۆجیکییەوە سادە و هەندێک جاریش بێمانا بوو، بەڵام لە ڕووی سیما و دیکۆرەوە تەواو جیاواز بوو. گەنجەکان دەستکاریی سیستمی بەها فیکرییەکانیان نەکرد، بەڵکو دەستکاریی سیستمی ئاماژە وێنەییەکانیان کرد، لە شێوازی جللەبەرکردنەوە تا شێوازی هەڵبژاردنی سیمبول و پاڵەوان. بۆ نموونە بزووتنەوەی هیپییەکان (کە لەو دەیەیەدا لە خۆرئاوا سەری هەڵدا) سەرەتا وەک دیاردەیەکی سەیروسەمەرە و بێمانا لە قەڵەم درا، بەڵام دوای دەیان ساڵ کە ئەو دیاردەیە لە دیدێکی سیمانتیکییەوە دەخوێندرێتەوە، دەکرێت چەندین لێکدانەوەی فیکری و سۆسیۆلۆجیی بۆ بکرێت. ئەو بزووتنەوەیە بە دیوێکدا دژی مۆدیلی باوی پاڵەوانی گەنجی پەنجاکان بوو، بە دیوێکی

تریشدا گوزارشتکردن بوو لە خواستی گەنجان بۆ یەکسانیی زیاتری نێوان دوو ڕەگەزەکە و دژایەتیکردنی گەشەی خێرای تەکنۆلۆجیا، کە دواتر بە جۆرێک لە جۆرەکان بزوتنەوە ژینگەپارێزەکان و ڕێکخراوە سەوزەکانی لێ کەوتەوە(٢٢). لە ڕاڤەیەکی دیاردەی خۆپیشاندانەکانی شەستوهەشتی گەنجاندا «هێربێرت مارکۆز» دەڵێت: ئەو گەنجانە کەسیان نەکرد بە باوکی ڕۆحیی خۆیان، چونکە خۆیان لە بنەڕەتدا «دژی نایەکسانی، ستەم، دڵڕەقی و میراتی فاشیزم بوون»، دژی «جیاوازی نێوان دوو ڕەگەزەکە و فەوتانی ژینگە و وێرانکردنی بوارەکانی پەروەردە و فێرکردن بوون»(٢٣). دیاردەیەکی تر کە لە حەفتاکان و سەرەتای هەشتاکاندا لە ناو گەنجانی خۆرئاوادا بەگشتی سەری هەڵدا، پەیدابوونی کوڕ و کچە سەرتاشراوەکان بوو، کە لە لایەکەوە گوزارشتی لە تێپەڕاندنی کولتووری هیپییەکان دەکرد کە قژیان دەهێشتەوە، لە لایەکی تریشەوە هەڵوێستێکی کردەیی بوو دژی ئەو فەلسەفە و دروشمانەی باسیان لە یەکسانی نێوان کوڕ و کچ دەکرد، چونکە گەنجە سەرتاشراوەکان لە ڕەفتار و جلوبەرگ و ماکیاجدا تا ئاستێکی زۆر هەوڵیان دەدا جیاوازییە تەقلیدییەکانی نێوان دوو ڕەگەزەکە بسڕنەوە، نەک لە ڕێگەی گوتاربێژی و دروشم و موژدەی ڕۆشنگەرانەوە. واتە هەوڵیان دا ئاماژەی وێنەیی بنێرن بە نەوەی پێش خۆیان و بە زمانێک لەگەڵیان بدوێن، کە بۆیان نامۆ بگرە بێمانا بوو(٢٤).

ساڵی ١٩٧١ «باری کۆمۆنێر» (Barry commoner) کتێبێکی دانا بە ناونیشانی «بازنەی داخراو» (The Closing Circle). کۆمۆنێر لەو کتێبەدا چەند یاسایەکی نوێی بۆ ژینگەپارێزی (Ecology) دارِشت، جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە هەموو

شتەکانی سەر گۆی زەوی پەیوەندییان بە هەموو شتەکانی تری سەر گۆی زەوییەوە هەیە. هەر دیاردەیەک سروشتی بێت یان ڕەمزی، بە تەنیا و دوور لە دیاردەکانی تر خۆبەخۆ توانای مانەوە و بەردەوامبوونی نییە. دەرچوونی ئەو کتێبەش بە یەکێک لە چرکەساتەکانی چاخی پۆستمۆدێرن لە قەڵەم دەدرێت(٢٥)، بەڵام داخۆ ئەو کتێبەی کۆمۆنێر چ پەیوەندییەکی ڕاستەقینەی بە دۆخی پۆستمۆدێرنیزمەوە هەیە، بەتایبەتی لە بواری وێنەو هونەردا؟

یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی ئالوودەبوونی ژینگە بریتییە لە پەیڕەوکردنی کولتووری بەفیڕۆدان و بەرخۆری (استهلاک) لە لایەن مرۆڤی مۆدێرنەوە، نەک هەر لە بازاڕی کاڵا ماددییەکاندا، بەڵکو لە بازاڕی زانیارییەکان و کاڵا هونەری و ڕەمزییەکانیشدا. ئەو بەرخۆرییەی بۆ نموونە لە بازاڕی سینەما، تەلەڤزیۆن و دنیای ئەستێرە هونەرییەکان و تەکنۆلۆجیای میدیا و پەخشی زانیارییە گەردوونییەکاندا هەیە... هیچی کەمتر نییە لەو بەرخۆرییەی کە لە دنیای خواردن و بەرهەمە ماددییە ڕاستەوخۆکاندا هەیە، تەنانەت دنیای ڕیکلام و بەهونەریکردنی پیشەسازیی بەرخۆری ئەوە دەسەلمێنێت کە چ هاوپەیمانی و بەرژەوەندییەکی هاوبەش لە نێوان بازاڕی کاڵا ڕەمزییەکان و بازاڕی کاڵا ماددییەکاندا هەیە، چونکە ئەوەی لە بازاڕدا بەها دەبەخشێتە هونەر نرخە ماددییەکەیەتی، ئایرۆنیش لەوەدایە ئەوەی بەها دەبەخشێتە کاڵا ماددییەکان دیزاین و ڕیکلامە هونەرییەکەیەتی! کەواتە هەڵپە و برسێتییەک هەیە بۆ ماشینەوەی هەموو شتێکی تازە، ئیتر ماددی بێت یان ڕەمزی، پاڵنەری ئەو ماشینەوەیەش چێژی بایۆلۆجی و ئیستاتیکی نییە، هێندەی برسێتییەکی ڕۆحییە و هەندێک جاریش چاولێکەری و سەرسامبوونی پەتییە بەرانبەر هەر شتێک کە

تازە بێت. سەرباری ئەوەی ڕەخنەگرانی مۆدێرنە پێیان وایە مرۆڤی مۆدێرن لە پراکتیزەکردنی چێژدا دەستپێوەگرە، بەڵام لە سەرفکردنی کاڵا ماددی و ڕەمزییەکاندا بەفیڕۆدەرە. واتە کولتووری بەفیڕۆدان و بەرخۆری لەپێناو دروستکردنی چێژدا نییە، هێندەی لەپێناو سەلماندنی دەسەڵاتی مرۆڤی چاخی زانستدایە کە سەرداری سروشتە و دەتوانێت هەموو ئەو شتانە ئەزموون بکات کە پێشتر بە خەیاڵدا نەهاتوون.

لە پاڵ ئەم کولتووری بەفیڕۆدانەدا، «ئیمبرتۆ ئیکۆ» هەڵپەی مرۆڤی سەردەم بۆ وەرگرتنی زۆرترین زانیاری و سەرفکردنی زۆرترین مۆدێلی یەکلەدوایەکی پیشەسازیی میدیایی و هونەری، بە هەمان هەڵپەی سەرفکردنی کاڵای ماددی دەچوێنێت...(٢٦)، چونکە دوای هەزاران ساڵ برسێتی و قاتوقڕی، ئێستا مرۆڤی کۆمەڵگە خۆشگوزەرانەکان کەوتوون بەسەر چەندین جۆر خواردن و نیعمەتدا، زیاد لە پێداویستیی لەش و لە سەروو توانای ئەندامی هەرسکردنەوە بەفیڕۆی دەدەن، ئەوەش چەندین پاشهاتی خراپی لەسەر تەندروستیی تاکەکان و تەندروستیی گشتیی کۆمەڵگە و ژینگەی سروشتیی بەجێ هێشتووە. بۆیە ئیکۆ پێی وایە لە بواری سەرفکردن و بەفیڕۆدانی بێسنووری زانیاری و بەرهەمی میدیای و پیشەسازیی هونەرییشدا، مرۆڤی سەردەم تووشی هەمان قەیران هاتووە، چونکە ئەم مرۆڤە لە وەرگرتنی زانیاری و ئاماژە ڕەمزییەکانیشدا بوونەوەرێکی پاسیڤی بەرخۆرە.

ساڵی ١٨٣٨، بۆ یەکەمین جار کولتووری بەرخۆری لە شمەکە ماددییەکانەوە تەرجەمە کرا بۆ بەرخۆری لە ڕیکلام و چاپەمەنیدا. لەو ساڵەدا ڕۆژنامەی لاپرێس (Lapresse)ی پاریسی بووە یەکەمین ڕۆژنامەی بازرگانی، بەوەش بووە «یەکەمین

شمەکی ئیستهلاکی کە چاپ دەکرا بۆ ئەوەی بمرێت، دەکرێدرا بۆ ئەوەی فڕێ بدرێت»(٢٧). پاش ئەو مێژووە و لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا، هونەرمەند «مارسێل دوو چامپ» لە یەکێک لە پێشانگەکانیدا پاسکیلێکی وەرچەرخاوی لەسەر کورسییەکی سەربەرەوخوار دانا، بەوەش پەیکەرێکی ئامادەی دروست کرد لە پاشماوەی شمەکە بەکارهاتووەکان. لە نیوەی دووەمی سەدەی بیستەمدا و بە دیاریکراوی ساڵی ١٩٦٢، هونەرمەند «ئاندی وارهۆڵ» (Andy Warhol) لەسەر داوای هاوڕێکانی بڕیاری دا سنوورێک بۆ بەرهەمە تەعبیرییە پەتییەکان دابنێت و یەکەمین تابلۆی خۆی بە ناونیشانی «قوتووەکانی سوپی کامبێل» (Campbell Soup Cans) بەرهەم بهێنێت. پاشان دەربارەی مەغزای دروستکردنی کاری هونەری لە پاشماوەکانی بازاڕ «وارهۆڵ» تەفسیرێکی ژینگەپارێزانەی پێشکەش کردو گوتی: «من هەمیشە حەز دەکەم کارەکانم لە پاشماوەکان وەربگرم، لەو شتانە بەرهەم بسازێنم کە خەڵکی فڕێیان داوەو هیچ سوودێکیان لێ نەبینیوە، ئەگەر تۆ بتوانی شتێکی باش یان بە لانی کەمەوە شتێکی سەرنجڕاکێشی لێ دروست بکەیت، ئەوا ڕەنجەکەت بەفیڕۆ ناچێت وەک ئەوەی لە دروستکردنی شتی نوێدا ڕەنج بەبا دەدەیت. تۆ هەرچەندە کارەکەت لە کاری خەڵکانی ترەوە سەرچاوە دەگرێت، بەڵام دەیخەیتە بازنەی دووبارەسوودلێوەرگرتن. لەو شمەکانە بەرهەم دەسازێنیت کە سەرف کراون، ئەمەش کارێکی زۆر ئابوورییە لە پرۆسەی بەرهەمهێناندا»(٢٨).

سووری خۆر بەدوایەکداهاتنی وەرزەکان و شەو و ڕۆژ و تا دوایی، دووبارەبوونەوەی بەردەوامی دیاردە سروشتییەکان، دەریدەخەن کە سروشت هەمیشە لە ڕێگەی ژیاندنەوەی شتە

کۆن و مردووەکانەوە خۆی تازە دەکاتەوە و خۆی پاک دەکاتەوە. زاراوەی «دووبارە سوڕانەوە» (recycling) میتافۆڕێکە لە بنەڕەتدا لە زانستە سروشتییەکانەوە وەرگیراوە، زۆر بە وردی ئەو سیاسەتە ئابوورییە وەسف دەکات کە کولتووری هاوچەرخ پەیڕەوی دەکات، چونکە بۆ نموونە جیاوازییەکی ئەوتۆ نییە لە نێوان دەق (text) و دەقی پەراوێزدا (Para text)، (لە نێوان ڕەخنەو ئەو نووسینانەی کە لەسەر بەرگی کتێبەکان بڵاو دەبنەوە). هەندێک لە پەیمانگەکانی هونەر و ڕیکلام کار بۆ ئەو سیاسەتە ئابوورییە دەکەن کە وەک پێویستییەکی بازاڕی شمەکە کولتوورییەکان هاتوونەتە ئاراوە. ئەو دەزگایانە ڕیکلام بۆ بەرهەمە کولتوورییەکانی خۆیان و دابەشکردنی ئەو بەرهەمانە دەکەن، هەندێک جار لە ڕێگەی فریودان و هەندێک جار لە ڕێگەی پڕوپاگەندەی چڕوپڕەوە، هەندێک جاریش لە ڕێگەی گۆڕانکاریی بەردەوام لە تۆڕەکانی دەلالەتی بەرهەمی هونەری و شێوازەکانی گوتاردا(٢٩).

ستۆدیۆکانی هۆلیوود نموونەیەکی ئاشکرای بازاڕی بەرهەمهێنان و ڕیکلامی کاڵای ڕەمزی و ئیستاتیکین. ئێستا پیشەسازیی وێنەی بزۆک و سیناریۆی پشت سیناریۆکان، چیرۆکی ژیانی واقیعی ئەستێرەکان لە پشت چیرۆکی خەیاڵیی فیلمەکانیانەوە، لە تەک پیشەسازیی بەرهەمهێنانی کاڵا ماددی و بەرژەوەندییە سیاسییەکاندا ئەزموون دەگۆڕنەوە. زۆر جار پەنا دەبرێت بۆ دزەپێکردنی هەواڵی ژیانی ڕۆژانەی ئەستێرەکانی سینەما، هەواڵی دواهەمین بەرهە نوێیەکانیان، هەواڵی پەیوەندییە سۆزداری و سێکسییەکانیان. پەنا دەبرێت بۆ شێوازە جیاوازەکانی ڕیکلام و تیشکخستنەسەر فیلمە تازە بەرهەمهاتووەکان، پاشان ڕەخنەگری کۆمپانیاکان لای خۆیانەوە

ئاڕاستەی خوێندنەوەی فیلمەکە بە شێوەیەک دیاری دەکەن، کە زۆرترین فرۆش مسۆگەر بکات.

سینەما، بە پێچەوانەی هونەری شێوەکارییەوە هونەرێکی دەستەجەمعییە و پێویستی بە ڕۆحیەتی تیمە. پێویستی بە دروستکردنی نێوکۆی گەورەیە، هەر لە چرکەساتی بەرهەمهێنانیەوە تا نمایشکردنی لە سروتی دەستەجەمعی، تەنانەت پاش نمایشکردنیشی. ڕەنگە دۆگلاس سیرک (Douglas Sirk)، کە دەرهێنەرێکی سینەمایی بەڕەچەڵەک دانیمارکییە، یەکەمین کەس بووبێت لە شەستەکانی سەدەی بیستەمدا درکی بەم ستراتیجەی کارکردنی کۆمپانیاکانی هۆڵیوود کردبێت. سیرک لە پەنجاکاندا زنجیرەیەک فیلمی بۆ کۆمپانیای یونیڤێرساڵ (Universal) دەرهێنا، وەک: «خولیایەکی مەزن» (Magnificent Obsession-1952)، «ئەوەی ئاسمان دەیبەخشێت» (All that Heaven Allows -1955)، «نووسراوی سەر با» (Written on the wind -1956)، «فریشتە ئالوودەکان» (Tarnished Angels-1957) و «لاساییکردنەوەی ژیان» (Imitation of Life -1959). ئەم کارانە میلۆدرامای سینەمایی گەورە بوون و بوودجەی گەورەیان بۆ تەرخان کرا. جگە لە فیلمی لاساییکردنەوەی ژیان، رۆک هەدسۆن (Rock Hudson) ڕۆڵی پاڵەوانێتیی فیلمەکانی دەگێڕا، بەڵام کاتێک نمایش کران زۆربەی ڕەخنەگران ئاوڕیان لێ نەدایەوە، پێیان وا بوو ئەو فیلمانەش وەک هەموو بەرهەمەکانی تری هۆڵیوود، بە مەبەستی کاتبەفیرۆدان و پارەکێشانەوە بەرهەم هاتوون و لە یاد دەچنەوە.

پاش دەیەیەک و لە کۆتایی شەستەکاندا، لە هەڵوێستێکی پۆستمۆدێرنانەدا دژ بە کولتووری ئیستهلاک و بەفیرۆدانی کار و وزەی ئیستاتیکی، سیرک توانی سەرلەنوێ ژیانی نوێ

ببەخشێتەوە بەو فیلمانە و جووڵە بخاتەوە وێنە وەستاوەکانی. زنجیرەیەک لێکچەری پێشکەشی سینەماناسان کرد و ڕاڤەیەکی نوێی بۆ فیلمە کۆنەکانی پێشکەش کرد، ڕایگەیاند: پەیامەکەی ڕەخنەکردنی بەها بۆرجوازییەکانی ئەمریکا بووە. نێوەندە ئەکادیمییەکانی سینەمای ئینگلیز و ئەمریکا بە سەرسامییەوە قسەکانیان وەرگرت و لەسەر ئاستی تەکنیکی دەرهێنان و شێوازی تەوزیفکردنی دیدی ئایدیۆلۆجی سەرلەنوێ نزیککارییی ڕەخنەییان بۆ فیلمەکانی ئەنجام دا. ئەو فیلمانە سەرلەنوێ بوونەوە مایەی بایەخپێدان و مشتومڕ و شیکردنەوە لە کۆنگرەکاندا و لەسەر ڕووپەڕی گۆڤارە هونەرییەکان. بەوەش سیرک جۆرێک لە دەستپێوەگرتنی ئابووری لە بواری کاڵا هونەری و ماددییەکاندا ئەنجام دا و لەبری بەرهەمهێنانی فیلمی نوێ، خوێندنەوەی نوێ و ڕاڤەی نوێ و کۆنتێکستی نوێی بۆ فیلمەکانی بەرهەم هێنا. واتە توانی چێژی ئیستاتیکی و تێڕامانی فیکری لای ژمارەیەکی زۆری بینەران، ڕەخنەگران و سینەماکاران دروست بکات لە ئاست فیلمگەلێکدا کە لە ڕەفەی ئەرشیف و هۆڵەکانی سینەمادا تۆز و گەردیان لێ نیشتبوو(٣٠).

جێگۆڕکێ لە هێما و نیشانەکاندا، دروستکردنی سیاقی نوێ بۆ دەق و ئاماژە وێنەییە بەسەرچووەکان، ستراتیجێکی ئیستاتیکای پۆستمۆدێرنە کە پێمان دەڵێت: سینەمای مۆدێرن و هونەری مۆدێرن هێندە وێنە و کاڵایان بەرهەم هێناوە دەشێت لە ڕێگەی کۆلاجکردن(٣١)، گۆڕینی سیاقەکانیان و سەرلەنوێ خوێندنەوەیانەوە چێژی ئیستاتیکی نوێ ببەخشنەوە. واتە ئەگەر بەها و پێوەری کاری هونەریی لە سەردەمی مۆدێرنیزمدا بریتی بووبێت لە تازەیی و تێپەڕاندنی بەردەوامی کۆن، ئەوا بەهای کاری هونەری لە سەردەمی پۆستمۆدێرندا بریتییە لە

زیندووکردنەوەی ئەو جوانییانەی کە بە لۆجیکی بازاڕ، وەک شمەکە ئابوورییەکان کاتیان بەسەر چووە و فڕێ دراون. ئەگەر ئیستاتیکای مۆدێرنیزم هەمان ستراتیجی ئابووریی بازاڕی دنیای مۆدێرن پەیڕەو بکات، ئەوا پۆستمۆدێرنیزم ئەو دۆخەی تێپەڕاندووە و گەیشتووەتە ئەو قۆناغەی کە برێخت ناوینا «سەرلەنوێ بەگەڕخستنەوە» (refunctioning) یان خۆبەدەستەوەنەدان (Cunning)، بەو مانایەی دەکرێت سەرلەنوێ کەلەپوور زیندوو بکرێتەوە»(٣٢). واتە ئەگەر ڕستەیەک لە فەرهەنگی سەربازی قەرز بکەین، دەکرێت بڵێین: پۆستمۆدێرنیزم لە خاکی خۆیدا دژی مۆدێرنیزم ناجەنگێت، بەڵکو لە خاکی دوژمنەکەیدا ئەو کارە دەکات و هەمان چەک و جبەخانەی تۆزلێنیشتووی ئەو بەکار دەهێنێتەوە، بەوەش هەم کات و هەم وزەی زیاتری بۆ دەگەڕێتەوە.

«ولیام سیتس» ئەم ستراتیجە لە بواری هونەری شێوەکاریدا ناو دەنێت «هونەری کۆکردنەوە». ساڵی ١٩٦١ مۆزەخانەی هونەریی مۆدێرن لە نیۆیۆرک پێشانگەیەکی بۆ ئەو شێوازە نوێیەی هونەر کردەوە، «سیتس» لە پێشەکیی نامیلکەی ناساندنی پێشانگەکەدا نووسیی: «ڕەوتی هونەری کۆلاج و پێکەوەلکاندن کە ئەمڕۆ بەدی دەکرێت، ئاماژە بە وەرچەرخانێکی هونەری دەکات کە هاوتەریبە لەگەڵ هەڵمەتەکانی ژینگەپارێزیدا»(٣٣). «جاک دێریدا» هەمان ستراتیج لە ڕەخنەی ئەدەبیدا پەیڕەو دەکات، کاتێک دەڵێت: «گریمانەیەک کە سوورم لەسەری: هەموو هێما و نیشانەیەک، زمانەوانی بێت یان نا، نووسراو بێت یان گوتراو... لە یەکەیەکی بچووکدا بێت یان گەورە، دەکرێت دەربهێنرێت (be cited) و بخرێتە نێوان دوو کەوانە: بەمەش دەشێت لە سیاقی خۆی دەربچێت و بێکۆتا سیاق بەرهەم

بهێنێت، بە شێوەیەکی ڕەها و بێ هیچ سنوورێک. ئەمە مانای ئەوە نییە کە دەشێت نیشانە لە دەرەوەی سیاق بوونی هەبێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە، واتە دەشێت چەندین سیاق هەبن بەبێ بوونی چەقێک یان خاڵێکی جێگیر»(٣٤).

چەق بەر لەوەی واقیعێکی هەستپێکراو بێت، چەمکێکی زەینییە کە مرۆڤ بۆ جیاکردنەوەی سەنتەر لە کەنار ئەفراندوویەتی. چەق بەر لە هەر شتێک بوونەوەرێکی زمانەوانییە، کە پێویستی بە وێنای ناوەکی و زەینییە، بەڵام لە شارستانییەتی ئەمڕۆدا، کە «ڕۆلان بارت» بە «شارستانییەتی وێنە» ناوی دەبات، چەقەکان بە ژمارەی وێنەکان زیاد دەبن و زاوزێ دەکەن. لە شارستانییەتی وێنەدا، وێنەکان بە شێوەیەک پەرش دەبنەوە کە ژێدەرێک بۆ چەقی ڕەسەن نامێنێتەوە. سینەما لە ڕووی تەکنیکیشەوە گوزارشت لەو فرەوێنەیی و فرەچەقییە دەکات، هەر بینەرە و لە هەر گۆشەیەکی دنیا بێت، دەبێتە چەقێکی مەرجەعی و سیاقێکی تایبەت بۆ وەرگرتنی پەیامەکە، بەڵام تەنیا سینەما گوزارشت لە شارستانییەتی وێنە ناکات، بەڵکو هەموو ئەو هونەرانەش گوزارشتی لێ دەکەن کە بۆ گەیاندنی پەیام پێویستیان بە ئاماژە (sign)ی وێنەییە. تەنانەت ئەدەبیش ڕۆژبەڕۆژ زیاتر لە ڕیتم و ئاماژە بیستراو و زمانەوانییە پەتییەکان دوور دەکەوێتەوەو زۆرتر پەنا بۆ وێناکردن و بەگەڕخستنی ئاماژە وێنەییە مەجازییەکان دەبات. بارت پێی وایە لە هەموو دەقێکی نوێدا «بارگەیەکی ڕمێنەر هەیە بۆ هەڵوەشاندنەوەی سنووری تەقلیدی نێوان ژانرەکانی وەک ڕۆمان، چامەی شیعری، وتار لە لایەک و کایە مەعریفییە مرۆییەکانی وەک ئەدەب، فەلسەفە و ئابووری لە لایەکی ترەوە»(٣٥). بارت خۆی لە کتێبی S/Z ئەو ستراتیجە پەیڕەو دەکات، دەقێک پێشکەش دەکات کە تێکەڵە لە

شیکردنەوەی ڕەخنەیی، گێڕانەوەی ڕۆمان، ئاوێتەکردنی ستایلی دابەشکردنی وێنە بە ستایلی دابەشکاری لە کاری موزیکدا. ئەو کارە لە پڕۆسەی تۆمارکردنی نوێی دەنگ دەچێت، دەنگدانەوە (reverberation) تێکەڵ بە خاوکردنەوە (delay)، چڕکردنەوە (compression) تێکەڵ بە کۆرسی دەستەجەمعی (chorusing)، ئاماژە موزیکییە جێگیرەکان ئاوێتەی ئاماژە دووبارەکان (Straight) دەبن، سەرئەنجام هەموویان بەناو یەکدا تێدەپەڕن و بەرهەمێکی ئیستاتیکیی فرەژانر دروست دەکەن. لە ڕووی ناوەڕۆکی فیکری و ئیستاتیکییشەوە پۆستمۆدێرنیزم تێکەڵێکە لە دوو پڕۆسە: فیکر لە چوارچێوەیەکی ئیستاتیکیدا پێشکەش دەکات و هونەریش لە چوارچێوەیەکی فیکریدا. سەرئەنجام دەقی دووڕەگ و فرەڕەگ و لێکموتوربەکراو (hybrid text) لەدایک دەبێت و دەلالەتی ڕۆشنبیریی نوێ لە ڕێگەی کارلێکی ڕەگەزەکان و شیکردنەوەیانەوە دێتە بوون(٣٦).

ئەگەر سیاسەتی ئابووری و دەستپێوەگرتن لە ڕووی ماددییەوە پێویستی بە تەرشیق و باریککردنەوە هەبێت، ئەوە هونەری پۆستمۆدێرن لە ڕووی ئیستاتیکییەوە هەمان پڕۆسەی تەرشیق پەیڕەو دەکات، چونکە شتە جوانەکان بە قەبارە ناپێورێن، بەڵکو بەو کاریگەرییە دەپێورێن کە لەسەر بیرکردنەوەو ویژدان، لە سەردەمی پڕ ژاوەژاوی نیشانە سیمانتیکییەکاندا دروستی دەکەن. بۆ نموونە هەرچەندە تیشکەوێنەی سینەمایی، کە پێشکەوتووترین دەرکەوتی هونەریی ئەم سەردەمەیە، لە ڕووی تێچوونی ماددییەوە لە هەموو ژانرەکانی تر گرانترە، بەڵام لە ڕووی بەرجەستەکردنی ڕەهەندە جیاوازەکانی جوانییەوە لە هەموویان ئابووریترە، چونکە هونەرێکی فرەژانر بەرهەم دەهێنێت کە لە هەناویدا هونەرە بیستراو، بینراو و نووسراوەکان

پێکەوە پەیام بەرجەستە دەکەن و هیچ کامیان بێ ئەوی تر توانای بەرهەمهێنانی ئاماژەی گشتیی نییە. هەڵبەتە کاریگەریی وێنەی بزۆک لەسەر خەیاڵدانی مرۆڤ ڕاستەوخۆترە، چونکە بە بەراورد لەگەڵ ژانرە نەریتییەکاندا پێویستی بە کردنەوەی سیستمە ئاڵۆزەکانی کۆدی زمانەوانی و هێمای وێنەیی نییە. ئەگەر مرۆڤی بەر لە سەردەمی تیشکەوێنە پێویستی بە وێناکردنی دیمەن و هاوکێشەی زەینی بووبێت لەپێناو بەرجەستەکردن و تێگەیشتن لە ئاماژە بیستراو، بینراو و نووسراوەکاندا، ئەوە لە شارستانییەتی وێنەدا زۆر جار وێنەئاماژە و وێنەواتا (دال و مدلول– sign/significance) تێکەڵی یەکتر دەبن، بە جۆرێک ئەو ڕووبەرە ڕەمزییەی کە لە نێوان ئاماژەکانی جوانی و خودی جوانیدا هەیە، بەرەو کاڵبوونەوە و بەرتەسکبوونەوە دەڕوات.

واتە هەروەک چۆن لە سەردەمە کۆنەکاندا ئەفسانە موڵکی هەموان بووە و مافی لەبەرگرتنەوە و شانازیکردن بە ئەفسانەوە بۆ هەموان پارێزراو بووە، هەروەک چۆن لە سرووتە دەستەجەمعییەکاندا مرۆڤ خۆی لە یەک کاتدا نێرەر (مرسل)ی ئەفسانە و وەرگر (متلقی)یش بووە، لە سەردەمی ئێستاشماندا، لەگەڵ بەرفراوانبوونی تۆڕەکانی زانیاریگۆڕینەوەو ئارەزووگۆڕینەوە و ئاماژەگۆڕینەوەی وێنەییدا، سنووری نێوان ئاماژەی ئۆرجیناڵ و ئاماژەی کۆپیکراو بەرەو کاڵبوونەوە دەڕوات و ژێدەر (مرجع)ی ئاماژە بەرەو بزربوون و پووکانەوە دەڕوات. بۆ گوزارشتکردن لەو دۆخە وێڵگائاسایەی کە تیایدا کەنار و چەق تێکەڵی یەکدی دەبن، شێوەکارێکی پۆستمۆدێرنی وەک «ئاندی وارهۆڵ»، لە تابلۆیەکی هونەریی تێکەڵ بە تەوسدا، زنجیرەیەک وێنەی چەندبارە و بێشوومارى مارلین مۆنرۆی پێکەوە کۆپیی کرد، کە هەموویان لە یەک کاتدا ئۆرجیناڵ

(ڕەسەن) و لاساییکەرەوەش بوون(٣٧). بەوەش ئاماژەی دا بە ونبوونی وێنەی ئۆرجیناڵ لە گەمەی کۆپییە بێشومارەکاندا، لە کاتێکدا ڕەسەنایەتی (originality)، پاراستنی وێنەی دەستی یەک و جیاکردنەوەی وێنەی ڕەسەن لە وێنەی ساختە، خولیا و خەمێکی بەردەوامی هونەری شێوەکاریی کلاسیکی و مۆدێرن بـووە.

ڕیچارد کۆرنی لە کتێبێکدا بە ناونیشانی «شیعرییەتی خەیاڵ لە هۆسرلەوە تا لیوتار» باس لە سێ قۆناغی جیاوازی بەرجەستەبوونی وێنەی فیکری لە زەینی مرۆڤدا دەکات. یەکەم: وێنەی فیکر لە شێوەی ئاوێنەدا، کە توانای کۆپیکردنەوەی وێنەی دووەمی هەقیقەتی هەیە، ئەو وێنەیەی کە ئەفلاتوون و ئایدیالیستەکان بڕوایان پێی هـەبـوو. دووەم: وێنـەی فیـکـر لە شێوەی چرادا، کە توانای ڕۆشنکردنەوەی هەموو شوێنە نادیارو تاریکەکانی هەیە، ئەو وێنەیەی فەیلەسووفە ڕۆشنگەرو ڕۆمانتیکەکان بڕوایان پێی هەبوو. سێیەم: وێنەی فیکر وەک زنجیرەیەک ئاوێنەی ڕووبەڕوو، کە مرۆڤ لە ناویدا وێڵ دەبێت و توانای جیاکردنەوەی سەنتەر و کەنار، وێنەی ئۆرجیناڵ و وێنەی کۆپیکراوی نامێنێت، هەڵبەتە ئەوەش وێنەی فیکرە لە سەردەمی پۆستمۆدێرندا(٣٨).

بەم مانایە پۆستمۆدێرنیزم جۆرێکە لە وەرچەرخانی دووەمی مێژووی مرۆڤایەتی. وەرچەرخانێک کە مرۆڤ لە خولیای گەڕانەوە بە دوای سەنتەردا دەگوازێتەوە بۆ خولیای گەڕان بە دوای وێنە بێشومار و چەندبارەکاندا تا ڕادەی وێڵبوون. ئەم وەرچەرخانە کاریگەریی لەسەر شێوازی خەزنکردنی زانیارییەکان و دەستکەوتن و گەیاندنیان بەجێ دەهێڵێت. پۆستمۆدێرنیزم ئەو چرکەساتەیە کە ئەلفوبێی نووسراو پاش

ئەوەی لە دوای قۆناغی زارەکییەوە دەسەڵاتی گرتبووە دەست، ڕێگە چۆڵ دەکات بۆ ئامرازە ئەلەکترۆنییەکان؛ بەڵام تا ئێستا نازانین ئەم وەرچارخانە بە کوێ دەگات؟ بەڵام زۆر لەوە دڵنیاین کە وەرچەرخانی یەکەم لە زارەکییەوە بۆ نووسین، یادەوەری و بیرکردنەوە و خەیاڵی مرۆڤی لە بنەوە هەڵتەکاند. واڵتەر ئۆنگ (walter ong) پێی وایە: ڕەنگە چاخی ئەلیکترۆنی قۆناغێک بێت تیایدا مرۆڤ بگەڕێتەوە بۆ سەردەمی زارەکی، بەڵام زارەکییەکی پشتئەستوور بە کۆدە ئەلیکترۆنییەکان. واتە مرۆڤ کەمتر پشت دەبەسێت بە تێگەیشتنی ئەبستراکتی وشەکان، زیاتر پشت دەبەستێت بە حیکاتی گێڕدراوە و تیشکەوێنە، چونکە ئامێرە بیستراو و بینراوەکان کار دەکەنە سەر ناخی وەرگر و توانای خەیاڵی زاتی لێ وەردەگرنەوە. سەرئەنجام دەقە لێکئاڵاوە وێنەییەکان جێگەی دەقە ڕەسەنەکان دەگرنەوە(٣٩)، بەڵام پرسیارەکە ئەوەیە: ئایا قۆناغی زارەکییش پشتئەستوور نەبوو بە کۆدی زمانەوانی؟ ئایا وشەکانیش هێماگەلێک نەبوون بۆ کۆمەڵێک وێنەی دەرەکی و ئایکۆنی سروشتی. ئایا پەنابردن بۆ ئایکۆن لەبری وشە، لە تەکنیکی دیجیتاڵی سەردەمدا مانای ئەوە ناگەیەنێت کە مرۆڤ لەبری وشە و پەیوەندیی زارەکی، زۆر جار پەنا دەباتەوە بەر ئایکۆن و هێمای وێنەیی. کەواتە وردتر وایە بڵێین: شارستانییەتی ئەمڕۆ جۆرێکە لە گەڕانەوە بۆ شارستانییەتی هیرۆگلۆفی، بەڵام لە دۆخی دیجیتاڵدا.

لە شارستانییەتی وێنەدا جۆرێکی تر لە ململانێی لۆجیکی دروست دەبێت، بەڵام ئەم جارە لە نێوان مانا و گوزارشتدا نییە، بەڵکو لە نێوان خولیای ڕەهابوونی وێنە، کلێشە و ڕێگرە ماددییە دروستکراوەکاندایە. «جیل دۆلۆز» لە کتێبی «وێنە-کات»دا (کە دەربارەی فەلسەفەی سینەما نووسیویەتی)، پێی وایە

شارستانییەتی ئەمڕۆی مرۆڤایەتی بەر لەوەی شارستانییەتی وێنە بێت شارستانییەتی کلێشەیە، شارستانییەتی ئەو چوارچێوەو جوغزانەیە کە دەسەڵاتە جیاوازەکان بۆ لەقاڵبدانی وێنە، بۆ ڕۆشنکردنەوەی هەندێک گۆشە و تاریککردنی هەندێکی تر دەیکێشن. لەوەش کۆمیدیتر، هەندێک جار لەبری لاساییکردنەوەی وێنەکان کلێشەکان لاسایی دەکرێنەوە. سیمیۆلۆجیای سینەما، بە ڕای دۆلۆز لە لاساییکردنەوەی ئاماژە زمانەوانییەکانەوە دەست پێ کرد، تا ئێستاش سیستمی زمانەوانی باڵادەستییەکی زۆری لەسەر شێوازی گێڕانەوەی وێنەی سینەمایی هەیە، چونکە گرتە (لقتە)یەک لە دوا یەکەکان تەرجەمەی فرێز و ڕستە یەکلەدوایەکەکانی زمانن. پاشان دۆلۆز ئاماژە دەدات بە ئەگەری جیابوونەوەی زمانی سینەما لە زمانی ئاخاوتن، بەو پێیەی دەزگای زمانی ئاخاوتن تاکە دەزگایەکە لە پاڵ چەندین دەزگا سیمانتیکیی تردا، وەک جلوبەرگ، سەما، موزیک و تا دوایی. ئیتر زۆر ئاساییە دەزگای سینەماش وەک ئەو دەزگایانە سەربەخۆیی خۆی وەربگرێت و لاسایی دەزگای زمانی ئاخاوتن نەکاتەوە.

لەم خاڵەدا دۆلۆز ئاماژە بە قسەیەکی پازۆلینی دەدات، کە پێی وا بوو سینەما دەتوانێت زمانێکی گەردوونیی بخوڵقێنێت بەدەر لە یاسای سیمیۆتیکا، چونکە: «سینەما زمانە، زمانی واقیعە. زمانێکە بۆ گوزارشتکردن لە جیهان. لە پەنجەرەیەکەوە لە جیهان دەدوێت کە زانستی سیمیۆتیکا پەی پێنەبردووە و پشتگوێی خستووە. زمانێکە بۆ تێپەڕاندنی ئەو زمانە زارەکی و نازارەکییانەی کە تا ئێستا هەبوون». هەرچەندە «ئیمبرتۆ ئیکۆ» هاوڕای پازۆلینی نەبوو، پێی وا بوو کەسێکی نەشارەزایە بە سیمیۆتیکا، بەڵام دۆلۆز داکۆکیی لەو قسەیەی پازۆلینی دەکات و

پێی وایە زمانی سـینەما توانای چنینی تـەونێـکـی پـڕئـامـاژەی ئەوتۆی هەیە، کە تیایدا پەیامە سیمانتیکییەکان پێکەوە (نەک پچڕپچڕ) بەرجەستە دەبن. جگە لەوەی توانای بەگەڕخستنی کاتیشی هەیە، بە جۆرێک کات خۆی دەبێتە ئاماژەیەک لە پاڵ ئاماژەکانی تردا، کە چیتر بۆ سیمیۆتیکای نەریتی بابەتێکی سانا نییـە(٤٠).

لەبەر ڕۆشنایی دنیابینیی ژمارەیەک دەرهێنەر و سینەماکاری ناوداری وەک: ڕۆبێرتۆ ڕۆسیلێنی، دۆسیکا، لۆچینیۆ فیسکۆنتی، فریدریکۆ فیلینی، پازۆلێنی، ئیزنیشتاین و یەڵماز گوینای... جیل دۆلۆز ڕای وایە سینەما لە توانایدایە ئاسۆی فراوان لە بەردەم ئەندێشە و بیری مرۆییدا بکاتەوە، بەرەو بەزاندنی کلێشـەکان و گەڕانەوە بۆ ئاماژە مرۆییەکانی بەر لە دروسـتبوونی زمـان، بەڵام ئەم جارەیان ئاماژە مرۆییەکان تەنیا بۆ گوزارشتکردن لە پێداویستییە ماددییەکان و دروستکردنی پەیوەندیی غەریزی نێوان مرۆڤەکان بەکار نایەت، بەڵکو بۆ دروستکردنی ڕایەڵی فیکرییشە. تا ئێستا زمانی فیکر هەوڵی داوە ژیانی مرۆیی بەو جۆرە ئاڕاستە بکات کە تیۆریزەی بۆ دەکات و لە گوتەزاکانیدا وێنای دەکات، بەڵام سینەما قۆناغی بەجێهێشتنی ئەو جەبرەیە نەک لە ڕێگەی ڕەتکردنەوەی فیکرەوە، بەڵکو لە ڕێگەی ئاشتکردنەوەی فیکر لەگەڵ وێنە بزۆکەکاندا و دەربازکردنی وێنای فیکری لە فەزای وەستاو. واتە «چیتر ژیان ناچێتە ژێر کاریگەریی گوتەزاکانی فیکرەوە، بەڵکو ڕاستتر گوتەزاکانی فیکر دەهاوێژرێنە ناو ژیانەوە»(٤١). بەمەش وەک دۆلۆز دەنووسێت: «سینەما پێمان دەڵێت: لەگەڵ مندا، لەگەڵ وێنەی بزۆکدا، چیتر ناتوانن خۆتان لەو شۆکە لا بدەن کە بیریارەکەی ناختان بەئاگا دەهێنێتەوە»(٤٢). سینەما تەنیا هونەرێکی بینراو نییە کە

پرۆسەی مۆنتاجکردنی گرتە جیاوازەکان بەرهەمی دەهێنێت، بەڵکو هونەرێکە لە فەزای فیکریشدا جووڵە دەکات و «سیفەتی بزۆکی دەبەخشێتە بیرکردنەوەی مرۆڤ، هانی دەدات پرۆسەی مۆنتاجکردن لە ناو فیکردا ئەنجام بدات»(٤٣).

پەراوێزەکان

١- بڕوانە: جیانی فاتیمو، نهایة الحداثة: الفلسفات العدمیة و التفسیریة فی ثقافة مابعد الحداثة، ت: فاطمه الجیوشی. دمشق: منشورات وزاره الثقافة، ١٩٩٨، ص٥٩.

2-Marshal Mcluhan، Is It Natural That One Medium Should Appropriate and Exploit Another? (Essay from: Hot and cool).

http://www.lcc.gatech.edu/-xinwei/classes/readings/Mcluhan/NaturalExploit.html

٣- ستینبیرج، عن: روبرت رای Robert B. Ray، ما بعد الحداثة Postmodernism، ت: عبد الرحمن شیحه، الادب و النقد و التاریخ الادبی، المجلس الاعلی للثقافة، ١٩٩٩، ص٢٩١.

٤- عن: جیانی فاتیمو، نهایة الحداثة، ص٣٨.

٥- بڕوانە: هانس جورج غادامیر، تجلی الجمیل، ت: د. سعید توفیق. المجلس الآعلی للثقافة، ١٩٩٧، ص٧٥-٧٦.

٦- مارتن هایدغر، ما الفلسفة؟ ما المیتافیزیقا؟ هیلدرلن و ماهیة الشعر، ت: فؤاد کامل و محمود رجب، مر: د. عبدالحمن بدوی. ط٢، القاهرة: دار الثقافة، ١٩٧٤، ص٣٨.

٧- بول ریکور، الحیاه بحثا عن السرد، «الوجود والزمان والسرد»، ت: سعید الغانمی. بیروت- الدار البیضاء: المرکز الثقافی العربی، ١٩٩٩، ص٥٢-٥٣.

٨- والتر بنیامین، عن: روبرت رای، المصدر السابق، ص٣٠٣.

٩- روبرت شولز، السیمیاء والتأویل. ت: سعید الغانمی. (گ١، بیروت: المؤسسة العامة للدراسات والنشر١٩٩٤)، ص٤٨-٤٩.

١٠- بڕوانە: أمبرتو إیکو، التأویل بین السیمیائیات والتفکیکیة، ت: سعید بنکراد. بیروت- الدار البیضاء: المرکز الثقافی العربی، ٢٠٠٠، ص٢٥-٢٦.

١١- روبرت راى، المصدر السابق، ص٢٨٠.

12-Paul Cezanne (1839-1906): Post Impressionism. «Painting stands for no other end Than itself...». http://www.theartgallery.com.au/Cezanne.html

١٣- عن: ادوارد سميپ، فن مابعد الحداثة، ت: فخرى خليل. بغداد: دار الشؤون الثقافية العامة، ص٦٠-٦١.

١٤- بڕوانە: جيانى فاتيمو، «موت الفن وأفوله»، نهاية الحداثة، ص٦٥.

١٥- مرسيا ايلياد، ملامح من الاسطورة، ت: حسيب كاسوحه. دمشق: منشورات وزاره الثقافة، ١٩٩٥، ص٢٢٨.

١٦- بۆ زانیاریی زیاتر دەکرێت تەماشای لێکۆڵینەوەیەکی پێشووترمان بکرێت بەم ناونیشانە: «ئیستاتیکای گریکی»، گۆڤاری سـەردەمی ڕەخنـە، ژ: ١، ٢٠٠٥، ل١٩٢.

١٧- «جان فرانسوا لیوتار» ڕەخنە دەگرێت لە دیدی باڵاخوازیی ئیستاتیکای مۆدێرنیزم، کە پێی وایە لە ڕووی فەلسەفییەوە ئیمانوێل کانت نوێنەرایەتی دەکات. ئەو دیدە بە بڕوای «لیوتار»، تیۆریزە دەکات بۆ دەستپێوەگرتنی چێژو بەستنەوەی بە ئازارەوە، چونکە مرۆڤ بوونەوەرێکە توانای وێناکردنی جوانیی نییە و هەمیشە ڕووبەرێک دەمێنێتەوە کە مرۆڤ ناتوانێت پڕی بکاتەوە و ناتوانێت گوزارشت لەو شتە بکات کە بیری لێ دەکاتەوە. لیوتار لەو بارەیەوە ڕۆمانەکانی مارسێل پڕوست و جێمس جۆیس بە نموونە دەهێنێتەوە، کە ڕەگەزی کات و تەکنیکەکانی گێڕانەوە لەسەر حیسابی خولیایەک بەگەڕ دەخەن، کە گوزارشتی لێ ناکرێت. بڕوانە:

جان فرانسو ليوتار، «رد على سؤال مابعد الحداثة»، الحداثة ومابعد الحداثة، تحرير: بيتر بروكر، ت: د. عبدالوهاب علوب، مر: د. جابر عصفور. أبوظبى: المجمع الثقافى، ١٩٩٥، ص٢٢٦.

١٨- كلمنت جرينبرج Clement Greenbrg عن: روبرت راى، مابعد الحداثة، ص٢٩٣.

١٩- هـ. س. پ، ل٢٧٦. لەو بارەیەوە هەندێک لێکۆڵیار پێیان وایە هەرچەندە ڕووخاندنی ئەو پڕۆژە تەلارسازییە بە دینامیت لەپێناو ئامانجی کۆمەڵایەتیدا بوو، بەڵام ڕووداوێکی مێژوویی بوو، کۆتایی بە قۆناغێکی هونەری تەلارسازی هێنا، هەروەک چۆن دوای ٣٠ ساڵ ڕووداوی تیرۆریستیی ڕووخاندنی

هەردوو تاوەرەکەی نیۆیۆرک، لە ١١ی سیپتێمبەری ٢٠٠٢ وەک ڕووداوێکی گەورە لە قەڵەم درا کە مێژووی کرد بە دوو کەرتەوە. ئایرۆنی سەیر لەوەدایە «مینۆرۆ یاماساکی» ئەندازیاری دیزاینەری هەردوو پرۆژە ڕووخێنراوەکەیە:

Can Antonio Gaudi›s Grand Hotel Replace the Twin Towers? Artist: architect Paul Laffoley hopes so.

Http://www.lottimeaccident.com/gaudi.html

٢٠- د. خالد السلطانى، عماره مابعد الحداثة: المصطلح والمفهوم، المتاح عبر:

http://www.ahewar/debat/print.art.asp?t=o&aid=43603&ac=2

تيارات عمارة مابعد الحداثة: التفكيكية، المتاح عبر:

http://www.iraqoftomorrow.org/ws_extra/popups/prinarticle.php?id=41878

٢١- عمارة مابعد الحداثة: المصطلح والمفهوم، ص٤ من٥.

٢٢- ڕۆبێرت رای چرکەی تەقینەوەی خۆپیشاندانەکانی شەستوهەشتی خوێندکارانی خۆرئاوا بە یەکێک لە ئاماژەکانی دەستپێکردنی قۆناغێکی نوێ دەژمێرێت، بڕوانە: نووسینەکەی پێشووی، ل ٢٧٩، هەروەها دەربارەی مانا سۆسیۆلۆجییەکانی دیاردەی هیپییەکان لە خۆرئاوا، بڕوانە:

سايمون فريپ، علم اجتماع الشباب، اتجاهات جديدة فى علم الاجتماع. (بغداد: دار الحكمه، ٢٠٠١)، ص٤١٨.

٢٣- بڕوانە: گۆڤاری سەردەم، ژمارە ٨، ٢٠٠٠، ل ٢٣٤-٢٣٥.

٢٤- سايمون فريپ، مصدر سبق ذكره، ص٤٧.

٢٥- روبرت راى، مصدر سبق ذكره، ص٢٧٨.

٢٦- أمبرتو ايكو، «الحديث عن حرب بين المرئى والمكتوب أمر تجاوزته الاحداث»، حوار أجرته: اليزابيپ شيملا. ت: وليد سليمان. المتاح عبر:

http://www.jehat.com/arabic/amber1.htm

٢٧- تيردمان Terdman عن، روبرت راى، المصدر السابق، ص٢٨٠-٢٨١.

٢٨- المصدر السابق، ص٢٨٠ و٢٧٩ و٢٨٨.

٢٩- المصدر نفسه، ص٢٨٦-٢٨٧.

٣٠- دەربارەی پەیڕەوکردنی ستراتیجی «سەرلەنوێ هێنانەوە» لە فیلمەکانی دۆگلاس سیرکدا، بڕوانە: ه.س. پ، ل٢٨١-٢٨٣.

٣١- كۆلاج (Collage) زاراوەیەکی هونەرییە. لە زمانە ئەورووپییەکاندا بە مانای پێکەوەلکاندن دێت، وەک پێکەوەلکاندنی پاشماوەکانی تابلۆی کۆن، پارچە ڕۆژنامە، جلوبەرگ، وێنەی فۆتۆگرافی و شتی تر لەپێناو بەرهەمهێنانی کاری نوێدا. ئەم زاراوەیە لە کاری ئەدەبییشدا بەکار دێت، بەتایبەتی ئەو کارانەی کە کاری جیاواز و زمانی جیاواز پێکەوە دەسازێنێت، وەک لە هەندێک لە کارەکانی جوێس و پاوەند و ئیلیوتدا دەردەکەوێت. دەکرێت بڵێین سینەما (بەتایبەتی سینەمای دۆکیۆمێنتی)، لە هەموو هونەرەکانی زیاتر توانای کۆلاجکردنی هەیە، نەک تەنیا لە پێکهاتە بینراوەکانی شوێندا، بەڵکو لە کۆلاجکردرنی کاتە جیاوازەکان و مێژووە جیاوازەکانیشدا.

٣٢- روبرت رای، مابعد الحداثة، ص٢٨٦.

٣٣- ادوارد سمیث، فن مابعد الحداثە، ت: فخری خلیل. بغداد: دار الشؤون الثقافیة العامة، ص٩.

٣٤- روبرت رای، ص٢٨٨.

35- Michael Payne، Reading Knowledge: An Introduction to Barthes، Foucault، and Althusser. Malden: Blackwell،1997، p.4.

٣٦- روبرت رای، ص٢٩٨-٣٠٠.

٣٧- ادوارد سمیث، فن مابعد الحداثة، ص٢١.

٣٨- عن: جابر عصفور، آفاق العصر. دمشق: دار المدی، ١٩٩٧، ص١٢-١٣.

٣٩- روبرت رای، ص٢٩٢.

٤٠- بڕوانە: جیل دولوز، الصورە- الزمن، ت: حسن عودة. دمشق: منشورات وزارە الثقافة، ١٩٩٩، ص٣١-٤١.

٤١- جیل دولوز، الصورە- الزمن، ص٢٤٩.

٤٢- جیل دولوز، الصورە- الزمن، ص٢٠٨.

٤٣- جیل دولوز، الصورە- الزمن، ص٢١٠.

سینەما، زمانی هاوبەشی جیهانی هاوچەرخە

لە فارسییەوە: محەممەد کەریم

سینەما هونەرێکی زۆر گەنجە. ئەم هونەرە بەرهەمی بەلووتکەگەیشتنی سەردەمی تەکنۆلۆجیا و پیشەسازییە. ئاشکرایە مرۆڤ ئەگەر نەیتوانیایە ئاست و پلەیەکی تایبەتی و دیاریکراوی لە پیشەسازی و تەکنۆلۆجیا بەدەست بهێنایە، لە بێخەوە ئەم هونەرە نەیدەتوانی بێتە ئاراوە. لەبەر ئەم هۆیەی سەرەوە، هەروەها بە هۆی پەیوەستیی لە جاران زیاتر و ئاشکرای ئەم هونەرە بە چالاکی و داهێنانە پیشەسازییەکانەوە، زۆر لە پسپۆڕان و شارەزایان سینەما بە هونەرێکی ڕووت نازانن، بەڵکو سینەما بە هونەر- تەکنیک (Art -Technic) لە قەڵەم دەدەن.

ڕەنگە لەبەر هەمان ئەم هۆ و ئەنگێزەیە بێت کە هەندێکی تر لە پسپۆڕان و تیۆرسینانی دنیای هونەر و ڕۆشنبیری، دژی ناوهێنانی سینەمان وەکو هونەری حەوتەم، شانبەشانی هونەرەکانی تری وەکو ئەدەب، شێوەکاری، شانۆ، مۆسیقا، پەیکەرسازی و تەلارسازی. ئەو ناونیشانە بە شایستەی هونەری وێنەگرتن دەزانن، بەڵام ڕاستیی مەسەلەکە ئەوەیە کە ناونانی سینەما بە هونەری حەوتەم زیاتر لەو ئەنگێزەیەوە سەرچاوەی گرتووە کە بە جۆرێک دەتوانرێت سینەما بە کۆکەرەوە و

سوودوەرگر لە هونەرەکانی تر بزانرێت. سینەما خۆی لە خۆیدا سوود لە هونەرەکانی تر وەردەگرێت و فۆڕم و ناسنامەی خۆی پێ دروست دەکات. لە سینەمادا گەلێک ئاماژەی جیددی وێنەگرتن بەدی دەکرێت، هەروەها چەند ڕەهەند و ڕەگەزێکی تەلارسازی، مۆسیقا و شانۆش لە سینەمادا هەن. ئەگەرچی هەموو ئەم بەڵگە و ئاڕاستەکردنانە هێشتا نەیانتوانیوە، بەتایبەتی یارانی جیددی و شەیدایانی هونەری وێنەگرتن قایل بکەن لە یانەی حەوتهونەرەکەدا بە لای هونەری وێنەگرتندا نەچێت و باوەڕ بەوە بهێنێت کە سینەما جێگەی گرتووەتەوە، بەڵام لە لایەکی تریشەوە سینەما بەسەر هونەرەکانی تردا زاڵە. ئەوەش بریتییە لە ئامادەگیی هەواڵساز و سەرنجڕاکێشەرانی سینەما لە بیر و مێشکی مرۆڤ و کۆمەڵگەدا. سینەما و ڕووداوە ناوەکی و دەرەکییەکانی، سینەما و ڕووداوە سـەرەکی و لاوەکییـەکانـی، هەمیشە لەناو ئەو هەواڵ و دەنگوباسانەدا لە پێشی پێشەوە بووە کە مایەی سەرنجی توێژە جیاجیاکانی خەڵک بوون لە کۆمەڵگە و وڵات و کولتوورە جیاوازەکاندا. زۆر لە بڵاوکراوە، گۆڤار و ڕۆژنامەکان بەدەر لە پسـپۆڕ، ناپسـپۆڕ، سـیاسـی، خێزانی و تەنانەت وەرزشییش هەمیشە وەکو ڕێگەیەکی دڵنیا بۆ ڕاکێشـان و هێشتنەوەی خوێنەر لە هەواڵە سـینەماییەکان دەڕوانن.

هۆی ئەمە چییە؟ ئاشکرایە کە ناتوانرێت بەها و کاریگەریی تایبەتی بۆ هونەری سینەما لە ژیانی خەڵکدا، ئەویش لە کۆمەڵگە و کولتوورە جیاوازەکاندا دابنرێت. ئەم گوتەیە هەرگیز لە سنووری سەرقاڵکردن و کاتبەسەربردن و لە بازنەی خۆشڕابواردن و کاتکوشتن تێپەڕ نابێت. کەواتە هۆی ئەم هەموو بایەخپێدانە بەم هونەرە و ئەم هەموو پێشوازیلێکردنەی و

حەزی تایبەت لە دەقەکەی و نووسینی سەرشاشەکەی چییە؟

دەتوانین لە خاڵێکی دیکەوە لەم بابەتە بڕوانین: لەم سەدانەی دواییدا، سینەما و ڕۆمان زمانی هاوبەشی جیهان بوون. کاریگەریی ڕۆمان لە بیناکردنەوەی کولتوور و گوێزانەوەی کولتووردا بۆ کۆمەڵگەکانی تر ناکرێت نکۆڵیی لێ بکرێت. بەتایبەتی لە سەدەی هەژدە و نۆزدەدا لە خۆرئاوادا نموونەیەکی ڕۆشنی ئەم مەسەلەیەیە. ڕووسیای قەیسەری، بە یارمەتیی دەستەیەک لە بلیمەتانی ڕاستەقینەی ڕۆماننووسین، کە دەستی قەدەر لە ماوەیەکی زەمەنی کورتدا لەو وڵاتە کۆی کردبوونەوە(١) توانی لە ڕووی ڕۆشنبیرییەوە، لەو ماوەیەدا، پێگەیەکی تایبەت بەدەست بهێنێت. ئەو پێگەیەی تەنانەت لەوەشدا ڕۆڵی هەبوو کە ئەو ئایدیۆلۆجیایانەی لە ڕووسیا سەریان هەڵدا هەژموونیان هەبێت و بە سەراپای جیهانیشدا بڵاو ببنەوە.

لەگەڵ داهێنانی سینەما لە ساڵی ١٨٩٥دا، پاشان ئامادەگیی جیددیی چیرۆکی سینەمایی لە سەراپای جیهاندا، لە ساڵی ١٩٢٠ بە دواوە ئەوە سینەما بوو وردەوردە جێگەی ڕۆمانی گرتەوە. ئەم ڕەوتە بەردەوام بوو تا ئەو شوێنەی بە کردەوە لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەمەوە، سینەما وەکو گرنگترین زمانی هاوبەشی جیهانی هاوچەرخ ناسرا. پاشان لە ساڵی ١٩٥٥دا لەگەڵ داهێنانی تەلەڤزیۆندا وەکو برابچووکی سینەما و پەرەسەندنی لەڕادەبەدەری لە سەراپای جیهاندا، کێشەیەکی تازە لە هونەرە نمایشییەکاندا بە ناوی زنجیرە و فیلمە تەلەڤزیۆنییەکانەوە لەدایک بوو، بە جۆرێک لە جۆرەکان بە مانا و چەمکی سینەما لێکچوون و وەکیەکی پەیدا کرد. لەوە بە دواوە ئەم دوو گۆتەیە (سینەما و زنجیرەی تەلەڤزیۆنی) بە کردەوە ڕەنگدانەوەی یەک مانا و چەمکی هاوشێوەن.

ڕازی ئەم کاریگەری و هەژموونە گشتی و جیهانییە چییە کە سنوور و نەتەوە دەبەزێنێت؟ ئایا فۆڕم و پێکهاتەی تەکنۆلۆجیایی و مۆدێرنی ئەم هونەرە لەم کاریگەرییەدا ڕۆڵی سەرەکیی هەیە؟ پێویستە بگوترێت کە بەرهەمە سینەماییەکان و ڕیکلام بۆ زنجیرە تەلەڤزیۆنییەکان، پێویستی بە باکگراوند و پێشەکیی پێویست هەیە، لە بابەتی خوێندەواری، توانای چاپ و بڵاوکردنەوە، پێویستیی وەرگێڕانی تەواوەتی، بوونی کات و دەستبەتاڵیی تایبەتی و لەم بابەتە. ئاماریش ئەوە نیشان دەدات. نەک تەنیا لە ئێران، بەڵکو لە زۆر شوێنی جیهاندا ڕادەی کاتتەرخانکردنی تاکەکانی کۆمەڵ بۆ تەماشاکردنی تەلەڤزیۆن و سینەما، سەدان ئەوەندەی کاتتەرخانکردنە بۆ خوێندنەوەی کتێب و ڕۆمان. تا ئەو شوێنەی کە ڕووبەرێک بۆ ئەم بەراوردە نابەرانبەرە نامێنێتەوە! بەڵام گرنگترین و سەرەکیترین هۆ بۆ کاریگەریی بەهێز و هەژموونی بێوێنەی فیلم و سینەما لەسەر هەموو چین و توێژەکانی خەڵک، لە هەموو کۆمەڵگە و وڵاتەکاندا ئەوەیە کە سینەما زۆر واقیعی و بە شێوەیەکی باوەڕپێکراو ژیان بە تەواوی وردەکارییەکانی و هەموو ئەو هەست و سۆزەوە کە تیایدا دەگوزەرێت، دەخاتە بەرچاوی بینەر. سینەما بە جادووی تایبەتیی خۆی، هاوکات دەنگ و ڕەنگی ڕاستەقینە بۆ بینەر دادەڕێژێتەوە و دەیخاتەوە بەرچاوی، ڕێک بە هەمان شێوەی کە لە ژیانی واقیعیدا تاقیکردووەتەوە. لە هەمان ڕووەوە هەست و سۆز و جووڵە و جۆش و خرۆشی ڕۆحی و دەروونیش بە هەمان ڕادەی خودی ژیان بۆ بینەر دەخوڵقێنێتەوە.

سینەما تەنیا بۆ بینەر نمایش ناکات، بەڵکو دەستی دەگرێت و جادووگەرانە دەیبات بۆ ناو دنیای فیلمەکە و لە خەم و خۆشی، سەرکەوتن و ناکامی، تووڕەیی و لێبوردن، خۆشەویستی و

ڕقلێبوونەوە و تا لە دواییدا دەیکات بە شەریک و هاوڕێ و هاوشان. بە دەربڕینێکی ئاشکرا و باو، سینەما کارگەی خەوندروستکردنە، ئەویش لە بێداریدا. لەم جۆرە کارلێکردن و سوودوەرگرتنەدا لە سینەما (ڕەنگە سینەماش سوود لە بینەر وەربگرێت) تا ڕادەیەک هیچ جیاوازییەک لە نێوان کۆمەڵگە و میللەتە جیاوازەکان و کولتووورە جۆراوجۆرەکاندا نییە.

دیمەنێکی ڕۆمانسی، کۆمیدی یان ڕووداوێکی ناخۆش و ترسناک، چەند کار لە بینەرێکی سویدی دەکات، بە هەمان ڕادەش کار لە بینەرێکی کینیایی، ئیکوادۆری (کە ڕەنگە زۆر لە خوێنەرانی ئەم بابەتە نەزانن ئیکوادۆر کەوتووەتە کوێی جیهانەوە)، یان بینەرێکی هۆنگکۆنگی، ئینگلیز، ڕووس، عەرەب یان سەر بە هەر ناوچەیەکی تری جیهان دەکات. تەواوی ئەم هۆ و فاکتەرانە سینەما و هونەری سینەمایان کردووە بە زمانی هاوبەشی جیهان (پێویستە سەرنجی ئەوە بدرێت کە سروشتی ئەم باسە تا ئێرە و ئەو ئەنجامەی سەرەوە بە چاوپۆشی لە بڕیاردان لەسەر باشی یان خراپیی ئەم مەسەلەیە ئەنجام دراوە، قسەوباس لەسەر چۆنێتیی سوودوەرگرتنی ئێمە یان کەسانی دیکە لەم تایبەتمەندییەی هونەری سینەما و ئەو باسە ئاکاری، یان فەلسەفییانەی لێیەوە سەرچاوە دەگرن (کە دەچنە بازنەی بەکارهێنان و کاریگەریی ئەم گۆتەیەوە) باسێکی جیایە، کە لەم وتارەدا بە ڕەهەندەکانیەوە قسەی لەسەر دەکرێت).

***

حاڵی حازر سینەما لە جیهان و ئێراندا چ پێگەیەکی هەیە؟

لە هەنگاوی یەکەمدا دەبێت ئەوە بە یاد بهێنینەوە کە لە نێوان ١٩٨ وڵاتی سەربەخۆ و ناسراوی جیهاندا، دەتوانرێت تەنیا کەمتر لە ٥٠ وڵات ناو ببرێت، کە بە شێوەیەک لە شێوەکان

خاوەنی پیشەسازیی سینەمان. ئەمەش بەو مانایەیە کە زیاتر لە سێ لەسەر چواری وڵاتانی جیهان بە ڕەهایی بەرهەمی سینەمایی وڵاتانی تر بەکار دەهێنن و خۆیان بە تەواوی توانای بەرهەمهێنانیان نییە لە بواری ئەم هونەر-تەکنیکەدا. لە ناو ئەم کەمتر لە ٥٠ وڵاتەشدا، زۆربەیان بەرهەمێکی زۆر دیاریکراویان هەیە، واتە لە ساڵێکدا بە ڕادەی یەک تا سێ فیلم. هەندێکیشان بە چەند ساڵێک فیلمێک بەرهەم دەهێنن. تەنانەت وڵاتێکی وەکو سوریا، کە هاندەرێکی زۆری ڕۆشنبیریی هەیە لە ناوچەکە و جیهانی عەرەبدا، فێستیڤاڵی فیلمی دیمەشق یەکێکە لە فێستیڤاڵە دیارەکانی جیهانی عەرەب، ئاماری بەرهەمی ساڵانەی سینەمای ئەم وڵاتە هەر لەو سنوورەی سەرەوەدایە. تەنیا نزیکەی ١٥ وڵات لە جیهاندا هەن کە بە شێوەیەکی جیددی، بەردەوام، سیستماتیک و بنەڕەتی خاوەنی پیشەسازیی ناسراون لە بواری سینەمادا. ئەم وڵاتانە لە ساڵێکدا پەیوەندییان بە یانەی بەرهەمهێنەرانی زیاتر لە ٥٠ فیلمەوە هەیە. ئێرانیش یەکێکە لەم وڵاتانە. لەم ڕیزبەندییەدا چ لە ڕووی چەندایەتیی بەرهەم و چ لە ڕووی چۆنایەتییەوە، ئێران لە پلەی دەیەم تا سیازدەیەمدایە. لە ڕاستیدا لە ناو گرووپی پێشڕەوی خاوەن پیشەسازیی سینەما لە جیهاندا، ئێران ئامادەگیی هەیە. ئێران بە بەرهەمهێنانی مامناوەندیی ٦٠ بۆ ٧٠ فیلمی سینەمایی لە ساڵێکدا پێگەیەکی پتەوی لە ناو ئەم گرووپە ١٥ ئەندامییەدا بۆ خۆی دەستەبەر کردووە.

لە ڕووی چەندایەتی و ژمارەی بەرهەمی ساڵانەوە، پلەی یەکەمی بەرهەمهێنان بەر هیندستان دەکەوێت! بەرهەمهێنانی فیلم لە هیندستان ساڵانە دەگاتە هەزار فیلم، کە ژمارەیەکی سەرسووڕهێنەرە. ناوەندی بەرهەمە سینەماییەکانی هیندستان و

شوێنی چالاکیی زۆربەی کۆمپانیاکانی بەرهەمهێنانی فیلمی ئەم وڵاتە لە بەندەری بۆمبایە، کە ئەم بەندەرە بۆ خۆی بە تەنیا ساڵی ٧٠٠ فیلم بەرهەم دەهێنێت؛ بەڵام سینەمای هیند لە ڕووی چۆنایەتی و قوتابخانەی هونەرییەوە بەها و متمانەی نییە. سینەمای هیندستان بەزۆری لاساییکەرەوە و پاشکۆی سینەمای ئەمریکایە. ئەم لاساییکردنەوە و پاشکۆیەتییە تا ڕادەیەکە، تەنانەت ناوەندی سینەمایی هیند و خەڵاتی ساڵانەی هیندیان ناو ناوە «بۆڵیوود»! واتە پیتی «ب»یان لە ناوی بۆمبای وەرگرتووە و لەگەڵ ناوی دیاری «هۆڵیوود»دا تێکەڵیان کردووە، بە شانازیی تەواوەوە پیشەسازیی سینەمای خۆیان بە بۆڵیوود ناو دەبەن.

لە دوای هیندستان ئەمریکا بە پلەی دووەم دێت، کە ساڵانە نزیکەی ٨٠٠ فیلم بەرهەم دەهێنێت. هەڵبەتە ئەمە تەنیا لە ڕووی چەندایەتیی بەرهەمهێنانەوەیە. دەنا لە ڕووی سەرمایەگوزاری و هاتوچۆی ساڵانەی ئابووری و ڕادەی فرۆشتن و ناردنەدەرەوەی فیلمەوە، ئەمریکا ژمارەیەکی زیاتر لە بیستملیار دۆلاری دەست دەکەوێت، کە بە تەنیا هێندەی داهاتی سینەمای هەموو جیهانە. هۆڵیوود کە بە مانای «دارستانی پیرۆز»ە، شارۆچکەیەکی سینەماییە کەوتووەتە باکووری لۆس ئەنجلسەوە لە ویلایەتی کالیفۆرنیا. شوێنی نیشتەجێبوونی زۆربەی کۆمپانیاکانی بەرهەمهێنانی فیلمی ئەمریکایی، یان نێودەوڵەتییە. ئەم کۆمپانیایانە ساڵێک زیاتر لە ٥٠٠ فیلم بەرهەم دەهێنن، بەڵام ئەمریکا ناوەندێکی سینەمایی دیکەشی هەیە، نیویۆرک شوێنی نیشتەجێبوونی هەندێک کۆمپانیای بەناو سەربەخۆی ئەمریکییە، کە لە بنەڕەتدا بانگەشەی ئەوە دەکەن سەربەخۆن و پەیوەندییان بەو تێڕوانین و جۆری

پەیوەندییەوە نییە کە بەسەر هۆلیووددا زاڵە. ئەو فیلمسازانەی کە خۆیان بە سەربەخۆ ناو بردووە و ڕووبەڕووی تێڕوانینی تایبەتیی هۆلیوود بوونەتەوە، لە نیویۆرک بەشێکی بەرچاوی بەرهەمی سینەمایی ئەمریکا بەرهەم دەهێنن. کەسانێکی وەکو ودی ئالان، فرانسیس فۆرد کاپولا، مارتین سکۆرسیزی و تا دوایی، لەم گرووپە سینەماگەرەن. مایەی سەرنجە لە ڕووی جوگرافیاییشەوە، نیویۆرک کە کەوتووەتە ئەوپەڕی خۆرهەڵاتی ئەمریکاوە، ڕێک بەرانبەری هۆلیوودە، کە کەوتووەتە ئەمپەڕی خۆرهەڵاتی ئەم وڵاتەوە.

با بێینە سەر ئەندامە پێشڕەوەکانی تری یانەی وڵاتە بەرهەمهێنەرەکانی سینەما، کە لە ٥٠ فیلم زیاتر بەرهەم دەهێنن:

فەڕەنسا سێیەمین وڵاتی ئەم گرووپەیە. ئەم وڵاتە کە تا چەند ساڵێک پێش ئێستا بەرهەمی سینەمایی دەگەیشتە ٩٠ فیلم لە ساڵێکدا، بە هۆی کۆمەڵێک سەرنج و تێبینیی سیاسی و ڕۆشنبیرییەوە بایەخێکی تایبەتیی بە پیشەسازیی سینەما دا. فەڕەنسا بە کۆمەڵێک هەڵوێستوەرگرتنی تایبەتی و بەربەرەکانێی باڵادەستیی کولتووریی ئەمریکا بەسەر ئەورووپادا، تەنانەت بوو بە هۆی ڕووبەڕووبوونەوەی ئەم دوو وڵاتە لە ڕێکخستنی ناوەڕۆکی پەیمانی بازرگانیی جیهانیدا (واتە گات)، کە پاشان بە ناوی ڕێکخراوی بازرگانیی جیهانییەوە ناسرا (WTO) هەوڵی دا سینەمای خۆی بەهێز بکات و ململانێی هۆلیوود بکات. ئەم وڵاتە بە تەرخانکردنی یارمەتییەکی دارایی قەبە و پشتیوانییەکی بەرفراوان لە پیشەسازیی سینەمای خۆی، لە مەیدانی ئەورووپادا خۆی نواند و بەرهەمهێنانی چەند فیلمێکی گەلێک پڕخەرجی (سوپەر پرود ئەکشن)ی لەبەر چاو گرت، کە لێرەدا دەکرێت ئاماژە بۆ فیلمی «نیکیتا»ی «لۆک بسون»

بکرێت، کە لە ساڵی ١٩٩٨دا بەرهەمی هێناوە و تێچوونەکەی ٩٠ ملیۆن دۆلارە. بە بەراورد لەگەڵ خەرجیی مامناوەندیی فیلمی ئەورووپایی، کە لە خوار ١٠ ملیۆن دۆلارەوەیە و بە بەراورد لەگەڵ پڕخەرجیترین فیلمی ئەورووپایی تا ئەو کاتە کە تێچوونەکەی تەنیا ٣٠ملیۆن دۆلار بوو، خەرجیی ئەم فیلمە تەواو سەیر و بێوێنە دێتە بەرچاو.

لەم ساڵانەدا فەرەنسا لە ڕووی چەندایەتییشەوە بەرهەمی سینەمایی خۆی زیاد کرد، سەرئەنجام لە ساڵی ٢٠٠٢دا بەرهەمهێنانی گەیشتە ٢٣ فیلم. بەم ئاستی بەرهەمهێنانە، فەرەنسا تا ڕادەیەک خۆی لە گرووپی ئەو ١٥ وڵاتە جیا کردەوە کە لە سینەمای جیهاندا، تا ڕادەیەک لە پێش بوون و لە دوو وڵاتی یەکەم و دووەم نزیک بووەوە.

دوای فەرەنساش هۆنگکۆنگ دێت کە ساڵی ١٥٠ فیلم بەرهەم دەهێنێت. هەڵبەتە هەموو فیلمەکان تەقریبەن باسی یەک بابەت دەکەن و ناوەڕۆکێکی هاوبەشیان هەیە، زیاتر بایەخ بە وەرزشی شەڕکردن دەدەن (وەکو جۆدۆ و کاراتی).

لەم کۆمەڵە وڵاتەدا دەکرێت ئاماژە بۆ باقیی وڵاتەکانی تری وەکو ئیسپانیا، ئیتاڵیا، بەریتانیا، و ئێران بکرێت. هەر وەکو پێشان گوترا، ئێران بە بەرهەمهێنانی ٦٠ بۆ ٧٠ فیلم لە ساڵێکدا، لە دەوروبەری پلەی دەیەم تا سیازدەیەمدایە. نابێت بە هیچ جۆرێک ئەم توانا زۆر و پراکتیکە بە کەم بگیرێت. ئایا ئێمەی ئێرانی لە پیشەسازیدا پلەوپایەیەکی وامان لە جیهاندا هەیە؟ ئەی لە بواری پزیشکیدا حاڵمان چۆنە؟ ئایا بازاڕی بۆرسەی ئێمە لە ناو پازدە بۆرسە لەپێشەکەی جیهاندایە؟ ئایا لە وەرزشدا بەرزترین و باشترین پلەی گشتی و جیهانیی ئێمە (لە ناو وڵاتەکانی ئۆلەمپیکدا) بیستوچەندەم نەبووە؟ لە

ئۆتۆمۆبیلدروستکردن و بوارە قەبەکانی تری بەرهەمهێناندا حاڵ و باڵمان چۆنە؟

لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت ئاگامان لەوە بێت سینەما لە دەستەی ئاڵۆزترین، قورسترین و پڕۆفیشناڵترین لقەکانی هونەرە، ڕەنگە هۆی ئەوەی کە زۆربەی وڵاتانی جیهان لەم بوارەدا تەنیا بەکاربەری بەرهەمی سینەمایی وڵاتانی ترن ئەوە بێت کە سینەما لە ئاستێکی باڵادایە و لە ڕووی هونەرییەوە ئاڵۆزە و پێداویستییەکانی دەگمەنن، ئەم وڵاتانەش لەم بوارەدا دەستیان بە هێزی پسپۆڕ و شارەزای ئەم کارە نەگەیشتووە. ئەمەش لە کاتێکدایە کە ئێران سەرەڕای هەندێک کێشە و گیروگرفت، خاوەنی ژمارەیەکی باشە لە هێزی مرۆیی، ئامێری تەکنیکی، کەرەستە پێویستەکان، ستۆدیۆ و تا دوایی، بەڵام ڕێک لێرەدا ئەم زانیاری و ئامارانە، هێواشهێواش و بەرەبەرە ئەو پرسیارە تایبەتە لە مێشکی خوێنەراندا تۆخ و تۆختر دەکەنەوە: کەواتە بۆچی حاڵی سینەمای ئێران لە ناوخۆدا ئاوا مایەی دڵتەنگییە؟(٢)

پەراوێزەکان

١- هەڵبەتە پسپۆڕان و شارەزایانی ئەدەب گەلێک هۆی دیکە (جگە لە دەستی قەدەر) بە کاریگەر دەزانن سەبارەت بە گردبوونەوەی سەرسووڕهێنەری ئەم بلیمەتانە لەو کات و شوێنەدا کە بابەتی باسەکەی ئێمە نییە.

٢-لە کۆتایی ئەم باسەدا بە ئەنقەست چەند دێڕێکم وەرنەگێڕاوە، لەبەر ئەوەی پەیوەندیی بە ناوخۆی ئێرانەوە هەیە و نووسەر لە باسەکەی دەرچووە.

سەرچاوە

سایتی: سورە مهر

پییر پاولۆ پازۆلینی لە ژێر ئاڵای ڕامبۆدا

نۆمی گرین

لە عەرەبییەوە: ڕەوف بێگەرد

لە هاوینی ساڵی ١٩٨٧دا، خۆم لە ناو شەمەندەفەرێکدا بینییەوە کە بەرەو کاسارسا دیل ولیزی دەچوو، شارێکی بچووک لە ناوچەی فریولیی باکووری خۆرهەڵاتی ڤینیسیا. لەبەر ئەوەی شارۆچکەی کاسارسا پەیوەندییەکی زۆر توندوتۆڵی بە دواقۆناغی تەمەنی نووسەر و دەرهێنەر پییر پاولۆ پازۆلینییەوە هەبوو، بە لای منەوە ئەو سەفەرە وەک زیارەتێکی ڕووناکبیری وا بوو.

بایەخدانی من بە پازۆلینی لە پێش چەند ساڵێکەوە دەست پێ دەکات، کاتێک لە دوا نیوەڕۆیەکی باراناویدا لە پاریس (ئەو شارەی بەردەوام پازۆلینی تیایدا جێگەی سەرنج و سەرسامی بووە) هاوڕێیەکم دنەی بینینی یەکێک لە فیلمەکانی پازۆلینی دام. هەر ئەمەش بوو بە هۆی ئەوەی لە سەرەتای حەفتاکاندا لە ڕۆما نیشتەجێ ببم. لەو کاتەدا پازۆلینی لە ژیانی ڕووناکبیری و سیاسیی ئیتاڵیادا گرنگترین کەسایەتیی جێگەی مشتومڕلەسەرکردن بوو.

لە ڕۆماوە بۆ کاسارسا، یان بە پێچەوانەوە، قۆناغێکی گرنگە لە ژیانی پیشەیی پازۆلینیدا. دوای ئەوەی لە بواری ئەدەبیدا لە

کاسارسا وەک شاعیرێک دەرکەوت، لە ڕۆمادا جێگیر بوو و ناوبانگی دەرکرد. یەکەم جار وەک شـاعیـر، ڕۆمـانـنـووس، وتارنووس و پاشان وەک فیلمساز و لە دواییشدا وەک لێکۆڵەری سیاسی کە گەلێک چەندوچوونی ورووژاند.

لە تشرینی دووەمی ساڵی ١٩٧٥دا، لە ئەنجامی تیرۆرێکی دڕندانەدا (پێدەچێت گەنجێکی هۆمۆ کردبێتی) کۆتایی بە ژیانی پیاوێک هات کە لەو کاتەدا نەک وەک شاعیرێکی زۆر دیار، بەڵکو وەک یەکێک لە بیرمەندەکانی ئەورووپای ئەو قۆناغەی دوای جەنگی جیهانی تەماشا دەکرا.

پازۆلینی لە ئیتاڵیادا پێگەیەکی هەیە دەشێت بە پێگەی سارتەر لە فەرەنسادا بەراورد بکرێت. پازۆلینی لە گۆڕستانە چکۆلەکەی کاسارسادا بە پاڵ دایکی و هەندێک لە کەسوکاریدا نێژراوە.

دایکی مامۆستایەکی خوێنشیرینی قوتابخانە و ژنێکی بە ئەسڵ گوندی و خاکیی ناوچەی فریولی بوو؛ بەڵام باوکی لە بنەماڵەیەکی نیمچەخانەدانی لاڤینایە، دوای ئەوەی میراتییەکەی باوکی بەهەدەر دا، پەیوەندیی بە سوپاوە کرد. دەبوو پازۆلینی بەو مووچە کەمە بژیی کە باوکی وەریدەگرت. پازۆلینی ساڵی ١٩٢٢ لەدایک بوو، «ئەو ساڵەی کە مۆسۆلینی گەیشتە دەسەڵات» وەک وردەبۆرژوایەک منداڵیی بەسەر برد کە خۆی ناوی لێ ناوە «هەژارییەکی خانەدانانە».

جیاوازی نێوان ڕیشە کۆمەڵایەتییەکەی باوک و دایکی جیاوازیی تری (مەزاجی و فیکری) لێ کەوتەوە، کە وەک ئەنجام بە جیابوونەوەیان کۆتایی هات و ئەمەیش بۆ ماوەیەکی زۆر کاریگەریی لەسەر دوالیزمی ڕوانینی پازۆلینی دانا لەسەر دنیا. بەپێی قسەی نیکونالدینی ئامۆزای پازۆلینی، هاوسەرگیرییەکە سەرکەوتوو نەبووە، سۆزانای دایکی خۆشەویستییەکی زۆری

بۆ پازۆلینی هەبووە، بەڵام خۆشەویستییەکی بۆ مێردەکەی نـەبـووە.

پازۆلینی خۆی ددان بەوەدا دەنێت کە هەر لە منداڵییەوە «هەستێکی دوژمنکارانەی گەورە» لە نێوان ئەو و باوکیدا هەبووە، سروشتی باوکی زۆر جیاواز بووە لەگەڵ سروشتی نەرمونیانیی دایکیدا، کە ئەم بە سروشتێکی «تیژ و حەزی خاوەنداریێتی» ناودێری دەکات. هەرچەندە دایکی پازۆلینی سیستمی کۆمەڵایەتیی نەخستووەتە ژێر پرسیارەوە، بەڵام دژی فاشیزم بووە. بە پێچەوانەی دەسەڵاتخوازیی باوکیەوە، کە هەر لە سەرەتاوە بە خۆشییەوە پێشوازیی لە ڕژێمی مۆسۆلینی کردووە. لە بارەی ناکۆکی نێوان باوکی و دایکی و کاریگەریی قووڵی لەسەر لاوێتیی ئەم، پازۆلینی دەڵێت: «هەموو ژیانم کاریگەریی ئەو دیمەنانەی پێوەیە کە باوک و دایکم تەوەری بوون. دیمەنگەلێک کە تۆقینیان لە مەرگ تیا دروست کردم، باوکم لە دایکمی دەدا، چونکە ئەم سەری لە ناو هەوردا بوو، لە ڕاستیدا باوکم فاشی بوو، بەڵام دایکم نا. ژیان لە ناو هەوردا بە نیسبەت باوکمەوە، مانای ئەوە بوو گوێ بە دابونەریتی باو و یاسای دەوڵەت و بیری ئەو کەسانە نەدەیت کە لە نێو دەسەڵاتدان».

یادەوەرییەکانی منداڵی بەردەوام لەگەڵ پازۆلینیدا ژیاوە، لە تەمەنی پەنجاساڵیدا، بە داسیامارینی هاوڕێی دەڵێت: تا تەمەنی سیساڵانیش بە شێوەیەکی خودئەڤینی سەرلەنوێ لەگەڵ منداڵیمدا دەژیام، ئەوە ناوازەترین قۆناغی ژیانم بووە... زۆر زۆر بە تاسەیەوە دەژیام».

ئەگەرچی پازۆلینی لە تەمەنی هەڵکشاوتریدا ئەو قۆناغە «ناوازەیە» بـە جۆرێکـی دیکـە دەبینێت، بەڵام هەمیشـە

خۆشەویستییەکی گەورە بۆ دایکی دەردەبڕێت کە بە درێژایی تەمەنی لەگەڵیدا ژیاوە. کەچی بە پێچەوانەوە، سۆزێکی پەرتوبڵاو و شپرزەی بەرانبەر بە باوکی هەیە. ئەو وەک خوێنەرێکی جیددیی فرۆید، بەردەوام ویستوویەتی ئەو مانایانە بپشکنێت کە پەیوەندیی ئەم بە باوک و دایکیەوە دەبەستنەوە. لە زنجیرە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ ڕۆژنامەنووسی فەڕەنسی جان دیفلو دەڵێت: «بە داخەوە، تۆ شیکارێکی سایکۆلۆژی نیت، من زۆر خۆم هەڵدەقورتێنمە ئەو مەسەلانە و بە دوایاندا دەگەڕێم، ئەوەندەشم خوێندوونەتەوە کە گومان لەوە بکەم دەربارەی پەیوەندیی خۆم بە دایک و باوکمەوە بتوانم بە زمانی سادەی شیعری و تەنانەت چیرۆکیش قسە بکەم، بە سادە و ساکاری دەڵێم: من ئەزموونی خۆشەویستییەکی گەورەی دایکمم کردووە. ئامادەگیی دایکم، شێوازی قسەکردن و ناسکی و لێهاتووییەکەی، هەموو ئەم شتانە کاریگەریی زۆریان لەسەر منداڵیم داناوە. تەنانەت بۆ ماوەیەکی درێژیش من بڕوام وا بوو کە هەموو ژیانم بە هەڵچوون و هەستیارییەکانیەوە، بەو سۆزە هەڵچووەوە داڕێژراوە کە هەندێک جار وام هەست دەکرد شێوازێکی نائاساییە لە شێوازەکانی خۆشەویستی. بەم دواییەیش هەستم کردووە کە پەیوەندیی سۆزداریم بە باوکمەوە بەردەوام گرنگییەکی هەبووە، کە گرانە لە بیر خۆتی بەریتەوە، پەیوەندییەک کە تەنیا پەیوەندیی مونافەسە و خۆشنەویستنی یەکدی نەبووە بە ڕووتی.

خۆشویستنە «نائاسایی»یەکەی پازۆلینی بۆ دایکی بەو مانایەیە کە دایکی بە میسالیەتەکەی و بڕوابوونی بە جوامێری، چاکە، خوداپەرستی، دەست و دڵکراوەیی مەیلی زۆر قووڵی لە پازۆلینیدا دروست کردووە. پازولێنی تا ڕادەیەکی باش لە

بیروباوەڕەکانی دایکی وەرگرتووە. بەتایبەتی ڕێزگرتنی لە دەسەڵات، کە هۆکاری ڕێزگرتنی بوو لە دابونەریت و ڕەنگە لە یاخیگەرییش.

دوای ساڵانێکی زۆر، پازۆلینی کە بە زمانی کەسی سێیەمەوە باس لە خۆی دەکات، دەڵێت: «ئەو بە دوای دەسەڵاتێکدا دەگەڕا کە ترسی دایکی لێ دەکەوتەوە، نەک لەو دەسەڵاتەی کە باوکە فاشیزمەکەی ئەزموونی دەکرد. لەبەر ئەمە، دیسانیش دووبارەی دەکەمەوە پابەندبوونی ئەو بە دابونەریتەوە (کە سەرچاوەکەی دایکێتی نەک باوکی) بۆ ماوەیەکی زیادلەئاسایی ڕێگەی ئەوەی پێ نەداوە لە جەوهەری ئازادی و یاخیبوون بگات، چونکە ئازادی و یاخیبوون وەک نان وا بووە بۆی».

ئێمە لە قووڵایی ئەم پەیوەندییە دژبەیەکەدا، پابەندبوون بە دابونەریت و یاخیبوونەوە، لادانی سێکسی دەدۆزینەوە. بە نیسبەت پازۆلینییەوە ئەو ستایلە سێکسییەی کە پاشان لە خۆی دەگرێت، تەنانەت لە سەرەتای منداڵییشیدا لێی دەرکەوتووە، ئەوەی لە تەمەنی بیستساڵیدا لە یاداشتەکانی ڕۆژانەیدا نووسیویەتی ئەوە دەردەخەن کە کاردانەوەیەکی توندی هەبووە کاتێک لە تەمەنی سێساڵیدا هەستی بەوە کردووە کە حەزی لە یاریی کۆڵکۆڵێنە لەگەڵ منداڵدا.

ئەگەر ئەم دێڕانە تەعبیر لە سروشتی ئارەزووە سێکسییە بەراییەکانی پازۆلینی بکەن، ئەوەش دەردەخەن کە چۆن پازۆلینی بۆ لەوەودوا بەردەوام شەیدای وشە بووە. لەم حاڵەتەدا تیتافیلیتای بەکار هێناوە کە پاشان دەرکەوتووە وشەکە ئیحای مانایەکی سێکسی دەدات–تیتس.

«من ئێستا تێدەگەم ئەوە هەستێکی بەهێز بوو، کە بیری لێ دەکەمەوە لە ناوەوەمدا تەواو هەست بە توانەوە و خەم و

هەڵچوونی توند دەکەم. هەست بە شتێک، کە ناتوانیت بە جەستە هەڵیبگریت، هەستێکە تا ئێستا ناوی بۆ نەدۆزراوەتەوە، من خۆم دامهێناوە و ناوی تیتافیلیتام لێ ناوە، هەر ئەوەندەی لە کاتی چالاکی و یاری و نوشتانەوەیاندا لاق و لەتەریانم دەبینی، ئیتر بە خۆم دەگوت: من هەست بە تیتافیلیتا دەکەم، کە شتێکە لە ختووکەدان و وەسوەسە و زەلیلی» ئاماژەیش بە «زەلیلی» لە کۆتایی ئەم پەرەگرافەدا، دەبێتە تەوەرێکی دیکە بۆ یاداشتە ڕۆژانەییەکانی پازۆلینی. لەوێدا باسی ئەزموونێکی تری دوای دوو ساڵی خۆی دەکات، کە لەو کاتەدا تەمەنی پێنجساڵان بووە. کاتێک ڕیکلامی فیلمێک دەبینێت کە پاڵەوانەکەی پیاوێکە و پڵنگێک برینداری دەکات، دوای چەند ساڵێک ئەمەی بیر دەکەوێتەوەو دەڵێت: ئەوە یەکەمین ئەزموونی بووە لەگەڵ سینەمادا، کە ئەزموونێکی کاریگەرە.

«سەرکێشە بچکۆلەکە وای دەزانی هێشتا هەر ماوە و دەژیی، لەگەڵ ئەوەیشدا کە پڵنگەکە نیوەی لەشی قووت داوە، ئەو بە ڕاکشانەوە سەری داخستبوو، وەک ژنێکی ڕووت کە توانای بەرگریکردنی نەبێت، لە کاتێکدا پڵنگەکە زۆر دڕندانە لە ژێر خۆی نابوو، لێرەوە هەستێکی لەم شێوەیە دایگرتمەوە کاتێک لە پێش دوو ساڵدا منداڵەکانم لە بیلونو بینی یارییان دەکرد، بەڵام ئەم هەستەیان تەومژاوی و سەختتر بوو.

بەڕاستی لە ناوەوەی خۆمدا هەستم بە موچڕکێک کرد کە جۆرێک بوو لە بەئاگاهێنانەوە، لەو کاتەدا هیوای ئەوەم خواست من ئەو دۆزەرەوە (مكتشف) بوومایە کە دڕندەکە هەر بە زیندوویی ئامبازی بووبوو».

لەم پەرەگرافەدا کە هەستیاری و مەیلی چوونە ناو خودەکانی بە ئاشکرا تیا دەردەکەوێت (بە شێوەیەکی تا ڕادەیەک

یەکلاییکەرەوە) لە تەمەنێکی منداڵییەوە پازۆلینی بەرەو شیعر دەبات. لە تەمەنی حەوتساڵیدا کە دایکی بە شیعرێک خۆشەویستیی خۆی بۆ دەردەبڕێت، دوای چەند ڕۆژێک پازۆلینی چەند دێڕە شیعرێکی تایبەتیی بۆ دەنووسێت، کە وشەی ئەدەبییانەی تیایە لە بابەتی «هوزار» و «قەشەنگ».

پازۆلینی بە داسیامارلینی گوتووە: «لە تەمەنی چواردەساڵیدا ماکبێسی خوێندووەتەوە، ئەو جێگەیانەی دۆزیوەتەوە کە کتێبی دەستی دوویان تیا فرۆشتووە. بڕواشی بە خودا نەماوە». دوای ساڵێک و پاش ئەوەی ئارسەر ڕامبۆی شاعیری فەڕەنسای خوێندووەتەوە، باری سەرنجی دەربارەی دنیا گۆڕاوە. پازۆلینی مەستی بلیمەتی ڕامبۆی هەرزەکار بوو، هەروەها سۆز و یاخیگەریی ڕامبۆ و پەیوەندیی خۆشویستنە شوومەکەی بە شاعیری ژندار پۆل ڤیرلینەوە، پاشان هەڵاتنە ڕۆمانتیکییەکەی ڕامبۆ لە ئەورووپاوە بۆ ناوچەرگەی ئەفریقای ڕەش، هەموو ئەمانە پازۆلینییان بەرەو لای ڕامبۆ بەکێش کرد.

دۆزینەوەی ئەم «شاعیرە نەفرەتییە» مەزنە، وەک نیکوی ئامۆزای ناودێری دەکرد، وەک ئەوە وا بوو پازۆلینی داڕشتنەوەیەکی تری ئەدەبی و سیاسی تیا کرابێت، کە لە چرکەساتێکدا کولتوورە ئەدەبی و لۆکاڵی و خۆبەستنەوە فاشییانەکەی بە دابونەریتەوە وردوخاش بووبێت و تەنانەت شوناسەکەیشی وەک شاعیرێکی هەرزەکار لە تەنگژەدا بێت. لە ساڵی ١٩٤١دا لە کاتێکدا لە زانکۆی بولونیا بوو، تێزێکی ئەدەبیی لەسەر باسکوولی شاعیر نووسیی، لەگەڵ هەندێک لە هاوڕێکانیدا هەوڵی دەرکردنی گۆڤارێکی ئەدەبییان دا بە ناوی «ئیریدی»ەوە. ئەمان خۆیان بە میراتگری کولتووری ئیتاڵیی نوێ دەزانی، کە نووسەرانی وەک ئۆنگاریتی و مۆنتالە نوێنەرایەتییان

دەکرد، بەڵام پرۆژەکە لە ئەنجامی نەمانی کاغەز لە کاتی جەنگدا سەر نەکەوت و شکستی خوارد. لە ساڵی داهاتوودا (١٩٤٢) پازۆلینی بەشداریی نووسینی لە گۆڤارێکی تازەدا کرد بە ناوی «سیتاسیو». هەرچەندە گۆڤارەکە بە چاودێریی لاوە فاشییەکانی زانکۆ دەردەچوو، بەڵام بۆ ڕاکێشانی ڕووناکبیرە لاوەکان ڕێگەیان پێ دەدان بە نیمچەئازادیەک ڕا تایبەتییەکانی خۆیان دەرببڕن. پازۆلینی زۆری نەبرد ئەو ئازادییەی بۆ خۆی پاوان کرد، ئەمەیش ئەوە دەردەخات کە ئەو بیروباوەڕە کۆنینەکانی واز لێ هێناوە. دوای ئەوەی دوو کۆبوونەوەی لەگەڵ لاوە فاشییەکاندا کرد (یەکێکیان لە فلۆرەنسا و ئەوی تر لە ڤایمەر) وتارێکی لە گۆڤاری سیتاسیودا نووسیی، بەراوردی لە نێوان پڕوپاگەندەی نازییەکان و دابونەریتە مەزنەکانی شارستانییەتی ئەورووپادا کرد.

ساڵی ١٩٤٣ شەڕ گەیشتە پۆلۆنیا کە شارێکی ئیتاڵییە. پازۆلینی لەگەڵ دایکی و گیدوی برای هەرە بچووکیدا شارەکەیان بەجێ هێشت و پەنایان بۆ فریولی برد. فریولی ناوچەیەک بوو پازولێنی شارەزای بوو، هەر لە منداڵییشەوە کە هاوینی لە کاسارسا و دەوروبەری بەسەر دەبرد ئەو ناوچەیەی خۆش دەویست. چاوئەندازە گوندییەکەی دیمەنێک بوو بۆ ئامادەکردنێکی بەرایی ئەو. ئەوەی لە یاداشتەکانی ڕۆژانەیدا نووسیویەتی، ئەو ڕاستییە دەردەخەن کە ئەو ئارەزووە سەرەتاییانەی پازۆلێنی چەندە توندوتیژ بووە. بابەتەکەیشی کە باسی کوڕە جووتیارێکە و ناوی برۆنۆیە و پازۆلینی ئەو کوڕەی وا بینیوە کە «توندوتیژو زبر» بووە، هەروەها گەیشتن بەوەی کە منداڵان «فریشتە نین ئارەزووی سێکسییان نەبێت» لە پاڵ ئارەزووە توندەکەیدا، فاکتەر بوون بۆ ئەوەی خۆی و

دنیا بە شێوەیەکی تازەی وا ببینێت کە ململانێکەرە». پازۆلینی وا هەست دەکات لەدەستدانی بەرائەتەکەی «ناپاکییە» لەگەڵ سروشتە زۆر «بەسۆز و بەخشندەییەکەیدا».

لە یاداشتنامەکانیدا پازولێنی ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە هەستی وایە تەنانەت دنیا سروشتییەکە بە لای ئەوەوە وێنەیەکی تازەی لەخۆ گرتووە. وێنەیەکی تەواو هەستیارانە، وێنەیەک سوورە لەسەر پێداگری. ئەوەی لە یاداشتە ڕۆژانەکەیدا نووسیویەتی: وەسفی ئارەزووە پڕ لە سۆزەکانیەتی. ئاماژەشە بۆ هەستە ئایینییەکانی کە سۆز شێواندوونی، ددانی پێدا دەنێت و دەڵێت: من لە ڕووتبوونەوەیەکی سۆفییانەدام، لە ڕووتبوونەوەی ڕۆحدا کە ترسی لێ دەکەوێتەوە، ڕەنگە شێوازێک بدۆزمەوە پاساوی خودی خۆمی پێ بدەم، پێویستە من هەڵە بکەم، ئەمە بە مانای پەیڕەویکردنە لە شێوازی مەسیح، بەڵام بە شێوەیەکی پێچەوانە، چونکە ئاشکرایە ئەو کەسەی ئاسایی لە ئایین دەردەچێت بەسەر قۆرتێکدا زاڵ دەبێت کە ئەویش حاڵەتی گوناهبارییە، منیش ناچار بووم لەو حاڵەتی بەرائەتە سەپێنراوەوە بگوێزمەوە بۆ حاڵەتێک کە خۆم هەڵمبژاردووە.

جەنگ وەک زەمینـەیەکی شـانۆیی وا بـوو بـۆ دراما شەخسییەکانی پازۆلینی. خودی کاسارسا کە وێستگەیەکی گرنگی شەمەندەفەر بوو، چۆن دیمەنی شەڕە توندوتیژەکانی تیا دەبینرا، هەر ئاوایش لە لایەن هاوپەیمانانەوە تۆپباران دەکرا. ساڵی ١٩٤٤ پازۆلینی بەم جۆرە بۆ هاوڕێیەکی دەنووسێت: « شەڕ بۆگەنە، هەموو شتێک بۆگەنە، ئەوەی هێڵنجت پێ دەدات ئەوەیە کە دەبینیت و بیر دەکەیتەوە کە ئەم نازییانە پیساییەکانیان لێرەدا هەڵدەڕێژن. حەز دەکەم تف لەو زەوییە گەوجە بکەم کە هێشتا سەوزەگیا دەردەکات و گوڵی زەرد و

شین و چرۆیش بە درەختی ناو ئاو دەکات، هەموو شتێک بۆنی فیشەک و پۆستاڵی گرتووە».

لاوەکان لە بەردەم مەترسیی گرتنی فاشییەکان و بەزۆرڕاپێچکردندا بوون بۆ سەربازی. پازۆلینی بۆ ئەوەی لەو چارەنووسە خۆی دوور بخاتەوە، لە ساڵی ١٩٤٤دا کاسارسای بەجێ هێشت و چوو بۆ «فیرسوتا»، کە گوندێکی بچووک بوو. لە گۆڕەپانی کەنیسەی ئەو گوندەدا تابلۆیەکی کانزایی هەیە یەکێک لە شیعرە سەرەتاییەکانی پازۆلینیی پێوەیە، لەو گوندە بچووکەدا پازۆلینی توانی قوتابخانەیەکی گچکە بۆ ئەو منداڵانە بکاتەوە کە بە هۆی شەڕەوە نەیانتوانیبوو بە دڵنیاییەوە بچن بۆ قوتابخانە ئاساییەکانیان. ئەم کارە گوزارشت لەوە دەکات کە پازۆلینی ئارەزووی فێرکردنی هەبووە (لە وتارەکانیدا ئەم ئارەزووە دەردەکەوێت) ساڵێک لەوەوبەر پازۆلێنی و هەندێک لە هاوڕێکانی قوتابخانەیەکی لەو شێوەیان لە کاسارسا کردبووەوە، ئەو ساتانەی پازۆلینی لە پۆلدا دەیگوزەراند، خۆشی و شادییەکی زۆر قووڵی تێدەگەڕا. لە یاداشتەکانیدا دەڵێت: «بڕوا ناکەم شتێکی وام بەو دڵسۆزی و لە خۆبووردەییە لەگەڵ خۆمدا کردبێت، وەک ئەوەی وانەی زمانی ئیتاڵی و مێژووم بەو قوتابیانە گوتووەتەوە».

تەنیا چەند مانگێک پێش کۆتاییهاتنی شەڕ، خانەوادەی پازۆلینی باجێکی گەورەی جەنگیان دا. لە هاوینی ١٩٤٤دا برا خۆشەویستەکەی (پاولۆ) ماڵی بەجێ هێشت و چووە ڕیزی هێزەکانی بەرگرییەوە (دەمانچەیەکی لە ناو دیوانە شیعرێکدا شاردبووەوە)، دوای ئەوە بە کەمتر لە شەش مانگ و لە شوباتی ١٩٤٥دا، لە شەڕێکی بێهوودە و دڕندانەدا کە لە نێوان خودی هێزە بەرگریکەرەکاندا ڕووی دا «گیدو» مرد. پێدەچێت

بە پیلانێک مردبێت کە کۆمەڵە یوگسلافییەکان (یان ڕەنگە ئیتاڵییەکان) نەخشەیان بۆ کێشابێت. ئەو کۆمەڵانەی بۆ ئەوە تێدەکۆشان، ناوچەی فریولی بخەنە سەر یوگسلافیای تیتۆی کۆمۆنیستی. پازۆلینی کە ئەم ڕووداوە خەمێکی زۆری پێ دابوو، هەستی دەکرد خۆی بەرپرسیاری مەرگی براکەیەتی، چونکە ئەو پێشنیازی بۆ گیدو کردبوو بڕواتە ناو ئەو گرووپانەوە، دوای بیست ساڵ پازۆلینی لەو بارەیەوە دەڵێت: «کە بیر لە گیدوی برام دەکەمەوە ئێستایش دەگریم، هەوادارێک کە هەوادارە کۆمۆنیستەکانی تر کوشتیان. ئەو لە پارتی Partito d Azion دا بوو، بەڵام من ئامۆژگاریم کرد وەک کۆمۆنیستێک پەیوەندیی بە بەرگریکارانەوە بکات. ئەو لە چیای بەرەی شەڕە نەفرەتلێکراوەکەدا کوژرا».

دوای ماوەیەکی کەم باوکی گەڕایەوە ماڵەکەی، ئەو ساڵی ١٩٤١ چووبوو بۆ ئەفریقیا، ماوەیەکی زۆری شەڕی لە ئۆردوگای ئینگلیزیدا (کە بۆ دیلەکانی شەڕ تەرخان کرابوو) لە کینیا بەسەر برد. شەڕ و شکستخواردنەوە تەواو هاڕیبوویان، وا ئێستایش بەسەر مەرگی کوڕەکەیدا گەڕابووەوە. بەردەوام لە چاخانەیەکی لای خۆیاندا دەیخواردەوە، هەستی بە بێزاری و تاڵی دەکرد. بەردەوام بوونی لەسەر بەدمەستی و کێشەی ڕاهاتنی لەسەر ئالکول بە جۆرێک بارودۆخی ماڵەوەی هەراسان کردبوو، کە ژیانی تیادا بەسەر نەدەبرا. پازۆلینی لە نامەیەکیدا بۆ هاوڕێیەکی لە ساڵی ١٩٤٨دا دەڵێت: «زۆر هەوڵ دەدەم حاڵەتێک بپارێزم کە لە نێوان هەستیاری و عیرفاندایە، حاڵەتێک لە دڵخۆشی کە خۆم لە بیرکردنەوەی ئاینده بپارێزم. نەخۆشیی بارانویای باوکم (بەپێی دەستنیشانکردنی پزیشکی دەروونی) ژیانی خێزانیمانی کردووە بە دۆزەخ. کێشەیەکە بێ چارەسەر،

بڕوام پێ بکە وشەی وام پێ نییە وەسفی ئەو حاڵەتەی پێ بکەم کە باوکم لە چرکەساتی قەیرانە دەروونییەکەیدا دروستی دەکـات».

کە شەڕ کۆتایی هات، پازۆلینی پێی باش بوو لە فریولی بمێنێتەوە. باوکی سەرچاوەی هەراسانکردنی بوو، هەموو کەسێک لەمە دەگات، بەڵام پازۆلینی تا ڕادەیەک لەگەڵ هاوڕێ و ئەو ژیانەی بۆ خۆی دیاریی کردبوو گونجابوو. ئەو قوتابخانـە بچووکانەی دروستی کردبوون و زانیارییەکی فراوانیان دەدایە، دوای ئەوەی پلەی زانسـتیی پـێ بەخشـرا مووچەیەکیشیان بۆ بڕیەوە. فریولی بۆ ئەو، وەک خۆی دەڵێت: «تا ڕادەیەک دەوڵەتێکی ئایدیالی بوو، پێدەچوو لە دەرەوەی شوێنکاتدا بێت. بۆ من هەرێمێک بوو بۆ شیعری عاتیفی، منێک کە بە شێوازی ڕامبۆ و فرلین و لۆرکا شیعرم دەنووسی».

لە ڕاستیدا پازۆلینی بە درێژایی جەنگەکە دەینووسی، یەکەم دیوانە شیعری: «شیعر بۆ کاسارسا» بوو. نیاز وا بوو لە گۆڤارە بێبەختەکەی Evedieدا لە ساڵی ١٩٤٢دا بڵاو بکرێتەوە. سەرسامی و خۆشبەختیی پازولێنی لەوەدا بوو کە نووسەری بەناوبانگ جیانفرانکو کونیتنی ستایشی لە دیوانەکە کرد.

ئەوەی جێگەی سـەرسـووڕمانە، یەکەمین دیوانەشیعری پازۆلینی بە زمانە مەزنەکەی ئیتاڵیا نەنووسراوە، بەڵکو بە دیالێکتی فریولیی لۆکاڵی نووسراوە، کە زیاتر جووتیاران پێی دەپەیڤین (خێزانە بۆرژوازییەکەی پازۆلینی بە دیالێکتی ڤینیسی قسەیان دەکرد، یەکێک لە کوڕە ئامۆزاکانی پێی دەڵێت شێوە زمانێکە کە بە بەراورد لەگەڵ شێوە زمانی فریولیدا وشک و ساکارە). هەڵبژاردنەکەی پازۆلینی بۆ ئەو شێوە زمانە لە چەند سەرێکەوە گرنگ بوو. لەسەر ئاستی شەخسی توانیویەتی بە

زمانی ناوچەکە و ستایلی ژیانی کۆن و مەسیحییەتە گوندی و عیرفانییەکە تەعبیر لە ختوورەکانی خۆی بکات، بەڵام لە دیدی ئامۆزاکەیەوە نووسین بەو شێوە زمانە ئەو ڕاستییە دەردەبڕێت کە پازۆلینی سۆزی لەگەڵ دنیای جووتیاراندا هەیە، نۆستالۆژیای بۆ ئەو زمانەیش هەیە کە پێش ئەوەی ڤینسییەکان بڕژێنە ناوچەکەوە دیالێکتی باو بووە، لە چەند سەرچاوەیەکی لیریکییەوە هاتووە کە لە ڕێوڕەسمە ئایینییەکاندا بەکار هاتووەو پڕە لە هەستی سۆز و خۆشەویستی.

دوای چەند ساڵێک، پازۆلینی لێکدانەوەی بۆ وابەستەیی بە زمان و دنیای جووتیارانەوە بۆ ئەوە دەگێڕێتەوە کە ئەوە یەکەم دیمەنە لە دیمەنەکانی نۆستالۆژیا، کە بە درێژایی ژیانی لە هەر جێگە و کاتێکدا بووبێت، هەمیشە پەیوەندیی بەو شارستانییەتە کۆنەوە زیادی کردووە.

نۆستالۆژیای پازولێنی وەک چۆن بۆ شێوەزاری فریولی هەبووە، هەروەها هەمیشە بۆ هەردوو ڕەگەزی زمان و ئایدیۆلۆژییشی هەبووە. ئەو پەرۆشییەی بۆ شێوە زمان و شارستانییەتی کۆنی هەبووە، ڕوویەکی ترە لەو هەستەی کە بۆ قەیرانی شارستانی و زمان هەیبووە لە چوارچێوەی شارستانییەتەکەی خۆیدا. لەگەڵ ئەوەیشدا پازۆلینی زانیویەتی کەسی بێلایەن، ئەو کەسەی فریولی نییە، توانای زیاترە بۆ درکپێکردنی بەکارهێنانێکی هۆشیارانە یان ئەدیبانە بۆ شێوە زمان. لەم بارەوە دەڵێت: «گەڕانەوە» کە ئەرکی شێوەزمانە، لەبەر کۆمەڵێک هۆی ئاڵۆزی ناوخۆ و دەرەوە دەبێت ڕوو بدات. دەبێت ئەوە لە زمانی ئیتاڵییەوە بۆ فریولی دەست پێ بکات، کە ئەمەی دواییان بووەتە بابەتی نۆستالۆژییەکی سەخت کە لە هەستەوە سەرچاوە دەگرێت (بە تەواوی مانای ئەم وشەیە)

بەڵام گەڕانەوەکە لەگەڵ نۆستالۆژیای ئەو کەسەدا دەگونجێت کە دەژیی (هەستیشی پێ دەکات) لە شارستانییەتێکدا کە لە قەیرانێکی زامانەوانی و مایەپووچی و توندوتیژییەک کە دەقاودەق لەگەڵ دەربڕینێکی ڕامبۆدا (Ne sus piusparles)(١) دەگونجێت.

پابەندبوونی زۆری پازۆلینی بە فریولییەوە ئەو ڕاستییە دەردەخات کە چۆن بە درێژایی ژیانی بایەخی بە زانستی زمان داوە. لە ساڵی ١٩٤٥دا یارمەتیی دامەزراندنی ئەنجومەنێکی داوە کە ئامانجی لێکۆڵینەوە بووە لەسەر زمانی فریولی بە ناوی «Academiula di lenqa furlana»، بەڵام وەک لەم پەرەگرافەدا هاتووە، هەستی ئەدەبیاتی پازولێنی بەتایبەتی خۆشەویستییەکەی بۆ شاعیرە ڕەمزییەکان و لە ناویاندا ڕامبۆ، شوێن بایەخی زیاتری بووە. هەڵبژاردنی بۆ دیالێکتی فریولی کە زۆر جیاوازە لە زمانی ئیتاڵی، بەمەش سەرنجی خوێنەر بۆ لای ئەو زمانە ڕادەکێشێت، بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی مەبەستی ئەوە بوو دەسەڵاتی بەسەر زمانی شیعری ڕەهادا بشکێت. پازۆلینی لە ناخی خۆیدا وای دەبینی کە نووسین بە زمانی باو «لووتکەی تەمومژ و شاردنەوە و ڕەتکردنەوەی بەردەوامی لەسەر ئەوەی باوە»، ئەو وا دەزانێت کە «فریولییەت پرۆسەی خۆشەویستییەکی عیرفانییە و جۆرێکە لە felibrism(٢) لەسەر شێوازی شاعیرانی پروڤینی دەڵێت: شیعرە بەراییەکانم بە فریولی نووسیوە، ئەوسا تەمەنم حەڤدە ساڵ بوو، وەک دەزانن ئەوسا لە ئیتاڵیادا باوی قوتابخانەی شیعری بە تەمومژ بوو(٣)، ئەم قوتابخانەیە شەپۆلێکی لۆکاڵیی ڕەمزی بوو کە لە ئیتاڵیادا ڕەواجی زۆری هەبوو. ئەمە لە کاتێکدایە مالارمییە گەورەترین کاریگەریی لەسەر شاعیران هەبوو، ڕەمزییەتیش بە شێوەیەکی

فراوان لە ئیتاڵیادا پەیڕەویی لێ دەکرا. بیری سەرەکیی قوتابخانەی شیعری تەمومژاوی ئەوە بوو کە زمانی شیعر زمانێکی ڕەهایە».

پازۆلینی بە هەڵبژاردنی ئەدەب و زمانی فریولی دەرئەنجامی سیاسی و کۆمەڵایەتیی لێ کەوتەوە. ئەویش دەرخستنی ئەو پەیوەندییە گەرمەی نێوان سیاسەت و کولتوور بوو، کە بووە خەسڵەتێکی تایبەتی بۆ هەموو کارەکانی پازۆلینی. پەسەندکردنی شێوە زمانێکی لۆکاڵی لە لایەن پازۆلینییەوە، وەک بەرەنگاربوونەوەی فاشییەت وا بوو کە گاڵتەی بە سنوورو شێوە زمان دەهات، چونکە «بە شێوەیەک لە شێوەکان زمانی لۆکاڵی بە زمانی هەقیقی دەزانی و ئارەزووی سڕینەوەی دەکرد» ئەقڵیەتی فاشیزم خودی کولتووری بە شتێکی گوماناوی دەزانی. لە یەکێک لەو دیدارانەدا کە لەگەڵیدا کراوە، پازۆلینی باس لەو هەستە ئەدەبییەی خۆی دەکات کە لە یەک کاتدا هۆشیارییە سیاسییەکەی داڕشتووەتەوە و ڕەنگیشی تیا داوەتەوە: «من بۆ بەرەنگاریکردنی فاشیزم تەنیا دوو ڕێگەم لەبەر گرت: قوتابخانە بە تەمومژەکەی شیعر، یان ڕەمزییەت کە بە شێوەی سەرەکی شێوازی زەوقێکی تەندروست بوو. پاشان تێکەڵبوونم بە ژیانە خاکییەکەی جووتیارە مەسیحییەکان لە ناوچەکەی دایکمدا. ئەمە شێوازێکە لە ژیان کە تەواو جیاوازە لە ئەقڵیەتی فاشییەکان».

بێجگە لەمە هەڵبژاردنی فریولییەت لە لایەن پازۆلینەوە هۆشیارییەکی سیاسیی شاراوەی لە دواوەیە، سەرەڕای ئەوەی خەسڵەتێکی فرۆیدییانەی ڕوون و ئاشکرای پێوەیە. کتێبی «شیعرێک بۆ کاسارسا» کە پازۆلینی پێشکەشی باوکی کردووە، بەپێی دەربڕینی خودی پازۆلینی دەستپێشخەرییەکی

بوێرانە بووە، بێگومان دەستپێشخەرییەکی تێر و ئاڵۆز و پڕ لە ناکۆکی. بەکارهێنانی زمانێکی ناوچەیی باوکە فاشییەکەی بریندار کردووە، چونکە باوکی هەست بە سووکایەتیپێکردنێکی ئەتنی دەکات بۆ هەموو ئەو شتانەی لە ناوچە سەرسنوورییەکانی وڵاتەوە دێت. پازۆلینی دوای نزیکەی چارەکەسەدەیەک ئاماژە بە شیعرەکە و پێشکەشییەکە دەکات و دەڵێت: ئەو کارە ئاماژە بوو بەوەی کە چەند ڕقمان لێیانە، ئاماژەیەکە هیچ چەندوچوونێک هەڵناگرێت، ئاماژەیەک کە ناتوانێت باسێکی زانستی بشێوێنێت: «ناشێت بە هەڵەیدا بەرێت. ئەو کتێبەی پێشکەشم کردبوو، بە دیالێکتی فریولیی لۆکاڵی نووسیبووم. شێوە زمانەکەی دایکم، شێوەزمانی بەشێکی بچووک لە دنیا بۆی هەبوو گاڵتەی پێ بکات، یان بە «سەبری باوکانە» قبووڵی بکات»؛ وەلێ وا دەردەکەوێت کە باوکی «شیعرێک بۆ کاسارسا»ی بەو جۆرە نەدیبێت کە ئاماژە بێت بۆ ڕقلێبوونەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە یاداشتەکانی پازۆلینی ئاماژە بەوە دەدەن کە کتێبەکە نەک بە «سەبری باوکانە»، بەڵکو بە «شانازیی باوکانە» قبووڵ کراوە. «سەرەڕای سووکێتیی ئەو زمانەی لە نووسینی ئەو دیوانەشیعرییەدا بەکار هاتووە، بەڵام پێشکەش بەو کرابوو، ئەمە وای لێ کردووە کە هەست بە خۆشی بکات».

پەسەندکردنی شێوەزمانی فریولی لە لایەن پازۆلینییەوە، لەسەر هەردوو ئاستی شەخسی و سیاسی بەرئەنجامی تری لێ کەوتەوە، بەکارهێنانی شێوەزمانی قسەکردنی جووتیاران، وردەوردە پازۆلینی لەوان و لەو کێشە ڕاستەقینانە نزیک خستەوە کە دەوری ژیانە سەختەکەی ئەوانی دابوو. پازۆلینی درکی بەوە کرد کە ژیانی جووتیاران لەگەڵ ژیانی ئەمدا «ژیانی سایکۆلۆژی، ڕووناکبیری، هزری، ڕۆحی و ژیانی سێکسییان»،

هەموو ئەمانە تەواو لە یەکتری جیاوازن، ئەمەیش هۆشیاریی چینایەتی تیا قووڵ کرد و لە گەوهەرە بۆرژوازییەکەی خۆی بە تەواوی تێگەیشت. دوای تێپەڕبوونی ماوەیەکی زۆر، دیدی بۆ ژیانی گوندنشینان خەسڵەتێکی میللییانەی وەرگرت. «بە سۆز و سۆشیالیستییەکی شاراوەوە کە زیاتر لە ڕۆمانسیەت دەچوو» چەندە ئەو سۆشیالیزمییەی لەگەڵ عەشقە زمانییەکەدا کاریان لێک دەکرد، لایەنی ڕەمزی یان تەمومژیی شیعرەکانی زیاتر بەرەو پووکانەوە دەچوون، تەنانەت تا ئەو کاتەی کە بیروباوەڕە کۆنەکەی لە پاشەکشەدا بوو، «فۆڕمی کۆمەڵایەتییەکی واقیعیانەتر» جێگەکەی گرتەوە. وردەوردە بەکارهێنانی شێوەزمان بوو بە مەبەستێکی سیاسی و کۆمەڵایەتیی زیاد لەوەی ئیستاتیکی بێت. هەرچەندە ئەو فریولییەتی وەک «زمانی تایبەتیی شیعر» هەڵبژارد، بەڵام تێکەڵبوونی بە فریولییەت کاریگەرییەکی زۆری هەبوو: «لەو ڕێگەیەوە توانیم تا ڕادەیەک واقیعی جووتیارەکان تێبگەم، دیارە لە سەرەتادا بە شێوەیەکی ناکامڵ و بە ڕێگەی ئیستاتیکدا لێی تێگەیشتم، بەڵام دوای ئەم هەنگاوە نەمتوانی بوەستم، شێوە زمانە ناوچەییەکەم نەک وەک ئەنگێزەیەکی ئیستاتیکی–شیعری، بەڵکو زیاتر وەک ڕەگەزێکی بابەتی و واقیعی بەکار هێنا. ئەمە لە ڕۆمانەکانمدا گەیشتنە لووتکە، کاتێک شێوەزمانی ناوچەی ڕۆمام بە جۆرێکی تەواو جیاواز لەو شێوەزمانەی فریولی سەرەتام بەکار هێنا. بە هۆی دەربەستبوونی پازۆلینی بە فریولییەوە و زیادبوونی هۆشیارییە کۆمەڵایەتییەکەی، لە ماوەیەکی کەمدا پەیوەندیی بە کۆمەڵێکەوە کرد کە تەواوی هەوڵ و کۆششی خۆیان بۆ ئەوە تەرخان کردبوو فریولی ببێتە زمانێکی سەربەخۆ، هەر لە هەمان کاتدا ئامادەی کۆبوونەوەی دەستەیەکی کۆمۆنیستی دەبوو. لە ساڵی

١٩٤٨دا بە شێوەیەکی فەرمی پەیوەندیی بە پارتی کۆمۆنیستەوە کرد و لە سان جیوڤانی بوو بە ڕازگری پارتی کۆمۆنیست. سان جیوڤانی شارۆچکەیەکە نزیک بە کاسارسا. پێدەچێت بەو ڕاستییە قارس نەبوویێت کە کۆمۆنیستەکان لایەنگیری ئامانجی کۆمەڵە فریولییەکەیان نەدەکرد.

وەک دەستپێکی ئەو ناکۆکییە زۆرەی کە ڕووبەڕووی پازۆلینی بووەوە لەگەڵ حیزبدا، بەڵام ئەو هەر سوور بوو لەسەر بیرۆکە ئایدیالییەکەی کە فریولی بکرێتە زمانێکی سەربەخۆ، هەروەها پابەندی ئامانجە کۆمۆنیستییەکان بوو، بەڵام ئەمە تاقە مەسەلەیەک نەبوو کە جێی مشتومڕ بێت.

لە وتارێکیدا ساڵی ١٩٤٨، پازۆلینی ئەو حوکمەی حیزب دەخاتە ژێر پرسیارەوە کە دەیەوێت لە دیدی فیکری و سیاسییەوە تەماشای ئەدەب بکات.

«لە ئەدەبدا و تەنیا لەبەر هۆکاری ئەدەبیی ڕووت، ڕاسترەو هەیە و چەپڕەویش هەیە، بەڵام ئەوانەی چەپڕەوی ئەدەبن هەرگیز لەگەڵ چەپڕەوی سیاسەتدا نین، بۆیە لە نێوان پێشڕەوانی سیاسەت و پێشڕەوانی ئەدەبیدا پەیوەندییەکی دووفاقی بەرقەرارە».

لەو ماوەیەدا کە پازۆلینی پەیوەندیی بە پارتی کۆمۆنیستەوە کرد، گرووپێکی چەپڕەو لە شارۆچکەی سان ڤیتو ئال تاگالیامینتوی دراوسێی ناوچەکەیان خۆپیشاندانێکیان ساز دا، خۆپیشاندانەکە بۆ نارەزاییدەربڕین بوو لەسەر ئەوەی کە جووتیارە میاومینەکان و کرێکارە بێکارەکان یارمەتیی نەدەدران و دەرفەتی کاریان بۆ نەدەرەخسان. لە کاتێکدا بەڵێنی قەرەبووکردنەوەی ئەو زەرەر و زیانەیان پێ درابوو کە لە کاتی جەنگدا لێیان کەوتبوو. بە شێوەیەکی زۆر سەرنجڕاکێش

ڕژابوونە سەر شەقام و منداڵترین کەسیان گەمارۆی باخ و باخاتێکی فراوانیان دا کە خاوەنەکانیان لەوێ نەبوون. دیمەن و بەرەنگاربوونەوەی چینایەتی نێوان کرێکارانی میاومین و خاوەن ساختمانە دیارەکان کارێکی وای کردە سەر پازۆلینی، کە ڕۆمانێکیان لەسەر بنووسێت بە ناوی «El songo di une cosa, 1962». نیکۆی کوڕە مامی پازۆلینی، لەسەر ڕووداوەکە دەڵێت: «ڕێنەکەوتووە بیرۆکەی شۆڕشی جووتیاران لە خەونەوە ببێت بە هەقیقەت، تەنیا لەو چرکەساتەدا نەبێت».

دوای ماوەیەکی زۆر، پازۆلینی لە ستوونی ڕۆژنامەیەکی کۆمۆنیستیدا ئەو ناڕەزاییەی جووتیارانی بە «چرکەساتێکی یەکلاییکەرەوە» لە ژیانیدا ناودێر دەکات. چرکەساتێک ئەو باوەڕەی لا سەلماند کە ئایدیۆلۆژیا لە بیری ڕووتەوە سەرچاوە ناگرێت، بەڵکو لە ئەزموونەکانی ژیانەوە. «ئەزموونکردنی ڕاستەوخۆی کێشەی کەسانی دیکە، لە ڕیشەوە گیروگرفتە تایبەتییەکانی منی گۆڕیی، بۆیە من وا هەست دەکەم کە لە ڕەگی کۆمۆنیستیی بورژوازیدا هەمیشە فاکتەرێکی ئاکاری بە مانا ئینجیلییەکەی هەیە».

بە نزیکبوونەوەی هەڵبژاردنی ساڵی ١٩٤٨ کە یەکلاییکەرەوە بوو، شەپۆلێک لە چالاکییە سیاسییەکان پازۆلینی و هاوڕێکانی لەگەڵ خۆیدا برد: دیدار و مشتومڕ و وتاری ڕۆژنامە بوو بە چالاکیی ڕۆژانەیان، تەنانەت ئەو شکستخواردنە تاڵەی کە لە هەڵبژاردندا تووشی چەپەکان هات، لە جۆشوخرۆشە سیاسییەکانی کەم نەکردنەوە. هەندێک لە هاوڕێ کۆنەکانی پازۆلینی (کە لە ڕا سیاسییەکانی نیگەران بوون) لێی کشانەوە و هاوڕێی تازە جێگەیان گرتنەوە.

لەو ماوەیەدا پازۆلینی دەستی بە خوێندنەوەی دەقە

تیۆرییەکان کرد: چەند بەشێکی سەرمایەکەی مارکس. لەوە گرنگتر خوێندنەوەی کارەکانی ئەنتۆنیۆ گرامشی بوو، کە دامەزرێنەری حیزبی کۆمۆنیستی ئیتاڵیا بوو. پازۆلینی وای دەبینی کە مارکس لەبەر چەند هۆکارێک بێلایەن بووە، بۆیە دەڵێت: «بیروباوەڕەکانی گرامشی لەگەڵ بیروڕای مندا دەگونجێت و قەناعەتیان پێ کردووم، هەروەها ئەو بیروڕایانە ڕۆڵی سەرەکییان لە دروستکردنی مندا لە ڕووی ئایدیۆلۆژییەوە هەبووە».

لە ڕاستیدا چالاکییە زۆرەکانی پازۆلینی بەرپرسیارە لە یەکەم ناوزڕاندنیدا، «فچیحە» زیاد لە زنجیرە ناوزڕاندنەکانی تر کە زۆری ئازار پێ گەیاند، وەک هەموو ئەوانەی تر کە بە دوایدا هاتن، ئەم درامایە بەرئەنجامی تێکەڵبوونی سێکس و سیاسەت بوو. ژمارەیەک لەو کاسۆلیکییانەی کە ئاسایی پشتیوانییان لە دیموکراسییە مەسیحییەکان دەکرد و دەیانویست پازۆلینی بیسەلمێنێت کە هاوڕێیە نەک کۆمۆنیستێکی دوژمنکار، بە چاوی دوژمنایەتییەوە تەماشای چالاکییە سیاسییەکانی پازۆلینییان دەکرد. پازۆلینی وەک مامۆستا و بیرمەند لە ڕۆژنامە لۆکاڵییەکاندا دەینووسی، ئامادەگییەکی بەهێز و تەنانەت ترسناکیشی هەبوو.

پازۆلینی زۆر چاک دەیزانی کاسۆلیکییەکان چەند ڕقیان لێیە،ساڵی ١٩٤٩ لە نامەیەکیدا بۆ ژنە هاوڕێی خۆشەویستی سیلڤانا مۆری دەنووسێت: «قەشەی ناوچەکە لە مینبەرەکانیانەوە ئابڕووم دەبەن، بەڵام من بڕوای گەورەم بە کۆمۆنیستی هەیە».

پازۆلینی لەسەر میسالیەتی خۆی مایەوە، تەنانەت دوای ئەوەیش کە قەشەیەکی بە پلەوپایە هەڕەشەی مەرگی لێ کرد، ئەگەر سنوورێک بۆ چالاکییە سیاسییەکانی دانەنێت. ئەمە لە

پاییزی ساڵی ١٩٤٩دا بوو. لە ٢٢ تشرینی یەکدا بە ئاشکرا تۆمەتی منداڵبازی و کاری ئاشکرای داوێنپیسیی درایە پاڵ. نیلو نالدینی ئەم تۆمەتە ڕەت دەکاتەوە، وەک دەردەکەوێت لە سەرەتادا ئەم تۆمەتە بە شێوەیەکی نارەسمی درایە پاڵی، بەڵام دوژمنانی پازۆلینی بەرزیان کردەوە بۆ ئاستی تۆمەتی قەزایی. هەرچەندە پازۆلینی لە تۆمەتی بڵاوکردنەوەی بێئابڕوویی ڕزگاری بوو، بەڵام بەوە تۆمەتبار کرا کە کاری داوێنپیسی دەکات.

دوای دوو ساڵ (دوای چاودێریکردنی هەڵسوکەوتی پازۆلینی لەو ماوەیەدا) تۆمەتەکەی لەسەر لا برا، چونکە دادگای پیاچوونەوە لەبەر نەبوونی بەڵگەی تەواو تۆمەتبارکردنەکەی هەڵوەشاندەوە؛ بەڵام پازۆلینی زیانی پێگەیشت، دوای ئەوەی وانەگوتنەوەی لە قوتابخانەی دەوڵەتدا لێ قەدەغە کرا و سەرچاوەی بژێوییەکەیان بڕیی. لە هەمان کاتدا لە پارتی کۆمۆنیست دەرکرا، ئەمەیان ناخۆشترین هێدمە بوو کە وێرانی کرد.

کە تەماشای ڕووداوەکانی پێشتر دەکەیت، تاوانی کۆمۆنیستەکان لە تاوانی دیموکراسییە مەسیحییەکان کەمتر نییە. ئەگەر دۆخی شەڕی سارد بەهەند وەربگرین، لەوە تێدەگەین کە بۆچی کۆمۆنیستەکان لەوە دوودڵ بوون بەرگریی لە کەسێک بکەن کە هۆمۆسێکسواڵ بووە، بەڵام دەرکردنی پازۆلینی کە لە ڕۆژنامەی «یونیتا»ی کۆمۆنیستەکاندا بڵاو کرایەوە، بە زمانێک نووسراوە ئاماژەی زیاتری تیایە. زمانێکی تژی بە گەورەیی و دەمارگیری، ئەم دوانە بە درێژایی ژیانی لە کۆڵ پازۆلینی نەدەبوونەوە.

ڕۆژنامەکە دەنووسێت: «لە ڕاستیدا ئەوەی بوو بە هۆی سزادان و تەمێی قورسی پازۆلینیی شاعیر، دەرفەتێکی تازەمان پێ دەدات بۆ بەگژداچوونی ئەو کاریگەرییە زیانبەخشەی کە

شەپۆلە ئایدیۆلۆژی و فەلسەفییە دیاریکراوەکان هەیانە، کە نموونەیان لە گاید، سارتەر، شاعیر و ئەدیبە ڕەمزییەکانی تردا دەردەکەوێت، ئەمانە وا خۆیان دەردەخەن پێشکەوتووخوازن، بەڵام لە هەقیقەتدا کامە خراپترین و زیانبەخشترین وێنەی بۆرژوایە ئەوە پەسەند دەکەن».

پازۆلینی لە هێدمەی ئەو بێبەشکردنە سیاسییەدا، نامەیەکی کاریگەری بۆ فردیناند و مۆتینۆ نووسیی، کە ئەو بڕیاری دەرکردنی پازۆلینی نووسیبوو. دوای ئەوەی مۆتینۆ لەوە ئاگادار دەکاتەوە کە دوژمنە سیاسییە هاوبەشەکانی دەستیان لە ناوزڕاندنەکەیدا هەبووە. پازۆلینی بە ئاماژەیەکی زیاتر شەخسییانە ڕق و تووڕەییەکەی دەردەبڕێت و سووربوونیشی لەسەر مەیلە سیاسییەکەی دەردەخات: «سەرلەبەیانی دوێنێ خەریک بوو دایکم شێت بێت، باوکیشم لە حاڵێکدا بوو کە باس ناکرێت، گوێم لێ بوو بە درێژایی شەو دەیناڵاند و دەگریا. من بێکارم، واتا گەڕاومەتەوە نوختەی سەرەتا، تەنیا لەبەر ئەوەی من کۆمۆنیستم. لە کاتێکدا غەدری دیموکراسییە ئەهریمەنەکانم بە لاوە سەیر نەبوو، بەڵام نامرۆڤایەتییەکەی ئێوە تووشی سەرسووڕمانی کردم. پێویستە لەوە تێبگەیت کە قسەکردن لەسەر لادانی ئایدیۆلۆژی بێجگە لە گەوجی چیی تر نییە. تۆ بتەوێت یان نا من هەر بە کۆمۆنیستی دەمێنمەوە، بە هەموو ڕەسەنایەتیی مانای ئەم وشەیەوە. تا دوێنێ بیرکردنەوە لەوەی من لەپێناوی بەها باڵاکانی خۆمدا قوربانیم بە ژیان و کارم داوە توانای پێ دەبەخشیم، بەڵام ئێستا هیچ نەماوە ئەو توانایەم پێ ببەخشێت، ڕەنگە ئەگەر یەکێکی تر لە جێگەی مندا بوایە خۆی بکوشتایە، بەڵام بە داخەوە دەبێت من بۆ دایکم بژیم، بۆ ئەمە ناپاکیم لەگەڵ چینەکەمدا کرد و لەگەڵ ئەوەی پێی

دەڵێن کولتووری بۆرژوازیدا، ئێستا ئەوەی ناپاکیم لەگەڵدا کرد بە شێوەیەکی ترسناک و گەلێک دڵڕەقانە تۆڵەم لێ دەکاتەوە، منیش بە تەنیا لەگەڵ خەم و دایکم و باوکم و مردووەکەدا(٤) دەمێنمەوە».

ئەو سۆزە کەمەی بەخشرایە پازۆلینی لە هاوپەیمانە سیاسییەکانی ڕابردوویەوە نەبوو، بەڵکو لە دانیشتوانی کاسارساوە بوو، وەلێ ئەمەیش کەمێکی لەو نائومێدییە کەم کردەوە کە لە هەفتەکانی دوای ناوزڕاندنەکەدا ئەزموونی کردبوو. پازۆلینی خۆی بە ڕامبۆیەک بە بێبلیمەتی دانا، کاتێک ئەم شاعیرە لاوە بۆ هاوڕێیەکی نووسیی: «ئایندەم نەک هەر ڕەشە، بەڵکو هەر نییە».

نائومێدی و گۆشەگیری وای لە پازۆلینی کرد کە بە تەواوی خۆی بۆ نووسین تەرخان بکات. وەک خۆی ناوی لێ نابوو: «زیندانی پیشەکەی»، لە هەموو کاتێک زیاتر بە تووڕەیی و تاکئامانجییەوە بنووسێت.

لە کاتێکدا کە پازۆلینی ئازاری نەبوونیی دەچەشت و پێی ناخۆش بوو پارەی لە باوکە هەمیشە مەستەکەی وەردەگرت. دواجار هەنگاوێکی نا کە سەلماندنی هەنگاوێکی گرنگە لە ژیان و کاریدا و لە دنیای کولتووری ئیتاڵیدا. بۆ سیلفانا مۆری ژنە هاوڕێی نووسیی: ئەم بە دوای تەنانەت سووکترین کاردا گەڕاوە: «دەڵێن من نامرم لە برساندا»، لە ٢٨ کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٠دا کە دایکی لە باوکی جیا بووەوە، ئەم چووە لای دایکی. کاسارسای بەجێ هێشت و ڕووی لە ماڵی یەکێک لە خاڵەکانی کرد لە ڕۆما. دوای چەند ساڵێک لە بارەی ئەو قۆناغە گرنگەوە دەنووسێت: «بە کۆتاییهاتنی جەنگ، ژیانم زۆر لە جاران ناخۆشتر بوو، مردنی براکەم، خەم و خەفەتی

دایکم کە مرۆڤ بەرگەی نەدەگرت، گەڕانەوەی باوکم لە زیندان (کۆنەجەنگاوەرێکی نەخۆش کە شکستی فاشییەکان ژیانی ژەهراوی کردبوو)، ویران و کلۆڵیی دەستی خوێنڕێژێک کە چ پەنایەکی نەمابوو، بادە خراپەکان هۆشیان پێ نەهێشتبوو، شاعیرێک بە خۆشەویستییەکی زۆری دایکمەوە، کەچی دایکم هەرگیز زۆری خۆش نەویستبوو، ئێستاش ئالآبووە خەمە تایبەتییەکانیەوە و ژیانی منیش بووبوو بە کێشە و گرفتێکی تری. وەک باسم کردووە من و دایکم لە زستانی ١٩٤٩دا چووین بۆ ڕۆما».

ئەو ڕۆمایەی پەنای بۆ برد، هێشتا شارێک بوو وەک لە فیلمە واقیعییە تازەکاندا دەردەکەوت (شاری بێکاری، برسێتی و هەژاری) لە سەرەتادا ژیان تیایدا سەخت بوو، تا ڕادەیەک کە پازۆلینی لە بارەیەوە دەڵێت: «بۆ ماوەی دوو ساڵ نائومێدو بێکار بووم، تەواو وەک ئەوانەی بە خۆکوشتن کۆتایی بە ژیانیان دەهێنن». بۆ ئابڕووبردنی ئەمیش دایکی بڕیاری دا لە ماڵاندا کاری پەروەردەیی بکات. پازۆلینی دوای ساڵانێک دەڵێت: بە یارمەتیی خاڵە خوێنشیرینەکەمەوە گەیشتینە ڕۆما (کە هەندێک لە خوێنی خۆی پێ دام) وەک کەسێک ژیام فەرمانی مەرگی بەسەردا درابێت (ئەم بیرۆکەیە هەمیشە بەرەو خواری ڕادەکێشام) هەست بە سووکایەتی و داماوی و پێویستیی کارکردن (بۆ ماوەیەک دایکم بوو بە کارەکەر) ئەمە ئازارێکی بێ هەتوانە، چونکە من وردەبۆرژوام».

لە سەرەتادا دۆزینەوەی کار مەحاڵ بوو، پازۆلینی لە نائومێدیدا پەنای بۆ هاوڕێکانی برد، لەپێناوی هەر توانایەکدا بۆ ڕێنوێنی و پەیوەندی، لەگەڵ ئەمانەشدا ناوی خۆی لە لیستی ئەو ئەکتەرە یەدەگانەدا نووسیی کە لە ستۆدیوی سینسیتادا بە دوای

کاردا دەگەڕان، هاوکات بۆ ماوەیەکیش هەڵەچنیی چاپەمەنیی دەکرد. هەژاری وای لێ کرد ئەو کتێبانەی خۆشی دەویستن بیانفرۆشێت. هاتنی باوکی بۆ ڕۆما هیچ بارێکی سووک نەکردن: « هەمیشە باوکم لەوێ بوو، بە تەنیا لە چێشتخانە بچووکە هەژارەکەدا ئانیشکی دادەدایە سەر مێزەکە و دەموچاوی دەخستە نێو هەردوو دەستیەوە. بێدەنگ، بێ جووڵە و خەمبار، ئەو ڕووبەری ژووره بچووکەکەی بە قەبارەیەکی گەورەی لاشەی مردوان پڕ دەکردەوە».

لەگەڵ ئەمانەشدا، لە هەموو ئەو کاتانەدا پازۆلینی زۆر بە گەرمی دەینووسی، سەیر ئەوەیە کە یەکەم نووسینی ئەدەبیی ئەم لاوە کۆمۆنیستە لە ڕۆژنامەیەکی کاسۆلیکە ڕاسترەوەکاندا بڵاو بووەوە، وردەوردە ژیانی بەرەو باشی چوو. نزیکەی دوو ساڵ دوای هەڵهاتنی لە کاسارسا، لە قوتابخانەیەکی تایبەتیدا بوو بە مامۆستا، هەرچەندە مووچەکەی زۆر کەم بوو، دەبوو ڕۆژانە چوار سەعات بە پاس بڕوات، بەڵام دایکی توانیی واز لە کارەکەی بهێنێت، هەروەها پازۆلینی یەکەم گرێبەستی بۆ هەڵبژاردنی چەند سەرەقەڵەمێکی ئەدەبی بە زمانی میلليی بەست. ئەنجامەکەی ئەو کارە ئەدەبییە مەزنە بوو کە ساڵی ١٩٥٣ پێشوازییەکی زۆری لێ کرا (poesia diaolel nov ecento)، پاشان چەند هەڵبژاردنێکی تری ئەدەبی کە تایبەت بوو بە شیعری میلليی ئیتاڵی و دوای دوو ساڵ بڵاو بووەوە. ساڵی ١٩٥٣ بەرگێکی لە شیعری فریولی و کورتەچیرۆکێکی بە ناوی (Ragazzid vita)(٥)ەوە بڵاو کردەوە، کە لە دواییدا بوو بە بەشێک لە یەکەم ڕۆمانی، بە کاوەخۆ ئەدیبە ناسراوەکانی وەک گادا و ئونگاریتی بوون بە هاوڕێی، بەتایبەتی پەیوەندیی گەرمی لەگەڵ هەردوو ڕۆماننووس ئەلیزا مورانیتی و ئەلبێرتۆ

مۆراڤیادا پەیدا کرد، هەروەها پەیوەندیی گەرمی لەگەڵ ئێتیلیو برتولوچی نووسەر پەیدا کرد، کە باوکی دەرهێنەر بیرناردۆ بوو. بۆ ماوەیەکیش لەگەڵ خێزانی بەرتولوچیدا لە خانوویەکدا بوون. بەرناردو بەرتولوچی لە یادی ئەو ساڵانە و پازۆلینیدا دەنووسێت «من شیعرم دەنووسی، هەر لە نووسینی شیعرەکە دەبوومەوە یەکسەر لە قاتی پێنجەوە (کە ئێمە لێی نیشتەجێ بووین) دەچووم بۆ قاتی دوو، کە پییر پاولۆ پازۆلینی لێ بوو، زەنگم لێ دەدا، ئەگەر لە ماڵەوە بوایە دەبوو خێرا هەر لەوێدا بیخوێنێتەوە، ئیدی بە شێوەیەک لە شێوەکان بۆ من پییر پاولۆ پازۆلینی ڕەمزێکی باوکانە بوو، من لە بینینی واقیعدا حەزم دەکرد شوێنپێی ئەو هەڵبگرم، تەنانەت بۆ شێوازە ئەدەبییەکەشی هەر وا بووم. هەندێک شیعری بڵاونەکراوەم هەیە، بۆیە بڵاوم نەدەکردەوە چونکە زۆر پازۆلینییانە بوو، تەواو بە شێوازی پازۆلینی نووسراون».

تەنیا ئەو دۆستایەتییانە نەبوون کە پازۆلینییان بەو شارە نەمرەوە بەستبووەوە. دوای مەسیحییەتی عارفانەی فریولی، ڕۆما بە هەستێکی وەسەنییانەی کامڵەوە دەرکەوت. ئیدی سەرکێشییە سێکسییەکان سووک و ئاسان ڕۆژانە و بێ مەترسی بوون. «بەم جۆرە نموونەی پەیوەندییە ڕەمەکی و جۆراوجۆرەکانی دەست پێ کرد، کە بە درێژایی ژیانی بەردەوام بـوو».

لەوانەیە ئەم لایەنەی شار یارمەتیی پازۆلینی دابێت بۆ کەمکردنەوەی ئەو مەیلە سێکسییانەی کە هەیبووە، «عەزیا هەزارسەرەکە» ئەو هەستەی لە نامەیەکیدا بۆ سیلڤانا مۆری دوای هاتنە ڕۆمای بە ماوەیەکی کەم، هێشتا لەژێر کاریگەریی هێدمەی ناوزڕاندنەکەیدایە (زۆر بە ناسکی دەریدەبڕێت)

لە نامەکەدا شیکاری خەسڵەتە مۆنۆپۆلییەکەی دەکات بۆ مەیلە سێکسییەکەی، کە پاشان ڕەخنەگرەکان بە مەیلی خۆڕووتکردنەوەیان دانا.

پازۆلینی دەڵێت: «ئەوانەی لە من دەچن، ئەوانەی بۆیان نەلواوە بەپێی یاسا باوەکە بژین، لە دواییدا توندڕەوی لە تەقدیرکردنی یاساکاندا دەکەن. خەڵکی ئاسایی دەشێت خۆی ڕابهێنێت «ئای کە دەربڕینێکی دزێوە» لەسەر داوێنپاکی و دەرفەتلەدەستدان، بەڵام بە نیسبەت منەوە، سەختیی هەست بە خۆشەویستیکردن وای کردووە ئەگەر پێویستیت بە خۆشەویستی بێت، وا دابنرێت کە ئەوە کۆنترۆڵکردنە». پازۆلینی دەنووسێت: «ئەو کە بە هۆی مەیلە سێکسییەکەیەوە هەست بە شەرمێک دەکات و ئەمە هانی دەدات حەز بکات بە خەڵکی بڵێت وەک (سیلفانا) ئەو تەنیا لە ڕێی ددانپیانانەوە دەتوانێت وا لە خودە پێشووەکە (باش و شەریفەکە)ی بکات، کە لەوەی بەسەری هاتووە و ئایندەی ژیانی خستووەتە ژێر ئاڵای ڕامبۆ، کامبانا یان وایلد، لێی خۆش ببێت. لەسەر نووسینەکەی دەڕوات و دەڵێت: «من هەرگیز گوناهی خۆمم پێ قبووڵ نەبووە، لەگەڵ سروشتی خۆیشمدا دانوستانم نەکردووە، خۆیشم لەسەری ڕانەهێناوە. من بۆ ئەوە لەدایک بووم کە ئاغر و ژیر و سروشتی بم، لادانە سێکسییەکەم شتێک بوو لە دەرەوەی خۆم، بەردەوام وەک دوژمنێک لە پاڵ خۆمدا دەمبینی، هەرگیز هەستم پێ نەکردووە شتێک بێت لە ناوەوەی خۆمدا». بۆ خۆشبەختیی ئەو ڕەشبینی و سووکایەتییبەخۆکردنەی لەم نامەیەدا باڵادەستە بەردەوام نەبووە، ڕۆژبەڕۆژ و نامە لە دوای نامە گۆڕانی بەسەردا هاتووە.

لە هاوینی ساڵی ١٩٥٢دا، کاتێک ناخۆشی ساڵە بەراییەکانی بەرەو ڕەوینەوە دەچوو، پازۆلینی بە شێوەیەکی تەواو جیاواز

بۆ سیلفانا دەنووسێت. بە گەرمییەوە وەسفی ڕۆما و گۆڕانی باری ژیانی خۆی دەکات: «ڕۆما منی کردووە بە وەسەنییەکی وا کە بڕوام بە ڕاست و دروستیی ئەو بنەما ئاکارییە دیارانە نەمێنێت، کە مۆرکی باکووریان پێوەیە و بۆ ئەم کەشوهەوایە چ مانایەکی گەورەی نییە.

من ئێستا ژیانێکی تەواو ناخۆش دەژیم، لە وێرانەیەکدا لەو گۆرانییە دەکات کە هەمیشە دووبارەم دەکردەوە. لای کەسانێک و تا ڕادەیەک وەک ئامێرێک کار دەکەم، کەسانێکن هەڵوێستە مەسیحییەکانی وەک لێبوردن و خاکێتی و شتی تر نازانن. هەموو شێوەیەکی خۆپەسەندی ڕەوایە. ڕۆمایەک کە دۆزەخی بۆرگێت دەوری داوە و ئێستا دەتتاسێنێت: ئێمە پێویستمان بە فێنکی هەیە، تا بتوانین خۆمان لەبەر گەرمییەکەیدا بگرین».

مەبەستی پازۆلینی لە پورگێت (porgate) (ناوچەکانی دەوروبەری ڕۆمایە)، ئەو چۆڵەوانی و وێرانەیەی هەژارترین کەس ئاوەدانیان کردووەتەوە و تیایدا نیشتەجێ بوون. بە چین و توێژە هەرە بەشمەینەتەکان، کە زۆربەیان لەو کرێکارانە بوون لە باشوورەوە بەرەو پایتەخت کۆچیان کردبوو. پازۆلینی ئەو شارە گەورەیە باش دەناسێت کە لە ڕۆژە بەراییەکانیدا، لەو ناوچە هەژارنشینانەدا ژیاوە و لە دواییدا هاوڕێی تیا پەیدا کردوون، پاشان دوان لەو هاوڕێیانە بەتایبەتی پەیوەندییان لەگەڵ سینەمای پازۆلینیدا بەست: سیر جیوسیتیی دەرهێنەر، کە لەسەر بوودجەی تایبەتیی خۆی کاری دەکرد و زۆر جار کامێرامان بوو. نیتو دافولی کە بوو بە ئەکتەرێکی ناسراو لای جەماوەری سینەمای پازۆلینی «پاشان سیرجیو سیتی وەک دافولی بوو بە یەکێک لە ئەکتەرە چاکەکانی پازۆلینی».

پازۆلینی لە ڕۆما، وەک ئەوەی جارێکی تر تاسەی زمان و

سۆزدارییەکەی بۆ جووتیارانی فریولی دووبارە بکاتەوە، بە شێوە زمانی دانیشتوانی ڕۆما کەوتە نووسین دەربارەی گەنجانی پۆرگیت. لە نامەیەکیدا بۆ سیلفانا مۆری دەڵێت: «ژیاننامەی من هەمیشە بە ئەدەب کۆتایی دێت». بەسەرهاتی ڕۆمانە بەراییەکانی «کوڕەکانی ژیان ١٩٥٥» و «ژیانێکی توندوتیژ ١٩٥٩» باس لە دنیای هەژارانی پورگیت دەکات. دنیایەک تا ئەو کاتە زۆربەی دانیشتوانی ڕۆما پێیان نەزانیوە.

ئەو دوو ڕۆمانە و دیوانە شیعرییە سەرەکییەکەی «خۆڵەمێشی گرامشی ١٩٥٧» سەرکەوتنێکی ئەدەبیی بوون بۆ پازۆلینی، کە زیاد لە دەساڵ خەونی پێوە دەبینی، بەڵام لەگەڵ سەرکەوتنەکەدا ناوزڕاندن و ناوبانگە خراپییەکەشی بڵاو بووەوە. ڕۆمانی «کوڕەکانی ژیان» هەر لەگەڵ چاپکردنیدا تۆمەتی ئەوەیان وە پاڵ دا، کە «بەرهەمێکی سکاندالئامێزە»، ئەگەرچی لە تۆمەتەکە پاشگەز بوونەوە، بەڵام ئەوە سەرەتای گەلێک تۆمەتی تر بوو کە تا پازۆلینی ناوبانگی زیاتر دەربکردایە تۆمەتەکان زیادیان دەکرد، لەو بارەیەوە پازۆلینی گوتی: «دەتوانم ڕاپۆرتێکی فەرمی لە بارەی پەیوەندیم بە دادوەریی ئیتاڵیاوە بنووسم»، لە ڕاستیدا دوای مردنی پازۆلینی، ڕاپۆرتێکی فەرمی نووسرا، بەڵکو کتێبێک لە ڕاپۆرتی فەرمی کە بە وردی باس لە سیوسێ تۆمەت دەکات کە بەرەوڕووی پازۆلینی کراوەتەوە: Pasolini corouaca a gindi ziaria percecu zioue morte.«میلانو – گارزانتی ١٩٧٧»

بێجگە لە هێرشە بەردەوامەکانی ڕۆژنامەی لایەنە ڕاستڕەوەکان بۆ سەر پازۆلینی و تۆمەتی بەدئەخلاقی دژی کتێب و فیلمەکانی (لەگەڵ سانسۆردا نۆ فیلمی تووشی کێشە هات)، کەسانێکی ناجۆر و کاڵفام بە تۆمەتی هەڵبەستراو و زێدەڕۆ، کە هەرگیز

نەیانتوانی هیچی لەسەر ساغ بکەنەوە، دایان بە دادگا. ئەم پیاوە بەوە تۆمەتبار کرا کە بووەتە مایەی ئاژاوەگێڕیی میللی و بەدخووکردنی هەرزەکاران و هەڵگرتنی چەکی ترسناک. لە کاتێکدا گەلێک لەوانەی شارەزای ڕۆحسووکیی ئەم پیاوە بوون، بە هێور و نەرمونیان ناویان دەهێنا.

سەرکەوتنی یەکەم ڕۆمانی، لە دنیای سینەما نزیکی کردەوە، ئەمە بوو بە هۆی ئەوە کە پێشنیازی نووسینی چەند سیناریۆیەک بکات، یان بەشدار بێت تیایاندا. بە واقیعییش پازۆلینی ساڵێک پێش نووسینی ڕۆمانی «کوڕەکانی ژیان»، سیناریۆی بۆ چیرۆکێکی ماریو سوڵدانی (Ladouna lelfiune) ئامادە کرد. ئەگەرچی پازۆلینی لە ڕێگەی چالاکییە ئەدەبییەکانیەوە گەیشتە سینەما، بەڵام بایەخدانی بە فیلم بە هیچ جۆرێک تازە نەبوو، چونکە ئەو کاتێک لە بولونا قوتابی بوو لە ڕێگەی یانەی سینەماوە گەلێک لە فیلمە کلاسیکییەکانی بینیبوو، بۆ ماوەیەکی کورتیش بیری لەوە کردبووەوە کە بچێت بۆ ڕۆما بۆ خوێندنی فیلمسازی لە قوتابخانەی فیلمە نیشتمانییەکان (Centro operinentale di cinemato grafia)دا. خۆی دەڵێت: «وەک لاوێک بیرم کردەوە کە ببم بە دەرهێنەری سینەمایی، پاشان لە بیرم چوو. دوایی لەگەڵ بەرپابوونی جەنگدا گەلێک شتی دیکە هاتە گۆڕێ، بەڵام سینەما بۆ من یەکەمین پەیام بوو». هەرچەندە بارودۆخ و چالاکییە ئەدەبییەکان بۆ ساڵانێکی زۆر وایان دەردەخست کە دەستبەرداری «یەکەمین پەیامی» خۆی بووبێت، بەڵام هەمیشە پازۆلینی وای دەبینی کە نووسین و دەرهێنان «دوو ئەزموونی هاوبەشن»، بۆ نموونە ڕۆمانەکانی لە دیدی خۆیدا ڕەنگدانەوەی ئەو خۆشەویستییە پێشینەیە بووە کە بۆ سینەما هەیبوو، بەتایبەتی خۆشەویستیی بۆ دەرهێنەرانی وەک چاپلن،

ئیزنشتاین و دریر: «ئەگەر سەرنج لە چەند لاپەڕەیەکی ڕۆمانی کوڕەکانی ژیان بدەن، هەست بەوە دەکەن خەسڵەتی وێنەسازییان هەیە، مانای وایە کارە ئەدەبییەکانم هەندێک لە ڕەگەزی بەهێزی سینەمایان تیایە». لە لایەکی ترەوە پازۆلینی قەناعەتی وایە وەک شاعیر فیلمەکانی ئەنجام داوە: «ئەگەر بەراوردی هەندێک لە شیعرەکانم لەگەڵ هەندێک لە گرتەی فیلمەکانمدا بکەن، ناتوانن نکۆڵیی لەوە بکەن کە چ لێکچوونێک لە شێوازی هەستکردن بە شتەکاندا هەیە».

وەک سیناریست پازۆلینی لەگەڵ گەلێک لە دەرهێنەرە بەتواناکانی وەک ماریۆ سۆڵداتی و مورو بولونینی و فرانکو روسی و فلورستانو فانسینیدا کاری کردووە، بەڵام گرنگترین فیلم کە بەشداریی تیا کردبێت فیلمی شەوانی کابیریا ١٩٦٥ لەگەڵ سیرجیو سیتیدا وەک ڕاوێژکاری زمانەوانی. پازۆلینی لێپرسراوی ئەو بەشانە بووە کە پەیوەندییان بە شێوازی «ژیانی ڕسوایی»یەوە هەبووە، «چونکە لە ڕۆمانی کوڕەکانی ژیاندا، فیلینی وای بیر لێ کردەوە کە من چاک لەو جۆرە کەسایەتییانە و دنیاکەیان دەزانم. لە ڕاستیدا دەمزانی، چونکە من لە بونتیمامولو ژیابووم، کە زۆرێک لە دزە چکۆڵە و سۆزانییەکانی لێ بوو. کەشوهەواکە، بەتایبەتی پەیوەندییەکانی کابیریا بە سۆزانییەکانی ترەوە، بەتایبەتی ئەو بەسەرهاتەی بە دەوری خۆشەویستییە ئاسمانییەکەدا خول دەخوات، هەموویم کردووە. هاوبەشی سەرەکیم لەو دیالۆگەدا کردووە کە هەندێکی لەناو چوو، چونکە فیلینی شێوەزارێکی بەکار دەهێنا کە هەندێک لە شێوەزارەکەی من جیاواز بوو».

زۆر لەوە دەچێت فیلینی زیاد لە دیالۆگەکانی پازۆلینی و کەسایەتییەکانی شەوانی کابیریای گۆڕیبێت. بەتایبەتی ئەو

خەمۆکییە زۆرەی تووشی ئەکتەرە ژنەکـە دێـت و مایـەی بەزەییپێداهاتنەوەیە. ئـەم ڕەگەزانـە لـە فیلم و ڕۆمانەکانی پازۆلینیدا ونن. هەر لەو بابەتە زۆر پێدەچێت مۆرۆ بولونینیی دەرهێنەر وێنەی ئەو کرێکارە گەنجانەی لەو دەقەی ساڵی ۱۹۵۹ بۆ فیلمی بولونینیی پازۆلینی نووسیویەتی، هێورتر کردبێتەوە. لە کاتێکدا لە فیلم و ڕۆمانەکانی پازۆلینیدا لاوان لە دنیایەکی سەربەخۆدا دەجووڵێن (دنیایەک کە هەڵسوکەوتێکی تایبەتیی بە زمان و یاسایانەوە دیارە) کەچی لاوانی بولونینی لەوە زیاترن کە وێنەیەکی هەژاری لاوانی بۆرژوا بن.

دوای ئەوەی پازۆلینی گوتی فیلمی lanotte beava یەکەم فیلمە کە خۆی وێنەی گرتبێت و نووسیبێتی، سەرنجی ئەوەی دا فیلمە ئامادەکراوەکە جیاوازە لەوەی لە کاتی نووسیندا خەیاڵی لێ کردووەتەوە: «من حەزم لەوەیە تا ڕادەیەک فیلمەکە واقیعییەتێکی کۆنترۆڵ بێت، کەچی پۆلۆنینی مەیلی بە لای ئەوەدایە کە فیلمەکان ملکەچی «نامۆییەکی قەشەنگ» بن.

ئارەزووی پازۆلینی وەک ئەوەی لێی تێدەگەین، نایەوێت کەس دەقە سینەماییەکانی بگۆڕێت، وەک چۆن خۆی وێنەی دەگرێت و خەیاڵی لێ دەکاتەوە، دیمەن و کەسەکانی کۆپیی ئەو واقیعە بن. بێگومان ئەمە یەکێک بوو لەو هۆیانەی هانی دا بۆ ئەوەی خۆی ببێتە دەرهێنەری فیلمەکانی. ئەوەش ڕوونە کە پازۆلینی لەوە نیگەران بوو دەوری نووسەری دەق تا ئەو ڕادەیە سنووردار بکرێت. ئەو لای وا بوو دەبێت دەوری نووسەر لەوە ناوازەتر بێت، بۆیە بە بێزارییەوە دەڵێت: «بۆ نەگبەتیی مرۆڤ لەگەڵ کەسانێکی نەزان و گەوجدا کار دەکات، کە نازانن چییان دەوێت، نووسەری دەقیش بۆی نییە هیچ لە بەرهەمهێنان و دابەشکردن بزانێت. دەبێت نووسەر لەگەڵ دەرهێنەردا کار بکات».

بێجگە لەم هۆیانە، فاکتەری سەرەکیی تر هەبوون کە پازۆلینیان بەرەو سینەما کێش کرد. بڕوای وا بوو ئارەزووی فیلمسازی بۆ «هەڵهاتنە لە پاوانکردن». ئەمە لە چوارچێوەی ئەزموونگەری و ڕۆنانی «شێوازی داهێنەرانەی هونەری»دا. ئەم شێوازە داهێنراوە لە دۆخی سینەمادا دوو ڕووی گرنگی هەیە. یەکەمیان مێژووییە، لە کۆتایی ساڵانی پەنجادا پازۆلینی هەستی کرد لە ئەدەبدا لە هەردوو باری کولتووری و فیکرییەوە گەیشتووەتە ڕێگەیەکی بنبەست، شەپۆلی «ڕۆمانی نوێ» و ئەزموونە پێشەنگەکانی دیکە (کە ڕەواجیان پەیدا کردبوو) جێگەی زۆر بایەخپێدانی ئەو نەبوون. هۆی دووەمی قووڵبوونەوەی زیاتری بوو لە بوونگەراییدا. بە لای پازۆلینییەوە سینەما زیاتر دەرفەتی پێ دەدا بۆ نزیکبوونەوە لە واقیع. وەک چۆن باوەڕی وا بوو کە شێوەزمان بۆ تێگەیشتن لە دنیای جووتیار، «شێوازێکی هەستیارانە»ی پێ دەدات، بڕواشی وا بوو کە دەربڕینی سینەمایی واتا «ئەو واقیعییەتەی لە سینەمادا هەستی پێ دەکرێت»، بواری ئەوەی پێ دەدات «بە شێوەیەکی کامڵتر لە ژیان بگات»، تا لە ڕێگەی ئەفراندنێکی تریەوە ئەزموونی بکات و تیایدا بژیی، هەروەها بواری ئەوەشی پێ دەدات کە پارێزگاری لە هەموو پەیوەندییەکی، لە بابەتی پەیوەندییەکانی لەش، ماددی و تەنانەت هەستییەکانیش بکات».

کاتێک لاپەڕەی ڕووداوەکانی ڕابردوو هەڵدەدەیتەوە، بە ئاشکرا بۆت دەردەکەوێت کە فاکتەری قووڵ لە دوای بیرۆکەی پازۆلینییەوەن دەربارەی سینەما. وەرچەرخانی پازۆلینی لە ڕۆماننووسییەوە بۆ دەرهێنان، گەلێک قسەی بە دوای خۆیدا هێنا. بۆ تێگەیشتنی هۆیەکەی دەبێت لە بیرمان نەچێت کە ساڵی ١٩٦١، ئەو ساڵەی یەکەم فیلمی پازۆلینی تیا بەرهەم هات،

پازۆلینی وەک شاعیر و ڕۆماننووس بوو بە کەسایەتییەکی بەناوبانگ و دیار. بە قسەی یەکێک لە ڕەخنەگرەکان ئەمە بەو مانایەیە کاتێک پازۆلینی دەستی دایە دەرهێنانی فیلم «ئەمە یەکەم جار بوو بیرمەندێک (مەبەستی پازۆلینە) بۆ دەربڕین شێوازێک لەبەر بگرێت کە تەواو لە شێوازی ئەدەب جیا بێت. ستایلێک لە سەرچاوە و پێشکەوتنیدا پەیوەندیی بە کولتوورسازییەوە هەبێت». تەنانەت جان کۆکتۆ، ئەو شاعیرە گەورەیەی لە پێش پازۆلینیدا تاقە کەس بوو لە شیعرەوە ڕوو بکاتە فیلمسازی، ئەویش بە پێچەوانەی پازۆلینییەوە لە دەرگای پشتەوە هاتە ناو دنیای سینەماوە، کاتێک کەوتە کارکردن بۆ بەرهەمهێنانی کورتەفیلمی ئەزموونکاری و دوور لە مەبەستی بازرگانی.

پازۆلینی لە ڕێی خۆتەرخانکردنیەوە بۆ فیلمسازی و ناسینی لە لایەن جەماوەری دنیاوە، زیاتر ناوبانگی پەیدا کرد، بێگومان فیلمەکانی جیا ناکرێنەوە لە کۆی کارەکانی تری، هەروەها لەو شانۆ ئەقڵی و هونەرییەی بیری ئەورووپایی، کە پازۆلینی یەکێکە لە دیارترین کاراکتەرەکانی.

پەراوێزەکان

١. هەر بە فەڕەنسی لە کتێبە ئەسڵییەکەدا نووسراوە.

٢. لە کتێبە ئەسڵییەکەدا هەر بە فەڕەنسی نووسراوە.

٣. Hemeticism، قوتابخانەیەکی شیعریی ئیتاڵییە، ئارتور ئونوفری (١٨٨٥–١٩٢٩) پێشەنگیەتی.

٤. مەبەستی لە مردووەکە چینەکەیەتی، کە ئەم دەستبەرداری بووە.

٥. ئەسڵە ئیتاڵییەکەی بە مانای کوڕەکانی ژیانە.

سەرچاوە

پییر پاوڵو پازۆلینی «السینما کبدعة» ل ٣–٢٥.

پەیوەندیی وێنە و دەنگ

بابەکی ئەحمەدی

لە فارسییەوە: ڕێبین هەردی

ئاخاوتن

لە بەرهەمەکانی برسۆندا ئاخاوتن بەر لەوەی ئامڕازی پەیوەندی نێوان تاکەکان بێت، ئامڕازی پەیوەندیی تاکە بە دەروونی خۆیەوە. برسۆن ئەوەی ئاخاوتن و گوتار لە بەرهەمی سینەماکارانی تردا ئەنجامی دەدات دەیبەخشێت بە سەیرکردن، دەست و ڕەگەزەکانی وێنە: «ئەوەی بۆ چاوە، نابێت لە ڕێگەی دووبارەکردنەوەوە وەک شتێک بۆ گوێ بەکار بهێنرێت». گرنگیی سەیرکردن لە بەرهەمەکانی برسۆندا هەر ئەم ڕەهەندی لەبریوەرگرتنەیە، چونکە کاری پەیوەندیی زمانی ئەنجام دەدات. ئاخاوتن زۆرتر بە کەڵکی ناسینی دەروون دێت، ڕێک وەک زمزمەی دوعا یان دانپیانان (اعتراف).

تیۆرەی برسۆن لە بارەی بەکارهێنانی دەنگەوە لە سینەمادا، لەسەر بناغەی جیاوازیی دەنگ و وێنە ڕاوەستاوە. سەربەخۆیی دەنگ لە وێنە ئەگەرچی لە بەرهەمەکانی برسۆندا بە تەواوی بەکار هێنراوە، بەڵام پێشینەیەکی دوورودرێژی هەیە. خاڵی گرنگ لە گریمانەکەی برسۆندا ئەوەیە ئەگەر دەنگ زیاد لە وێنە گرنگ نەبێت، ئەوا بەهایەکی یەکسانی بە وێنەی هەیە، گوتار و ئاخاوتن لە فلیمی سینەماتۆگرافدا تەنیا بە تەواوکەری وێنەکان

دانانرێن، بەڵکو بوون و ژیانێکی سەربەخۆیان هەیە. شریتی دەنگیی بەرهەمەکانی برسۆن، خۆی لە خۆیدا بەرهەمێکی هونەری بێ ئەڵتەرناتیڤن. برسۆن لە بارەی دەنگەوە (وەک وێنە) بنەمای کورتی لە دەربڕین و شێوازی ئاماژە و کورتبێژیی بەکار هێناوە، لەم ڕێگەیەوە ڕۆیشتن بەرەو ئەبستراکتی درێژە پێ داوە. بە بڕوای ئەو دەنگ و وێنە دوو ڕەگەزی جیاوازی فیلمن، هیچیان نابنە جێگری ئەوی دیکەیان: «دەنگ هەرگیز پشتیوانیی وێنە و وێنەش هەرگیز پشتیوانیی دەنگ نابێت». لێرەوە سوودوەرگرتنی برسۆن لە «دەنگی دەرەکی»، تەفسیرەکان نابێت وەک یارمەتیدانێک بۆ وێنە ببینین. ڕەنگە بە بەکارهێنانی ئەم تەفسیرانە وێنەکە سادەتر و کورتر پێشکەش بکرێت، یان هەڵبژاردنی ڕەگەزە سەرەکییەکانی وێنە ئاسانتر ئەنجام بدرێت، یاخود تەنانەت ماهییەتەکەی بگۆڕێت؛ بەڵام ئەمە دەرئەنجامی بەکارهێنانی دروستیی دەنگە. بەهەرحاڵ دەنگ تەواوکەری وێنە نییە و هۆی ئەنتۆلۆجی ستاتیکانەی خۆی هەیە.

هەر لەبەر ئەمەش لە سێ فیلمی برسۆندا، کە دەنگی دەرەکی گرنگییەکی زیاتری هەیە: واتە یادەوەرییەکانی قەشەکەی لادێ، سزادراوێک بە مردن ڕایکردووە و جیب ئیر، بەکارهێنانی نەک لەبەر ئەوەی ڕەگەزەکانی وێنە توانای دەربڕینی «بابەتەکەیان» نەبووە، بەڵکو لەبەر هۆیەکی دیکە پێویست بوو: گەیشتن بە زمانێکی ئەبستراکت (تجریدی). لەم حاڵەتانەدا دەنگی مرۆڤێک کە دەق زۆر بە «وشکی و فەڕمی» بێ پیشاندانی هیچ هەژان و شەوقێک (بە شێوەیەکی تەسەنوعی) دەخوێنێتەوە، دروستکەری شێوازێکی ئەبستراکتە کە بۆ تێگەیشتن لە کەسایەتیی سەرەکی و دۆزینەوەی پەیوەندیی کردارەکانی بە ویژدانییەوە پێویست و ناچارییە.

وەک چۆن ئاخاوتن بە بینینی دەوری سەربەخۆی خۆی دەتوانێت ماهییەتی وێنە بگۆڕێت، هەر واش بەکارهێنانی دروستی ماهییەتی وێنەش دەتوانێت ماهییەتی ئاخاوتن بگۆڕێت. ئەم پەیوەندییەی نێوان ئاخاوتن و وێنە وەک دەرئەنجامی شاراوە و بەکارهێنانی لاوەکییانە و هاوکاریی شکڵوەرگرتنی دەربڕینی نووسراو و کورتەی فیلم دەکات. بۆ نموونە لەبری ڕستەسازیی ئەدەبی لە بارەی شکانی دڵی ژنێک کە عاشقەکەی ددانی پیادەنێت کە خۆشی ناوێت لە فیلمی خانمانی جەنگەڵی بۆلۆنیدا، تەنیا چەند وێنەی کورت دەبینین: ژان لە ژوورەکە دێتە دەرەوە، هلن لەسەر سیسەمەکە دادەنیشێت، لە ژێر سێبەری ڕووناکیی ژوورەکەدا دەکرێت نیشانەکانی فرمێسک ببینین، دەنگی زەنگی تەلەفۆنەکە دێت، کارەکەرەکە دێتە لای دەرگاکەوە، هلن لەژێر لێوەوە دەڵێت: لەگەڵ کەس قسە ناکەم. کارەکەرەکە دەپرسێت: «لەگەڵ هیچ کەس؟» و گوێی لێ دەبێت: «هیچ کەس». ئەم دەربڕینە کورتە دەرئەنجامی بەکارهێنانی سەربەخۆی دەنگ و ڕەنگە. دوو فیلمی سەرەتای برسۆن (واتە فریشتەکانی گوناه و خانمەکانی جەنگەڵی بۆلۆنی) بە بەراورد بە بەرهەمەکانی تری قسەی زۆرتری تیایە؛ بەڵام لە یەکەم ڕۆژەکانی نمایشی دوو فیلمەکەدا ڕەخنەگران بە «نۆستالۆژیای سینەمای خامۆش» لە قەڵەمیان دا و فیلمەکانیان زیادلەسنوور بە کەمقسە دەزانی. چەند ساڵ دوای ئەوە لرسییە لە ستایشی فیلمی یادەوەرییەکانی قەشەی لادێدا نووسیی: «یەکەم فیلمە لە مێژووی سینەمادا کە تیایدا وشەکان باڵاترن لە وێنەکان و بێدەنگی باڵاترە لە قسەکردن». ئەم فیلمە کارێکی فەلسەفییە و لە ئەدەبیات (واتە لە سەرچاوەی کارەکەی) دوور کەوتووەتەوە». تەنانەت ئەگەر بە شێوەیەکی ڕەها قسەکانی لیرێیە قبووڵ

نەکەین و فیلمی یادەورییەکانی قەشەی لادێ بە یەکەم فیلمی مێژووی سینەما نەزانین، کە تیایدا وشەکان لە وێنە باڵاترن، بەڵام بە هەر شێوەیەک بێت دەبێت ددان بەوەدا بنێین کە دەرئەنجامی ئەم جیاکارییە (یان زنجیرە پلەیە) زۆر پرشنگدار بووە و کاری برسۆن هاوشانی هەوڵی چەند سینەماکارێکی بەرجەستەی ترە (ماکس ئەفولس، بەتایبەتی لە فیلمی نامەکانی ژنێکی نەناسراوداو ژان پویر ملویال لە خامۆشیی دەریادا).

میشێل شیون لە کتێبی دەنگ لە سینەمادا دەنووسێت: نموونەی برسۆن لە شێوەی بەکارهێنانی ئاخاوتندا بریتییە لە لەژێرلێوەوەقسەکردن. وەک ئەوەی پاڵەوانی فیلمەکە لەگەڵ خۆیدا قسە بکات و هیچ وەسواسێکی بەرانبەر تێگەیشتنی وەرگر یان تەماشاکەر نەبێت». کاتێک موشت یان میشێل جین ئیر شتێک لەژێر لێوەوە دەڵێن، سنووری نێوان قسەی دەروونی (وتووێژ لەگەڵ خودا) و ئاخاوتن وەک ئامرازێکی پەیوەندی لەگەڵ کەسانی دیکەدا تێک دەشکێنێت. هەندێک جار لە جیهانی دەروونیی خۆیانەوە بەرەو جیهانی ئەوی دیکە هەنگاو دەنێن، هەندێک جاریش یەکسەر ئاخاوتن دەچێتە خزمەت دنیای دەروونییانەوە، بەڵام تەنانەت لە حاڵەتی یەکەمیشدا، واتە لەو حاڵەتەدا کە زمان وەک ئامرازێک بۆ پەیوەندیکردن بەوانی دیکەوە بەکار هاتووە، دیسان خاڵی گرنگ نەک سروشتی دەربڕینی زمان، بەڵکو سروشتی شاردنەوەیەتی. کەسایەتییەکانی برسۆن وەک ئەوەی ئەو ڕستەیەی ئاندرێ مالرۆیان کردبێتە سەردێڕی خۆیان: «مرۆڤ ئەو شتەیە کە خۆی دەیشارێتەوە».

دەڵێن ئەکتەرەکانی برسۆن سارد بێهەست و بە یەک ڕیتم قسە دەکەن، ئەم ڕەخنەیە بناغەیەکی پتەوتر لە ڕەخنەی شێوەی دەوری مۆدێلەکان لە بەرهەمەکانی برسۆندا نییە، لە شێوازی

دەربڕینی مۆدێلەکانی برسۆندا هیچ نیشانەیەک لە بەرزونزمیی دەنگ و هەستیاربوون و دەربڕینی باو و ئاشنای شانۆیی نییە. واتە مۆدێلەکان چاودێریی بەردەوامیان بەسەر شێوەی دەربڕینی و قسەکردنی خۆیانەوە نییە، نموونەیەکیش وەک تاکە شێوازێکی ڕاست قبووڵ ناکەن و دوای ناکەون. بە نزیکبوونەوەی شێوەی دەربڕینی مۆدێلەکان لە «حاڵەتی میکانیکی»، برسۆن دەنگی مرۆڤێک کە (کە بە ڕاستی سازێکی مۆسیقییە) دەگۆڕێت بۆ دەزگایەک کە ئامرازی دروستکەری میلۆدییەکانە. لە لایەکی دیکەوە برسۆن هەوڵی داوە بۆ ئەوەی دەنگی مۆدێلەکان و هونەری ئاخاوتنیان بە جۆرێک ڕێک بخات کە دواجار لێکچوون لە نێوان کۆی کەسایەتییەکانی بەرهەمەکانیدا دروست ببێت. وەک ئەوەی هەموویان لە یەک خێزان بن. لێکچوونی شێوازی قسەکردنی کارەکتەرەکانی بەرهەمەکانی برسۆن ئەو وەهمە دروست دەکات کە هەموو ئەکتەرەکانی (بە یەک ڕیتم) قسە دەکەن، بەڵام دەبێت گۆڕانی ئاوازی قسەکردنی مۆدێلەکان بە پێوەری جیاواز لە «نەریتەکانی شانۆیی» بپێوین. دەنگی مۆدێلەکانی بەرهەمەکانی برسۆن جۆرێکی تازەی گۆڕانکاری و جیاکارییە لە ئاوازدا. کاردانەوەی تەماشـاکەران لـە ڕاسـتـیـدا کاردانەوەیە بەرانبەر بەم «تازەییە». وەک چۆن هەر شێوەیەکی تازەی مۆسیقا لە سەرەتادا بۆ گوێ تازەکارەکان نائاشنا و یەک ڕیتمە. لە سەرەتاکانی نیوەی سەدەی ١٩دا، دوا کوارتتەکانی بتهۆڤن بۆ ئەو گوێیانەی خوویان بە کوارتتەکانی هایدن و مۆزارتەوە گرتبوو، نامۆ و تەنانەت قابیلی تەحەمولکردن نەبوو، ئەمڕۆش بۆ ئەو کەسانەی خوویان بە کوارتتەکانی هایدن و مۆزارت و بتهوڤنەوە گرتووە، کوارتتەکانی شۆئنبرگ بە «کۆمەڵێک دەنگی بێمانا» دێتە گوێیان. لە بنەڕەتدا عادەت و

خوو دواکەوتـووخـوازن، لـە بـارەی ئـاوازی دەربـڕیـن لـە بەرهەمەکانی برسۆندا کێشەکان تەنانەت زیاترە لە نموونەکانی سەرەوە: گوێیەکان خوویان بە شتێکی ناڕاست و دروستکراو، واتە لاسایکردنەوەی هونەری دەربڕینی شانۆییەوە گرتووەو گوێیان لە دووبارەبونەوەی بووە لە سینەمادا، بەردەوام خوازیاری بیستنەوەین، بەڵام هەنووکە دەبێت شێوەی ڕاستی بەکارهێنانی ئاخاوتن لە سینەمادا فێر بن.

برسۆن بەردەوام هەوڵی داوە تا ئاوازی گوتارەکان بگۆڕێت بۆ خوێندنەوەیەکی سادەی دەقەکان، یان وەک خۆی دەڵێت لە مەنەلۆگێکی دەروونی نزیکیان بکاتەوە: «ئەوە بە بیر مۆدێلەکان بهێنینەوە، بە جۆرێک قسە بکەن وەک ئەوەی لەگەڵ خۆیاندا قسە بکەن، مەنەلۆگ لەبری دیالۆگ». ئەم دەنگە هاوتا و یەک ڕیتمەی مۆدێل کە لە هەموو شێوەیەک گۆڕانی ئاوازی شانۆییانە ئازادە، بەبێ ئەو جێگۆڕکێیانەی دەرئەنجامی کاردانەوە عەسەبییەکانە، ئەو ئەگەرە دەڕەخسێنێت تا لە هۆیەکان و پاڵنەرە سەرەکییەکانی هەر هەستێک تێبگەین. دەکرێت و دەبێت دەنگی مرۆڤ وەک سازێکی مۆسیقی لەبەرچاو بگیرێت. هەوڵدان بۆ لاساییکردنەوەی دەنگی مرۆڤ یان ئاژەڵ بە هۆی سازێکی مۆسیقییەوە بەگشتی دەرئەنجامی پێکەنیناویی هەیە، حەیفە دەنگی مرۆڤ ڕابکێشین بۆ گاڵتەجاڕیی لاسایکردنەوەو دەبێت ئەوە قبووڵ بکەین کە سوود لە دەنگی مرۆڤ بۆ کارێکی گرنگتر وەربگرین. لە مۆسیقای ئاوازە مەزهەبییەکان و فیلمەکانی برسۆندا «ئەم کارە گرنگترە» دەناسرێت. لە لایەکی دیکەوە کاتێک دەنگی مرۆڤ وەک سازێکی مۆسیقایی لەبەرچاو بگرین، ئەو کات دەتوانین دۆزینەوەیەکی گرنگی مۆسیقای فرەدەنگیی ئەورووپی لە بارەی بەکارهێنانی سینەماتۆگرافیکی دەنگیی مرۆڤیشەوە بە ڕاست

بزانین: هەر یەکەیەکی دەنگسازێک (بۆ نموونە دەنگی هەر دوگمەیەکی پیانۆ) لە پاڵ یەکەیەکی تردا دەبێتە دەنگێکی تازە. لە بەرهەمەکانی برسۆندا دەنگی هەر ئەکتەرێک لەگەڵ دەنگی ئەکتەرەکانی دیکە و دەنگە نامرۆڤانەکانی تردا (دەنگی شتەکان، مۆسیقای سازێک، دەنگە سروشتییەکان... و تا دوایی) واقیعێکی تازە دروست دەکات. لانسلۆ کاتێک لەگەڵ گونیوردا قسە دەکات، دەنگێکی جیاوازی هەیە لەو کاتەی لەگەڵ ئارتۆردا قسە دەکات، نەک لەبەر ئەوەی ئەکتەرێک بە دوو ئاوازی جیاواز قسە دەکات، بە پێچەوانەوە ئەو لە هەردوو حاڵەتەکەدا بە ئاوازێکی یەکڕیتم و هاوشێوە قسە دەکات (بە شێوەیەکی میکانیکی)، جیاوازییەکە لە پێکهاتەی مۆسیقایی دەنگی لانسلۆدایە لەگەڵ ئەوانی دیکەدا.

برسۆن جەخت لەوە دەکات هەرچەندە هەست یان هەژانێک زیاتر بێت، دەبێت ئاوازی دەنگی مۆدێلەکە سادەتر بێت و پتر لە خوێندنەوەی دەقەکان بچێت: «دەبێت دەق بە شێوەیەک بخوێنرێتەوە کە دین و لیبیاتی مۆسیقای باخ لێ دەدات. دەنگی جوانی سازوکاری نۆتەکان. سەرەتا ئەندێشە و پاشان هەژان». ئەمە نهێنیی یەکڕیتمی دەنگی مۆدێلەکان و دەنگی دەرەکیی بەرهەمەکانی برسۆنە. ئەو لە چەند بەرهەمێکیدا سوودی لە دەنگی دەرەکی، یان بە گوتەی خۆی دەنگی دەروونی وەرگرتووە. دیارە ئەم کارە هەرگیز لە سینەما و شانۆییدا بێوێنە نییە. گوایە لە سەرەتای سینەمادا ئەم شێوازە چەندان جار زیاتر لە ئێستا کاری پێ کراوە. برسۆن بە بەکارهێنانی تایبەتیی دەنگ، تەفسیر یان دەنگی دەرەکی لە خەسڵەتی کاریگەرییانەی جیا کردووەتەوە و کردوویەتی بە جۆرێک ڕاڤەکردن. هەر لەبەر ئەمەش لە دکوبازی یادەوەرییەکانی قەشەی لادێدا، لەبری «دەنگی دەرەکی» نووسیوێتی: «دەنگی بیرەوەرییەکان

یان تەفسیری دەروونی». سیمای کۆتایی فیلمەکە سێ دەقیقە دەخایەنێت، دووربینەکە نامەی دۆفروای هاوڕێی قەشە پیشان دەدات و سێبەری سەلیبێک لەسەر دیوارەکە دەبینرێت. دەنگێکی دەرەکیی نامەکە دەخوێنێتەوە:» ئەو بەوپەڕی ئارامییەوە ئەم وشانە (کە من دڵنیام بە دروستی گوێم لێیان بووەوە) دەردەبڕێت: ئەم هەموو شتە بە چ مانایەکە؟ هەموو شتێک فەیزی خوداوەندە». هەست دەکەم ڕێک دوای گوتنی ئەم ڕستانە، ئەو کۆچی دوایی کرد». لێرەدا ئیدی وێنە بە کەڵکی هیچ نایەت و بە گوتەی بەناوبانگی ئاندرێ بازن «دەبێت لەناو بچێت». بە بڕوای بازن سێبەری سەلیبەکە بەسەر دیوارەکەوە بەراوردی نێوان مەسیح و قەشە لاوەکە بە ئەنجام دەگەیەنێت، ئەندێشەی باسکالییانەی قەشەکە کە « هەموو شتێک فەیزی خوداوەندە» بە کامڵترین شێوە دەردەبڕێت. لە بەرانبەر ئەم دەرئەنجامە ڕاچڵەکێنەرەدا، هەموو جۆرە ئاوازێکی نمایشی، هەموو شێوە گۆڕانی ئاواز و شێوازی دەربڕین و بە یەک وشە هەموو جۆرە پەنابردنێک بۆ هەستە مرۆییەکان بێمانا دەبێت. دەنگی دەرەکیی ئەو سنوورانە لەناو دەبات کە سیستمە نیشانییە جیاوازەکان لەیەک جیا دەکاتەوە و دەبێت بە نووسراو. جیاوازییەک لە نێوان هێڵەکانی نامەکەی دۆفروا و دەنگی مۆدێلەکانی برسۆندا نییە.

دیالەکتیکی دەنگ و وێنە لە بیرەوەرییەکانی قەشەی لادێدا، ڕەنگدانەوەی ناکۆکی نێوان ڕۆحی شاعیرانە و ڕەهەندی دراماتیکیی فیلمەکەیە. ئاندرێ بازن ئەوەی دۆزیوەتەوە کە لەم فیلمەدا «بەردەوام ئاخاوتن کەمێک لە پێش وێنەوەیە»، ئەمەش نهێنیی کاریگەریی فیلمەکەیە لەسەر تەماشاچی. فیلمەکە ڕاستەوخۆ لەسەر بناغەی دەفتەری بیرەوەرییەکان ڕاوەستاوە، واتە لەسەر شێوەی تۆمارکراوی ڕووداوەکان. ڕاپۆرتێک لە

بارەی ڕووداوە نزیک و گرنگترەکانەوە، ڕاپۆرتێک لە بارەی ژیانی ڕۆحێکەوە. لێرەوە لە فیلمەکەدا ڕووداوە دەرەکییەکان تەنیا ڕوونکەرەوەی ڕووداوە دەروونییەکانن و دەنگی دەرەکییش دەبێت لەم لایەنەوە هەڵبسەنگێنرێت. لە «سزادراوێک بە مردن ڕایکردووە»دا دەنگی دەرەکی ئاماژەیەکە بۆ چارەنووسیش، بەڵام ئەمە فیلمێکە لە بارەی بێدەنگی و ئەو جووڵانەی لە بێدەنگیدا ئەنجام دەدرێت. دەبێت دابڕانی ناچارانە لە نێوان وتووێژەکانی فیلمەکەش بە سەرنجدان لەم خاڵەی سەرەوە سەیر بکرێت. هەر لەبەر ئەمەش دەنگی دەرەکی لە لایەکەوە وەک ئاخاوتنێکی دەروونی لەگەڵ ڕۆحی خوددا دەردەکەوێت، لە لایەکی دیکەشەوە جیهانی دەرەکی تەفسیر دەکات و مانای پێ دەبەخشێت. ئەم دەنگە دەرەکییە نیشانەیەکی چارەنووسە، ڕەنگە هەر لەبەر ئەمەش بە هاتنەژوورەوەی ژۆست و ئەگەری وتووێژ لە نێوان ئەو و فۆنیتندا، تەفسیری دەرەکی هەر وا بەردەوام دەبێت و ناپچڕێت. لە بەرهەمەکانی برسۆندا تەنیا لەو شوێنەدا پێویستیی دەنگی دەرەکی دەسڕێتەوە، کە ژیانی دەروونی کەسایەتییەکان بە پشتبەستن بە شێوازەکانی دوور لە قسەکردن بناسرێن. بۆ نموونە لە بارەی چوار شەوی خەوبینییەوە گوتوویەتی: لەم فیلمەدا دەنگی دەرەکی پێویست نەبوو، چونکە «بە ئاسانی دەمانتوانی ژیانی دەروونی ژاک پیشان بدەین». ئەم توانایە وێنەیی نەبوو، بەڵکو پەیوەندیی بە جۆرێکی دیکەی گوتارەوە هەبوو. گوتاری ژاک لە مایکرۆفۆنی ڕیکۆدەرەکەیدا کاری دەنگی دەرەکی ئەنجام دەدات. لەم فیلمەدا دەنگی ڕیکۆدەرکراو جێگەی نووسراو دەگرێتەوە. برسۆن لە وتووێژکردن لەگەڵ کلارانسدا جەختی لەوە کردووە: «هەست دەکەم ئەمە باشترین شێوە بۆ دەربڕینی جیهانی خەیاڵیی

ژاک بوو». کلارانس دەپرسێت: «ئایا ئەمە دووبارەکردنەوەی ڕێسای ئاشنای بەرهەمەکانتان نییە کە لە هەر شوێنێکدا دەشێت دەنگ لەبری وێنە دابنێیت؟» برسۆن لە وەڵامدا دەڵێت: «بەڵێ. گوێ زۆر ئاسانتر لە چاو سەرنجی دەروون دەدات. چاو ڕووی لە دەرەوەیە. ئێوەش دەزانن چەمکی «دەروون» تا چ ڕادەیەک بۆ من گرنگە. بڕوام وایە گرنگترین بابەت لە کاری سینەمادا دەروونە. بە پێچەوانەی شانۆییەوە کە هەر چییەک دەیەوێت بیڵێت، ڕووی لە دیار و دەرەوەیە».

یەکێک لە نموونە ڕوونکەرەوەکانی بەکارهێنانی ئاخاوتن لە بەرهەمەکانی برسۆندا، فیلمی «دادگای ژان دارکە». لە سەرنجی یەکەمدا ئەوەی فیلمەکەی برسۆن لە فیلمی درایر (کارەساتی ژان دارک) جیا دەکاتەوە، هەر ئەم بەکارهێنانە تایبەتییەی زمانە. برسۆن بناغەی کارەکەی لەسەر بەڵگە مێژووییە پاشماوەکانی دادگاییکردنی ژان دارک، هەروەها دادگایی گێڕانەوەی بەها بۆ ژان دارک دامەزراند؛ بەڵام فیلمەکەی کارێکی مێژوویی نییە، لە هیچ شوێنێکدا جەخت لەسەر لایەنی مێژوویی نادۆزرێتەوە. بناغەی فیلمەکە پرسیاری دادوەران و وەڵامەکانی ژان دارکە. برسۆن گوتوویەتی: «ئاخاوتن لە فیلمدا وەک ئاخاوتن نییە لە چیرۆک و شانۆییدا. لێرەدا ئاخاوتن دەبێت کەڵەکە ببێت، بە ئەندازەیەک کە جەخت لەو وێنەیە نەکات کە هاوڕێیەتی... لە فیلمی دادگایی ژان دارکدا من وەک هەمیشە هەموو جۆرە دەروونناسییەکی شانۆییانە یان چیرۆکانەم خستووەتە لاوە، بەتایبەتی لە بارەی ڤارۆیک و کوشنەوە هەموو جۆرە پەنابردنێک بۆ دەروونناسی زیانی بە فیلمەکە دەگەیاند. وازم لە شێوازی مێژووییش هێنا کە زۆر جێی بایەخ نییە. بە یەک وشە هەوڵم دا ژان دارک بە مرۆڤێکی سادە و واقیعی (ڕەنگە

ئاڵۆز و ناواقیعی) پیشان بدەم. دژواریی کارەکەم دروستکردنی فیلمێک بوو لەسەر بناغەی پرسیار و وەڵامەکان. من سوودم لە هۆکاری یەکڕیتمی وەرگرت و کردم بە بناغەی کارەکەم، هەموو گۆڕانێکم لەسەر ئەو بناغەیە ئەنجام دەدا. فیلمەکەم بە ڕیتمێکی خێرا بردە پێشەوە... سینەماتۆگراف بۆ کۆپیکردنەوەی ژیان دروست نەبووە، دەبێت ڕیتمێک پێشکەش بکات کە نووسەری فیلم دایڕشتووە. نابێت هەقیقەت لە ڕووداو و تاک و شتەکاندا بدۆزینەوە، بەڵکو دەبێت لەو هەستانەدا کە هەموو ئەم شتانە دەیوروژێنن، بدۆزینەوە».

چۆن دەکرێت بناغەی فیلمێک لەسەر زنجیرەیەک پرسیار و وەڵام، واتە لە دوا شیکردنەوەدا بەردەوامیی وشەکان بێت؟ ئەمە لە کاتێکدا دەشێت نووسەری فیلم هۆشیار بێت بە چەمکی «وێنە لە خزمەتی وشەکاندا». دادگای ژان دارک لە گەڕاندا بۆ سەرچاوەی هەقیقەت و سەقامگیریی ڕۆح بناغەکەی لەسەر گوتار داناوە: «فیلمی من لە وشەکانەوە دەستی پێ کرد و لە خزمەتی ئەواندا بوو. بناغەکەی پرسیار و وەڵامەکانە. ڕێک وەک چۆن لە دەقی بەڵگەنامەکانی دادگایکردنی ژان دارکدا هاتووە». کاتێک یەکەم ڕستەی دادگاییەکە (یان ڕاسترە بڵێین لێپرسینەوەکە) دەست پێ دەکات، دەستەکانی ژان دارک دەبینین لەسەر کتێبی پیرۆز دانراوە و گوێمان لە دەنگی دەبێت کە سوێند دەخوات ڕاستی بڵێت. لە ناوەڕاستدا ژان دارک دەبینین وەڵامی ئەو پرسیارانە دەداتەوە کە لە بارەی ژیانیەوە دەکرێن. تەنیا لە کۆتایی ئەم دیمەنە پرسیارکەرەدا قەشەیەک دەبینین. هەر کاتێک پرسیارە لێکچووەکان دووبارە دەبنەوە، وەڵامەکانی ژان وردتر دەبێت. ڕێک وەک مایەی سەرەکیی پارچەیەکی مۆسیقی کە پێبەپێی کات کاملتر دەبێت. شێوازی کەمکردنەوەی گرنگیی وێنە لە کاتی

نمایشی دادگای ژان ئارکدا هێشتا سەرسوورهێنەر دیار بوو، ئەمڕۆ ئاشناترە. فیلم بەم هاوسەنگییە دروستە لە نێوان وێنەو دەنگدا دەچێتە پێشەوە و بۆ ساتەوەختێک ئەم هاوسەنگییە تێک ناچێت. ئەم وردییە لە هەڵبژاردنی ئاخاوتن لە دادگای ژان دارکدا بە کەڵکی چیی هاتووە؟ برسۆن بە وردبینی پرسیاری قەشەکان و وەڵامەکانی ژان دارکی بەکار هێنا، تا لە بەرانبەر مەزهەبی بەدەزگاییبووی پرسیارکەراندا (ئەوەی کیرکگارد بە نەفیکردنی ئیمانی داناوە) باوەڕ و ئیمانی تاکەکەسی، سروشتی و سادە و قووڵیی کچە گەنجەکەیان بەرجەستە کردووە. وشە کۆنەکانی فیلمەکە کە ڕەنگی قسەکانی سەدەکانی ناوەڕاستی هەیە، بووەتە هۆی دروستبوونی پێکهاتەی ڕستەگەلێکی جوان و ڕاچڵەکێنەر کە باوەڕی ڕوونی کچەکە پیشان دەدەن. لە کۆتایی یەکەم لێپرسینەوەدا ژان دارک دەڵێت: «من هەموو ئەو شتانەم گوت کە دەیزانم، بەڵام نا، نەک هەموو شتێک. من لە لای خوداوەندەوە هاتووم و هەر چییەک دەیکەم بە فەرمان و ئیرادەی ئەوە. دەمەوێت بمگەڕێنەوە لای ئەو»؛ یان لە دانیشتنی دووەمدا بەم شێوەیە هەڕەشە لە قەشەکان دەکات «بیر لەو شتە بکەنەوە کە ئەنجامی دەدەن و وریا بن! من لە لایەن خوداوەندەوە هاتووم و ئێوە خۆتان ڕووبەڕووی مەترسییەکی مەزن کردووەتەوە. مـن بڕوام بە بەخشینی خوداوەند هەیە»؛ یان لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا کە ئایا بەڕاست ڕەحمەت و فەیزی خوداوەند دەناسێت، دەڵێت: «ئەگەر شایستەی بەخشینی خوداوەند بم، هیوادارم لەم پلەیدا بمێنمەوە، ئەگەر شایستەشی نەبم هیوادارم بۆ ئەم بەخشینە ڕێنماییم بکات». لەم دۆخەدا دەنگی خشەی قەڵەمی نووسەر بەسەر کاغەزەکەدا و نیگای کوشۆن بۆ داوەرەکان و قەشەکان لە حوکمی ستایشی هێزی قسەکانیدایە.

ئەم قسە سەرسوورِهێنەرانە، گەڕانێک بە ناو دەروونی ژان دارکدا، ڕێخۆشکەری سنوورگەلێکی تازەیە بۆ هونەری هاوچەرخ. قسەکانی ژان دارک زەمزمەیەکی دەروونییە بۆ خودناسین، تەماشاچی بە ئارامی ئاشنای ئەم جیهانە دەروونییە دەبێت. ئەویش دەست دەکات بە ناسینی خود. دەبێت نهێنیی ئەم کاریگەرییە مەزنە لە وشەکاندا بدۆزینەوە. قسەکانی قەشە لاوەکە ئامبریکۆر لە بیرەوەرییەکانی قەشەی لادێدا بەردەوام سادەیی و لە هەمان کاتدا سەختیی قسەکانی منداڵانی هەیە. قسەکردنێک کە لە زانینێکی تایبەتەوە هەڵقوڵاوە و لە زانینی مەسەلە ڕۆژانەییەکان زیاتر دەڕوات: «ئەی باوکی خاوەن ئاسمان و زەوی، سوپاسگوزارم کە ئەم مەسەلانەت لە زانایان و عاقڵەکان شاردووەتەوە و بۆ منداڵانت کەشف کردووە» (عەهدی تازە، ئنجیلی لۆقا. بەشی دەیەم. ئایەتی ٢١). ئەم هۆشیارییە دەروونییە کە قەشە گەنجەکە وەک منداڵان دەستی پێ ڕاگەیشتووە، پێویستی بە زمانێکی تایبەت هەیە. زمانی بیرەوەرییەکانی قەشەکە.

برسۆن ئەم وانە گرنگەی لە ژۆرژ برنانۆسەوە فێر بووە، کە ئاخاوتن دەبێت لە ڕەهەندە دیاریکراوەکانی ژیانی ڕۆژانە ڕووت بکرێتەوە و بەرەو ئەبستراکت بڕوات. ئەم گەیشتنە بە سنووری ئەبستراکت لەو جێگەیانەدا کە ئاخاوتن لە کارکردنەکانی پەیوەندیی دوور دەکەوێتەوە و هەر وشە و هەر ڕستەیەک دەبێتە دەلالەتێک بۆ خودی زمان، زمانی بەرهەمەکانی برسۆن لە شیعر نزیک دەکاتەوە. ژان کۆکتۆ لە زمانی نووسینی گوتاری خانمانی جەنگەڵی بۆلۆنیدا نووسیبووی: «ڕێگەیەکی دیکە نییە، دەبێت زمانی سینەماتۆگراف لە شیعر نزیک بکەینەوە». بەراوردی دەقی سەرەکیی ڕستە بەناوبانگەکەی

کۆکتۆ لە خانمانی جەنگەڵی بۆلۆنیدا، کە وەرگێڕانە ناشرینەکەی بە کوردی بەم شێوەیەیە: «چیرۆکی دڵی ئێوە، وشەبەوشە چیرۆکی دڵی غەمگینی منە. ئەوەی ئێوە گوتووتانە منیش بە خۆمم گوتووە. خامۆش بووم، تەحەمولم کردووە، پێش ئێوە هیچم نەگوتووە. چ وانەیەک». لەگەڵ ڕستە هاوشێوەکەیدا لە چیرۆکی دیدرۆدا، حوکمەکەی کۆکتۆ دەسەلمێنێت. ئەم نزیکییەی زمانی فیلم لە شیعرەوە، ڕێگە بۆ دەربڕینی کورت دەکاتەوە. لەبری قسەکردنی دووروودرێژ هلن بە ژان دەڵێت: «بە بەدکارییەوە هاوسەرت هێناوە. هاوڕێم سەماکار بوو. تۆ لەگەڵ مندا یاریت کرد. ئەمەش یاریی من لەگەڵ ئێوە»... لەسەری دەڕوات و دەڵێت: «بگەڕێنەوە بۆ لای ئینس. دیارە بە تەنیا نابن. هەموو عاشقانی لە ماڵەکەی ئێوەن و ماڵەکە پڕ لە خەڵکە».

برسۆن لە بارەی زمانی شاعیرانەی کۆن، ناباو و زۆر خەمناکی دادگای ژان دارکەوە گوتوویەتی: «من وشە کۆنەکانم پێ باشترە، بەڵام نەک هەمیشە. لە دادگای ژان دارکدا هەندێک لەم وشانەم بەکار هێنا بۆ ئەوەی فێری ڕەنگی تایبەتیی وەڵامەکانی ژان ببم. کاتێکی زۆرم بۆ پێشەکیی کارەکە دانا بۆ ئەوەی چەمکەکان بێتە دەستم. ئەم کارەم زۆر بە خاوی ئەنجام دا. لە ترسی ئەوەی نەوەک خیانەت لە شتێک بکەم». دەوری قسە لە لانسلۆ دۆلاکدا چەندان جار نامۆترە لەو دەورەی لە دادگای ژان دارکدا هەیەتی. زمان لێرەدا کۆنترە. ئەو وشە نەناسراوانەی کە لە زمانی فەڕەنسیی ئەمڕۆدا سوودی لێ وەرناگیرێت زۆرتر بەکار هاتووە. لەم فیلمەدا کورتکردنەوە و کورتبێژی زۆرتر ڕەچاو کراوە، گوتاری فیلمەکە ڕاستەوخۆ لە شیعر دەچێت. لە زۆر حاڵەتدا گوتارەکان بوون بە ڕستە و ڕستەکانیش بوون بە وشە. دووبارەکردنەوەی ناوەکان (ڕێک

وەک ئەدەبیاتی حەماسیی سەدەکانی ناوەڕاست) هەزار مانایان لە خۆیاندا شاردووەتەوە.

سەرچاوە

وەرگێڕانی بەشێک لە فەسڵی سێیەمی ئەم کتێبەی خوارەوە:
«بابک احمدی. باد هرجا بخواهد میوزد. انتشارات فلم .
چاپ اول زمستان ١٣٦٩».

هۆلیوود و جیهان

تووبی میلەر

لە فارسییەوە: مستەفا زاهیدی

کاتێک سەدام حوسێن پارچە مۆسیقای ڕێگەی منی فرانک سیناترا (کە ناوبانگێکی جیهانی هەبوو) وەک تێمی ڕێوڕەسمی جێژنی پەنجاوچوار ساڵەی لەدایکبوونی هەڵبژارد، ئەم کارەی لەژێر گوشاری ئیمپریالیسمی ئەمریکادا نەکرد.

مایکل ئاسنێر

ئەمریکییەکان خودی نائاگا (نەست)ی ئێمەیان داگیر کردووە.

ویەم ڤێندرسێن

بەسەرهاتی هۆلیوود

ئێمە هەموومان کارناسانی فیلمە ئەمریکییەکانین و دەبێت واش بێت، چونکە ٤٠ بۆ ٩٠ لەسەدی ئەو فیلمانەی لە زۆربەی شوێنەکانی جیهان پیشان دەدرێن، بەرهەمی ئەمریکان.

ساڵی ١٩٩٣ ویلایەتە یەکگرتووەکان بەرهەمهێنەری٨٨ لە سەدی پڕفرۆشترین فیلمەکان بوو، ساڵی ١٩٩٤ بۆ یەکەم جار داهاتی دەرەکیی سینەمای ئەمریکا کەوتە پێش داهاتی ناوخۆییەوە (راک ڤووڵ hl١٩٩٤). ئەمە بە مانای نکۆڵیکردن نییە

له گرنگیی کولتوورەکانی تری بەرهەمهێنەری فیلم. زۆربەی بەرهەمهێنەرانی فیلم لە جیهان ڕەنگینپێستن، کە بە بەراورد لەگەڵ هۆلیووددا زۆر پڕۆژەی ئایدیۆلۆژیکی و نموونەی بڵاوکردنەوەی فرەچەشنتر بەرهەم دەهێنن (شوهەت و ئێستەم (٢٧،١٩٩٤)، بەڵام کولتووری لۆسانجلێسی و بازرگانیی نیۆرکی، ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ، پانتایی بڵاوکردنەوەی فیلمی لە هەموو جیهانی گرتووەتەوە و سەرکەوتنی بەرچاوی پیشەسازیی فیلم لە ئەمریکا لە یەکەم جەنگی جیهانیی بە دواوە بووە، بە نموونەیەک بۆ هەناردەی کاڵا مۆسیقایی، تەلەڤزیۆنی، کارە پڕوپاگەندەیی و ئینتەرنێتییەکان لە ئەمریکای باکوورەوە بۆ دەرەوە. گەشەسەندنی بەرنامە تەلەڤزیۆنییە سەتەلایەتییەکان و کاسێتە ڤیدیۆییەکان، وێڕای تایبەتیکردن و ئازادکردنی بڵاوکردنەوەی ڕادیۆ- تەلەڤزیۆنی کەناڵە نەتەوەییەکان، تا دێت پانتایی کارکردنی تەکنۆلۆژیی دەنگی-وێنەیی بەربڵاوتر دەکات (واسکۆ ٢٢٣:١٩٩٤)؛ بەڵام ئەم دەسەڵاتدارێتییە چۆن شکڵی گرت؟

زانستی ئابووری بۆ تیۆریزەکردنی پیشەسازیی سینەما تووشی کێشە بووەتەوە. بەرهەمهێنانی فیلم بە پێچەوانەی زۆربەی بەرهەمهێنانەکانی تر، زۆربەیان پاوانی کۆمەڵێک کۆمپانیای گەورەن، کە هەر کامەیان بەرهەمی سنووردار و تایبەت بە خۆیان بەرهەم دەهێنن. زۆربەی سەرمایەگوزارییەکان (لە سینەمادا) تووشی شکستی تەواو دەبن، ئەمە ئازارێکە تەنیا کۆمپانیا گەورەکان توانای ئەوەیان هەیە بەرگەی بگرن، لە دیدی بینەرانەوە چیرۆکی فیلم بایەخ و گرنگیی هەیە نەک تێچووی فیلم، ئەمە بە پێچەوانەی گریمانە باوەکانی ئابووریی کلاسیکە دەربارەی دەوری نرخ بۆ دروستکردنی هاوسەنگییەک لە نێوان

بەرهەمهێنان و خواستدا، بەدەر لەمەش، لەبەر گرێدراوێتیی فیلم بە فەزا دەقییەکەیەوە، هۆکارە دەرەکییەکان دەورێکی گرنگیان هەیە لە سوودی ئابووریی فیلمدا.

زانستی ئابووری بەمانا باوەکەی، سەرکەوتنی هۆلیوود لەم چەند ساڵەی ڕابردوودا بەپێی فەرهەنگی بەڕێوەبەرایەتییەکی نەرمونیان و سیستمی ئابووریی کراوە و ئازاد و داهێنەرانەشەوە ڕوون دەکاتەوە، کە وای کردووە لەگەڵ هەلومەرجی ئابووری و کۆمەڵایەتی هەردەم لە گۆڕاندا بسازێت. بەم شێوەیە لە سەردەمی فیلمە بێدەنگەکاندا فیلمگەلێک بەرهەم دەهات کە جگە لە بازاڕی بەربڵاوی نەتەوەیی ئەمریکا، لە بازاڕی وڵاتانی تری ئینگلیزیزمانیشدا دەفرۆشرا. لەبەر ئەوەی زمانی ئینگلیزی زمانی نێونەتەوەیی بوو، سەرهەڵدانی سینەمای بگۆ بوو بە هۆی گەشەی بازاڕی فیلمە ئەمریکییەکان، هەروەها پێکهاتەی فرەچەشنیی نەتەوەکان لە وڵاتە یەکگرتووەکان یارمەتیدەر بوو بەوەی سینەما ببێت بە شێوەیەکی خەڵکی تر و جیهانی تر بۆ دەربڕینی چیرۆک، بە بەراورد لەگەڵ کولتوورەکانی تردا. بەپێی ئەم بەڵگاندنانە، لەو سەردەمە بە دواوە هۆلیوود بە پشتبەستن بەم خاڵە بەهێزانە و پەیڕەویکردن لە بنەمای بازرگانیی ئازادو ڕەقابەتکردن گەشەی سەند (ئێجنس و مۆل ٢٧١-١٩٩٤:٣). لە بەرانبەردا بۆچوونی ئابووری- سیاسی لەسەر ئەو باوەڕەیە کە ئەم سەرکەوتنە قەرزداری هاوئاهەنگی نێوان سەرمایە و دەوڵەتە بۆ سەلماندن و پاراستنی پێگەی زاڵی بازرگانی و ئایدیۆلۆژیکی هۆلیوود، لەم ناوەشدا دەوری دەوڵەت بە ڕادەی دەوری بینەران و کۆمپانیا بەرهەمهێنەرەکان گرنگە. هەڵبەت هەندێک جار ئەم پەیوەندییە هاوکات بووە لەگەڵ ناکۆکی و تێکهەڵچوون.

ئەوەی ڕاستی بێت ئاستی بازرگانیی فیلم هەردەم بەم شێوە نەبووە کە ئێستا دەیبینین. لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا فەڕەنسا هەموو حەوتوویەک، دە تا دوازدە فیلمی دەفرۆشت بە وڵاتە یەکگرتووەکان، تا ساڵی ١٩١٤ وڵاتە یەکگرتووەکان زۆربەی فیلمە سینەمامییەکان و بەشێکی زۆری تەکنۆلۆژیای بەرهەمهێنانی لە دەرەوە دەکڕی، ئەو کات بازاڕی بەرهەمهێنان و پیشاندانی فیلم لە ئەمریکای لاتین لە کۆنترۆڵی ئیتاڵیا و فەڕەنسادا بوو (بیلیوو ١٩٩٣،٣-٣٢)، بەڵام کۆمپانیای ڤیتاگراف (Vitagraph) تا ساڵی ١٩٠٧ لە هەر فیلمێک، دوو نگاتیڤی هەڵدەگرت، یەکێکیان بۆ ئەورووپا و ئەوەی تریان بۆ ناوەوەی وڵات (دووگراتسیا ١٩٨٩:٥٧)، تا ساڵی ١٩٠٩ کۆمپانیاکانی ئەمریکای باکوور دەیانتوانی بۆ دابینکردنی خەرجیی فیلمەکانیان پشت بە بازاڕی ناوخۆ ببەستن و تێدەکۆشان نرخی هەناردەی فیلمەکان بۆ ناردن بۆ سنوورەکانی دەرەوە دابەزێنن (ئۆرگانی ١٩٩٢:٣١٣) لە نێوان ساڵەکانی ١٩١٥ و ١٩١٦دا، هەناردەی فیلمی سینەمایی وڵاتە یەکگرتووەکان لە ٣٦ملیۆن فووتەوە گەیشتە ١٥٩ملیۆن فووت، ئەمە لە حاڵێکدایە هاوردەی فیلمی ئەم وڵاتە، کە بەر لە یەکەم جەنگی جیهانی ١٦ملیۆن فووت بوو، لە ناوەڕاستی دەیەی ١٩٢٠دا دابەزیی بۆ ٧ملیۆن فووت (کینگ.٢٢،١٠:١٩٩٠) بە گەشەسەندنی بازاڕی فیلمە داستانییەکان لەو ساڵانەدا، هۆلیوود ڕێگەی کردەوە بۆ بازاڕەکانی ئاسیا و ئەمریکای لاتین، بۆ وێنە بە کڕینی نووسینگەی دابەشکردنی فیلم لە بەڕازیل، بەرهەمهێنانی ئەم وڵاتەی تا ڕادەیەک لەناو برد (شوهەت و ئێستەم ١٩٩٤:٢٨). لە ساڵی ١٩١٩ەوە بەشێکی زۆر لە خەرجیی فیلمە هۆلیوودییەکان لە ڕێگەی فرۆشی دەرەکییەوە دابین دەکرا، لە دەیەی ١٩٢٠دا بەریتانیا، ئوستralیا، ئەرجەنتین و

بەڕازیل زۆرتـرین پێگـەکـانـی هـەنـاردەی هۆلـیـوود بــوون (ئارامس ١٩٧٨:٤٨). بە دانانی شێوەی دەنگدانان، هەوڵ درا بە بەرهەمهێنانی فیلمە موزیکاڵەکان دڵی ئەو بینەرانە بەدەست بهێنن کە ئینگلیزیزمان نین، بەدەر لەمەش ئەو ستۆدیۆیانەی لە وڵاتە جیاوازەکاندا دامەزرابوون، هەوڵیان ئەوە بوو کۆپییەک لە فیلمە سەرکەوتووەکانی دونیا بە زمانی خەڵکانی ڕەسەنی دانیشتووی ئەو ناوچەیە بەرهەم بهێنن (تانستیڵ ١٩٧٧:٩١)، هەروەها پیشەسازیی فیلم بە دروستکردنی پەیوەندی لە نێوان فرۆشی بەرهەمگەلێکی وەک ڕادیۆ و سەفحەی گرامافۆن لەگەڵ فیلمە موزیکاڵەکاندا، بە یەکپارچەیی و یەکدەستی گەیشت. بەپێی بەراوردی دیپارتمانی بازرگانی ساڵی ١٩٣٩، شەستونۆ لە سەدی ئەو فیلمانەی لە جیهاندا نمایش کراون بەرهەمی وڵاتە یەکگرتووەکان بووە (هارلی٢١: ١٩٤٠).

بە دڵنیاییـەوە بەشـێک لـەم سـەرکـەوتنـانـە بـە هـۆی سەرنجڕاکێشبوونی چیرۆکی فیلمەکانەوە بـوو. بـۆ وێنـە لە دەیەکانی ١٩٢٠ و ١٩٣٠دا لە ئیتاڵیا، هۆلیوود جۆرێک مۆدێرنیتیی درەوشاوە و ئەفسانەیی بەوێنا دەکێشا، کە تەنانەت سەرنجی مۆسۆلۆنییشی ڕاکێشابوو. جوانی، چالاکبوونێکی لاوێتی، سەرمایە لەژێر ناوی سەرقاڵکردندا ئاوێتە کراون. بازاڕ دۆزی (بازاریاب) ناوچەیی، شادییە نایابەکانی جیهانی مۆدێرن و جیاوازییەکانی لەگەڵ ژیانی نەریتی ئیتاڵیا بەرجەستە دەکات. هاوکات بە هۆی بەربڵاوبوونەوەی تۆڕی بڵاوکردنەوەی بەرهەمە ئەمریکییەکان، هەروەها ئەو باجە نوێیەی دەوڵەت دیاریی کردبوو، بە پشتبەستن بە تەکنۆلۆژیای ئەمریکی توانای پێشبڕکێی لە پیشەسازیی نەتەوەیی سینەما (لە ئیتاڵیا و وڵاتانی تری ئەورووپایی و_ک) سەندبووە (هیی ١٩٨٧:٧١:٦٦).

بە هەموو ئەمانەشەوە، دوو جەنگی جیهانی هەموو چەشنە باسێک تووشی کێشە دەکات، کە لەودا زاڵبوونی ئەمریکا تەنیا بەپێی بەڕێوەبەڕێتیی پێشکەوتوو، یان پەسەندکردنی بەرخۆرەکانی لە پانتایی جیهانیدا شی بکرێتەوە. شەڕەکانی ١٩١٨-١٩١٤ و ١٩٤٥-١٩٣٩ ڕیتمی بەرهەمهێنانی نەتەوەیی لە سەرجەم ئەورووپا وەستاند، یان ئارامی کردەوە (ئەیزد ١٩٨٨:٦١-٣،٨٢،١١٨). زۆر فیلم لە چاوەڕوانیی دەرچوون لە لیستی ئەو فیلمانەدا بوون کە نمایش نەکرابوون (لە ماوەی چوار ساڵدا، لە ساڵی ١٩٤٥ بە دواوە ٢٠٠٠ فیلمی داستانی نێردرایە ئیتاڵیا)، لەگەڵ ئەمەش وڵاتە یەکگرتووەکان سەرقاڵی بەهێزکردنی ژێرخانی (پیشەسازی- کەشتیی رانی) ڕوو بە گەشەی ئەو وڵاتە بوو. سیاسەتەکانی ئاژانسی ناردنی فیلمە سینەماییەکان لە باری شێوە و ناوەڕۆکەوە، ئەوەندە نزیکایەتیی لەگەڵ سیاسەتەکانی وڵاتە یەکگرتووەکان هەبوو کە ئەم ڕێکخراوە تازەدامەزراوە لە دەیەی ١٩٤٠دا خۆی ناو نابوو: «وەزارەتی دەرەوەی بچووک» (گۆبەک ١٩٨٧: ٣-٩٢). هەر لەم ساڵانەدا بوو لەسەر خواستی وەزارەتی دەرەوەی «تر»، سیستمی سانسۆڕ (code production) خودڕێکخەری ئەم پیشەسازییە، بابەتێکی تازەی بەو بابەتە فرەچەشن و سەیرانە زیاد کرد کە دەرخەری کەڵکەڵە پیشەییەکانە دەربارەی سێکس: ئەو بابەتەش خستنەڕووی فرۆشی شێوەی ژیانی ئەمریکی بوو بۆ هەموو جیهان (شاتز ١٩٨٨:١٦٠ پادوێرمیکەر ٣٦:١٩٥٠). توانەوەی بە ناچاری ڕێکخراوە دەوڵەتییەکانی بەرهەمهێنانی فیلم لە وڵاتانی تەوەر، وێڕای بەرنامەی دژەفاشیزم و کۆمۆنیستییەکان، تەواوکەری گەڵاڵەی هۆلیوود بوون بۆ بەدەستهێنانی سوودی زیاتر. کەوایە، سەرەڕای هەموو ئەو

باسانەی دەربارەی هۆلیوود دەکرێت، کە گوایە پەیڕەو لە سیاسەتی پێشبڕکێی ئازاد دەکات، ڕاستی ئەوەیە هۆلیوود بە درێژایی دەیان ساڵ سیاسەتی پشتیوانیکردنی لە پشت بووە، بۆ وێنە ئیمتیازی باج، ناوەنداریێتیی فیلم، نوێنەرایەتیکردن لە وەزارەتی دەرەوە و ئابووری، یارمەتیی ماڵی و ئابووری و پاوانکردنی بازاڕی کڕین لە ناو وڵاتدا. بەدەر لەمەش دەوڵەتی ئەمریکا سەرچاوەی گەورەی تەرخان کردووە بۆ بەرهەمهێنان و پاراستنی پیشەسازیی فیلم لە بەشی تایبەتدا، کە لە خزمەتی ئایدیۆلۆژیا و بەرژەوەندییەکانیدایە (هارلی ٣:١٩٤٠ الساسیر ١٩٨٩:١١-١٠).

لەگەڵ بەمەترسیکەوتنی سوودی بەرهەمهێنانی فیلم لە ناوەوە و لە ئەنجامی یاسای دژەپاوان و برەوی tv، هۆلیوود لە دەیەی ١٩٥٠دا زیاتر لە جاران ڕووی هێنایە بازاڕی جیهانی (ئارامس ١٩٨٧:٤٩). گەیشتن بە وێکچوونی ستوونی (vertical Antegtation) لە ڕێگەی بەدەستهێنانی خاوەنداریێتیی بەرهەمهێنان، بڵاوکردنەوە، ڕەنگە لە ناوخۆی وڵاتدا لە ڕێگەی یاساوە سنووردار بکرێتەوە، یان بەری پێ بگیرێت، بەڵام لە ئاستی جیهانیدا بەم شێوەیە نییە. تا دەیەی ١٩٦٠ وڵاتە یەکگرتووەکان لەسەر داهاتی پیشەسازیی فیلم کە پشتی بە هەنارده دەبەست حیسابی دەکرد. بەریتانیا و ئەمریکای لاتین زۆرترین کڕیارانی فیلمە هۆلیوودەکان بوون. لە هەر بابەتێکدا نالەباربوونی هەلومەرجی ئابووری لە لایەکەوە و کەمتەرخەمی لە سەرمایەگوزاریکردن بۆ سینەما چەندهۆڵییەکان لە لایەکی ترەوە، بوو بە هۆی کەمبوونەوەی ژمارەی ئەوانەی دەچنە سینەما. هەر بۆیە هۆلیوود ڕووی کردە شێوە نوێیەکانی سوودمەندبوونی بازرگانی (وەک دۆزینەوەی بەردەنگ و بینەری

ڕەشپێستی ئەمریکی و سەرهەڵدانی ژانێری «ڕەشتەوەر» (blaxploitation). دوابەداوی ئەم سوودوەرگرتنە تازەیە لە لایەن چەند کۆمپانیاکانەوە (congl.merates) و بەدەستهێنانی ستۆدیۆ لە لایەن کۆمپانیاکانەوە، کۆمەڵێک ڕێکار گیرایە بەر بۆ ئەوەی جارێکی تر بینەر بەدەست بێتەوە (تیلار ١٩٧٩:١٩٤). حکومەت و بەشی پیشەیی فیلم لە ئەمریکا، یان هەرووکیان هەوڵیان دا بازاڕی هەنارده و فرۆشی فیلم لە سەرتاسەری جیهان بگرنە دەست، وێڕای ئەمەش ئۆفیسی تایبەتییان کردەوە بۆ فیلمە ئەفریقاییە ئینگلیزی و فەڕەنسیزمانەکان. «کۆمپانیای هەناردەی فیلمی ئەفریقایی هۆلیوود» لە دەیەی ١٩٦٠دا بازاڕی فرۆشی فیلم بۆ ئەو وڵاتانەی گرتە دەست کە پێشتر ژێردەستەی بەریتانیا بوون. لەم دەیەدا هەموو ساڵێک ٣٥٠ فیلم نمایش دەکرا، کە دەکرێت بگوترێت نیوە زیاتری بەرهەمی ئەمریکا بوو. (دیاوارا ١٩٩٢:١٠٦، ٦:١٩٩٤–٣٨٥ یوکادایک ١٩٩٤:٦٣). ئەمڕۆ زۆر ئاسانتر دەکرێت فیلمێکی ئەفریقایی بدۆزینەوە کە لە ئەمریکا یان ئەورووپا پیشان درابێت، لەوەی لە خودی ئەفریقا نیشان درابێت. دوای شەپۆلێکی ئاوسانی ئابووری لە ٢ دەیەی ١٩٧٠–١٩٨٠ پیشەسازیی فیلم لە ئارژانتین و مێکزیک، تا ئاستی داخران برد، ژمارەی ئەو فیلمە هۆلیوودییانەی لە ئەمریکای لاتین نمایش دەکران بە شێوەیەکی بەرچاو چووە سەر، ئەمە لە حاڵێکدا بوو لە ناوەڕاستەکانی ١٩٨٠دا ژاپۆن بە گەورەترین بازاڕی دەرەکی دەژمێردرا (هێپیل ١٩٩٦:٥٢: ئۆرگان ١٩٩٢:٣٠). وەک ئەوەی بینیمان گۆڕانەکان وەک بادانەوە بەرەو سیاسەتەکانی نیولیبڕالیزم و سەرمایەگوزاری چەندنەتەوەیی لە دەیـەی ڕابردوودا (دەیەی ١٩٩٠)، سوودێکی زۆری بۆ هۆلیوود لێ کەوتەوە لە ڕێگەی تایبەتیکردنی ڕاگەیاندنەکان،

بازاڕی یەکەی ڕۆژئاوای ئەورووپا، گەیشتن بە بازاڕی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ئەورووپا برەوسەندنی سیستمەکانی بڵاوکردنەوەی وێنەکانی ڤیدیۆ (ئێلاسێرا ١٩٨٩ گووپەک١٩٨٧:٩ و ئیسکۆ ١٩٩٤:٢٢٠و٢٢٤)؛ بەڵام ئەگەر زاڵبوونی ڕۆژ لە دوای ڕۆژی ئابووریی بازاڕی جیهانیی هۆلیوود واقیعێکی حاشاهەڵنەگرە، بۆچی ئەم زاڵبوونە بووە هۆی نیگەرانی دەوڵەتەکان؟ بۆچی ئەو پرسیارانەی کە لە خۆیاندا پرسگەلێکی پیشەیین، بوون بە هۆی نیگەرانیی فەرهەنگی و کولتووری؟ ئەم زاڵبوونە باس لە چ چەشنە «هەڕەشەیەک» دەکات و بەڕاست چ شتێک دەکەوێتە مەترسییەوە؟

ئیمپریالیزمی کولتووری

وڵاتانی پەراوێزکەوتوو (ئەوانەی ئێستا جیهانی سێیەمن) لە دەورانێکدا بە درێژایی هەزارەیەک، بیروڕا و کاڵاکانیان گۆڕیوەتەوە. ڕایەڵەکانی گۆڕینەوەی زانیاری و دانوستانی بازرگانی، تا سەدەی پازدەیەم پانتاکانی ئۆقیانووسی ئارام، ئاسیا و دەریای ناوەڕاست و ئەفریقای پێکەوە گرێ دەدایەوە، لە ماوەی ئەم سەدانەدا بوو کە کۆیلەیەتی، سیستمی سەربازی، تەکنۆلۆژیا و ئێمپریالیزمی ئەورووپا کەوتە بیری ئەوەی ئەم ڕێگەی پەیوەندییانە بپچڕن. پەیوەندی نێوان کیشوەرەکان ئارامئارام گرێ درایەوە بە ئەورووپاوە، وەک کیشوەری ناوەندو ئەورووپا بوو بە پردی پەیوەندی نیوان جیهان. ئایدیۆلۆژیای تازەش هاتنە گۆڕێ. سەرێتیی نەژادی و پەیامی مەسیحییەت بەوەی لایەنگرانی دینەکانی تر ببن بە مەسیحی (هیم لینگ ٢٢٣- ١٩٩٠:٤). ئیتر کولتوور و زانیارییەکان بوو بە خاڵی گرنگ لای ئیمپراتۆری ئەورووپا. تەکنۆلۆژیا و چیرۆکبێژیی

سینەمایی هەر لەو دەمانەدا وەک بەشێکی گەورە لە گۆڕانە گرنگەکان لە سیاسییەتی کۆلۆنیالیزمدا دەردەکەوێت: ویلایەتە یەکگرتووەکان فیلیپین و کوبای داگیر کرد، هێزە ئەوروپییەکان ڕێک کەوتن لەسەر دابەشکردنی کیشوەرەکان و بەرەنگاریی دانیشتووە ڕەسەنەکانی ئەمریکایان تێک شکاند. لە حاڵێکدا مافی دانیشتوانی ڕەسەن پێشێل دەکرا، لەگەڵ ئەمەش هەناردەی کولتووری– بازرگانی و دەسەڵاتداری ڕەها دەبرایە ئەو ناوچانە (لەگەڵ زنجیرە چیرۆک و گێڕانەوەکان دەربارەی جینۆساید، کە لە سەر پەردەی سینەما نیشان دەدرا). ئەو ناوەندانەی لە هۆلیوودەوە فیلمیان دەنارد بو شوێنە جیاجیاکان، تەنانەت بەر لە ساڵی ١٩١٢ش چاک دەیانزانی فیلمە هۆلیوودییەکان لە هەر کوێ نمایش دەکرێت دەرگای چوونەناوەوەی کاڵا ئەمریکییەکان بۆ ئەو شوێنانەش دەکرێتەوە. ویل هیز ساڵی ١٩٣٠ بە ئاژانسی پڕووپاگەندەی جی والتەر تامپسۆنی گوتبوو: ناردنی هەر فووتێک لە فیلمە ئەمریکییەکان، یەکسانە لەگەڵ فرۆشی ١دۆلار لە بەرهەمەکانی ئەمریکا لە شوێنێکی جیهان (هیز ١٩٣١:١٥). تا کۆتاییەکانی دەیەی ١٩٣٠ زۆر چیرۆکی سەیروسەمەرە باس دەکرا دەربارەی پەیوەندی نێوان سینەما و بەرهەمەکان: وەک چیرۆکی پەرەسەندنی بازاڕی نوێ بۆ فرۆشی چەرخی جلدووریی ئەمریکی، بە هۆی نمایشکردنی فیلمێکەوە دەربارەی هەلومەرجی کۆمپانیایەکی ئەمریکی، هەڵبەت بە شێوەی داڕشتنی هۆلیوودی. والتر (وێنگەری دەرهێنەر) تەنانەت باسی لە مانگرتنی «خێرانووسەکانی» فەرەنسا کردبوو، کە ناڕازی بوون بە هەلومەرجی ژیانی خۆیان بە بەراورد لەگەڵ هەلومەرجی ئەو کارمەندانەی لە فیلمێکی ئەمریکیدا کار دەکەن. وێنگەر باسی لە دەوری ١٢٠٠٠٠ باڵیۆزی ئەمریکا (ژمارەی هەناردەی فیلمە

ئەمریکییەکان لە یەک ساڵدا) کردبوو، خۆشحاڵیی خۆی لەم شتە دەربڕیبوو (وێنگەر ٤٥،٥٠:١٩٣٩). پەیوەندی لەم شێوەیە، دەتوانین لە ٢ دیمەنی ناودار کە کلارک گیبل دەوری تێدا دەبینێت، ببینین. لە دیمەنێک لە فیلمی «لە ناپل دەستی پێ کرد» (It started in Naples) بەرهەمی میلۆیل شاولسۆن (١٩٦٠) کلارک گیبل خەریکە منداڵێکی ڕەسەنی ئەمریکی فێری دروستکردنی هەمبەرگر دەکات. ئەم بابەتە بوو بە هۆی ورووژانی مشتومڕ لە نێوان خەڵکدا دەربارەی ئەوەی خەڵکی دەریای ناوەڕاست خواردن خراپ دروست دەکەن. چارەکە سەدەیەک بەر لەوە وەفدێک لە بازرگانە ئەرجەنتینییەکان لە باڵیۆزخانەی ئەمریکا سکاڵایان دژ بە فیلمی «شەوێک ڕووی دا» (It happened one night) بەرز کردەوە، چونکە لەم فیلمەدا کلارک گیبل لە حاڵێکدا ژێرکراسی لە بەر نییە، کراسەکەی لە بەر دادەکەنێت و بەم شێوەیە کاڵایەکی تر دەخاتە پێڕستی مەخزەنەکانەوە (کینگ، ٢٣:١٩٩٠).

هەرچەندە هۆگری بە پەراوێزەکانی سینەما، بە زۆری بە جۆرێک هەستیاری لیبراڵی لە سەردەمی ئێستا دەزانن، بەڵام لە ڕاستیدا ئەم پرسە هەر لە کۆنەوە یەکێک لە کەڵکەڵەکانی پاوانخوازەکانیش بووە. لە دەیەی ١٩٢٠ەوە هۆلیوود چۆنێتیی کاریگەریدانان لە سەر بینەرانی خستە ژێر چاودێرییەوە. ساڵی ١٩٢٢ مێکزیک هەر لە سەر ئەم پرسە دەستی دایە بەرتەسککردنەوە و حەساری بازرگانی، هەر لەم دەیەیەشدا ئەڵمانیا، فەڕەنسا، ئیتاڵیا و ئیسپانیا ناڕەزایەتیی خۆیان دەربڕی بە سووکایەتیکردنی کولتووری لە فیلمەکاندا (ویزی،١٩٩٢: ٦١٨، ٦٢٠-١ ، ٦٢٤، ٦٢٧، ٦٣١). لەگەڵ ئەوەی وڵاتە جۆراوجۆرەکان دەبوون بە سەرچاوەیەکی گەورەی ماددی بۆ هۆلیوود،

کاریگەرییشیان لە سەر فیلمەکان زیاتر دەبوو. پێڕستێک لە «وەها نابێت» و «وریا بن»ەکان کە هۆلیوود پێشنیاری دەدا بە دەرهێنەرەکان کە خۆیان بپارێزن لە نمایشی ئایین، مێژوو، دامەزراوەکان، کەسایەتییە ناودارەکانی وڵاتانی تر بە شێوەی خراپ و ناشرین». بەریتانیاییەکان جەختیان دەکردەوە بەوەی نابێت ئیزن بدرێت بەوەی مەسیح لە فیلمەکاندا نیشان بدرێت، هەر بۆیە مەسیح لە دوایین ڕۆژەکانی پۆمپی (The last days of Pompeii) (ئەرنست بی شۆتزاک،١٩٣٥)دا نەدەبینرا، ئەمە لە حاڵێکدایە ساموێل گۆڵدوین بە گلەییەوە دەیگوت: «تەنیا کەسێتییەکی نیگەتیڤ کە ئەمڕۆ (١٩٣٦) دەتوانین نیشانی بدەین، سپیپێستەکانی ئەمریکییە (وەرگیراو لە هارلی ٢٣: ١٩٤٠). لە لایەکی ترەوە ئەگەر ژاپۆنییەکان کەمتەرخەم بوون لە کڕین و نمایشکردنی فیلمە هۆلیوودییەکاندا لە دەیەی ١٩٣٠دا، مەترسیی ئەوە هەبوو کە دەوری کەسایەتیی خراپ و بکوژ و بە پەراوێزکەوتوویان پێ بسپێردرێت.

بەرپرسە بازرگانییە ئەمریکییەکان زۆر زوو هاتنە سەر ئەو باوەڕەی لەگەڵ فیلمەکانیان هەندێک بەرهەمی تر بنێرن. ئەم کارە بوو بە هۆی پەرچەکرداری نێگەتیڤی زۆربەی وڵاتانی هەژار، بەتایبەت لە سەردەمی دوای دووەم جەنگی جیهانیدا. لەو سەردەمەدا ئەم جۆرە هەناردانە بە ڕەسمی بە بەشێک لە بەرنامەی هاندانی ئەو وڵاتانی کەمتر پێشکەوتوون بەرەو بارودۆخی مۆدێرن ناوی لێ دەبرا. پەرچەکرداری بەرینی دژ بە گوتاری مۆدێرنکردن وەک گەڵاڵەیەکی ڕەگەزپەرستانە و بەرژەوەندیخوازانە (لە باشترین حاڵەتدا کوێخا مەنشانە) سەری هەڵدا، کە لەم ناوەدا جەخت دەکرایەوە لە سەر دەوری ڕاگەیاندنەکانی بۆرژوازی و نێونەتەوەیی وەک توخمە

دیاریکەرەکان بۆ بیچمبەخشین بە زەوق و بینین و پەسەندەکانی خەڵک لە بوارگەلێکی وەک کڕین و کەڵکوەرگرتن لە بەرهەمەکان، کولتووری گشتی و شێوەکانی ڕێکخستنی ئابووری و سیاسی لە کۆمەڵگەکانی جیهانی سێیەمدا. بۆ وێنە دەکرێت ئاماژە بدەین بە هەناردەی فیلمەکان و ژێرخانی سینەمایی، هەروەها دەسەڵاتداریێتیی ئەمریکا لە بواری تەکنەلۆژیا و پەیوەندییە نێوەنەتەوەییەکان. ڕەخنەگران باس لەوە دەکەن گەشەدان لە ڕێگەی پەرەدان بە بازرگانییەوە، بوو بە هۆی دابەزینی گەشەی ئابووری و بێبەریبوون لە مافی کولتووری (لە وڵاتانی جیهانی سێیەمدا)، لەگەڵ ئەوەش بووە بە هۆی سەرهەڵدانی جۆرێک چینی باڵادەست لە وڵاتانی گرێدراو، کە تەنیا بە پشتبەستن بە سەرمایە و ئایدیۆلۆژیای دەرەکی لە وڵاتەکەی خۆیاندا فەرمانڕەوایی دەکەن.

ئەم تیۆری گرێدراوێتییە لە دەیەکانی ١٩٦٠ و ١٩٧٠دا بە هەموو جیهاندا بڵاو بووەوە و لە پەراوێزی ڕێکخراوە فەرهەنگییە نێونەتەوەییەکان و یەکەکانی گرووپی ٧٧دا لایەنگری پەیدا کرد، بەڵام لە دەیەی ١٩٧٠ بە دواوە پلە و پێگەیان لە باری سیاسی و فیکرییەوە ڕووی لە دابەزین بوو. ئەو کاتەی تیۆری گرێدراوێتی لە یونسکۆدا باسی لێ کرا و پەسەند کرا. لاوازی و سستبوونی لە بەرانبەر فرەخوازی و ئاڵۆزیی ئەم ڕێکخراوەیەدا دەرکەوت، چونکە یونسکۆ لە لایەکەوە جەختی دەکردەوە لەسەر هاوسەنگی و هاوتەرازبوونی هەموو کولتوورەکان، لە لایەکی ترەوە باوەڕی بە پەیوەندی و نزیکایەتیی شوناسی نەتەوەیی بوو لەگەڵ شێوە جۆراوجۆرە کولتوورەییەکان. ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و بەریتانیا لە ناوەڕاستی دەیەی ١٩٨٠دا لە یونسکۆ هاتنە دەرەوە و بەم کارەیان ئەو سەرچاوانەیان بێهێز کرد کە

خستبوویانە خزمەت یونسکۆ بۆ دامەزراندنی پرنسیپی نویێ لە پانتایی کولتوور و ڕاگەیاندنەکاندا. لە هەمان کاتدا نووسەرانی چەپگەرا هێرشیان کردە سەر قوتابخانەی گرێدراویتی بە هۆی کەموکوورپییەکانیەوە لە قسەکردن دەربارەی بۆرژوازی، هەلومەرجی کۆلۆنیالیزم، هەڵسوکەوتی چینایەتیی ناوخۆ و نێونەتەوەیی، دەوری دەوڵەت، دەوری کولتووری لۆکاڵی (تانستل ،١٩٧٧:٥٧ ریۆز ١٩٩٣: ٣٠-٥: شیلزینگێر، ١٩٩١:، ١٤٥: مان ١٩٩٣).

دواپین خاڵ، واتە دەوری گرێدەرەوەی کولتووری ڕەسەنەکان لە پەیوەند لەگەڵ بەرهەمەکانی هۆلیوود، گرنگییەکی تایبەتیی هەیە بۆ هێورکردن و کەمڕەنگکردنەوەی تیۆری ئیمپریالیزمی کولتووری. ڕاپۆرتی میشێل فۆکۆ دەربارەی دیدار لەگەڵ دەروونناسێکی ڕەشپێست هەڵگری خاڵێکی گرنگە بۆ تێگەیشتن لە سیستمە جیاوازەکانی جوانیناسی. کە مامۆستا دەروونناسەکە داوا لە بینەرەکان (کە دانیشتوانی ڕەسەنی ئەو ناوچەیەن) دەکات چیرۆکی فیلمە نمایشکراوەکە بگێڕنەوە، ئەوان بە جێگەی سەرنجدان بە پێرسۆناژ و گەلاڵەی چیرۆک (کە مەبەستی مامۆستا بوو) باسیان لە «گوزەری تیشک لە لای شاخ و گەڵای دارەکان و سێبەرەکەی» دەکرد، کە زیاتر لە هەر شتێک سەرنجی ئەوانی بۆ لای خۆی ڕاکێشابوو.

وەک چۆن ڕاپرسیی تەلەڤزیۆنی گۆڤاری ئۆکۆنۆمیست لە ساڵی ١٩٩٤ نیشانی دەدا، سیاسەتی کولتووری هەردەم و لە هەر بابەتێکدا، جۆرێک ڕەنگ و بۆی لۆکاڵیی بەخۆ دەگرێت، کە گرێکوێرە ئەلکترۆنییەکانی شانۆنامەی هەناردەی پێ دەکرێتەوە (هایلمەن ١٩٩٤:ڕاپرسی ٤). تەیلمێر لێبس و ئیلالیهۆ کەیتس لە لێکۆڵینەوەیەکدا دەربارەی پێشوازیکردن لە

زنجیرەی تەلەڤیزیۆنیی دالاس لە ئیسرائیل، ژاپۆن و ویلایەتە یەکگرتووەکان، سێ مەرج دیاری دەکەن بۆ گواستنەوەی سەرکەوتوانەی ئایدیۆلۆژیای ئەمریکی: دەقەکە هەڵگری کۆمەڵێک زانیارییە و بۆ یارمەتیدان بە بەرنامەکانی دەرەوەی سنوورەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکان دارێژراوە، کۆددار بن و لە هەمان کاتدا کۆدەکان بکرێنەوە، وەک نۆرمێکی باو دەڕۆنە ناو کولتووری ئەو وڵاتانەی لەوێ نمایش دەکرێن. ئەم لێکۆڵەرانە تەنیا ڕووبەڕووی ژمارەیەکی کەم لە زەینە سادە و بێغەشەکان بوونەوە لە نێوان گرووپە جیاوازەکاندا، کە قسەیان دەکرد دەربارەی فیلمەکان و خەریکی ڕادەربڕین بوون لەو بارەوە، لە بەرانبەردا ژمارەیەکی زۆر لە دیمەنەکان بە شێوەی جیاواز تەفسیر کران و خوێندنەوەی جیاوازیان بۆ کرا (لیبس و کەیتس، ١٩٩٠،٣-٤).

لە ڕاستیدا نیگەرانی لە بابەت فیلمە سەرقاڵکەرە ئەمریکییەکانەوە، بە زۆری لە ژێر چەتری نیگەرانی بۆ «کولتوورە نەتەوەییەکان» لە لایەن ئەو کولتوورانەوە دەردەبڕدرێت کە ئەوەیە سەرکوت کراون، یان تووشی وەهم بوون. ڕەسەنخوازیی زیادەڕەوییانەی بەشێک لە لایەنگرانی پاراستنی کولتووری، نکۆڵیکردنە لە لایەنە ئازادیخوازییەکانی بەشێکی زۆر لە فیلمە سەرقاڵکەرەکانی ئەمریکا لە دەست بونیادە چەپێنەرەکانی چینایەتی، وەک ئەو شتەی لە بەریتانیادا دەیبینین.

سینەما نەتەوەییەکانیش نەیانتوانیوە خۆیان لە ڕەخنەکانی هۆلیوود بەدوور بگرن و هیچ ڕەخنەیەکیان لە هۆلیوود نییە. بەشێکی زۆریان خەریکی لاساییکردنەوەی هۆلیوود بوون کە دیارترینیان دەتوانین ئاماژە بدەین بە شەپۆلی سی بۆی (Si –

boy) له ئەندۆنزیا لە دەیەی ١٩٨٠، کولتووری گەنجپەسەند بە ماشێنە خێراکانیان و خزمەتکارە ئینگلیزیزمانەکانیانەوە، (سێن ١٢٩،٧٣،٦٤:١٩٩٤-٣٠). ئەمە لە حاڵێکدایە بەشێک لە وڵاتان هەندێک ئۆلگوو و سەرچەشنیان لە کولتووری سینەمای هۆلیوودی ئاوێتەی ئۆلگووە لۆکاڵییەکان کرد بۆ ئەوەی جۆرێکی نوێ لە شوناسی نەتەوەیی بخەنە ڕوو، وەک ئەو شتەی لە سینەمای ئێرلەندادا بینیمان (ڕاکێت و دیتران،١٩٩٨: ١٤٧). هەندێک لە وڵاتان فیلمە هۆلیوودییەکان دەکەن بە بەربەستێک بۆ ئەوەی ئیزن نەدەن بەشێک لەو فیلمانەی کە هەرچەند نزیک بێت بە کولتوورەکەشیان بڕواتە وڵاتەکەیانەوە و بەم شێوەیە لە سینەمای هۆلیوودی کەڵک وەردەگرن. پاکستان پێی باشە جیاوازییە کولتوورییەکانی ئەمریکا وەربگرێت، نەک وێکچوونی کولتووری لەگەڵ هیند. (ئێرگان،٣٤٣:١٩٩٢)

سەرچاوەکانی بابەتەکە

Acheson, Keith, and Christopher J. Maule (1994) «Understanding Hollywood›s Organization and Continuing Success», Journal of Cultural Economics, 18/4: 271-300.

Armes, Roy (1987), Third World Film Making and the West (Berkeley: University of California Press).

Balio, Tino (1993), Grand Design: Hollywood as a Modern Business Enterprise 1930-1939)New York: Scribner›s).

Binford, Mira Reym (1987), «The Two Cinemas of India», in John D. H. Downing (ed.), Film and Politics in the Third World (New York: Autonomedia).

David, Joel (1995), Fields of Vision: Critical Applications in Recent Philippine Cinema (Quezon City: Ateneo de Manila University Press).

de Grazia, Victoria (١٩٨٩), «Mass Culture and Sovereignty: The American Challenge to European Cinemas 1920–1960», Journal of Modern History, 61/1: 53–87.

Diawara, Manthia (1992), African Cinema: Politics and Culture (Bloomington: Indiana University Press).

1994) —), «On Tracking World

Cinema: African Cinema at Film Festivals», Public Culture, 6/2: 385–96.

Elsaesser, Thomas (1989), New German Cinema: A History (Basingstoke: Macmillan› London: British Film Institute).

Foucault, Michel (1989), Foucault Live (interviews, 1966–84), ed. Sylvère Lotringer, trans. John Johnston (New York: Semiotext(e) Foreign Agents Series).

Guback, Thomas H. (1984), «International Circulation of US Theatrical Films and Television Programming», in George Gerbner and Marsha Siefert (eds.), World Communications: A Handbook (New York: Longman).

1987) —), «Government Support to the Film Industry in the United States», in Bruce A. Austin (ed.), Current Research in Film: Audiences, Economics and Law, iii (Norwood, NJ: Ablex).

Harley, John Eugene (1940), World–Wide Influences of the Cinema: A Study of Official Censorship and the International Cultural Aspects of Motion Pictures (Los Angeles: University of Southern California Press).

Hay, James (1987), Popular Film Culture in Fascist Italy: The Passing of the Rex (Bloomington: Indiana University Press).

Hays, Will (1931), Speech, 12 May, J. Walter Thompson Collection, Duke University, Creative Staff Meeting File, Monday Evening Meettings.

Heilemann, John (1994), «A Survey of Television: Feeling for the Future», Economist, 330/7850, Survey 1–18.

Himpele, Jeffrey D. (1996), «Film Distribution as Media: Mapping Difference in the Bolivian Cinemascape», Visual Anthropology Review, 12/1: 47–66.

Izod, John (1988), Hollywood and the Box Office 1895–1986 (New York: Columiba University Press).

King, John (1990), Magical Reels: A History of Cinema in Latin America)London: Verso).

Liebes, Tamar, and Elihu Katz (1990), The Export of Meaning: Cross–Cultural Readings of Dallas (New York: Oxford University Press).

McAnany, Emile G. (1989), «Television and Cultural Discourses: Latin American and United States Comparisons», Studies in Latin American Popular Culture, 8:1–21.

Mann, Michael (1993), «Nation–States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, not Dying», Deadalus, 122/3: 115–40.

O›Regan, Tom (1992), «Too Popular by Far: On Hollywood›s International Popularity», Continuum, 5/2: 302–51.

Powdermaker, Hortense (1950), Hollywood the Dream Factory: An Anthropologist Looks at the Movie–Makers (Boston: Little, Brown).

Reeves, Geoffrey (1993), Communications and the «Third World» (London: Routlege).

Rockett, Kevin, Luke Gibbons, and John Hill (1988), Cinema and Ireland (Syracuse, NY: Syracuse University Press).

Rockwell, John (1994), «The New Colossus: American Culture as Power Export», New York Times, 30 Jan. H1, H30.

Schatz, Thomas (1988), The Genius of the System: Hollywood Filmmaking in the Studio Era (New York: Pantheon).

Schlesinger, Phillip (1991), Media, State and Nation: Political Violence and Collective Identities (London: Sage).

Sen Krishna (1994), Indonesian Cinema: Framing the New Order (London: Zed).

Shohat, Ella, and Robert Stam (1994), Unthinking Eruocentrism: Multiculturalism and the Media (London: Routlege).

Runstall, Jeremy (1977), The Media are American: Anglo-American Media in the World (London: Constable).

Ukadike, Nwachukwu Frank (1994), Black African Cinema (Berkeley: University of California Press).

Vasey, Ruth (1992), «Foreign Parts: Hollywood›s Global Distribution and the Representation of Ethnicity», American Quarterly, 44/4: 617-42.

Wasko, Janet (1994), Hollywood in the Information Age: Beyond the Silver Screen (Cambridge: Polity Press).

Wenders, Wim (1991), The Logic of Images: Essays and Conversations, trans. Michael Hofmann (London: Faber & Faber

سەرچاوە

گوڤاری ارغنون ژماره ۲۳

سینەما

پانتایی، زەمەن، وێنەی مۆنتاژکراو

ماری ئالین ئۆبراین

لە عەرەبییەوە: عەلی کەریم

جەستەی ئەکتەر خۆی لە خۆیدا پانتاییەکی پڕ لە ئێسک، جومگە، هەناسە و شلەیەکی هەردەم بە تەوژم و شەپۆلاوییە، کە پێشتر لە دەقەکەدا لە چوارچێوەی پەیوەندییەکی دیار ئاشکرا کراوە (کامێراش وەک ئامێرێکی میکانیکی بۆی هەیە ببێتە مایەی بێزاری یان دەرخستنی نهێنییەکانی ئەودیوی گوزارشتەکان). شەریکە بەشە لە پڕۆژەکەدا بۆیە پێویستە، ئەکتەر خاوەنی بەئاگابوونێکی قووڵ و فراوان ببێت لە پەیوەندییەکانیدا لە تەک کامێرادا، تۆ بڵێیت هەر لە خۆڕا گوزارشتەکانی وێنا بکات، یان زێدەڕەویی بکات لە وێناکردنی وردەکارییە خۆڕسکەکانی ئەکتەر؟ چین ئەو کاریگەرییانەی دەورووبەر بەسەر تواناکانی ئەکتەر بە کامێراوە، بە سیناریۆوە، بە تێکڕای کارەکتەرەکانەوە، ستاندی کامێرا، گەرمیی پڕۆجکتۆرەکان، دەوری نێوان ئەکتەرو کامێرا، هەر هەموویان توخمگەلێکن کار دەکەنە سەر ئەکتەر، بۆی هەیە بەربەستێکی زۆری بخەنە بەردەم تا ڕادێت لەگەڵ کارەکەیدا، وەک هەر ئێکسسوارێک یان هەر ئامێرێک خۆشە دەبێت، ئەوسا ئەکتەر دەتوانێت هەموو تواناکانی بخاتە گەڕ بە

مەبەستی بەرجەستەکردنی کارەکتەرەکەی لە زەمەن و دیکۆرو ڕووداوەکان کە لە دەقەکەدا هاتووە.

کارکردن لە سینەمادا قازانجێکی زۆری هەیە، وا پلانی بۆ دانراوە کە لە میانەی کامێراوە بەجێ بهێنرێت و لەگەڵ ئەوەی دەرهێنەر، دواتر لەگەڵ وێنە خامەکەدا دەیکەن، ئەکتەر لە شانۆدا دوو-سێ سەعاتی بە دەستەوەیە گەشە بە کارەکەی بدات، لە کردەی یەکەمیدا پەرە بە سۆزی دەدات بە مەبەستی دەستپێکردنی کردەکانی داهاتووی. بەدەر لە شانۆ، هێمنییەکی ئارامبەخش دەوری ئەم سێکوچکە شانۆییەی داوە: دەق، ئەکتەرەکان، بینەر. لە کاتێکدا ئەکتەر لە میانەی کردارە شانۆییەکانەوە و بە هۆی کاردانەوەوە بینەر گەشە دەکات و بەئاگابوونی قووڵتر دەبێت، ئەویش بە هۆی پێکەنینەوە بێت، یان لە میانەی بێدەنگییەوە. بە هۆی ئەم بەدەنگهاتنەوەیە شتێک لە نواندنی دەگۆڕێت و هەر لە میانەی پەردەهەڵماڵین لەسەر خودی خۆی لە دەورەکەیدا، دەتوانێت بە ئاسانی هەست بە حەساسییەت و پەرتبوونی بینەر بکات لە کاتی بەرجەستەکردنی کارەکتەرەکەیدا، یان چیرۆکەکەدا. لە سینەمادا ئەکتەر وەک سیلویت بەسەر شاشەوە دەبینرێت، ڕەنگە هەر خۆی (واتە هەمان ئەکتەر) لە فیلمێکی دیکە کار بکات، یان لە ماڵی خۆیدا سیناریۆیەکی دیکە بخوێنێتەوە، بۆیە ناتوانێت نە ئەدائی بگۆڕێت، نە بە دەمیانەوە بچێت. کاری ئەکتەر بەر لە چەندین مانگ، ئەو کاتەی چووەتە ستۆدیۆوە کۆتایی هاتووە، ئێستا تەماشای کارەکەی دەکەن و دەیخەنە ژێر کاریگەریی ئامێر و تەکنیکاری، بە مەبەستی ڕووناکردنەوەی قژی زۆرتر لەوەی سەرنجی ڕاستگۆیی کردار و سلوکەتی بدەن لە دیمەنەکەدا. ڕەنگە ئەکتەر چوار سەعات زیاتری لەسەر کورسیی ماکیاژکردن بردبێتە

سەر و دوو سەعاتێکیش چاوەڕوانی دەستپێکردنی وێنەگرتن بووبێت، ئەوە ناچارە بەپێی ڕێوشوێنی دیاریکراو لەسەر زەوییەکەدا کە بە هۆی عەدەسەی درێژی بەکارهاتووی دەستی وێنەگرەوە دیمەنەکەی ئەنجام بدات. گەیاندنی دەنگی گرنگ نییە، مادەم میکرۆفۆنەکان بە چ ئاستێک بیانەوێت دەنگی ڕیکۆرد دەکەن، هەروەها بۆی هەیە تەکنیکاران ئاستی دەنگی وەک پێویست چاک بکەنەوە. ئەکتەر، دیمەنی کورت کە ماوەکەی لە نێوان یەک دەقیقەوە بۆ نۆ دەقیقە وێنە دەگرێت، ڕەنگە کاری وێنەگرتنی یەک ڕۆژ سێ دەقەی زەمەنیی نمایشەکە بێت لەسەر شاشە، هەروەها ڕەنگە ئەو دیمەنانەی کە لە ڕۆژێکدا وێنە گیراون، یەک لە دوای یەکەوە نەبێت و زنجیرەش نەکرابێت، لەبری ئەوەی ئەکتەر لە شانۆدا دەچێتە سەر تەختەی شانۆ بە مەبەستی ئەوەی بۆ ماوەی سێ سەعات ژیانی کەسایەتییەک بونیاد بنێت، ئەکتەری سینەمایی دەچێتە پانتاییەکی تەنگەبەرەوە (ئەگەرچی وا دیارە بە زنجیرە چیایەک دەوری دراوە) ناچارە لەم شوێنە بچووکەدا، نواندنە شانۆییەکەی چڕتر بکاتەوە بۆ سێ- چوار ساتەوەخت، بە هیوای ئەوەی بتوانێت لە ڕۆژی داهاتوودا لە کاتی وێنەگرتنی دیمەنەکەیدا پڕ لە لۆژیک و خەیاڵ داهێنانەکەی بونیاد بنێت.

نەبوونی زنجیرەی یەک لەدوای یەکی دیمەنەکان لە کاتی وێنەگرتندا، ساتی نواندن قورسترین ئەرکە لە سینەمادا، ئامادەکردنی شوێنی وێنەگرتن بۆ دیمەنێکی دڵداری جاری وا هەیە ئامادەکردنی لۆکەیشن شوێنی وێنەگرتنی دیمەنێکی دڵداری، لە یەکەمین ڕۆژی وێنەگرتندا کچە ئەکتەرەکە تا ئەو ساتە کوڕە ئەکتەرەکەی نەبینیبێت، دواتر لە یەکەمین بەیەکگەیشتن هەردوو دڵدارەکە وێنە دەگیرێت (ئەمەش ماوەیەکە دەشێت لەو ماوەیەدا

لەگەڵ یەکدا ناکۆک بووبن)، لێرەدا پێویستە ئەکتەر تەرکیزێکی بەهێزی هەبێت، دەبێت توانایەکی خێرای هەبێت لە کاتی پرۆسەی نواندندا، پێویستە لەسەر هەموو ئەکتەرێک خۆی چارەسەری کێشەکە بدۆزێتەوە. ئەکتەری کەموێنەی وەک بول ماریونی لەو بارەیەوە دەڵێت: ئەکتەر پێویستی بە کۆششێکی زۆرتر هەیە، زەینی بخاتە کار بە شێوەیەک بگونجێت لەگەڵ دیالۆگەکەی بەرانبەر کامێرادا، پێویستە لەسەری خۆی بگونجێنێت لە حاڵەتی دیمەنی پێشووتری و کاریگەریی هەبێت بەسەر دروستیی سۆزدەربڕیندا، بەئاگابوون لە کاریگەرێتیی دیمەنی پێشووتر بە تەنیا ئەرکێکی زهنی نییە، بەڵکو ئەرکێکی جەستەیی و سۆزئامێزیشە، بە تەنیا گەیشتن بەوپەڕی سۆز گرنگ نییە، گرنگ جەستەیە. دەبێت جەستەش لەو ئاستەدا بێت لە کاتی چوونەناوەوەی کارەکتەرەکەدا لە کاتی نواندندا، ئەمەش کارێکی قورسە، بەتایبەت ئەگەر کارەکتەرەکە لە شوێنی وێنەگرتنی ناوەوە بۆ شوێنی وێنەگرتنی دەرەوە بجووڵێت، دیمەنەکانی ناوەوە لە کاتێکی دیاریکراودا وێنە گیراون، بەڵام وێنەگرتنی دیمەنەکانی دەرەوە لە کاتێکی دیکەدایە، لەوانەیە چەند هەفتەیەک لە نێوان وێنەگرتنی چوونەدەرەوەی کەسێک لە خانوویەکەوە، لە دیدی کەسێکی دیکەی ناو خانووەکەوە هەبێت، بەمەش دەبێت بونیادنانی سۆز لەو کاتەوە دەست پێ بکات کە کەسایەتییەکە لە ناو خانووەکەدایە، تا دوا سات کە لێوەی دەردەچێتە دەرەوە بۆ سەر شەقامەکە، دەبێت ئەکتەر درک بەو جۆرە گرفتانەی نواندن بکات، لە سینەمادا هەندێک لە ئەکتەرەکان بە هێمنی دادەنیشن و هەوڵ دەدەن توانای جەستەیان بخەنە کار، هەندێکی تریان بەدەم دیالۆگلەبەرکردنەوە دێنودەچن و خۆیان ڕادەهێنن لەسەر دیمەنەکە، ئەوانی تر یان یاریی وشەیەکتربڕەکان دەکەن، یان

یاریی کاخەزێن دەکەن، یان دەخوێننەوە، ئەوەیشی کە بەرپرسی لایەنی تەکنیکیی بەردەوامبوونی دیمەنەکانە سەبارەت بە وەستانی ئەکتەر و جلوبەرگەکەی و ئێکسسواراتەکەی، بەرپرسە لەوەی هەموو ئەمانە بگونجێنێت لەگەڵ دیمەنی پێشووتر، بەڵام ئەو پردە نەپچڕاوەی بەدەنگەوەهاتنەی سۆزداری، دەمێنێتەوە سەر کۆشش و جەستەی ئەکتەر خۆی، کە دەبێت بەردەوام ئامادەباش بێت بۆ هێنانەوەی بارودۆخەکەی پێشتر، زۆر جار کە فیلمێک دەبینین هەست دەکەین لە نێوان ساتەوەختێک و ئەوی دیکەدا گۆڕانێک هەیە، ڕەنگە ئەمەش لەوەوە هاتبێت کە نەگونجانێک هەبێت لە ئاستی بایەخدانی زهنی و گەرمیی سۆز، وەک ئەوەی ڕەنگە هەندێک جار لە داهێنانی قژ یان ماکیاژدا جۆرە جیاوازییەک هەبێت، ئەم نەگونجانەش دەمانشڵەژێنێت بۆیە هەست بە ناتەواویی وێنەکە دەکەین، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت کە کاری ئەکتەر لەسەر هاوتەریبیی ئاستی بایەخدان و گەرمیی سۆز لە گرتەیەکەوە بۆ گرتەیەکی دیکە کارێکی قورسە، تێپەڕاندنی پرۆسەی وێنەگرتنی دیمەنێک بۆ یەکێکی دیکە پێویستی بە هێنانەوەی تەوژمە سروشتییەکەی ڕووداوەکانە، کە بە هۆیەوە ئەکتەر دەتوانێت لایەکی جڵەوەکە بگرێت و هەر لەوێشەوە هەنگاو بنێت.

دەرهێنەری ڕووسی «بۆدەفکین» پێشنیازی ئەوە دەکات کە پێویستە سیناریۆی وێنەگرتن دووبارە ڕێک بخرێتەوە بە مەبەستی ڕاهێنان (بۆ ئەوەی ئەکتەر درک بە زنجیرە یەک لەدوای یەکەکانی گرتەکانی ڕۆڵەکەی بکات و مەنەلۆگی دوورودرێژی پێ بسپێردرێت) لەوانەشە ئەم دەقی ڕاهێنانە گۆڕانکارییەک بێت بۆ کرداری تر لە سیناریۆی وێنەگرتندا، هەڵبژاردنی «بەدیلەکانیش» پشت دەبەستێت بە جۆر و ئاستی

ئەو کۆسپانەی کە پێویستە کارەکتەرەکە لەپێناوی بەدیهێنانی مەبەستەکان بەسەریاندا زاڵ ببێت. بۆ نموونە بۆدەفکین لە دەقی ڕاهێنانەکەیدا ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە ئەو کارەکتەرەی پێویستە بەپێی سیناریۆی وێنەگرتن بچێتە ئەودیوی دەرگایەکەوە، دەگۆڕێتەوە بە پەڕینەوە لە ڕووبارێک لە سیناریۆ ئەسڵەکەی وێنەگرتندا، چوونەئەودیویدەرگایەک توانای جەستەیی و سۆزداریی ئەکتەر گەرمتر دەکات، بۆ ئەوەی سەرکەوتوو بێت لە بەدیهێنانی مەبەستەکەیدا، بەڵام ئەو بەدەنگەوەهاتنە دەگۆڕێت بە هەڵوێست و ئامانج لە سیناریۆی وێنەگرتندا، لەم بارودۆخەدا ئەکتەر لە کەسێکی وەرزشکار دەچێت جەستەی ئامادە بکات بۆ بەدەنگەوەهاتنی هەستان بە کردەی نەرمەغاردان لەو شوێنەدا، کاتی ڕاهێنانە گشتییەکان ئەکتەر وا لێ دەکات لە ناوەوە لە نێوان گرتەکاندا بورووژێت، ئەمەش یارمەتیدەرێکی باشە جار لە دوای جار و لە چاوتروکانێکدا توانای ئەکتەر چالاکتر بکات لە پڕۆسەی وێنەگرتنی ڕاستەقینەدا. لە کاتی ڕاهێنانیشدا ئەو ئیرتیجالەی کە پشت دەبەستێت بە هەڵوێست و زرووفی کارەکتەرەکانەوە، لەو کاتانەی کە دەکەونە نێوان دیمەنە نووسراوەکانەوە یارمەتیی ئەکتەر دەدات پتر ئاگاداری لایەنەکانی کارەکتەرەکە بێت، ئەم شێوە تەکنیکە لە ڕاهێناندا نموونەییە، لە ڕۆژگاری ئێمەدا ئەم بوودجە زۆرەی ئەم چەشنە فیلمە لە کارکردندا بەسەر چووە. بەهەرحاڵ بەکارهێنانی تەکنیکی ئیرتیجال لە سینەمادا، بەتایبەت لە فیلمی «ناشفیل»ی «ڕۆبەرت ئاڵتمان» کە لە ڕێگەی ئیرتیجالەوە گەشەی بە هونەری ئەکتەر داوە، جێی بایەخیش بوو هەندێک لە دەرهێنەرەکان پەنا دەبەنە بەر وێنەگرتنی ئەم جۆرە ئیرتیجالە بە مەبەستی ئەوەی ئەو بەدەنگەوەهاتنە لە ناکاوانە بە فیڕۆ نەچن، ئەگەر ئەکتەری سینەمایی کاریگەریی

وێنەگرتنی زنجیرەیەک گرتە، کارەکتەرەکەی پێ ئاشنا دەکات، ئەوا هەرگیز ناتوانێت لە ڕۆڵەکەی خۆی بەگشتی و ڕوون و ڕەوان ئاشنا بێت.

ئەگەر دیمەنەکە پێویستی بە موزیکێکی کەمانچەژەنین بوو، کەچی ئەکتەرەکە چەشنی تیپێکی مس پیایدا هەڵشاخا، ئەوا هیچ پەیوەستییەکی هارمۆنی لە ساتێکەوە بۆ ساتەوەختێکی دیکە دروست نابێت، پێویستە ئەکتەر خۆی وەک ئامێرێک میزانسین بکات، ئەگەر بەرنامەی بەرهەمهێنانەکە مەسەلەکەی بە بایەخەوە وەرگرتبوو و کاتێکی دیاریکراویشی بۆ دانابوو، بە جۆرێک ئەکتەر بۆی هەبێت چ جۆرە یارییەک و چ شێوە ڕاهێنانێک بکات بە ئامانجی ئەوەی پەیوەستێکی ناوەکی لە نێوان دیمەنە جیاوازەکاندا بخوڵقێنێت. یەکێک لە هۆکارە گرنگەکانی جیاکردنەوەی نواندنی سینەمایی لە شانۆ ئەوەیە کە لە سینەمادا کامێرا دەتوانێت بجووڵێتەوە، بەڵام لە شانۆدا چەند مەترێک لە ئەکتەرەکە دوورین و کەم جار دەتوانین گۆڕانەکانی سەر ڕووخساری بەدی بکەین، سەرنجی ئێمە بۆ ئەکتەری شانۆیی زیاتر بە لای ئەو گۆڕانانەدا دەچێت کە پێکهاتەکانی ناو تابلۆ شانۆییەکەن، کارەکتەرەکانیش لا دەکەنەوە بۆ ئەوەی گوێیان لە یەکدی بێت لەسەر شانۆ، بینەریش سەرنجی ئەو ئەکتەرە دەدات، ئێمە بێئاگاین لەو گوزارشتانەی سەر ڕووخساری ئەو کارەکتەرانەی کە لا لە یەکدی دەکەنەوە، جووڵە جەستەییەکانیان پێک هاتووە لەو هێما و ئاماژانەی سەرنجی بینەر بۆ شوێنێکی تر ڕادەکێشن. لە سینەمادا کامێرا سەرنجی ئێمە بە توندی بۆ خۆی ڕادەکێشێت، ئێمە ناتوانین سەرنج نەدەین وەک لە شانۆ دەتوانین (ئەگەر بمانەوێت) دەتوانین سەرنجی ڕووخسارەکان بدەین لە دیمەنێک لە دیمەنە بە کۆمەڵەکان، یان تەماشای

دیکۆرەکە بکەین، بەڵام گوێمان لە کارەکتەرە سەرەکییەکە بێت، لە سینەمادا بۆی هەیە ڕووخساری ئەکتەر سەراپای شاشەکە بگرێتەوە، ئەمەش کارێکە تەنیا بە سینەما دەکرێت کە لەو نزیکەوە سەرنجی بدەین. لەوانەیە کامێرا هەموو جووڵەیەک گەورە بکاتەوە، پێویستە ئەکتەری سینەما بە مەبەستەوە ئاماژەو جووڵەی جەستەی بەکار بهێنێت، ناشبێت هەندێک جووڵەی وا بکات کە هەست بکەیت زۆر لە خۆی دەکات، ئەکتەری سینەمایی دەبێت هەلی زۆر بڕەخسێنێت بۆ ئەوەی کامێرا بتوانێت وردەکارییە بچووکەکانی دەموچاوی و گوزارشتەکانی ڕووخساری بە وردی وێنە بگرێت، لە سینەماش بە پێچەوانەی شانۆوە، ئەکتەرەکان تەنانەت لە دیمەنە بەکۆمەڵەکان دەتوانن هەل بقۆزنەوە بۆ ئەوەی جێی سەرنجی بینەر بن، دیارە دەشتوانین درکی پێ بکەین ئەگەر سەیری گرتە نزیکەکان بکەین. لە شانۆدا کاتێک سەرنجی ئەکتەرە سەرەکییەکەمان دا، ئەوا ئەوانی دیکە بەر سەرنجمان ناکەون، مەگەر وەک پێکهاتەیەکی گشتی. لە شانۆدا پێویستە ئەکتەر دەنگی لەو پانتاییەدا بە زوڵاڵی بگەیەنێت، هەروەها پێویستە ئەکتەر هەوڵ بدات چپەکانی بگاتە ئەو حاڵەتەی سۆزبەخش بێت، لە سینەمادا مایکرۆفۆن و سیستمەکانی دەنگ تەنیا شت نین کۆنترۆڵی دەنگ بکەن، بەڵکو کۆنترۆڵکردنی یان گۆڕینی لە ژووری مۆنتاژ لە لایەن مۆنتێرەوە دەکرێت، زۆر لە دەرهێنەرەکان هەوڵ دەدەن خۆیان ڕزگار بکەن لەو پڵتەپڵتەی کاتێک دەموپلی ئەکتەر لە کاتی ناڕەحەتیی دەروونییەوە دروستی دەکات، لەوانەشە دەنگی ئەکتەر چەندین دیمەن پڕ بکات لە کەموکوڕی، بۆیە ئەو دیمەنانە بێدەنگ دەبن، هەروەها بۆی هەیە دەنگی هەندێک ئەکتەر دۆبلاژ بکرێت ئەگەر پێویست بکات ئەکتەری شانۆیی

لە بەرانبەرماندا لێپرسراوییەکی گەورەی هەیە وەک نواندن، پێویستی بە توانایەکی جەستەیی مەزن هەیە بۆ ئەوەی بتوانێت ئامادەگیی خۆی بپارێزێت لە ماوەی سێ سەعاتدا، هەروەها توانایەکی زۆری جەستەییش لە سینەمادا پێویستە، ئەویش بۆ گەڕانەوەی ئەو کردارانەی کە پێویستییەکی جیاوازیان هەیە لە جووڵەی یەکلەدوای‌یەکی جەستەیی.

بۆی هەیە ئەو کارەکتەرە سینەماییە کە دەیبینین، وەک پراکتیک چەندین ئەکتەر لەخۆ بگرێت، ئەو ئەکتەرەی کە ڕۆڵی دانەرێکی موزیکی دەبینێت، لەوانەیە دەنگی دۆبلاژ کرابێت لە لایەن کەسێکی لێهاتووی زمانزانێکی بیانی. لەو دیمانانەش کە عەزف دەکات، پیانۆژەنێکی لێهاتوو دەهێنن و وێنەی دەستی دەگرن، گوایە هیی ئەکتەرەکەیە، هەر هەمان شت دەنگی ئەکتەرێک بە دەنگی گۆرانیبێژێکی لێهاتوو دەشوبهێنن، کچە ئەکتەرێکی ڕووخسارجوان، بەڵام دوو قاچ و ڕانێکی ڕێکوپێکی نییە بتوانێت ڕۆڵی کچە سەماکەرێک ببینێت، ئەگەر لە کاتی پێویست دوو قاچ و ڕانێکی جوانی سەماکەرێکی لێهاتوو بەکار بهێنرێت، یان ژنێکی ڕووت لە ناو بانیۆیەکدا لە گەرماوەکەدا بکوژرێت لە فیلمی «کەسانێکی ئالۆز»، ئەوە جەستەی «جانێت لی» نییە، ڕەنگە کەسێکی وەکو «ماری نیکسۆن»ی دانسقەش نەبێت کە لە لایەن هاموشۆکەرانی سینەماوە ناسراوە، بەڵام دەنگ لە فیلمی «خانمە جوانەکەم» کە «ئۆدی هیبورن» ڕۆڵی «ئەلیزا دۆڵتیل» دەبینێت، دەنگ خوازراوە. دەنگی «سوارە دەماخکراوەکە» کە نوێترین بەرهەمە، هەموو فیلمەکە لە لایەن ئەکتەرێکی ترەوە دۆبلاژ کراوە، هەروەها دەنگی کچە ئەکتەر «مارسیدس ماڵمێرگ» لە هەندێک دیمەندا دەنگی «لێدا بلێر» بوو لە فیلمی «دوای‌ڕۆحەکانکەوتوو»، ئەم

دەنگگۆڕینە لە کاری فیلمسازیدا کارێکی ئاساییە، تەنیا لە سینەمادا ئەم پیشە دووفاقییە بۆ کارەکتەرەکە قبووڵ دەکرێت، مادام ئێمە بێئاگاین لەم ئاڵوگۆڕانانە، کەواتە بۆی هەیە بەم شێوە تەکنیکییە جوانە جێبەجێ بکرێت، ئەم پیشە دووفاقییە بارودۆخێکی ئەوتۆ دەرەخسێنێت بۆ ئەکتەر، کە ببێتە هۆکارێک بە دەستی دەرهێنەرەوە زیاتر لە ئەکتەری شانۆیی، چونکە کاتێک ئەکتەرێکی شانۆیی بەسەر تەختەی شانۆکەدا دێت و دەچێت، نواندنەکەی موڵکی خۆیەتی، خۆی سەرپشکە لە هەموو هەڵچوون و داچوونێک و جووڵەیەک، بەڵام ئەکتەری سینەمایی لە هەموو ڕوویەکەوە جووڵەی کامێراکە (کە دەرهێنەر بڕیاری لەسەر داوە) نواندنەکەی دەستنیشان دەکات، لەوانەیە ئەکتەر لە سینەمادا بە کارێکی دەگمەن هەڵبسێت لە ڕووی بەدەنگەوەهاتنی سۆزەکانیەوە، بەڵام ئەگەر دیمەنەکە لەسەر شانەوە وێنەگیرابوو (ئۆڤەر شۆلدەر) ناتوانین ئەو بەدەنگەوەهاتنە ببینین یان هەستی پێ بکەین تەنیا لە ڕێگەی پشتی سەریەوە نەبێت. ئەوەی بۆ ئەکتەری سینەمایی دەردەکەوێت، بەتایبەتی ئەو چرکە گوزارشتەیە کە جێی ڕێزلێنانە و کلیلیشە بۆ سەرتاپای کارەکتەرەکەی، ڕەنگە مۆنتێر لێی لا بدات، یان دەرهێنەر توڕی بدات، کەسیش نازانێت بۆ تەنیا ئەم دوو کەسە ئەم کارە ئەنجام دەدەن. لەوانەیە ئەکتەرێک بگەڕێت بە دوای پێڵاوێکی لەبار بۆ کارەکتەرەکەی بگونجێت، کەچی دواتر بۆی دەردەکەوێت کە بەپێی بۆچوونەکانی دەرهێنەر لە هیچ گرتەیەکدا پێڵاوەکان دەرنەکەوتوون، ڕەنگە پێڵاوەکان بووبنە مایەی ئەوەی کە ئەکتەرەکە هەندێک لایەنی کارەکتەرەکەی دۆزیبێتەوە، بەڵام بینەر ئەمەی بە لاوە گرنگ نییە، یان ڕەنگە ئەکتەرێک کار بۆ ئەوە بکات ڕێکردنێکی شیاو و تایبەت بۆ کارەکتەرەکەی

بدۆزێتەوە، کە بگونجێت لەگەڵ خەسڵەتەکانی دیکە، بەڵام مۆنتێر تا ڕادەیەک ڕیتم و خێرایی ئەو ڕێکردنە دەگۆڕێت، نیازو بۆچوونەکانی دەرهێنەر سەبارەت بە کارەکتەرەکە کە سەنگی مەحەکن، دواتر لە دوای مۆنتاژی کۆتایی لەسەر شاشە ڕەنگ دەداتەوە.

سەرچاوە

کتێبی التمثیل السینمائی

وەرگێڕانی بۆ عەرەبی: د. ریاض عصمت

زاراوە هونەرییەکان

لە عەرەبییەوە: هەورامان وریا قانع

دەرهێنەر (Director): کەسێکی هونەرییە و بەرپرسی یەکەمی فیلمەکەیە، بەرپرسیارێتیی هەموو ئەوانەی لە فیلمەکەدا ئیش دەکەن، هەر لە ئەکتەرەکانەوە تاکو ئەوانەی بە کاری هونەری هەڵدەستن، دەکەوێتە ئەستۆی دەرهێنەر.

بەرهەمهێن (Producer): ئەو کەسەیە کۆمەکی فیلمەکە دەکات. دەکرێت تاکەکەسێک بێت، یاخود کۆمپانیایەک بێت.

نووسەر (Writer): ئەو کەسەیە چیرۆکی بنەڕەتیی فیلمەکە دادەنێت.

بەڕێوەبەری بەرهەم (Director): ئەو کەسەیە سەرپەرشتیی کاروباری دارایی فیلمەکە دەکات، بە هاوکاریی دەرهێنەر و شارەزایان بوودجەی فیلمەکە دادەنێت.

ئەندازیاری دیکۆر و دیمەنەکان (Art Director): ئەو کەسەیە بەرپرسی وێنەیە، هەروەها بەرپرسی ئامادەکردن و جێبەجێکردنی ئەو دیکۆر و دیمەنانەیە کە لە فیلمەکەدا پێویستن.

بەڕێوەبەری وێنەگرتن (Director of photography): دەبێت وێنەگرێکی زۆرباش بێت و لەو بوارەدا شارەزاییەکی گەورەی هەبێت، سەرپەرشتیاری ئیشوکاری وێنەگر و یاریدەدەرەکەی دەکات، گۆشەی وێنەگرتنەکان هەڵدەبژێرێت. چۆنێتیی ڕووناکی

دادەنێت، دەکرێت وێنەگر لە هەمان کاتدا بەڕێوەبەری وێنەگرتن بێـت.

نووسەری سیناریۆ، یان سیناریست (Script- Writer Scenarist): ئەو کەسەیە چیرۆکەکە دەگۆڕێت بۆ گرتە (لقتە) و دیمەن، ژمارە بۆ دانان و بەدوایەکداهاتنی گرتە و دیمەنەکان ڕێک دەخات.

کامێرامان (Cameraman): وێنەگری سینەماییە، ئەرکی بەڕێوەبردنی ئامێری وێنەگرتنەکەی لە ئەستۆیە و دیمەنی فیلمەکان دەگرێت.

مۆنتێر (Editor): بەرپرسی کاری مۆنتاژکردنە.

ماکییر (Maquilleur): ئەو کەسە پسپۆڕەیە کە هەڵدەستێت بە کاری ماکیاژکردن.

ڕیجیسێر (Regisseur): ئەو کەسەیە دوای ئەوەی گرێبەست لەگەڵ چەند ئەکتەرێکی سانەویدا دەبەستێت، دەیانخاتە بەردەست دەرهێنەری فیلمەکە، پاشان لە ڕێگەی ڕێنماییەکانی دەرهێنەرەوە ئەکتەرە پێویستەکان هەڵدەبژێرێت و جۆری ئەو ڕۆڵەیان بۆ دەستنیشان دەکات کە دەبێت لە فیلمەکەدا پێی هەستن.

گرتەی سەرەکی (Mastar shot): ئەو گرتە فراوانەیە کە ئەکتەرێک، یاخود زیاد لە ئەکتەرێک لەخۆ دەگرێت، تیایدا ئامێری وێنەگرتنەکە لە دیمەنەکەدا دەکەوێتە شوێن جووڵەی ئەکتەرەکان.

گرتەیەکی دوانەیی (Two - shot): بریتییە لەو گرتەیەی هەردوو کەسەکە لەخۆ دەگرێت کە لە گرتەکەدا دەردەکەون.

لەسەر شان (Ovar- the- shoulder): بریتییە لەو گرتەیەی کە کامێراکە لە پشتی ئەکتەرێکەوە، وێنەی دەموچاوی یەکێک لە ئەکتەرەکان دەگرێت.

گرتەی نزیک (Close - up): ئەو گرتەیەیە کە تەنیا دەموچاوی

تیادا دەردەکەوێت، یاخود دەموچاو و مل دەردەکەوێت، یان دەموچاو و مل و هەردوو شانی یەک ئەکتەر دەردەکەوێت.

گرتەی سینگ (Bust shot): گرتەیەکە بۆ تەنیا یەک ئەکتەر ئەنجام دەدرێت و تیایدا سنگی ئەکتەرەکە دەردەکەوێت.

گرتەی ناوەڕاست (Waist shot): گرتەیەکە ئاستی خوارەوەی دەگاتە ناوقەدی ئەکتەرەکە.

گرتەیەکی هێجگار گەورە (Big close up): گرتەیەکە زۆر لە نزیکەوە وێنەی ئەو شوێنە دەگیرێت کە مەبەستیانە وێنەی بگرن. ئەگەر مەبەست گرتنی لاشەی ئەکتەرەکە بوو، ئەوا تەنیا بەشێک لە دەموچاو یاخود دەست و تا دوایی دەگرێتەوە.

گرتەیەکی گەورەی مامناوەندی یان دیمەنێکی گەورەی مامناوەندی (Medium Clos - shot): گرتەیەکە لە نێوان دیمەنێکی گەورە و دیمەنێکی مامناوەندی. ئەگەر مەبەست گرتنی لاشەی ئەکتەرەکە بێت، ئەوا لەسەری ئەکتەرەکەوە تاکو ئەژنۆی دەکەوێتە ناو گرتەکەوە.

دیمەنێکی مامناوەندی یان گرتەیەکی مامناوەندی (Medium shot): گرتەیەکە لە نزیکەوە وێنەی بابەتەکە دەگیرێت، لەم گرتەیەدا شتەکان بە ڕوون و ئاشکرایی دەردەکەون. ئەگەر مەبەست گرتنی لاشەی ئەکتەرەکە بێت، ئەوا لە ناوقەدییەوە بۆ سەرەوە دەردەکەوێت.

دیمەنێکی گشتیی مامناوەندی، یان گرتەیەکی گشتیی مامناوەندی (Medium Long shot): دیمەنێکە دەکەوێتە نێوان دیمەنێکی مامناوەندی و دیمەنێکی گشتییەوە.

دیمەنێکی گشتی، یاخود گرتەیەکی گشتی (Long shot): گرتەیەکە لە شوێنێکی زۆر دوورەوە وێنەی ئەو بابەتە دەگرن کە دەیانەوێت وێنەی بگرن، بە جۆرێک هەندێک وردەکاری دەردەکەوێت.

ئەگەر مەبەست لاشەی ئەکتەرەکە بوو، ئەوا بە تەواوی وێنەی لاشەی ئەکتەرەکە دەگیرێت و تەواوی جەستەی دەردەکەوێت.

دیمەنێکی تەواو یان گرتەیەکی تەواو (Full shot): گرتەیەکە تیایدا ئەو کەسە، یاخود ئەو شتەی وێنەی دەگیرێت، بە تەواوی درێژییەکەیەوە لە نێو چوارچێوەی وێنە گیراوەکەدا دەردەکەوێت، یاخود بریتییە لە گرتنی دیمەنی تەواوی ژوورێک.

پان (Pan): بریتییە لە جوولەی کامێرا بە شێوەیەکی ئاسۆیی لە کاتی گرتنی دیمەنێکدا.

دیمەنێک بە گۆشەیەکی بەرز (High Angle shot): بریتییە لە وێنەگرتنی دیمەنێک لە شوێنێکی بەرزەوە، شوێنێک بەرزتر لە ئاستی ئەو بابەتەی وێنەکەی دەگیرێت.

دیمەنێک بە گۆشەیەکی تیژ (Low Angle shot): بریتییە لە وێنەگرتنی دیمەنێک لە شوێنێکی نزمەوە، شوێنێک نزمتر لە ئاستی ئەو بابەتەی وێنەکەی دەگیرێت.

دیمەنێکی نامۆ، یان گرتەیەکی نامۆ (Insert): دیمەنێک یان گرتەیەکە بۆ نموونە تیایدا ناونیشانی ڕۆژنامەیەک، هەندێک دێڕی کتێبێک، ڕۆژژمێرێک یاخود هێمای شەقامێک دەردەکەوێت.

گرتەی بەرگر (Cut- away& Cut- in): ئەو گرتەیەیە یان ئەو ڕستە فیلمەیە کە سەرنجی بینەر لەسەر ڕووداوە سەرەکییەکە لا دەبات و دەیباتە سەر خۆی، بۆ نموونە پیشاندانی پەرچەکرداری منداڵێک لە ژوورەکەی خۆیدا لەسەر ئەو شەڕ و دەمەقاڵێیەی لە نێوان دایک و باوکیدا ڕوو دەدات، ئەم گرتەیە لە نێوان گرتەکانی دیمەنی دەمەقاڵێی باوک و دایکەکە دادەنرێت.

گرتەیەکی بزواو (Dolly shot): بەو گرتەیە دەگوترێت کە لەسەر گالیسکەی تایبەت جێبەجێ دەکرێت، ئەو گالیسکەیە سەکۆی

تایبەت بە کامێرا و کامێرەمان (وێنەگر)ی لە سەرە و لە کاتی جێبەجێکردنی گرتەکەدا دەبزوێنرێت.

گرتەی بەدواداچوون و بەردەوامی (**شاریۆ**) (Tracking shot): لەم حاڵەتەدا کامێرا لەسەر سەکۆی تایبەت دادەنرێت، ئەم سەکۆیەش لەسەر سکەیەکی تایبەتیی ئاسنین دەجووڵێت. ئەم جۆرە گرتەیە بەرەو ڕێچکەیەکی دیاریکراو دەجووڵێت، بە هاوشانی ئەو ئەکتەرەی کە پێویستە وێنەی دیمەنەکەی بگیرێت و کامێراکە شانبەشان لەگەڵیدا ڕێ دەکات. ئەم گرتەیە لە کاتێکدا بەکار دەهێنرێت، کە خێرایی ئەکتەر و ئەو ماوەیەی دەیبڕێت، گەورەتر بێت لە توانای جووڵەی ئاسۆیی کامێرا، وێنەگر لەم جۆرە گرتەیەدا دەتوانێت کۆمەڵێک وردەکاریی تایبەت وێنە بگـرێـت.

گرتەی تێڵت (Tilt): جووڵاندنی کامێرا بە شێوەیەکی ستوونی لە کاتی وێنەگرتندا. کامێراکە لەسەر سێپایەکی تایبەت جێگیر کراوە.

گرتەی تێڵت بۆ سەرەوە (Tilt Up): زۆربەی جار ئەم جۆرە گرتەیە لەسەر سێپای کامێراکە جێبەجێ دەکرێت. جووڵەی کامێرا لەسەر یەک هێڵ لە خوارەوە بۆ سەرەوە دەجووڵێت. بۆ نموونە لە کاتی وێنەگرتنی ئاپارتمانێکی بەرزدا، چاوی کامێراکە لە نهۆمەکانی خوارەوە بۆ نهۆمەکانی سەرەوە بە ئاپارتمانەکەدا هەڵدەگەڕێت.

گرتەی تێڵت بۆ خوارەوە (Tilt Down& Pan Up): پێچەوانەی گرتەی تێڵتە بۆ سەرەوەیە.

چاوی کامێرا لە سەرەوە بۆ خوارەوە دادەبەزێت. واتە جووڵەی کامێرا لە سەرەوە بۆ خوارەوەیە.

جووڵەی خێرا (Accelerated Motion): گرتەیەکە تیایدا خێرایی

پیشاندانی دیمەنەکە لە خێرایی ڕاستەقینەی خۆی زیاترە، بۆیە جووڵەی کەسێتییەکان بە شێوەیەکی پێکەنین ئامێز دەردەکەون.

جووڵەی خاو (Slow Motion): گرتەیەکە تیایدا خێرایی پیشاندانی دیمەنەکە لە خێرایی ڕاستەقینەی خۆی کەمترە، بۆیە جووڵەی کەسێتییەکان خاو و لەسەرخۆیە و وەک ئەوەی لە هەوادا بڕۆن.

گونجاندنی گرتەکان (Matching): ئەو ڕێگەیەی لە وێنەگرتنی دیمەنێک پەیڕەو دەکرێت بەم شێوەیەیە. هەموو دیمەنێک لە کۆمەڵێک بەش پێک هاتووە، سەرەتا وێنەی گرتە سەرەکییەکە دەگیرێت کە تیایدا ناوەڕۆکی دیمەنەکە لە گرتەیەکی فراواندا دەردەکەوێت، پاشان کۆمەڵێک گرتەی دیکە لە نزیکەوە و لەسەر شان دەگیرێت، دواتر ئەم بەشە جۆراوجۆرانە کۆ دەکرێنەوە و بە جوانی ڕێک دەخرێن، تاکو لەسەر شاشەکە وەک جووڵەیەکی بەردەوام و گونجاو و مەنتقی دەربکەوێت.

ئەکشن (Action): ئەو وشەیەیە کە دەرهێنەر بە ئەکتەرەکانی دەڵێت تاکو دەست بە نواندنی دیمەنەکە بکەن.

بیبڕە (Cut): ئەو وشەیەیە کە دەرهێنەر بۆ وەستاندنی کاری وێنەگرتنی دیمەنەکە دەیڵێت.

چوارچێوە (Frame): تەنیا وێنەیەکە لە کۆی ئەو زنجیرە وێنە چاپکراوەی لەسەر فیلمەکە.

دەرکەوتنی پلە پلە (Fade- in): دیمەنەکە تەواو تاریکە، پاشان وردەوردە ڕووناک دەکرێتەوە تاکو لە دواجاردا بە تەواوی دەردەکەوێت. ئەگەر دیمەنەکە پەیوەست بوو بە دەنگەوە، ئەوە مانای ئەوەیە دەنگەکە لە دەنگێکی کزی نەبیستراوەوە وردەوردە بەرز دەبێتەوە بۆ دەنگێکی بەرزی بیستراو.

دیارنەمانی پلە پلە (Fade- Out): تەواو پێچەوانەی دەرکەوتنی پلەپلەیە.

تێکەڵبوون (Dissolv): دیارنەمانی وردەوردەی دیمەنێک، لە هەمان کاتدا دەرکەوتنی وردەوردەی دیمەنێکی دیکە.

سڕینەوە (Wipe): گواستنەوە لە دیمەنێکەوە بۆ دیمەنێکی دیکە. ئەم کارە بە هۆی هێڵێکەوە ئەنجام دەدرێت، کە بە ناو شاشەکەدا تێدەپەڕێت دیمەنی یەکەم دەسڕێتەوە و دیمەنی دووەم شوێنەکەی دەگرێتەوە.

چاپکردنی دوو گرتە لەسەر یەک (Sperimposr): بریتییە لە چاپکردنی گرتەیەک لەسەر گرتەیەکی دیکە، بە جۆرێک لە کاتی نمایشکردنی فیلمەکەدا هەردوو گرتەکە ببینرێت.

کامێرا (Camera): ئامێری وێنەگرتنەکەیە. فیلمەکەی لە ناودا دادەنرێت تاکو وێنەی دیمەنەکان بگیرێت.

قۆڵی کرێن (Capman crane): ئامێرێکی گەورەی تایبەتە بە وێنەگرتنی سینەمایی. ئەم ئامێرە گەورەیە لەسەر گالیسکەیەکی بەهێز و تایبەت جێگیر دەکرێت، بە مەرجێک بتوانرێت بە ئاسانی بجووڵێت، کامێرای وێنەگرتنەکەی لەسەر چەسپ کراوە، لە کۆتاییەکەیدا باڵێکی گەورە و درێژ هەیە کە بە هۆی چەند قورساییەکەوە هاوسەنگییەکەی ڕاگیراوە. لەسەر ئەم باڵە و لە تەنیشت ئامێری وێنەگرتنەکەدا جێگەیەک هەیە بۆ دانیشتنی وێنەگر و دەرهێنەر و ئەو کەسەی تایبەتمەندە لە ڕێکخستن و دەستنیشانکردنی پنت و خاڵەکانی بینین. ئـەم باڵـە بـە هـۆی دەسکێکەوە و لە لایەن کەسێکی تایبەتمەندەوە بەرز و نزم دەکرێتەوە و بۆ هەر لایەک بیەوێت دەتوانێت بیجووڵێنێت.

دەسکی میکرۆفۆن (Boom): دەسکێکی درێژە بەستراوە بە میکرۆفۆنەکەوە.

دۆللی (Dolly): گالیسکەیەکە کامێراکە و وێنەگرەکە هەڵدەگرێت و دەیانجووڵێنێت، بەڵام جووڵەکە بۆ سەرەوە و بۆ خوارەوە نییە.

مۆڤیولا (Moviola): ئامێرێکە ئەو کەسە بەکاری دەهێنێت کە بەرپرسی مۆنتاژی فیلمەکەیە، یاخود مۆنیتێرەکە بەکاری دەهێنێت تاکو کاری مۆنتاژکردنەکە جێبەجێ بکات.

کلاکێت (Clapper): بریتییە لە دوو پارچە تەختەی بەیەکەوەبەستراو، بەشی سەرەوەی پارچە تەختەیەکی باریک و بچووکە و جوولەی لە جوولەی دەمی مقەست دەچێت، ئەم دوو تەختەیە لە سەرێکەوە بە هۆی بزۆکێکەکەوە بەیەکەوە بەستراون. کلاکێت لە بەردەمی کامێرادا و لە سەرەتای وێنەگرتنی هەر دیمەنێکدا بەشی سەرەوەی بەر بەشی خوارەوەی دەکەوێت و تەقەیەکی تایبەتی لێوە دەردەچێت. کلاکێتەکە لـە کاتی دانانـی لە بەردەم چاوی کامێراکەدا ناوی فیلمەکە، دیمەنەکە، گرتەکەو دووبارەبوونەوەی گرتـەکـەی لەســەر دەنووسـرێت. ڕۆڵـی گرنگی ئەم ئامێرە لە ژووری مۆنتاژدا دەردەکەوێت، ئەمەش بۆ دەستنیشانکردن و هەڵبژاردنی دیمەنـە باش و چاکەکانی فیلمەکەو ڕێکخستنی دەنگ و وێنەکان لە کاتی مۆنتاژدا.

سیناریۆ (Script): بریتییە لە نووسینەوەی فیلمەکە لەسەر کاغەز. تیایدا گفتوگۆی کەسێتییەکانی ناو فیلمەکە دەنووسرێت، هەروەها تیایدا باس لە دیمەن و گرتەکانیش دەکرێت.

مۆنتاژ (Montage - Editing): پرۆسەی هەڵبژاردن و ڕێکخستنی گرتەکانە و گەیاندنی هەر گرتەیەکە بە گرتەی دوای خۆیەوە بە شێوەی تێکەڵاوکردن یاخود سڕینەوە، یاخود چاپکردنی دیمەنەکان لەسەر یەکتر، هەروەها دانانی دەنگی حیوارەکان و مۆسـیقا و کاریگەرییەکانی دیکە، تاکو فیلمەکە دەگاتە شێوەی کۆتایی.

دیکۆر یان دیمەن (Décor set): ئامادەکردنی کۆمەڵێک دیکۆر، تاکو دیمەنێک یان چەند دیمەنێکی فیلمەکەی تیادا بگیرێت.

پلاتۆ (ستۆدیۆ) (Plateau): ئەو شوێنەیە کە لە ناو ستۆدیۆدا کاری وێنەگرتنی تیادا ئەنجام دەدرێت.

لۆکەیشن (Location): شوێنێکە دەکەوێتە دەرەوەی ستۆدیۆ، دەرهێنەر ئەو شوێنە دەستنیشان دەکات تاکو دیمەنێک یاخود چەند دیمەنێکی فیلمەکەی وێنە بگرێت.

پێشەکیی فیلم (Trailer): بریتییە لە کۆمەڵێک بەشی فیلمەکە لە سینەما یاخود لە تەلەڤزیۆن، وەک پڕوپاگەندەیەک بۆ فیلمەکە پیشان دەدرێت.

نوسخەی ئەسڵی (Standard): زاراوەیەکە بە نوسخەی کۆتایی فیلمەکە دەگوترێت. واتە دوای شۆردنەوەی هەردوو فیلمی دەنگ و وێنە پێکەوە.

گێڕانەوە (Narration): ئەمە بە زۆری لە فیلمی ڕۆمانئامێزدا بەکار دێت، یەکێک لە کەسێتییەکان هەڵدەستێت بە گێڕانەوەی چیرۆکەکە.

کاریگەرییە تایبەتییەکان (Special Effect): بریتییە لە هەر کاریگەرییەکی دەرەکی کە دەخرێتە سەر فیلمەکە، ئەمەش دوای ئەوەی ئەو کاریگەرییانە لە بەشێکی تایبەتی وێنەیان دەگیرێت.

تێبینی

زۆر سوپاسی سینەماکار «تاهیر عەبدول واحد» دەکەین

که لە وەرگێڕانی هەندێک زاراوەدا یارمەتییەکی زۆری داین.

سەرچاوە

ماڵپەڕی الفن السابع

ڕەوتی مێژووی مۆزیکی فیلم

ڕەفیق فوئاد یارئەحمەدی

مۆزیک هەر لە یەکەم ساتەکانی سەرهەڵدانی سینەماوە، هاوکات لەگەڵ نمایشکردنی فیلمەکاندا کەڵکی لێ وەرگیراوە. لوئی لومی یەر لە یەکەم نمایشی فیلم لە ساڵی ١٨٩٥دا، داوای لە کەمانچەژەنێک کرد هاوکات لەگەڵ نمایشی فیلمەکەدا کەمانچە بژەنێت، تاکو هەم دەنگی ئامێری نمایشکردنەکە بەر گوێ نەکەوێت، هەم کەشێکی مۆسیقاییش بخوڵقێنێت.

ئێستاکەش یادەوەریی ئێمە لە فیلمە بێدەنگەکان تەنیا دەنگی ژەنینی پیانۆیەکە لەگەڵ فیلمەکەدا دەمانبیست. یەکێک لە تایبەتمەندییە بەرچاوەکانی فیلمی بەناوبانگی لەدایکبوونی نەتەوەیەک، بەرهەمی گریفیس، مۆزیکی ئەو فیلمە بوو کە دەرهێنەر بە هاوکاریی ئاوازدانەر جی.سی.بریل بە کەڵکوەرگرتن لە مۆزیکی نەریتی ئەمریکا و چەند تەمێکی مۆسیقایی ڕەسەن بۆ ئەو فیلمەیان دانابوو. لە ئاوازدانەرە بەرچاوەکانی دەیەی ٢٠، دەتوانین ئاماژە بکەین بە ئێدمۆندمی سل کە مۆزیکی بۆ فیلمی «بێرلین سەمفۆنیای شارێکی گەورە» دانابوو، مۆزیکی ئەم فیلمە یەکێک بوو لە بەرچاوترین توخمەکانی پێکهێنانی ئەم فیلمە. دواتر هەر ئەم ئاوازدانەرە ئاوازی بۆ نوسخەیەک لە فیلمی «پاپۆڕی جەنگی پۆتمکین»ی ئایزنشتاین دانا، کە لە ئەڵمانیا بڵاو دەبووەوە. لە سەردەمی سینەمای بێدەنگدا چەند

جارێک هەوڵیان دا لە کاتی نمایشی فیلمەکەدا موزیکی تۆمارکراو لەسەر قەوانی گرامافۆن بکەنە جێگری ئۆرکێستراو ژەنیارەکان، بۆ وێنە لە ساڵی ١٩٢٦دا ستۆدیۆی برایانی وارنێر فیلمی «دۆن ژوان»یان لەگەڵ موزیک و دەنگی فیلمەکە تۆمار کرد، لە کاتی نمایشکردنی فیلمەکەدا لەگەڵ گرتەکاندا ڕێکیان خست (بەم سیستمەیان دەگوت: ویتافۆن). لە دوای جێگیربوونی دەنگ لە سینەمادا، ستۆدیۆکانی فیلمی هۆلیوود بەشی بەرهەمهێنانی موزیکیان بە ڕێکخراوەکەیان زیاد کرد، لەم بەشەدا کەسێک بەرپرسی ئامادەکردن و دانانی موزیک بوو لەسەر فیلمەکان، دەبوایە هاوسەنگیی موزیک و گرتەکانی ڕابگرتایە. لەم سەردەمەدا ناوی ئاوازدانەریان لە فیلمەکاندا نەدەهێنا و موزیک هەر لە درێژەی سەردەمی فیلمی بێدەنگدا کەڵکی لێ وەردەگیرا، وەک تەواوکەرێک بۆ خوڵقاندنی فەزایەکی لەبارتر بۆ نمایشی فیلمەکە. لە دەیەی ٣٠دا، ئاوازدانەران کە بە ڕەچەڵەک ئەورووپی بوون (کە بۆ ستۆدیۆکانی فیلمسازی کاریان دەکرد) توانیان بە بەرهەمی مۆسیقایی جیاواز هونەری موزیکی فیلم گەشە پێ بدەن و بیکەنە خاوەن پێگە و بایەخێکی تایبەت، لەوە بە دوا ناوی ئاوازدانەر لەسەر فیلمەکاندا دەنووسراو بە چاوی ڕێزەوە سەیری دەکرا.

دەتوانین وەک یەکێک لە بەرچاوترین ئاوازدانەرانی ئەو سەردەمە، باس لە ماکس ستاینەر بکەین کە بە دانانی موزیکی فیلمی کینگ کۆنگ (١٩٣٣) و سیخوڕ (١٩٣٥) توانی بۆچوونێکی نوێ و بوێرانە لە بەرهەمهێنانی موزیکی فیلمدا بهێنێتە ئاراوە، یەکەم خەڵاتی ئۆسکاری تایبەت بە موزیکی فیلم لە مێژووی سینەمادا بۆ خۆی دەستەبەر بکات. بێجگە لە هۆڵیوود ئاوازدانەرانێکی دیکەش هەبوون کە خەریکی لێکۆڵینەوە و

کارکردن بوون لە بواری موزیکی فیلمدا. مۆریس ژوبێر ئاوازی بۆ چەندین فیلمی وەک «چواردەی ژوئی» بەرهەمی ڕێنەکلێر و پاپۆڕی ئاتلانت بەرهەمی ژان ویگۆ داناوە.

لە ئاوازدانەرە بەرچاوەکانی ئەو سەردەمەی بەریتانیا دەتوانین ئاماژە بکەین بە موزیکی فیلمی «شتەکانی داهاتوو» لە لایەن ئارتۆر بلیس ١٩٣٦ و موزیکی وون ویلیامز بۆ فیلمی ٩٤ پلە و ...

هاوکاریی پرۆکوفی یەف لەگەڵ ئایزنشتایندا بۆ فیلمی ئالکساندر نۆڤسکی، هەوڵێکی بەرچاو بوو بۆ هاوسەنگکردنی گرتەکان لەگەڵ دەنگدا.

لە دەیەی ٥٠دا، ڕۆڵی موزیکی فیلم بایەخی زیاتری پەیدا کردو ناوی ئاوازدانەرەکان گرنگیی پێ دەدرا، موزیکی فیلمەکان بە شێوەی جیا و لەسەر قەوانی گرامافۆن تۆمار دەکرا و ڕێژەیەکی زۆری لێ دەفرۆشرا. لە فیلمی ڕووداوی نیوەڕۆ (١٩٥٣) و گۆرانییە بەناوبانگەکەی کە بە درێژایی فیلمەکە لێ دەدرا، فرۆشی لە ڕادەبەدەری ئەم گۆرانییە، دانانی گۆرانی لە فیلمەکاندا وەک شتێکی پێویستی لێ هات. هەر لە دەیەی ٥٠دا موزیکی جاز وەک موزیکی فیلم هاتە نێو فیلمەکانەوە، بۆ وێنە لە فیلمی شیکردنەوەی تاوانێک (١٩٥٩) کە موزیکی ئەم فیلمە لە لایەن «دۆک ئێلینگتۆن»ەوە ئامادە کراوە و فیلمی دارستانی تەختەڕەش (١٩٥٥) کە بۆ موزیکی ئەم فیلمە کەڵکیان لە موزیکی راکی بیل هیلی وەردەگرت. لە کۆتایی دەیەی ٦٠و بە نمایشی فیلمگەلێک، وەک گراجۆئت (١٩٦٧) ئیزی رایدەر (١٩٦٩) و کاوبۆی نیوەشەو (١٩٧٠) موزیکی پۆپ لەو فیلمانەدا کە چیرۆکێکی مۆدێرن و تایبەت بە کۆمەڵگەی هەبوو هاتە ئاراوەو بووە باو.

هەندێک لە فیلمسازەکان زانیاریی تایبەتیان هەیە لەسەر هەبوونی موزیک لە فیلمەکانیاندا، وەکو ئالن ڕێنە کە موزیکی فیلم بەر لە وێنەگرتنیش لە وێناکردنی دیمەنەکاندا بەشدار دەکات و کەڵکی لێ وەردەگرێت.

دەیەی ٧٠ لە سینەمادا دەستپێکی سەردەمێکی نوێ و گواستنەوەیەک بوو لە سەردەمی هونەری پۆپەوە بۆ سەردەمێکی تر. لەم ساڵانەدا موزیکی ئەلکترۆنیک (کە کاریگەرییەکی نوێی پەیدا کردبوو)، توانیی بێتە پانتایی سینەماوە، بە کەڵکوەرگرتن لە نوێگەرییە تەکنۆلۆژیاییەکان، هۆڵەکانی نمایش بوونە خاوەنی دەنگی ستریۆ و بەم پێیە موزیک توانیی گەشەیەکی نوێ بەدەست بهێنێت، ئەوەندە چووە پێش کە توانیی لە پەراوێزی فیلمەکانەوە خۆی بگوازێتەوە بۆ سەرقەوان و کاسێت و فرۆشێکی بەرچاوی بەدەست هێنا و بووە هۆی بەناوبانگبوون و زیاترسەربەخۆبوونی ئاوازدانەرانی فیلم.

دەیەی ٨٠ و سەرەتای دەیەی ٩٠ بە خێرایی تەکنۆلۆژیا لە بوارە کۆمەڵایەتییەکاندا، هەروەها سینەماشی تووشی ئاڵوگۆڕی خێرا کرد. فیلمەکان گەشەیان سەند و پەردە گەورەکانیان پڕ کردەوە. ئەفسانە زانستی و خەیاڵئامێزەکان هاتنە پانتایی سینەماوە. ئاوازدانەرانی سینەماش توانیان بە کەڵکوەرگرتن لە تەکنۆلۆژیای نوێ ئەزموونی جۆراوجۆریان هەبێت. ئێستا لە سەرەتای هەزارەی سێیەمدا موزیک لە بارەی جۆری فیلمەکانەوە گرنگییەکی نوێی پەیدا کردووە و لە ناخی موزیکی کلاسیک، ئەلکترۆنیک و کۆمپیوتەرییەوە موزیکێکی بێوێنە لە سینەمادا سەری هەڵداوە، کە هەندێک جار جیاکردنەوەی لەگەڵ دەنگی فیلمەکەدا دژوارە. موزیکی فیلم توانیویەتی ئەوەندە گەشە بکات، کە خۆی وەک لقێکی سەربەخۆ لە هونەری موزیکدا چاوی لێ

دەکرێت. فرۆشی لە ڕادەبەدەری فیلم لەسەر دیسکێتە نوێیەکان لە پانتایی جیهاندا، مژدەی ئەوەمان پێ دەدات کە ئەم هونەرە توانیویەتی بە شێوەیەکی جوان و سەربەخۆ خۆی پێناسە بکات. ئەمڕۆ لە سەرەتای هەزارەی سێیەمدا ئەگەر بمانەوێت ئاماژە بە ئاوەزدانەرە ناودارەکانی مێژووی مۆسیقا بکەین، ئاوازدانەرانی سینەما توانیویانە خاوەن باکگراونێکی بەپیت و بەپێز بن لەم مەیدانەدا و ناویان بۆ هەمیشە دەمێنێتەوە.

سەرچاوەکان

١. اهنگسازان فیلم – سعید کاشفی

٢. موسیقی فیلم – شاهرخ خواجه نوری. محمد حسین تمجیدی

٣. مفاهیم کلیدی در مطالعات سینمایی – سوزان هیوارد

٤. شناخت سینما – لوییس جانتی

٥. فرهنگ واژەهای سینمایی– پرویز دوایی

٦. راهنمای فیلم (جلد اول، دوم و سوم) بهزاد رحیمیان

یەڵماز گوینای

دیدارێك لە زیندان

لە عەرەبییەوە: شوان ئەحمەد

ساڵی ١٩٨٧ لە لایەن خانەی زانستی ناوکا لە مۆسکۆ، کتێبێک بە ناوی «یەڵماز گوینای»یەوە بڵاو کرایەوە. ئەم کتێبە ڕۆژنامەنووس و سیناریستی سینەمایی ئازەربایجانی «حەسینۆڤ» نووسیویەتی. کتێبەکە بەگشتی دیدارێکی دوورودرێژە کە بە چەند دانیشتنێک لەگەڵ سینەماکاری کۆچکردووی کوردی «یەڵماز گوینای»دا ئەو وەختەی لە زینداندا بووە، کراوە. ئەمەی لێرەشدا دەیخوێنیتەوە بەشێکە لە گفتوگۆکانی ناو ئەو کتێبە.

*** ناوی تەواوەتیت چییە؟**

– یەڵماز حەمید، دایکیشم ناوی ئەگلۆبیتۆنە.

*** کەی و لە کوێ لەدایک بوویت؟**

– لە یەکی نیسانی ساڵی ١٩٣٧ لە گوندی ئینجە لەدایک بووم. ئەم گوندە ٢٧ کیلۆمەتر لە شاری ئەزنەوە دوورە.

*** ئەی بۆچی هەندێک مێژووی لەدایکبوونت بە ساڵی ١٩٣١ دەنووسن؟**

– ئەوانەی وا دەنووسن بەهەڵەدا چوون.

*** تکایە بە وردی باسی منداڵی و داهێنانەکانی خۆتمان بۆ بکە؟**

– دایک و بابم کوردن. دایکم لە بنەماڵەیەکی دەوڵەمەندە،

بەڵام دوای لەشکرکێشیی سوپای قەیسەر لە یەکەم جەنگی جیهانیدا بنەماڵەکەیان هەڵهاتوون. باوکم بە پێچەوانەوە سەر بە خێزانێکی زۆر دەستکورت و هەژارە. سەرەڕای ئەوەش لە تەمەنی لاوێتیدا ناچار بووە کەسوکاری جێ بهێڵێت لە ترسی تۆڵەکردنەوەی خێڵایەتی. بە ڕێککەوت دایک و بابم لە ئەزنە چاویان بەیەک دەکەوێت و خێزان دروست دەکەن. لەو کاتەدا هەردووکیان بێماڵ و پارە بوون، بۆیە تا ماوەیەک بە کولەمەرگی ژیاون؛ بەڵام دواتر بەخت یاوەری باوکم دەبێت و وەک وردبینێک لە کۆمپانیایەکدا کارێکی دەست دەکەوێت، ئەم کۆمپانیایەش خاوەنەکەی دەرەبەگێکی گەورە دەبێت. کارکردنی لەو شوێنەدا گوزەرانی ماددییان دەگۆڕێت. تا تەمەنی حەوتساڵی منداڵییەکی خۆشم هەبوو، تا ئەو کاتەی باوکم ژنی دووەمی هێنا. لەو ڕۆژە بە دواوە ژیانی خێزانی ئێمە شێوا و بگرە بۆم بوو بە دۆزەخ. باوکم بەردەوام لە دایکمی دەدا و هەندێک جاریش لە ماڵ دەریدەکردین. ئەو کات خوشکێکم هەبوو ناوی لەیلا بوو، دوو ساڵ لە خۆم منداڵتر بوو. بەردەرگای ماڵەکەمان درەختێکی توو و دوو دارهەنجیری تیادا بوو. ئەو کاتانەی باوکم دەریدەکردین، لە ژێر سێبەری ئەو دارانەدا پەنامان دەگرت. جارێکیان هەرسێکمان بەرەو شاری ئەزنە ڕۆیشتین، چونکە ئامۆزایەکی دایکم لەوێ بوو، بە درێژایی ڕێگەکە دایکم دەگریا و بە گۆرانیی کوردی دەیلاواندەوە. ئەگەرچی من و خوشکەکەم زۆر بە باشی کوردیمان نەدەزانی، بەڵام لەگەڵ ئەو لاواندنەوانەدا سەیری دایکمان دەکرد و دەگریاین. لەو کاتەدا بیرم لەوە دەکردەوە کە نەهامەتی و قوڕبەسەریمان دوایی نایەت. خۆزگەم دەخواست بمردمایە، نەک ئاوا دایکم بە مەحزونی ببینم. پاشان کارکردن دەستی پێ کرد. هەر لە

منداڵییەوە و لە وەرزی میوە و لۆکەکردندا لە باخ و کێڵگەکاندا کەوتمە کارکردن (دواتر یەڵماز چەند فیلمێک لەمەڕ تۆڵەی خێڵایەتی و کرێکارانی لۆکەچنین دەردەهێنێت)، هەروەها وەک کۆڵبەریش کارم کردووە.

تا لە گوندەکەی خۆمان بووم سێی سەرەتایم خوێندبوو، بەڵام سەروەختێک گەیشتینە ئەزنە، خوێندنی سەرەتایی، ناوەندی و ئامادەیم تەواو کرد. لەو کاتەدا دەمخوێند و ئیشیشم دەکرد. سەرەتا چەرەساتم لەسەر شەقامەکان دەفرۆشت، پاشان ڕۆژنامەفرۆشی و بەقاڵیم کرد، هەروەها لە کۆمپانیاکاندا وەک میکانیکییەکی ئامێرەکانی کارپێکردنی سینەما کارم کردووە. یەکەم جار ئەم ئیشەم لە کۆمپانیای ئەندفیلم دەست پێ کرد، ئەمەش بۆ خۆی ستۆدیۆیەکی سینەمایی و هۆڵێکی نمایشکردنی فیلم بوو، دوای ئەوە لە کۆمپانیای کەمال-فیلمدا کارم کرد. بۆ نمایشکردنی فیلمەکان دێهات و دێهاتم دەکرد و هەندێک جاریش وەکو کۆمبارس نواندنم دەکرد. دەکرێت بڵێم (بە پێکەنینەوە) بەم جۆرە چوومە جیهانی سینەماوە.

※ ئەی دوای ئەوە لە کوێ درێژەت بە خوێندن دا؟

- ساڵی ١٩٥٦ چوومە کۆلێژی ماف لە زانکۆی ئەنکەرە، بەڵام تەنیا دوو مانگێک بەردەوام بووم، چونکە هیچ کارێکم دەسگیر نەبوو بیکەم. لە کاتێکدا دەبوو خۆم بژیەنم و یارمەتیی خانەوادەکەشم بدەم. لەو ساڵانەشدا خێزانەکەمان گەورە بووبوو، بووبووینە چوار برا و دوو خوشک. لەبەر ئەوە ناچار بووم بگەڕێمەوە بۆ ئەزنە، لەگەڵ گەڕانەوەشمدا دەستبەجێ لە کۆمپانیایەکی بەکرێدانی فیلمدا دەستم بە کارکردن کرد.

کۆتایی ساڵی ١٩٥٧ گەیشتمە ئەستەنبول و لەوێ لەسەر کارەکەی خۆم، لە ئۆفیسی سەرەکیی کۆمپانیای «دار فیلم»

بەردەوام بووم. ساڵی ١٩٥٨ چوومە کولێژی ئابووری لە زانکۆی ئەستەنبول، بەڵام ئەم جارەشیان نەمتوانی خوێندنەکەم تەواو بکەم، چونکە لە ساڵی ١٩٦١ گیرام. ئەوەش یەکەم جار بوو بگیرێم. دوای ئەوە خۆبەخۆی خۆم خەریکی خوێندن بووم، زۆرم خوێندەوە و لە زانکۆی ژیاندا خوێندم.

*** چۆن تێکەڵ بە دنیای هونەر بوویت؟**

– بەر لە هەر شتێک، بە ئاشکرا دەیڵێم من لە مەیاندا قەرزارباری دایک و باوکمم. ئەگەرچی باوکم بەردەوام ئەزیەتی دایکمی دەدا، بەڵام منداڵەکانی زۆر خۆش دەویست، بەتایبەت من کە نۆبەرەی بووم. کۆی لەوە نەدەکرد کە دوا فلسی گیرفانی لەپێناو خوێندنی مندا خەرج بکات. دایکم و باوکم، جوانترین و خەمگینترین گۆرانییان بە زمانی کوردی دەچڕی. باوکم سەنتووری دەژەنی، خەڵکێکی زۆر لە بۆنەکانی جەژن و زەماوەند و لەدایکبوونی منداڵەکانیاندا بانگیان دەکرد، بۆ هەموو ئەو شوێنانەش منی لەگەڵ خۆیدا دەبرد. زۆر چێژم لە مۆسیقاو گۆرانییەکانی دەبینی. هەرچی دایکیشمە ئەوا بە شەوانی درێژی زستان، سەربوردە و چیرۆکی لە مێژووی کوردەوە بۆ دەگێڕاینەوە، هەروەها حیکایەت و ئەفسانەی کوردی بۆ باس دەکردین. لە کاتی گێڕانەوەی ئەم شتانەدا ماڵەکەمان پڕ دەبوو لە دراوسێکانمان، ئامادەش بوون تا بەیانی گوێقوڵاغی ئەو شتانە بن. من دەمویست تەواو ئەو چیرۆک و حیکایەتانە بنووسمەوە، بەڵام لەو کاتەدا نووسینەوەیانم بە چاکی نەدەزانی.

لە گوندەکەماندا پیرەمێردێک هەبوو ناوی یەعقوب بوو، ئەم پیاوە بە چاکی گۆرانیی دەچڕی، سازی دەژەنی، شیعر و گۆرانییشی دەنووسی. من و ئەو بووینە هاوڕێ... خۆشی دەویستم و هەر ئەویش فێری شیعردانانی کردم. لە

سیازدەساڵیمدا بۆ یەکەمین جار چوومە سینەما و لە چواردە ساڵیدا وەکی پێشتر بۆم باسکردی، ئامێری پەخشکردنی فیلمم کار پێ دەکرد. پاشان وەک کۆمبارسێک دەستم بە نواندن کردو لێرەشدا ژیانم گۆڕانێکی تێکەوت.

*** کەی و چۆن دەستت بە نووسین کرد؟**

– لە دووەم ساڵی خوێندنی ئامادەییدا چیرۆکێکم بۆ نەشرەی خوێندنگەکەمان نووسیی. چیرۆکەکەش باسی لە جووتیارێکی هەژار دەکرد کە ژنە نەخۆشەکەی دەبات بۆ شار، ئەم جووتیارەش هیچ پارەوپولێکی پێ نابێت، لەبەر ئەوە کەڵەشێرێک لەگەڵ دەستی خۆیدا دەبات بۆ پزیشکەکە (کە بە نرخترین شتی ئەو بووە)، بەڵام کاتێک پزیشکەکە دەزانێت جووتیارەکە پارەی پێ نییە، هەرسێکیان پێکەوە دەردەکات، جووتیارەکە و ژنە نەخۆشەکەی و کەڵەشێرەکەشیان (دوای چەند ساڵێک یەڵماز گوینای فیلمی مێگەل دەردەهێنێت، دەربارەی جووتیارێک کە ژنە نەخۆشەکەی دەهێنێت بۆ شار، بەڵام لەگەڵ ڕووداوگەلێکی زۆر تراژیدیانەتردا). ئەم چیرۆکەیانم بڵاو نەکردەوە، بە بیانووی ئەوەی ناوەڕۆکێکی چەپڕەوانەی هەیە. ئەگەرچی من لەو ماوەیەدا نەمدەزانی چەپ و چەپایەتی یانی چی.

لە ساڵانی ١٩٥٣–١٩٥٤دا دەستم بە نووسینی وتارو کورتەچیرۆک کرد. ئەم شتانەشم دەنارد بۆ گۆڤار و ڕۆژنامەکان. لە ناوەڕاستی ساڵی ١٩٥٤، وتار و چیرۆکەکانم لە لاپەڕەی ژمارەی تایبەتیی ڕۆژی یەکشەممانی ڕۆژنامەکاندا بڵاو دەبووەوە، لە کۆتایی ئەو ساڵەدا بەرهەمەکانم لە گۆڤارەکانیشدا بڵاو دەکرایەوە. گرنگترین چیرۆکم کە لەو ماوەیەدا بڵاو کرابێتەوە، بە ناوی: «مەرگ بانگم دەکات» بوو. ئەم چیرۆکە باس لە خۆشەویستیی تراژیدیی دوو جووتیاری هەژار دەکات. کوڕە

گەنجەکە کاری دەست ناکەوێت و بەمەش ناتوانێت داهاتووی خێزانەکەی مسۆگەر بکات، لەبەر ئەوە خۆشەویستەکەی بەجێ دەهێڵێت. ئەمەش دەبێتە مایەی ئەوەی خۆشەویستەکەی خۆی بکوژێت و دوای خۆیشی پارچە کاغەزێک جێ دەهێڵێت کە تیایدا نووسیویەتی: «بۆچی کوشتمت؟ لە کاتێکدا من دەمویست بژیم تا تۆم خۆش بوێت»، هەروەها چیرۆکی «سوکایەتیپێکردن کۆتایی بۆ نییە»، چیرۆکێکی گرنگی ئەو قۆناغەم بوو. چیرۆکەکە باس لە کەسێک دەکات بە دوای کاردا دەگەڕێت، لەم گەڕانەشیدا سوکایەتیپێکردنێکی زۆر قبووڵ دەکات، سەرباری ئەوەش هێچ کارێکی دەستگیر نابێت، هەر بۆیە لە پردێکی بەرزەوە خۆی بەردەداتەوە و خۆی دەدات بەدەم ئاوەوە. ئەم دوو چیرۆکە لە ساڵی ١٩٥٦دا لە گۆڤاری «ئیتی ئۆفۆکلار» (ئاسۆی نوێ)دا بڵاو کرانەوە؛ بەڵام ئەوەی هەرای زۆری نایەوە چیرۆکی «نهێنیی سێ هۆکاری نادادپەروەریی کۆمەڵایەتی» بوو، کە لە ژمارە ١٣ گۆڤاری «ئەنوج» (توێژینەوەی هونەری)دا بڵاو بووەوە. ئەم چیرۆکە بووە قۆناغێک لە ژیانی من، چونکە ڕەنگدانەوە و کاریگەریی زۆر بە زەقی بەسەر کاروانی ژیانی داهاتووەمەوە دیار بوو. هەر بۆیە کاتێک لە ساڵی ١٩٥٧دا هاتمە ئەستەنبول زیاتر لە سی وتار و چیرۆکم بڵاو کردبووەوە. ئیتر هاوڕێکانم یەکەمین نازناویان پێ بەخشیم: «چیرۆکنووس یەڵماز».

*** دەکرێت (ئەگەر بە کورتییش بێت) باسێکی ئەم چیرۆکەمان بۆ بکەیت، چونکە من ژمارەی ئەو گۆڤارەم قەت نەدیوە؟**

– هەرگیز ناشیبینیت، لەبەر ئەوەی ئەو ژمارەیە ڕۆشنایی نەبینی و چاپ نەکرا. سانسۆر ڕێگەی بڵاوکردنەوەی نەدا. بەگشتی چیرۆکەکە باس لە نەبوونی دادپەروەری و یەکسانیی کۆمەڵایەتی دەکات لە وڵاتدا. یەکێک ڕەنج دەدات و یەکێکی تر

بەری ڕەنجەکە دەخوات. یەکەمیان لە نەداری و هەژارییەکی زۆردا دەژیی وەکی مرۆڤی سەرەتایی، بەڵام دووەمیان بڕوانامەی بەرز بەدەست دەهێنێت و ژیانی مسۆگەرە لە هەموو ڕوویەکەوە، لە هەوڵی ئەوەشدایە دەسەڵاتی خۆی بەسەر ئەوی دیکەدا بسەپێنێت، ئەویش لە ڕێگەی سێ شتەوە: «پارە، ئایین و دابونەریت». هەڵبەتە ڕووداوەکانی چیرۆکەکە لە واقیعی ژیانەوە هەڵێهنجراوە. لە پای نووسینی ئەمەشدا کاتی خۆی بە کۆمۆنیستی تاوانباریان کردم.

*** ڕۆمانەکانت و زۆرێک لە چیرۆکەکانتم خوێندووەتەوە و تەواوی فیلمەکانیشتم بینیوە، زۆر بە باشییش ئاشنای ئەو زەمینەسیاسییەم کە تۆ کاری لەسەر دەکەیت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەمەوێت ئەو شتانەی دیکەش بزانم کە کاریگەرییان لەسەر دروستکردنی هۆشیاریی تۆ هەبووە؟**

– ئەو شتانەی تر ژیان و ئەو ژینگەیەیە کە تیایدا پەروەردە بووم و چاوم کردەوە. لە منداڵیمدا هەستم بە کوردبوونی خۆم نەدەکرد، چونکە چواردەورەکەم بە تورکی قسەیان دەکرد. لێرەدا دووبارە دەیڵێمەوە: من بە زمانی دایک کە زمانی کوردییە، خراپ قسەم دەکرد. ئەو کات دوژمنایەتی لە نێوان خەڵکی تورک و کورددا، یان بڵێین سەیرکردنی کورد و کەمایەتییەکانی تر بە چاوی دوژمنکارانە، بە ئاشکرا دیار بوو. ئەم دۆخەش وای لێ کردم هاوسۆز بم لەگەڵ ئەوانەی کۆچ پێ کرابوون و بە زۆر لەسەرماڵی خۆیان دەرکرابوون.

کاتێک منداڵ بووم و لەگەڵ منداڵی خوداپێداوەکاندا یاریم دەکرد، تێگەیشتم جیاوازیی چینایەتی یانی چی. هاوینان دایکم بۆ درەو لەگەڵ باوکمدا کاری دەکرد، زستانانیش خزمەتکاری ماڵە دەوڵەمەندان بوو. کە تەواو دەبوو پاشماوەی خواردنەکانی ئەوانی لەگەڵ خۆیدا دەهێنایەوە. ڕۆژبەڕۆژ دەمزانی ئەمە

دۆخێکی ڕیسوایی و تاقەتپڕوکێنە، ئەم هەستەش لە ناخەوە دەیخواردم. لە ڕووکەشدا پەیوەندی نێوان دەرەبەگ و جووتیار لەسەر بنەمایەکی دیموکراسی دامەزراوە، چونکە جووتیار وەکی ئاغا قاوە دەخواتەوە و لە ڕووی یاساییشەوە هەردووک وەک یەکن و تەواوی مافە کۆمەڵایەتییەکانیان هەیە، بەڵام چەوسانەوە و ستەمکاری ئەم شتانە کاریان لێ ناکات و بەو شتانە نارەوێنەوە. باوکم بەردەوام خەونی بەوەوە دەبینی کە من خوێندن تەواو بکەم، پێی دەگوتم: «کوڕم بڕۆ بۆ مەکتەب و فێر ببە، تا وەکو ئێمە نەبیتە کۆیلە»، بەڵام نەیدەزانی ڕەنگە مرۆڤ لە کۆمەڵگەی بۆرژوازیدا ببێتە کۆیلە، ئەگەرچی خوێندەواریش بێـت.

* ئەم گفتوگۆیە «بورهان شاوی» لە زمانی ڕوسییەوە کردوویەتی بە عەرەبی.

سەرچاوە

www.tirej.net

فیلم و فەلسەفە

تۆم کۆنلی*

لە فارسییەوە: موحەممەد کەریم

جیل دۆلۆز (Deleuze) بە چاپکردنی هەردوو کتێبی «وێنەو جووڵە» لە ساڵی ١٩٨٣دا و کتێبی «وێنە و کات» لە ساڵی ١٩٨٥دا زۆر لە تیۆرسینانی سینەمای فەرەنسای تووشی سەرسوورمان کرد. لەو زەمانەدا هەندێک لێکۆڵینەوەی کۆنی تایبەت بە فیلم ڕەواجێکی بەرچاویان هەبوو. گرووپێک لە بیریاران (سیمۆلۆجیستەکان) هەستیان بەوە کرد کە چەند زاراوەیەکی تازە کار لە دنیای سینەما دەکەن. زاراوە تازەکان جێگەی زاراوە نادیار و تەمومژاوییەکانی ڕێزمانی سەرەتایان گرتەوە، دواجار ئەوە دەرکەوت کە هونەری حەوتەم (سینەما) هێندەی هونەری زمان تۆکمە و بەهێزە. دەروونشیکاران باوەڕیان وایە فیلم کلیلی دەرگا داخراوەکانی نەستە و وەکو ڕاگەیاندنێکی خەیاڵی (ناواقیعی) نیشانە و شوێنەوارەکانی نەخۆشیی دەروونی و دەروونپەرێشانی بە شێوەی گرنگ و پڕ داهێنان پێناسە دەکات. ئامانج لە شیکردنەوە ئەوەیە کە لە ڕێگەی فیلمەوە ئەو درزانەی لە دیوارەکانی بەرگری و یادەوەریی شاراوەدا هەن دەتوانرێت بکرێنەوە. سینەما بۆ لایەنگرانی شێواز (ستایل)ی جاک دێریدا، ڕاگەیاندنێکە تیایدا هەموو باسەکان (یان هەندێکیان) بە شێوەی

بەش لەت کراون و بە شێوەی پێکەوەلکێنراو دەبینرێت. ئامانجی سەرەکی شیکردنەوەی سینەمایی بریتییە لە دۆزینەوەی خاڵە پێچەوانەکان، یان درزی ناو زاراوەکان و وێنەی دروستکەری سینەما. بەشێک (مەبەست لە بەشێکی تەواو نامۆیە بە زمان) بۆ گۆڕینی نیشانە و ناوەڕۆکی بەشێکی تر بەکار دەهێنرێت.

بەشی وێنە بەر لە زمان دەخرێتە ڕوو، بە خستنەسەری دەنگ تەواو دەبێت، بە شێوەیەک کە نیشانەکانی بیستن هەرگیز بە تەواوەتی لەسەر پەردەی سینەما دەرناکەون. دەشێت ئەم دوانە (واتە دەنگ و وێنە) هیچ کاتێک بەیەکدا نەچن. کاتێک باسی جیاوازی و سینەما وەکو بابەتێک خرایە ڕوو، مامۆستا هەڵوەشێنەرەوەکان (تەفکیکییەکان)، هەستیان بەوە کرد کە پێویستی بۆ داهێنانی ڕێزمانی سینەمایی تەواو، لە حوکمی نێزە هەڵدانی ڕۆشبیراندایە بۆ ئاشی کۆنی با. سیمۆلۆجیستەکان باوەڕیان بەوە نییە بۆ وەسفکردن و ڕیزبەندیی شتێک، زمان ئامرازێکی زۆر ئاشکرا و قسەکەر بێت، لە کاتێکدا بە بۆچوونی دەروونشیکاران ناوەڕۆکی فیلمەکە بوار بە سینەما دەدات لە قاڵبێکی زانستیدا و بە شێوەیەکی بەسوود ئەم کارە بکات. لە دوای ڕەوتی تیۆری ساڵی ١٩٧٠ەوە، لێکۆڵینەوەی تایبەت بە فیلم بە پێکهێنانی ئەرشیفێک و خستنەگەڕی بەرنامەیەکی کارکردن دەستی پێ کرد و بە ئاڕاستەی دوورکەوتنەوە لە ڕەهەندی ئەبستراکت و بیرکردنەوەی ڕووت پەرەی سەند.

بەرهەمەکانی جیل دۆلۆز بە هۆی پەیوەندیی پتەویان لەگەڵ فەلسەفەی خۆرئاوا و پەیوەستی چەمکەکانیان بە ڕەگەز و پێکهاتە سینەماییەکانەوە، مایەی سەرسووڕمان بوون. فەڕەنسییەکان بەگشتی بە خوێندنەوەی ئەم بابەتە گێژ و سەراسیمە بوون. جیل دۆلۆز لە ڕستەی یەکەمی کتێبی «وێنە و کات»دا دەڵێت:

«ئەمە لێکۆڵینەوەی مێژووی سینەما نییە، بەڵکو لێکۆڵینەوەی جۆرێکە لە ڕیزبەندی، واتە ڕیزبەندیی ئاماژە و وێنەکان. ئەم نوسخانە، نوسخەی مێژوویی نین، بەڵکو تەنیا لە هەلومەرجێکی زەمانی دوای دووەم جەنگی جیهاندا ڕێک خراون، واتە زەمانێک کە بایەخدان بە بابەتەکانی سەردانێک لە ئۆردوگای نازییەکاندا قابیلی وێناکردن نەبوو. بە ئاڕاستەکردنی ئەو پرسیارەی: ئایا هەر وەسفێک لە قاڵبی فیلم، شیعر، نووسراوی مێژوویی و ئاماردا بۆ ژیان بە کەڵکە؟ لەو ساتەوەختەدا گورزێک لە مێژووی مۆدێرن وەشێنرا. بە چاوخشاندنێک بە ڕەوتی مێژووی سینەمادا، لە لایەکەوە سینەمایەک دەبینین کە جووڵەی لە وێنە و بە ناونیشانی وێنە دروست کردووە و دەیکات بە شتێکی بەبەرهەم، لەلایەکی ترەوە سینەمایەکە وێنەی توندوتیژی و بێڕەحمی دەگرێت (بە حیسابکردن بۆ ئەو خاڵەی کە تۆمارکردنی سیستمی ئاماژە بە شێوەیەکی جێگیر کاری کردە نییە). زەمان واتە دیاردەیەکی یەکلەدوایەکی خۆبەخۆ و بەردەوام، کە پڕە لە حاڵەتی ناوەوەی وێنەکانی کارەساتی کوورەکانی سووتاندنی مرۆڤ. سینەمای دوای ساڵی ١٩٤٥، باس لەوە دەکات کە تۆمارکردنی وێنەی گونجاو لە ماوەیەکی درێژخایەندا کاری کردە نییە.

چۆنێتیی دەنگ و وێنە، یان جووڵەی ڕووت لە فیلمێکدا، کاریگەریی درێژخایەنی نییە. بەم پێیە بینینی بابەتی تەحەمولنەکراو دەبێتە مایەی ئازار و سەخت دەبێت. لە هەر ڕووداوێکدا شتێک لە وێنەدا لە باقیی بەشەکانی تر بەهێزترە. هەر بۆیە ڕیزبەندی لەسەر بنەمای ڕەوتی مێژوویی ئەنجام دەدرێت. بۆ نموونە لە پڕۆژەی «مێژووی ئەتنی» (phylogeny) سینەمای لینینیدا، وێنەکان بە چەند شێوەیەک دەبینرێن. لە بواری جووڵەدا

دەتوانرێت ئاماژە بۆ ئەم بابەتانە بکرێت: درککردنی گشتیی وێنە لە «لۆنگ شەت»، ڕۆڵبینین لە «میدیەم شەت» و کارتێکردنی وێنە لە «کلۆز ئەپ»دا ئەنجام دەدرێت، کە گوزارشت لەوە دەکات ڕادەی پەیوەندیی بابەتەکان لەگەڵ یەکتریدا تا چەندە؟ بەم پێیە وا دێتە بەرچاو لەگەڵ درێژەدان بە وێنەی هەژێنەردا، هەستی توندوتیژ و ئەنگێزە (پاڵنەر) سەرەتاییەکانی دەرهێنەر شایانی لێتێگەیشتنە. وەکو ئیشەکانی بۆنۆیل؛ بەڵام ئەم بابەتە زۆر جار لەگەڵ ئەو وێنە زەینییانەشدا پەیوەندی دروست دەکات کە لە ڕەهەندی دەروونی هیچکۆکدایە. جۆراوجۆری لە جووڵەی ئەو وێنانەدا کە لەسەر بنەمای ڕیزبەندیی کاتێکی دیاریکراو دادەڕێژێن، بینەر بەرەو لایەک ڕێنمایی دەکات کە درککردنی وێنەکان بە لایەوە قورس بێت، کاتی واقیعی و گرنگ لە قاڵبی مۆسیقا و هێزی بینیندا بەرجەستە دەبێت. فلاشباکەکان (گەڕانەوە بۆ ڕابردوو) و یادەوەریی کارەساتباری ڕابردوو، دووبارە دەناسرێنەوە و ئەم مەسەلەیە دەربڕی ئەو خاڵەیە کە سینەمای مۆدێرن سەرەڕای خەیاڵیبوون و ناواقیعیبوونی، هێشتا بەهێز و کارتێکەرە.

بە چاوخشاندنەوە بە بەرهەمەکانی دۆلۆزدا، دەتوانرێت بگوترێت کاتی سینەما کاتی ڕەنگدانەوەیە هەم لە خودی ڕاگەیاندن و هەم لەسەر بینەرانیشی. کاتی سینەمایی گەلێک پرسیاری پەیوەست بە ڕەوتی فیکری و شێوەی دەستنیشانکردن ئاراستە دەکات، کە دۆلۆز ئەو پرسیارانە لە کاتی دەرکەوتنی ئەم ڕاگەیاندنەوە تا ئێستا وەکو بەشەکانی وێنەیەک ئاراستە دەکات. بەشەکانی وێنە سینەماییەکان پێکهاتەی ئەوانەی دەخوێنرێنەوە و ئەوانەی دەبینرێن لەخۆ دەگرێت. دوای بینینی دیالۆگ لە دەنگی فیلمەکەدا، دەنگی سەر

فیلمەکە وەکو دەنگێکی زیادە یان ڕەنگدانەوەی لێدانی پلاکێک و دانانی وێنەکان بە شێوەیەک کە ڕەهەندە ئـەنـدازەییـەکـانـی دیمەنێک تا ماوەیەکی زۆر دەبینرێت، بە جۆرێک کە توێژی خاک و درز و گرد و دۆڵەکان ئاماژە بۆ ڕیتمی نائۆرگانیکی خوڵقاندنی بەرهەمەکە دەکەن، هەروەها لە تەنیشتیەکەوەدانانی پارچەکانی دەنگ و وێنە لە فیلمەکەدا ناهاوئاهەنگی دروست دەکات، کە لە زۆر حاڵەتدا دەبێتە هۆی مامەڵەکردنی هەڵە. دواجار دۆڵۆز بە جوانترین شێوە، دوودڵییەکانی ئێمە دەربارەی خاڵە تاریک و نادیارەکانی ڕیزبەندی ناهێڵێت. بە جۆرێک ئەم بابەتە دەبێتە زەمینەیەک بۆ خستنەڕووی تیۆرێک: بەپێی ئەم تیۆرە بزواندنی سینەما (دروستکردنی فیلمێک) لە ئامانجەکەی کەمتر نییە، بە ڕای زۆر لە فەیلەسووفەکان ئەمە بزواندن نییە، بەڵکو پێشزەمینەیەکە (باکگراوندێکە) و دەبێت بۆ دەستپێکردنی ئەو ئامادەکارییە ئەنجام بدرێت، بەڵام تیۆرێکی فەلسەفی خۆبزوێنە (ئۆتۆماتیکە) کە هێندەی ئامانجەکەی (واتە خوڵقاندنی بەرهەمەکە) بایەخی هەیە. ئەم بزواندنە ڕاهێنانی چەمکەکانەو دەبێت لەگەڵ باقیی ڕاهێنانەکانی ناویدا هەڵبسەنگێنرێت. لەو تیۆرانەدا کە پەیوەندییان بە سینەماوە هەیە، چەمکی سینەما بە تەنیا تەئکیدی لێ ناکرێتەوە، بەڵکو زیاتر تەئکید لەو چەمکانە دەکرێتەوە کە سینەما لەگەڵ خۆیدا دەیانهێنێت و پەیوەندیی لەگەڵ باقیی ئەو چەمکانەدا هەیە کە پەیوەستن بە ڕاهێنانەوە. بە شێوەیەکی گشتیی ڕاهێنانی چەمکەکان لە پێش باقیی بابەتەکانی ترەوەیە. ئەم بابەتە لەسەر ئاستی بەیەکداچوونی زۆر لە ڕاهێنانەکان قسەوباسی لەسەر دەکرێت وەکو بوون (وجود)، وێنەکان و چەمک و هەموو جۆرە ڕووداوەکان. ئەو تیۆرانەی پەیوەستن بە فیلمەوە، پەیوەست نین بە سینەماوە،

بەڵکو پەیوەستن بە چەمکەکانی سینەماوە. سینەما بۆ خۆی جێبەجێکردنێکە لە وێنە و ئاماژە، کە فەلسەفەکەی دەبێت تیۆر بۆ ڕاهێنانی چەمکەکان بگەڕێنێتەوە. لایەنی تەکنیکی و کاریگەریی دەروونشیکاری، زمان و ڕەنگدانەوەیەک بۆ فۆڕمووڵەکردنی چەمکە سینەماییەکان بە تەنیا بەس نین. بە کورتی دۆلۆز پێمان دەڵێت: لێکۆڵینەوەی سینەما ڕەنگدانەوەیەکی کاریگەرە سەبارەت بە پەیوەندیی وێنە لەگەڵ چەمکەکاندا و چەمکەکان بە بزواندنی وێنەکان بە شێوەی چەند بابەتێک دەکەونە بەردەستی هەموان، دۆلۆز ئیدیعای ئەوە دەکات کە هیچ ڕاگەیاندنێک هێندەی سینەما خاوەنی ئەو تایبەتمەندییە نییە.

جێگەی داخە زۆربەی نووسەرەکانی دوای دۆلۆز (فەیلەسووف و جوانناسانی سینەما) لە هەموو لایەنەکانی بەرهەمەکانی دۆلۆز و ئاوێتەبوونی فەلسەفە و سینەما لە بەرهەمەکانیدا قووڵ نەبوونەتەوە، یان تەنانەت هیچیشیان لێ نەخوێندوونەتەوە. تەنانەت لەمەش خراپتر، لە باشترین بەشی ئەم کتێبەدا (مەبەست لەو کتێبەیە کە ساڵی ١٩٩٦ چاپ کراوە)، بابەتێک ئاشکرا دەبێت کە لە سەروو ناکۆکی نێوان بەرنامەو وێناکردنەکانەوەیە. چوارچێوەی شێوە چوارگۆشەیی لاپەڕەو ڕیزبەندیی لاپەڕەکان و فەزای بەتاڵی تەنیشتی لاپەڕەکان، هێشتنەوەی بۆشایی لە نێوان ناونیشان و وتارەکاندا، هەموویان حیسابیان بۆ کراوە و لەبەر چاو گیراون. وەکو کتێبە هونەرییەکان دیزاین کراوە، کە وێنە چاپکراوەکانیان لەسەر جامخانەی دوکانی کتێبفرۆشییەکان دەخەنە ڕوو: فەهرەستی چەند بابەتێکی کورت لە دەستپێکی هەر لاپەڕەیەکدا هەیە (لاپەڕە ٦)، ئەو شوێنەیە کە ناوی نووسەرەکان دەهێنرێت بۆ ناونیشانەکانی هەر بەشێک. هەر جۆرە هاوکاری یان بەشدارییەک بە وێنەی (دیزالۆ)، بە

دەنگێکی نادیار و هێواش بەبێ ناوی نووسەرەکە دەخرێتە ڕوو. زمانی هەر وتارێک یەک شێواز و یەک حاڵەتی وەک یەکی خولّقاندنی هەیە، بە جۆرێک کە هەموو قسەکان پشتگیریی بابەتێکی دیاریکراو دەکەن. هەروەکو لە ناونیشانی کتێبەکەدا هاتووە هەموویان شیکەرەوەی فیلمن، کە حەز دەکەن لە دوای دۆڵۆز فەیلەسووف بن. ئەمانە نووسینەکانیان لە ساڵی ١٩٩٦دا (واتە ساڵێک دوای مردنی دۆڵۆز-تشرینی دووەمی ١٩٩٥) چاپ کرد. ئەگەر ئەمانە لە کاتێکی بەرەودوادا، بە شێوەی سێبەربەسێبەر بە دوای دۆڵۆزدا بچن (بەرهەمەکانی پێش دۆڵۆز و دوای ئەو) لە بەدواداچوونی دیالۆگ و قسەوباسێکدا، بۆ هەمیشە ئەمانە لەم باسە دوور بخاتەوە، کاتێک دروست دەبێت کە لەگەڵ کات و ئەندێشەی کەسی بیرکەرەوەدا هاوڕێک دەبێت و هەرگیز ئەو سنوورە نابەزێنێت.

لەبەر شێوەی پیتچنینی نووسینەکان، پێویستە تایبەتمەندیی جێگری چەمکەکانی هەر وتارێک لێی بکۆڵرێتەوە. نووسەرانی پێشەکی (دۆمینیک شاتو- Dominique chateau و ژاکینۆ لاژیرا- Jacinto lageira) باوەڕیان وایە ئامانجیان بریتییە لە دەستنیشانکردنی هەنگاوە سەرەتاییەکان بەرەو هەڵسەنگاندنی شێوە جیاوازە فیکرییەکان و خستنەڕووی پێشنیازی پەیوەستیی سینەما لەگەڵ فەلسەفە یان لەگەڵ جوانناسیدا)، ئەنجامدانی ئەم کارە لە ڕێگەی یەکێتییەوە وەکو ڕەنگدانەوەیەکی تیۆری یان مێژوویی، فەراهەمکردنی ئاڕاستەیەک یان بابەتێکە کە بۆ دیدگا فەلسەفییەکان، یان ئیستاتیکییەکان بەهادارە (هەر بۆیە ژاکینۆ لاژیرا بەم پرسیارە باسەکەی دەست پێ دەکات: «ئایا لە دوای تیۆرەکانی فیلم ژیان بوونی هەیە؟» نووسەرەکان هەست دەکەن یەکەمین گۆڕانی زمان لە ڕێڕەوی جوانناسیدا پڕ بایەخە،

حوكمی دانانی بەهای زۆر بۆ فیلم، فیلم وەکو هونەرێک دەخاتە ڕوو. لاژیرا بە دانانی ئەم باسە لە بەردەم گۆڕانی جوانناسیدا کۆتایی پێ دەهێنێت.

بابەتی دوای ئەوەی نووسینی ڤێرۆنیکا کامپنە کە وەڵامێک ناخاتە ڕوو، کامپن دەنووسێت: بیری دۆلۆز لە بەیەکگەیشتنی سیستمە جیاوازە فکرییەکانەوە خرابووە ڕوو، لە ئاڕاستەی فینۆمینۆلۆجیاوە گەشەی کردبوو. ئەگەر ئێمە باوەڕ بە گوتەکانی دۆلۆز بکەین (مەبەست لە گوتە فەلسەفییەکانیەتی نەک نووسینی کتێبە سینەماییەکانی بە هاوکاریی فیکلس گاتاری، چاپی یەکەم، ١٩٩١)، کەواتە زانستی دیاردەکان (فینۆمینۆلۆجیا) دەبێت تا ڕادەیەک پەیوەست بێت بە هونەرەوە. دۆلۆز دەنگ و شێوەی «بیستن»ی فیلم لە لایەن بینەرەوە، لە بازنەی درککردنێکی دەوڵەمەنددا دەستنیشان دەکات. دەنگ ڕەگەزێکی جووڵەییە و ئێجگار ئاڵۆزە و بازنەی بینین لێڵ دەکات، کە ڕەگەزێکی ئارام و بێدەنگە و زۆر ڕێکخەرە لەگەڵ ئەو ڕەنگدانەوە هەمەجۆرەدا کە پەیوەندیی بە خەون و بەڵگەی ڕۆژانە و ئارەزووەکانی بینینەوە هەیە. پرۆژەکەی کامپن تا ڕادەیەکی زۆر بەرهەمی نووسەرانی پێشخۆی، وەکو ڕیک ئاڵتمان (Rich Altman)، میشێل شیۆن (Michel chion)، کلۆدیا گۆربمان (Gorbman Claudia)، میشێل ماری (Michd marie)، دەوڵەمەند دەکات، بەڵام بەگشتی بە بەراورد لەگەڵ بەرهەمەکانی میرلو پۆنتی (Merleau ponty) و دۆلۆزدا، بە تازە و بونیادنەر دەیانهێڵێتەوە.

فەلسەفەی دیردینی (Derridean) و لێکۆڵینەوەی پەیوەست بە شیکردنەوەی ناوەڕۆکی زیاتر لە بەرهەمەکانی کلۆر روپێرز، لە کتێبی دابەشکردنی ناوەڕۆک (١٩٨١)، کتێبی «ئۆکرانیک» (١٩٩٠) و گەلێک وتار و بەڵگەی پەیوەست بە Hors carde

١٩٨٣-١٩٩٣ی تیادا هێنراوەتەوە. بە سەرنجێکی خێرا و ورد لە کتێبی «مێژووی سینەما»ی گۆدار، دەبینین ژان لۆک گۆدار هەستی بە پەیوەندیی نزیکی نووسینەکانی دێریدا کردووە لەگەڵ دنیای سینەمادا. بە بوونی چەندین بەش و نمایشی ڕووناکییە عەکسکراوەکان، ئەم بابەتە ئاشکرا دەبێت. مەسخی کەسێتی لە دیالۆگی ئەکتەردا، لە نووسینی فیلمەکە جیا نییە، بەم پێیە لە مانای خۆنمایشیدا ئەم یەکپارچەییە بوونی نابێت، لە کاتێکدا لە باسی کاریگەرییە تایبەتییەکاندا بە دڵنیاییەوە چەند مامەڵەیەکی نەگونجاو هەن کە دەشێت لە شێوەی بیرکردنەوە و ئامانج و دەوڵەمەندیی باسێکدا کە سەبارەت بە هاوئاهەنگی لە نێوان ئەو نیەتەی هەمانە و دەربڕینیدا دەیخوێنینەوە، جیاواز بێت. گۆدار بە تێگەیشتن لەو جیاوازییانەی لە نێوان دەنگ و وێنە و چالاکیی دیدار یان نووسیندا بوونی هەیە، بەو ئەنجامە دەگات کە دەتوانرێت لە ئەنجامگیری و کورتەی وتارەکانەوە پرسیار ئاڕاستە بکرێت. ئیشەکەی گۆدار پێشەکییەکی باشە لەسەر بەشداریکردنی دومینیک شاتو (پرۆژەی فەلسەفەی سینەما وەکو هونەر: هونەر و ڕاگەیاندن و فینۆمینۆلۆجیا-لاپەڕە ٥٦-٨٤). واتە ئەو وتارەی کە لە پێشەکییەکەیدا بیروبۆچوونەکانی بازن (Bazin) سەبارەت بە فیلم، بە ناونیشانی «واقیعی ڕووت» و چەمکی «بوون»ی دۆلۆز پێکەوە دەبەستێتەوە. نووسەر سوودی لە لێکۆڵینەوە دیارەکەی ئالان بادیۆ (Badiou) وەرنەگرتووە، دۆلۆز لە کتێبی «ئارامیی بوون»دا (کە بەم دواییە لە زانکۆی مینە سوتا تەرجومە کراوە بۆ ئینگلیزی) باسی بوونناسی دەکات، واتە دەربارەی بابەتێک کە لە ستایلی فەلسەفەی ئەورووپاییەوە دۆلۆز بەرەو مارسێل پروست و بەتایبەتی بەرەو فیلم بەکێش دەکات. باسەکەی بادیۆ دەربارەی

جوانناسی، پڕە لەو پرسیارانەی پەیوەندییان بە بوونەوە هەیە. شاتوش لە لێکۆڵینەوەکانی بادیۆوە ئەنجامێکی لەو شێوەیەی بەدەست هێنا. کاتێک سارتەر و بازن واقیعی سینەما وەکو بوونی سینەما پێناسە دەکەن، دەڵێن ئەو واقیعەی کە پەیوەندیی لە پەرتکردننەهاتووی فیلم لەگەڵ بابەتی فیلمەکەدا ئاشکرا دەکات، واتە پەیوەندیی لەگەڵ بابەتەکە و هەلومەرجی دروستکردنیدا. شاتو بەتایبەتی باسی ڕەهەندەکانی تیۆری بازن دەکات، بە ڕای ئەو ڕەهەندی هەڵگیراوی تیۆرەکەی بازن کۆنەپەرستانەیەو ڕەهەندی نەناسراوی تیۆری لەو چەشنە ئایدیۆلۆجییە. بەتایبەتی بەپێی پێناسەی پەیوەندیی وێنەسازی لەگەڵ نموونە ڕاستەقینەکانی بەرهەمهێنانی کە لای بینەر دەپارێزرێت. شاتۆ زۆر باش وریای ئەو خاڵانەیە کە پەیوەندییان بە لۆکەیشن (شوێنی بابەتەکەوە) هەیە (وەکو لاپەڕەی یەکەمی کتێبی وێنە و کات). لەو کتێبەی دۆلۆزدا نووسینەکانی بازن بەکار دەهێنێت و دووبارە دەیاننووسێتەوە، بەڵام شاتو بە نیسبەت نووسینەکانی بازن و دۆلۆزەوە (نووسەری کتێبی وێنە و جووڵە، وێنە و کات) قۆناغێک لە پێشترە.

وتارە پڕ بەها و فەلسەفییەکانی پاش دۆلۆز، زیاتر پەیوەندییان بە ڕەگەزی واقیعبینانە و سیمۆلۆجیای ژان پیەر ئیسکونزی (Esquenazi)ەوە هەیە: «هەر ڕووداوێک مانایەکی تایبەتیی هەیە» لاپەڕە ٥٨-١١٤. ئیسکونزی باسی ئەوە دەکات کە دۆلۆز وەکو نووسینەکانی سەرەتای نیشانەکان بۆ بەرهەمهێنان ڕاو دەکات. ئیسکونزی بە سوودوەرگرتن لە پروست و نیشانەکان (Les signs) دەڵێت هێزی فیکریی نیشانە چییە؟ لەم ڕووەوە دۆلۆز سەرەتا لە پڕۆژەیەکی نیشانەناسی (سیمۆلۆجیا)دا بە جێگیری دەمێنێتەوە. لە شێوەی دەربڕین و فەزای کتێبەکانی

پیرس و برگسونەوە تا مامەڵەکردن لەگەڵ ئەلفرێد نۆرس وایت هێد (White head)، واتە ئەو فەیلەسووفەی کە باوەڕی وایە تێگەیشتن لە نیشانەیەک بەرانبەر بە ڕووداوێکە. تێگەیشتنی ئەو شتەیە کە واقیع دەهێنێتە ئاراوە: لە فەزایەکی بایۆلۆجی و فینۆمینۆلۆجیادا قابیلی درککردنە و ئاڕاستەکەی یەکێکە لەو بابەتانەی پەیوەندییان بە درککردنی فەزاوە هەیە (ڕووداوێک یەعنی مانابەخشین و وەک پێویستیش بە مانای دروستبوونی جووڵەی واقیعە).

ئیسکونزی بەبێ ئەوەی باسەکەی پشتیوانیی هەبێت، بە ناونیشانی «ڕووداو چییە؟» سەبارەت بە نووسینە کورت و دیارەکانی دۆلۆز قسە دەکات (کە تیایدا وایت هێد، سیستمی کراوەی بەرهەمهێنان لەگەڵ سیستمی داخراوی لایبنیتس (Leibniz)دا بەراورد دەکات). ئیسکونزی بەتایبەتی لە بەشی چوارەمی کتێبــەکەی دۆلۆزدا وەکو باری جـووڵە و کات، باسی ڕووداو دەکات و زەمینەلایەنی گرنگ لەدەست دەدات. هەر بۆیە ئەو خوێنەرەی کە لە کارەکەیدا سینەمای فرانسوا جۆست (Francois Jost) بەکار دەهێنێت، دوای لێکۆڵینەوەی بەرهەمەکانی ئیسکونزی هەست دەکات قۆناغێک لە دواترە. بە چاوخشاندنەوەیەکی گشتی بە باشترین بەرهەمەکانی دۆلۆزدا، جۆست سەبارەت بە بەکارهێنانی پرنسیپەکانی پاوڵ گودمان (Paul Goodman) و ژیرار ژینێت (Gerard Genetle) دەربارەی شیکردنەوەی هەندێک فیلم قسە دەکات. جۆست بۆ تێگەیشتنی وەرگر لە پێناسەی ڕەگەزی سینەما، لە بەرانبەر دەستنووسەکاندا جیۆلۆجیایەکی تایبەت بەکار دەهێنێت. دۆلۆز لە جووڵە و کاتەوە دەست بەم چەمکە دەکات. دۆلۆز وەکو ڤاڵتەر بنیامین (Bensamin Walter)، باوەڕی وایە ئەو فیلمانەی

کە لایەنی ئیستاتیکایان بەهێزترە، بینەر هێندە حەزیان لێ ناکات، ئەم بەرهەمانە ئەوەندە ڕوون و ئاشکران کە پێویست ناکات بۆ بینەر ڕاڤە بکرێن و مانایان لێک بدرێتەوە. ژاک گیستێرنکۆم (Jacques Gersternkom) لە کاری هاوبەشیدا لە فیلمی «Semio-Rhetonic» زەویی هیلکەیی لە فیلمەکەدا ٤٠-١٣١ پلە دەگەڕێتەوە بۆ دواوە. خوێنەرانی ئیشە سەرەتاییەکانی جۆست لە شیکردنەوەی فیلمدا، وێنەی کلاسیکی و جوان دەهێننەوە یادی خۆیان. جۆست لە سینەمادا گەلێک چەمکی بەکار هێنا، کە لە ئیشەکانی ژیرار ژینێت وەریگرتبوون. بەم پێیە جیاوازییەکانی جۆست لەگەڵ شێوەکانی شیکردنەوەی پراکتیکیدا گرێ دەدرێت، کە لەگەڵ کارە خواستراوەکانی پەیوەست بە لێکۆڵینەوە باڵاکانی فینۆمینۆلۆجیای فەرەنسا لە ساڵی ١٩٧٠دا ئاوێتە دەبێت. نووسەر بەبێ ئەوەی بیگەڕێنێتەوە بۆ دۆلۆز (جۆرناسی- typology) سڕینەوەی هاوشێوە دەخاتە ڕوو. لە کاتێکدا ئەوە دۆلۆزە کە لە ئاماژەکانیدا بۆ پازۆلینی و قسەی ئازاد و ناڕاستەوخۆ دەربارەی سینەما، لەسەر ئەم چەمکە ئیشی کردووە.

ژیرارد بلانک (blanc Gerard le)، پێشنیازی بەدەستهێنانی بینینێکی زیاتر دەربارەی بەرهەمەکانی دۆلۆز ناکات. لە کتێبێکدا بە ناونیشانی «چەمکی نیسبیی جیهان»، چەند ڕەنگدانەوەیەکی کاریگەریی شیعر و سینەما بەدی دەکرێت. بلانک دەیتوانی بە لێکۆڵینەوەی بەرهەمەکانی دۆلۆز دەستەواژەی شتەگشتییەکان و جیهان بەکار بهێنێت. لە هەندێک زەمینەی هاوبەشدا دەگەینە جێگەیەک کە دەبینین ئەو ڕەخنانەی لە قاڵبی شیعردا دەخرێنە ڕوو، زادەی پەسەندنەکردنی جیهانن (بەو شێوەیەی کە هەیە). بەم شێوەیە، لەو شوێنەدا کە سینەما بە نمایشی وێنەکان

سەرلەنوێ دنیای ئازاد لە بەرانبەر دنیای فەرزکراودا دەخاتە بەرچاو. درک بەوە دەکەین کە دۆلۆز هەندێک نووسەر ئاگادار دەکاتەوە بایەخ بە ئامادەگیی سینەما بدەن لە ئەزموونی تاکەکەسیکدا، کە دیار نییە و ڕەنگە وەرگرێکی نەبێت.

لە سەرەتای ئەم وتارەدا ئەوە بە یاد هێنرایەوە کە لە دوو ڕەهەندی ڕیزبەندی و مێژووییەوە لە کارکردنی دۆلۆز لەسەر فیلم دەکۆڵرێتەوە (هەروەها لە پاش دۆلۆز). بەرهەمەکانی لە ڕەهەندی ڕیزبەندییەوە لە ئارادایە، چونکە زۆربەی نووسەران تا ڕادەیەکی زۆر حەز بەوە دەکەن بۆ ئەوەی لێکۆڵینەوەی فیلمێک کە لە دنیای سیمۆلۆجیادا بەکار هاتووە، بشارنەوە. لە لایەکی ترەوە ئیشەکەی دۆلۆز لەلایەنی مێژووییەوە شایانی لێکۆڵینەوەیە، چونکە ئامانجی ئەو و ڕەنگدانەوەی بەرهەمەکانی لە هەلومەرجێکی زەمانی تایبەتدا بووە، کە پەیوەندیی بە سەردەمەکانی ڕابردووەوە هەیە. لە ساڵی ١٩٩٦دا کتێبێک چاپ بوو بە ناونیشانی یەکەمین هەوڵی گونجاو بۆ ناساندنی بەرهەمە فەلسەفییەکانی دۆلۆز لە دنیای سینەمای فەڕەنسادا دەمێنێتەوە، لە ساڵی ١٩٩٦ەوە، زۆر کتێب بە زمانی فەڕەنسی، ئینگلیزی و ئەڵمانی دەربارەی فیلم نووسران، بە هۆی هەلومەرجی کاتی چاپکردنیانەوە زۆر نەفرۆشران. بابەتی بەربەرکانێ و سەرنجڕاکێشی لە پرۆژەی وێنە و جووڵە وێنە و کات لە ناو سیمۆلۆجیستەکاندا لە ناوەڕاستی ١٩٩٠ ئاشکرا بوو. بەڵگەیەکی ئەوتۆ لەبەر دەستدا نییە کە جەخت لەوە بکاتەوە لە ئیشە سەرەتاییەکانی دۆلۆزدا داهێنانی نیشانەکان ڕەنگدانەوەی هەبووە لەسەر فەلسەفە و ڕاگەیاندن. بە دڵنیاییەوە بەهای ئەم نوسخە چاپکراوە وەک بەڵگەیەکی جەختکردنەوەیە. شوێن یان ڕووداو لە سینەما و فەلسەفەدا خەریکە لە بوونناسی و

جیاوازی له سینه‌مادا ڕه‌نگ ده‌داته‌وه. ئه‌م نوسخه‌یه وه‌کو خاڵێکی وه‌رچه‌رخانی مێژوویی له فه‌ڕه‌نسا ده‌مێنێته‌وه، ئه‌و شوێنه‌ی تیایدا ڕه‌تکردنه‌وه و قبووڵکردنی کاره‌کانی دۆڵۆز له سینه‌ما و فه‌لسه‌فه‌دا پێویستی به لێکۆڵینه‌وه‌ی چڕوپڕی زیاتره.

* زانکۆی هارڤارد کیمبریج - ماساچوست، ئه‌مریکا.

سه‌رچاوه

سایتی سوره مهر IRICAP. Com

ئێمەی ترساو لە هەموو شت

سلاڤی ژیژەك

لە فارسییەوە: پەری کەریمی نیا

لە فیلمێکی هۆلیووددا باکگراوندی مێژووی فیلمەکە، لە ڕاستیدا ڕۆڵی بەڵگەیەکی ساختە، هەڵبەستراو، یان دیکۆر دەگێڕێت و خزمەت بە ڕاستبەخشینی چیرۆکەکە دەکات کە فیلمەکە دەیگێڕێتەوە: چیرۆکی سەفەری بینینی پاڵەوانی فیلمەکە یان جووتی پاڵەوانی فیلمەکە. لە فیلمی ڕێدێسدا شۆڕشی ئۆکتۆبەر وەکو باکگراوندی چیرۆکی سەرەکیی فیلمەکەی لێ دێت، کە باسی بەیەکگەیشتنەوەی دوو عاشق دەکات و بە جووتبوون و نزیکایەتییەکی ورووژێنەری ئەو دوانە کۆتایی پێ دێت. لە فیلمی «کاریگەریی قووڵ» شەپۆلێکی گەورە کە تێکڕای کنارەی ڕۆژهەڵاتی ئەمریکا لە ناو خۆیدا هەڵدەلوشێت، دەبێتە باکگراوندی لاوەکیی چیرۆکی سەرەکیی فیلمەکە، کە هەر بەیەکگەیشتنەوەی زینائاسای دووبارەی کچ و باوکێکە. لە فیلمی «شەڕی دنیاکان»، هێرشی بوونەوەرە ئاسمانییەکان کردارێکی لاوەکی و باکگراوندی لەچاو ڕۆڵی پاڵەوانی فیلمی «تۆم کرووز» دەگێڕێت کە وەکو باوک دێتەوە ناو کایە، بەڵام لە فیلمی «منداڵانی پیاوان» لە دەرهێنانی «ئالفۆنس کارون» باسەکە بەم شێوەیە نییە. لەم فیلمەدا ئەوە باکگراوندە کە ڕۆڵی

سەرەکی لە ئەستۆدایە. لە فیلمێکی تیپیکی زانستی–خەیاڵی (fancy) هۆلیوود، جیهانی داهاتوو ڕەنگە پڕ لە شت و داهێنانی نەناسراو بێت. تەنانەت بوونەوەری سیبرنتیکی و فەزایی هەر ئەو سروشتە مرۆڤانەی ئێمەیان هەیە و هەر ئەو کارانەش دەکەن کە ئێمە دەیکەین، یان لە ڕابردوودا بۆ نموونە لە فیلمەکانی هۆلیوودی یان لە میلۆدراماکان و کردارەکان (action) ئەنجاممان دەدا. لە فیلمی «منداڵانی پیاوان» شێوەی سەیروسەمەرە نابینین، لەندەن هەر ئەو لەندەنەیە. دروست هەر بەم شێوەی ئێستا، بەڵام دوو هێندە و لە هەمان کاتدا زۆر لەوە زیاتر کە لە ڕواڵەتی ئێستایدا دەردەکەوێت. ئالفۆنس کارون بە سادەیی سەرکەوتوو بووە، کە لایەنە شاعیرانە و کۆمەڵایەتییە شاراوەکەی شارەکە دەربخەن. وێرانی و ڕووخاویی دەوروبەری شار، کامێرای شاراوە و چاودێر کە لە هەموو شوێنێکدا دەبینرێت، فیلمەکە ئەوەمان بیر دەخاتەوە کە خودی واقیع لە هەموو ئەو شتە سەیروسەمەرانەی دەتوانین لای خۆمان وێنای بکەین سەیروسەمەرەترە. پێشتر هیگڵ گوتبووی: وێنای کەسێک زیاتر لە خۆی، لە خۆی دەچێت. «منداڵانی پیاوان» چیرۆکێکی زانستی–خەیاڵی (Fancy)یە لە بارەی ئەو سەردەمەی کە تیایدا دەژین. ساڵی ٢٠٢٧ە و مرۆڤایەتی نەزۆک بووە، گەنجترین کەسی سەرگۆی زەوی کە بەس ١٨ ساڵیەتی لە دەستپێکی فیلمەکەدا لە بۆینێس ئایرس دەکوژرێت. لە بەریتانیای گەورە بۆ کاتێکی نادیار قەدەغەی هاتوچۆ ڕادەگەیەنرێت. هێزەکانی دژەتیرۆر بە دوای پەنابەرە نایاساییەکاندا دەگەڕێن، ئەمە لە کاتێکدایە کە دەوڵەت خەریکی ڕێکخستنەوەی ئەو نەتەوەیەیە کە بەرەو ڕووخان و وێرانبوون دەچێت. خەڵکانێک کە لە لەوەڕگای هێدۆنیسم لەزەتخوازیی

نەزۆک، تەندروست، پاکوخاوێنیی خۆیاندا دەلەوەڕێن. ئایا ئەمە بێجگە لەوەیە کە ئەم دوو دیاردەیە بێسەروبەرەیی هێدۆنیستی و شێوازە جیاکانی ئاپارتایدیی کۆمەڵایەتی و کۆنترۆڵی هەڵقولاو لە ترس، لە دیارترین تایبەتمەندییەکانی کۆمەڵگەی ئێمەیە؟ ئا لێرەدایە کە کارون بەشە بلیمەتەکەی خۆی دەردەخات، هەر بەو پێیەی خۆی لە وتووێژێکدا دەڵێت: زۆربەی ئەو چیرۆکانەی باس لە داهاتوو دەکەن، خەریکن باسی ناوەڕۆکێک هەر وەکو برای گەورە دەکەن، بەڵام من پێم وایە ئەمە تێڕوانینی سەدەی بیستە بۆ دیسپۆتیزم، ئەو دیسپۆتیزمەی کە ئێستا خەریکە بەهێز دەبێت ڕواڵەتی خۆی لەژێر شێواز و دەمامکی تردا شاردووەتەوە. دیسپۆتیزمی سەدەی بیستویەکەم ناوی دیموکراسییە. هەر بۆیە بەڕێوەبەران و بەرپرسەکانی جیهانی کارون، نە مرۆمۆچن و نە وەکو بۆرۆکراتە تۆتالیتارە نمایۆنیفۆرم لە بەرەکانی ڕۆمانی جۆرج ئۆروێڵ، بەڵکو ئەوان مرۆڤگەلێکی تێگەیشتوو و بەڕێوەبەرانێکی دیموکراسیی بەکولتوورن، کە هەر کامەیان شێوازی تایبەت بە خۆیان بۆ ژیانیان هەیە. کاتێک پاڵەوانی فیلمەکە بۆ داوای وەرگرتنی ڕێپێدان بۆ مانەوەی پەنابەرێک دەچێت بۆ لای هاوڕێیەکی کۆنی کە ئێستا پلەوپایەیەکی لە ناو دەوڵەتدا هەیە، ئێمە لەگەڵ پاڵەوانی فیلمەکە دەچینە شوێنێکەوە کە زیاتر لە ئاپارتمانی جووتێکی هاوڕەگەزخواز لە مانهاتان دەچێت. شوێنێک کە کەسە فەرمییەکە بە جلی ماڵ و نافەرمییەوە لەگەڵ مێردە ئیفلیجەکەی دانیشتووە. ئاشکرایە «مندالانی پیاوان» پەیوەندییەکی بە پرسی نەزۆکبوون وەک کێشەیەکی بایۆلۆژیاییەوە نییە، ئەو نەزۆکبوونەی کە لە فیلمەکەدا باسی لێوە دەکرێت، هەر ئەو شێوەیەیە کە فریدریک نیتچە لەوەوپێش لێکدانەوە خەسارناسانەکەی خۆی لە سەری

دەربڕیبوو. ئەو کاتەی ئەو ڕایگەیاند کە شارستانییەتی ڕۆژئاوا بەرەو سەرهەڵدانی دوایین مرۆڤ هەنگاو هەڵدەهێنێت، بوونەوەرێکی بێئیشتیا و بێبەری لە هەست و سۆزی بەهێز و پابەندبوو و بە «بەڵێ»ن. ئەو بوونەوەرەی ناتوانێت خەون و ڕۆیا ببینێت و ماندووە لە ژیان، ئەو بوونەوەرەی ئامادە نییە خۆ بەدەم مەترسییەوە بدات و بەس بە دوای هێمنایەتی، ئاسایش، خۆشی، تەحەمولکردنی دوولایەنە، دانانی مەرزی چاکە و خراپە بۆ کەسانی ترەوەیە؛ ماوەیەک شرینقە تۆزی ژار یان ماددەی سڕکەر بە هۆی شرینقەلێدان لە خۆ، خەون و خولیای خۆشی بە دواوەیە، پاشان لێدانی ژارێکی زیاتر بۆ چوونەناوباوەشی مەرگێکی پەسەندکراو و خۆشەوە. ئەو مرۆڤانەی کە پیاسە و شایی و خۆشیی بچووکی ڕۆژانە و شەوانەی تایبەت بە خۆیان هەیە، بەڵام تەندروستی لە هەموو شت بە گرنگتر دەزانن. دوا مرۆڤەکان دەڵێن ئێمە بەختیاریمان دۆزیوەتەوە و چاو دادەگرن. دوا مرۆڤەکان نایانەوێت خەون و خولیای ڕۆژانەیان تێک بچێت، هەر بۆیە لە جیهانی زەینیی دوا مرۆڤدا دەستدرێژیکردنە سەر چوارچێوەی تاکەکەسی چەمکێکی گرنگە. ئەم چەمکە ئەگەر ماناکەی لێک بدەینەوە، ئەو دیاردە توندوتیژییانەی وەکو دەستدرێژی، لێدان، بریندارکردنی لەش، شێوەکانی تری دەستدرێژی و توندوتیژیی کۆمەڵایەتی دەگرێتەوە. ئەو دیاردانەی کە دەبێت بە توندترین شێوە ئیدانە بکرێن؛ بەڵام لە سەردەمی ئێمەدا ئەم چەمکە (دەستدرێژیکردنە سەر چوارچێوەی تاکەکەسی) بە شێوەیەکی هەستپێنەکراو مانایەکی تری گرتووەتە خۆ، چەمکی دەستدرێژیکردنە سەر چوارچێوەی تاکەکەسی بێجگە لەوەی دەتوانێت شتی تریش بگرێتەوە، بەڵکو ئیدانەی هەموو چەشنە جووڵەیەکیشە کە

گەیەنەری نزیکی لەڕادەبەدەری لەگەڵ مرۆڤێکی ڕاستەقینەی تره لە دژایەتی لەگەڵ حەز و هەوەسکاری و سەرقاڵییەکانی بێت و ترسەکانی بەرفراوانتر بکات. ئەو لیبڕالیستەی ئێمە کە چاکە و خراپە دەستنیشان دەکات، لە هەنووکەدا دەبێت لەگەڵ دوو قەیراندا بەرەو ڕووو ببێتەوە کە ڕۆڵێکی دەستنیشانکەری لەسەر هەڵوێستی دەستنیشانکردنی چاکە و خراپەی ئێمە بەرانبەر بە «ئەوی تر» هەیە؛ لەلایەک ڕێزگرتن لە شتێکی جیاواز و بە پەسەندگەیاندنی لای خۆ (کراوەبوون لە بەرانبەر ئەوی تردا)، لەلایەکی تریشەوە ترس و دڵەڕاوکێی دەستدرێژیی ئەوی تر بۆ سەر چوارچێوەی تاکەکەسی. ئەوی تر لەلا پەسەند دەبێت تا ئەو کاتەی بوونی وەک موزاحیم دانەنرێت، تا ئەو کاتەی کە بوونی هەستپێنەکراو بێت. دەستنیشانکردنی چاکە و خراپە لەگەڵ دژەکەیدا دەبێتە هاوڕێ؛ ئەرکی من لە بەرانبەر ئەوی تردا خۆم سنووردار بکەم بۆ چاکە و خراپە، ئەمە لە پراکتیکدا بەو مانایەیە کە من نابێت لەڕادەبەدەر لێی نزیک ببمەوە، نابێت بچمە ناو چوارچێوە و ژیانی تایبەتیی ئەوەوە؛ بە کورتی من دەبێت ئەو مافەی ئەوی تر لەسەر تەحەمولنەکردنی من بە هۆی نزیکایەتیم کە دەبێتە هۆی موزاحیمەت بۆی، بپارێزم. ئەمە ئەو شتەیە کە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لە کۆمەڵگەی ئێمەدا وەکو مافێکی سەرەکی و تەنانەت بووەتە بنەماییترین تێگەیشتنی ئێمە لە مافی مرۆڤ. مافی ئەوەی کە چوارچێوەی تایبەت بە خۆمان پارێزراو بێت؛ یان بە واتایەکی تر، دانان و ڕاگرتنی مەودایەک لەگەڵ ئەوی تردا بۆ بەرگریکردن لە تێکچوونی ئاسایش و هێمنیمان زۆربەی دادگاکانی کۆمەڵگەی ڕۆژئاوا، ئەوڕۆ ئەگەر کەسێک بە هۆی دەستدرێژیکردنە سەر چوارچێوەی تایبەت بە کەسێک (وەکو شوێنکەوتنی کەسێک یان

پێشنیاری نابەجێی سێکسی) گازندە بەرز دەکاتەوە، ئەو حوکمەی دەردەچێت ئەوەیە ئەو مافە لەو کەسە دەسێنرێتەوە کە لەگەڵ ئەو کەسەدا دیداری هەبێت. ئەو کەسەی دەستدرێژی دەکاتە سەر چوارچێوەی تایبەتیی کەسێکی تر، ڕەنگە لە لای دادگا مەحکوم بکرێت بەوەی نابێت خوازراو لەو کەسەی وا گازندەی لەسەر تۆمار کردووە نزیک ببێتەوە و بەپێی یاسا دەبێت سەد مەتر لەوەوە دوور بێت. ئەم کارە هەرچەندە پێویستیش بێت، ناتوانرێت نکۆڵیی لەوە بکرێت کە ئەمە بە پارێزگاریی لە خۆ دابنرێت، ئەو خودەی کە لە بەرانبەر ڕاستی تراوماتێک خوایشت یان حەزی «ئەوی تر» چوارچێوەی تایبەتیی خۆی سنووردار بکات. ئایا ئەمە لە خۆیدا باسێکی ڕوون نییە کە هەرچەشنە دەربڕینی ئاشکرا و لەبەرچاوی حەز و خواستی بەتین بە مرۆڤێکی تر جۆرێک لە توندوتیژی لە ناو خۆیدا شاردووەتەوە؟ حەز و خواست بەپێی پێناسە زیان بە object ی خۆی دەگەیەنێت، تەنانەت ئەگەر بەردڵیش کەوتبێت و لە ڕووی بەختەوە وەڵامی حەز و خواستی subject بداتەوە و خۆی هەر لەو پێگەیەدا ببینێتەوە، هێشتا ئەگەری ئەوە هەیە کە هەردوو لا ترس و دڵەڕاوکێیەکیان لە دڵدا هەبێت، ئەمە دەتوانرێت لەسەر قەدەغەکردنی جگەرەکێشان لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاواشدا ڕاست دەربچێت. لە فەرمانگەکانەوە دەستیان پێ کرد تا گەیشتە فرۆکەخانەکان، ڕیستۆرانتەکان، بارەکان، کلووبە تایبەتییەکان و دواتر لە هەندێک لە زانکۆکاندا بە دووری ٥٠ مەتر لە دەرگای چوونەژوورەوەیان دانا بۆ ئەو کەسانەی جگەرەیان دەکێشا... ئەمە هەر وا درێژەی هەبوو. پاش ئەمەش لە کردەیەکی چاوەڕواننەکراوی سانسۆری ڕاهێناندا (کە بیری نەریتەکانی ستالینیمان دەخاتەوە، کە دەستکاریی وێنەکان دەکراو

دەموچاوی نەخوازراویان لا دەبرد، بە مەبەستی ساختە و گۆڕینی سیستماتیکی ڕاستییەکان) فەرمانگەی پۆستی ئەمریکا جگەرەی لەسەر ئەو وێنانەی کە دوو گیتاریستی بلووز، ڕۆبێرت جۆنسون و جەکسۆن پوولاک لە سەریان کێشرابوویەوە، لا برد. ئەم چەشنە بەرگرییانە ڕاستەوخۆ بۆ ئەوە دەکرا کە بەرگری لە چێژوەرگرتنی نابەرپرسانە و مەترسیدارتر لەگەڵ بەڵگەی قەدەغەکردنی ئەو لە مژینی قووڵ و ڕەزامەندانەی لە جگەرەکە بکرێت (بە پێچەوانەی ئەو دەوڵەمەندانەی کە جگەرەکەیان بێ مژی قووڵ دەکێشن، یان سێکسیان بە تەواوی ئەنجام نەدەدا، یان وەکو ئەو کەسانەی کە شتی چەور ناخۆن). بەڵێ هەر بەو شێوەی کە لاکان گوتوویە: پاش مردنی خودا ئیتر هیچ شتێک ڕێپێدراو و ڕەوا نابێت. لە بازاڕەکانی ئەوڕۆدا کاڵاو زۆر بەرهەمی تر دەبینین کە ئەو تایبەتمەندییانەی هەیە لێیان سەندراوەتەوە: کافەی بێ کافیین، کرێمی بێ چەوری، بیرەی بێ ئەلکۆل... ئەم پێڕستە دەتوانێت درێژەی هەبێت لەمەڕ سێکسی وێنەیی، واتە سێکسی بێ سێکس! یان تێزی «کالین پاوول» لەسەر شەڕی بێوەی و کوژراو (هەڵبەت بۆ هێزەکانی خۆ) واتە شەڕی بێ شەڕ! یان چی پێ دەڵێن لەسەر پێناسەی دووبارەی سیاسەت وەکو هونەری بەڕێوەبەرانی پسپۆڕ، واتە سیاسەتی بێ سیاسەت! هەروەها چەند کولتووری کۆمەڵگە لیبڕاڵەکان لەبەر چاو بگرن وەکو ئەزموونی ئەوی تر، وەکو کەسێک کە سەمای سەرنجڕاکێش دەزانێت و ئاوەزێکی باشی مامناوەندییشی بۆ درک بە ڕاستییەکان هەیە، ئەمە لە کاتێکدایە کە دیاردەی وەکو لێدانی هاوسەر، یان دەستدرێژیی ناو خێزانی لەم کۆمەڵەدا جێگەی نابێتەوە. ئێمە کە بە جیهانە یەکەمەکان ناوزەد دەکرێین، شتێک کە ئامادە بین بۆ بەدەستهێنانی، گیانیشمان بخەینە

سەری ڕۆژ لە دوای ڕۆژ بە دژواتر بەدەستی دەهێنین. لە ڕاستیدا وا پێدەچێت کە بۆشایی نێوان ئێمە (جیهانە یەکەمەکان) لەگەڵ جیهانە سێیەمەکان، لە خراپترین شێوەی خۆیدا بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە جیهانە سێیەمەکان ژیانی خۆیان بۆ شتی تایبەت بە خودا و مۆڕاڵ تەرخان کردووە؟ ئایا ئەم دوو لایەنییە هەر ئەوە نییە کە نیتچە بە نهێلیزمی چالاک و نهێلیزمی پاسیڤ ناوی لێ دەبات. ئێمە لە کۆمەڵگەی ڕۆژئاوادا هەر ئەو دوا مرۆڤانەین کە لە خۆشییەکانی ڕۆژانەی خۆماندا نوقم بووین، ئەمە لە کاتێکدایە کە موسڵمانە ڕادیکاڵەکان هەموو شتێکی خۆیان دەخەنە سەر دەستیان، پابەندن بەوەی چاو لە هەموو شتێک بپۆشن و چالاکانە لە شەڕی نهێلیستی خۆیان، تا تیاچوونی خۆیان دەچنە پێشەوە. سەیرە لە فیلمی «منداڵانی پیاوان» تەنیا شوێنێک کە دەتوانرێت هەست بە بوونی ئازادی بکرێت بەس ئەو شوێنە ئازادبووەیە کە ڕزگار بوو لە ژێردەستی ئەو بوونە بەربڵاو و خنکێنەرەی سەرکوتە لە ژێر ناوی «بلاک پوول»دا، شارێکی تەواو و ڕزگار کە دیوارێکی بە دەور دوورەپەرێزیی خۆیدا کێشاوە و بووەتە کامپێکی پەنابەران کە لە لایەن خودی خەڵکەوە بەڕێوە دەبرێت. لە کۆتایی فیلمەکەدا دەبینین شار لە لایەن بۆمبە ئاسمانییەکانەوە هێرشێکی بێبەزەییانەی دەکرێتە سەر. لەوێ ژیانی ڕاستەقینە بەڕێوە دەچێت، بە موسڵمانە بونیادخواز و ڕێپێوانەکانیان و بە کارە هاوبەشەکانیان کە ئاماژەیەکە بۆ یەکگرتوویی ڕەسەنیان. پێت سەیر نەبێت کە هەر لێرەدایە منداڵی ئادەم (ئەو منداڵەی کە مژدەی لەدایکبوونی دراوە) لەدایک دەبن. لە دیدارێکی تەلەڤزیۆنی لە کاناڵی ئێن بی سی، لەسەر زیندانییەکانی گوانتانامۆ و چارەنووسیان لە ساڵی ٢٠٠٤دا بەرنامەیەک نیشان درا، یەکێک لە سەیرترین ئەو

هۆیانەی کە هێنرایەوە و دەویسترا بە ئێمەی پەسەند بکات کە هەلومەرجی ئەوان لە بوارەکانی دادوەری، ئەخلاقی و مرۆڤییەوە پەسەند کراوە، ئەمە بوو کە ئەم زیندانییانە هەر ئەوانەن کە لە دەست بۆمبەکان ڕزگاریان بووە، چونکە ئەوان ئامانجی بۆمبەکانی ئەمریکا بوون و بە ڕێککەوت هێشتا زیندوون، چونکە ئەم بۆمبارانە بەشێک لە کردەیەکی سەربازیی ڕێپێدراو بوو، بە کورتی ئەوان لەو کردە سەربازییەدا دەبوایە بکوژرانایە، کەواتە لە ئەنجامدا ئێمە ناتوانین ڕەخنە لەو شێوە هەڵسوکەوتەی لەگەڵ ئەوان ئەنجام دەدرێت، بگرین. هەلومەرجی ئەوان بە هەر شێوەیەک سەیری بکەین لە مردن باشترە، ئەوان دەبێت سوپاسگوزار بن کە زیندوون. ئەم شێوە هۆهێنانەوەیە زۆر زیاتر لەوەی کە چاوەڕوان دەکرێت ڕاستییەکان دەردەخات. بەپێی ئەم گوتانە زیندانییەکانی گوانتانامۆ پێگە و هەلومەرجێکی هاوشانی زیندووە مردووەکان (یان مردووە زیندووەکان)یان هەیە. کەسانێک لە هەندێک لایەنەوە مردوون و مافی دادوەرانەیان دەتوانێت پێشێل بکرێت، چونکە وا بڕیار درابوو ئەو بۆمبانەی کە بە خوێنیان تینوو بوون لەناویان ببات. ئەمانە مەدلولێکی باشن بۆ ئەوەی جۆرجیۆ ئاگامبێن وەکو homo sacer ناویان لێ دەبات، واتە ئەو کەسانەی کە بە سادەیی دەتوانرێن بکوژرێن، بێ ئەوەی لە ئەنجامە دادوەری یان یاساییەکەی ترسێک هەبێت، چونکە ژیانیان لە گۆشەنیگای یاساوە ئیتر لەبەر چاو ناگیرێت. ئەگەر زیندانییەکانی گوانتانامۆ لە پێگەیەکدا خۆیان دەدۆزنەوە کە لە نێوان دوو جۆری مەرگ و لە پێگە و جێگەی مرۆڤدانان (homo sacer)دایە، واتە ئەو مرۆڤەی کە بەپێی یاسا مردووە و پێگە و جێگە یاساییەکەیشی لێ سەندراوەتەوە، دادەبەزێت. ئەمە لە کاتێکدایە کە لە

سووچەنیگای بایۆلۆژیاوە هێشتا درێژە بە ژیان دەدات، کەواتە دەبێت بڵێین فایل و کەیسی «تری شیاو» کە ئێمەی لە مانگی مارسی ٢٠٠٥ەوە بە خۆیەوە سەرقاڵ کرد، ئاماژە بە پێگە و هەلومەرجێکی ئاوەژوو دەکات. ئێمە لەم کەیسەدا مرۆڤێک دەبینین بەپێی بایۆلۆژیا وەکو مردوو وایە، چونکە «تێری» لە ساڵی ١٩٩٠دا تووشی خوێنڕێژیی دەماغ بوو و دڵی بە هۆی نەبوونی هاوسەنگییەکی کیمیایی (کە پێدەچوو لە بەدخۆراکییەوە تووش بووبێت) وەستا، دکتۆری یاسایی گوتی: تێری چووەتە ناو کۆماییەکی هەمیشەییەوە و هیوایەکی بۆ هۆشیاربوونەوەی دووبارەی هۆش و بیری بەدی ناکرێت. ئەو بەس لە ڕێگەی ئامێرەوە دەیتوانی بخوات و ئەو شتەیشی کە خواردوویەتی فڕێ بدات. ئەمە لە کاتێکدا بوو کە مێردەکەی دەیویست تێری لەم هەلومەرجە ناخۆشە ڕزگاری ببێت و ئەو یارمەتییە پزیشکییانەی کە بووبووە هۆی ئەوەی بەرگری لە مەرگی بکات، بپچڕێت و بووەستێت. ئەمە لە کاتێکدا بوو کە دایک و باوکی تێری دەیانویست ئەو هەر وا بمێنێتەوە، چونکە هەر هیوایان بەوە بوو چاک ببێتەوە و نکۆڵییان لێ نەدەکرد. ئەوان دەیانگوت ئەگەر کچەکەیان لەم بارودۆخەی کۆمادا نەدەبوو، هیچ کات بەوە ڕازی نەدەبوون خواردن و خواردنەوەی پێ نەدرێت. ئەم کەیسە گەیشتە لای بەرزترین بەرپرسی دادوەری و سیاسی لە ئەمریکا، دیوانی باڵای وڵات و خودی سەرۆککۆمار بەدواداچوونیان بۆ کێشەکە کرد و کۆنگرێسی ئەمریکا دەستبەجێ هەندێک داواکاریی لەم بارەوە پەسەند کرد. نابەجێ و بێمانایی ئەم هەلومەرجە ئەگەر کراوەتر سەیری بکەین، دەتوانێت ببێتە هۆی سیخبوونی مووی لەشمان: لە کاتێکدا دەیان ملیۆن خەڵک بە هۆی نەخۆشیی ئایدزەوە خەریکن دەمرن

و له ههموو جیهاندا به هۆی برسێتییهوه دهیان ملیۆن خهڵک خهریکن تیا دهچن. بهڵێ له وهها جیهانێکدا بیری گشتیی خهڵک بهس لهسهر ئهوه وهستا بوو که یارمهتی به درێژهدانی ژیانێکی ئیفلیج که هیچ هۆش و شعووریکی نهبوو، بدهن. ئهو ژیانهی ههموو تایبهتمهندییهکانی مرۆڤانهی خۆی لهدهست دابوو. ئێمه له ناو دوو جهمسهری لێکدژدا دهژین: له لایهکهوه ئهو کهسانهی بۆمبهکان به ههڵه ڕزگاریانیان کرد (له لایهن فیزیایی و هزرییهوه مرۆڤێکی تهواو و بێکهموکورتی، بهڵام له لایهن یاساوه بێبهری له مافی مرۆڤایهتی) و له لایهکی تریشهوه مرۆڤێک که به هۆی ئامێرێکی مژێنهری خهستهخانهوه دهژیی و تا ئهو ڕادهیه دابهزیوه، بهڵام ژیانی له لایهن ههموو دامودهزگای دهوڵهتهوه دهپارێزرێت. چی ڕووی دا که ئهم ڕۆژهمان بهسهر هات؟ هیچ کام له خوێنهره هۆشیارهکانی «مارکی دۆساد» ناتوانن درک بهم خاڵه نهکهن، ئهو چهشنه ئازادییه سێکسی و بێسهروبهرییهی که مارکی دۆساد بانگهشهی بۆ دهکات، له ڕاستیدا بهتاڵ له ههرچهشنه ئاماژهیهکی مۆڕاڵییه. ڕاهێنانهکانی مۆساد کردهی سێکسی دهکاته کۆمهڵێک جووڵهی بڕیاردراو و میکانیکی، که بێبهری له ههر چهشنه ههست و گوڕێکی ڕهسهن و سۆزییه. ئایا ئێستا ئێمه گۆڕان له کردهی سێکسی بۆ لای بیرۆکهکهی مۆساد نابینین؟ پێگهیهکی مهرگاوی که «دوا مرۆڤهکانی» سهردهمی ئێمه خۆیانی تیادا دهدۆزنهوه، ئهو تاکیهته پۆستمۆدێرنهی که ههموو ئامانجه بهرزهکانی فڕێ داوه (له ئاست ههموو بانگێڕانهوهکان چاوی خۆی نوقاندووه) و ژیانی خۆی بۆ ههندێک شتی وهکو سهرقاڵی، خۆخڵهفاندن، خۆشگوزهرانی و گرنگتر له ههمووشی بۆ مانهوهی تاکهکهسییان تهرخان کردووه، ئهو کهسانهی ڕۆژ له دوای ڕۆژ ژیانیان بۆ

جوانی، ناسکی و چێژە دەستکردەکان تەرخان دەکەن و لە بەرەکەتی ژیانی مۆدێرن وەکو کاڵا و بەرهەم لە شێوەیەکی گەورەتر لە شێوە ئاساییەکەیدا بۆیان دابین دەکرێت. ئەگەر سیستمی کۆمەڵگەی زنجیرە پلەیی کۆن، هێزە ژیانبەخشە سەرەکییەکانیان سەرکوت دەکرد و سیستمی ئایدیۆلۆژیایان دواکەوتوانە بوو، دەسەڵاتی زاڵیان لە خزمەت ڕاگرتنی ئەو سیستمەدا بوو و دژایەتییان لەگەڵ هەر چەشنە گۆڕانێکدا دەکرد لە کۆمەڵگەی ئەورووپیدا، شتەکە بە پێچەوانەوەیە، چونکە ئەم کۆمەڵگانە بە هۆی بەربەرەڵڵاییەکی چێژبەخشانە و هێدۆنیستی خەریکە هێزی ژیانبەخشیی خۆی لەدەست دەدات؛ هەموو شتێک ڕێپێدراوە، بەڵام بێ کافین، بەتاڵ بوو لە کرۆکە بنەماییەکەی. هەموو ئەو شتانەی کە بۆ چێژەکان ڕاست دەگەڕێت، بۆ دیموکراسییەکەیشمان هەر بە ڕاست دەردەچێت: لە ڕاستیدا ئەمە هەر ئەو باسی دیموکراسیی بێکافیینە، دیموکراسییەک لە کرۆکی خۆی بەتاڵ کراوەتەوە، تیژی و تایبەتمەندیی بڕاوی خۆی لەدەست داوە. سەدەیەک پێش ئێستا «چێستێرتۆن» نووسیبووی: ئەو کەسانەی لە ژێر ناوی ئازادی و مرۆڤایەتییەوە دژی کەنیسە دەجەنگن، ئەنجامی شەڕەکەیان ئەوە دەبێت هەم ئازادی و هەم مرۆڤایەتی فڕێ دەدەن بۆ ئەوەی بتوانن درێژە بە شەڕ دژی کەنیسە بدەن. یەکەم شتێک کە دەبێت بەم گوتەیە زیاد بکرێت، ئەوەیە ئەم گوتەیە لایەنگران و پارێزگارانی ئایینیش دەگرێتەوە، زۆرن ئەو کەسە دەمارگـرژو لایەنگرانەی لە شەڕی تۆراویان دژی کۆمەڵگەی سیکۆلار ئەوەندە پێش دەکەون کە لە ڕاستیدا خودی مەزهەبیش دەکەنە قوربانی، بەو هۆیەی بە دەستڕاگەیشتنیان بە ڕەگوڕیشەی هەموو ئەزموونە پڕ واتاکانی مەزهەبیی وشک کرد، ئەوانی

بێبەری لە ئەزموونی دونیای مۆڕاڵیی کرد (ئایا هەر ئەم باسە ناتوانێت لیبرالە دیموکراسییەکانیش بگرێتەوە، کە لە شەڕی دژ بە بونیادخوازەکانی دوژمنی دیموکراسی هەر بەو شێوەیە هەڵسوکەوتیان کرد کە بونیادخوازەکان دەیانکرد، توندوتیژی و توندڕەوییان دەنواند کە لە ئەنجامدا تێکڕای ڕاهێنانە دیموکراسییەکەیان و بڕوا بە ئازادییان ژێرپێ نا و پێشێلیان کرد، بەس بۆ ئەوەی دژی تیرۆر شەڕ بکەن؟ ئەوان ئەوەندە لەسەر لابردنی هەڕەشەی بونیادخوازی پێداگری دەکەن، دەیانەوێت هەموو بونیادخوازە (بێجگە لە مەسیحییەکان) بە گەورەترین هەڕەشە دابنێن، کە هەڕەشە لە ئازادیی مرۆڤ دەکات و لەم ڕێگەییەشدا ئەوەندە ئامادەن تەنانەت خودی ئازادییش دەکەنە قوربانی، هەر بە هۆی شەڕ لەگەڵ تیرۆریزمدا دەیانەوێت ئێمەش هەر ئێستا، هەر لێرەشدا ئازادیی خۆمان بخەینە ژێر پێمان، لەم کۆمەڵگەیەی کە بە ڕواڵەت مەسیحییە، ئەگەر تیرۆریستەکان ئامادەن جیهانی لەناوچوو فیدای جیهانی هەرمان بکەن، خەباتگێڕانی دژەتیرۆریش لە بەرانبەر ئەمەدا ئامادەن دیموکراسیی خۆیان لەبەر ئەو قینەی لەوەی تر (موسڵمان) هەیانە لەناو ببەن، «بوناتان ئالتێر»، «ئالان دێرشوویتز» و «سام هێریس» هەموو لەو جۆرە کەسانەن ڕێزگرتنی مرۆڤانەیان ئەوەندە خۆش دەوێت ئامادەن لەبەر ئەو ئەشکەنجە یاساییە بکەن (ئەشکەنجە ئەوپەڕی دەستدرێژیکردنە بۆ سەر ڕێزگرتن لە مرۆڤ) و پێیان وایە لە ڕێزی مرۆڤ لایەنگری دەکەن. کولتووری زاڵ بەسەر سیاسەتی ڕۆژدا سیاسەتی ترسە، سیاسەتی بەرەوڕووبوون لەگەڵ دەمارگرژییەک کە بۆی هەیە ڕوو بدات، یان دەستدرێژیکردنە سەر چوارچێوەی تایبەتی: ترس لە کۆچبەران، ترس لە مرۆڤی

تاوانبار و پەرژینشکێن، ترس لە تێکەڵاویی سێکسیی خودا تۆرینەرانەی نەریتشکانانە، ترس لە سووکایەتیی دەوڵەتی (بە باجە هەرە قورسەکانی)، ترس لە کارەساتەکانی ژینگە، ترس لە دەستدرێژی و غەدر (نیگەرانی بۆ پاراستنی چوارچێوەی تایبەتی، هەر ئەو شتەیە کە وا دەینوێنێت هەر ئەو شتەی بەپێی بیرۆکەی سیاسی بە دروست دادەنرێت، بنەماییترین نموونەی لیبڕاڵ-سیاسەتی ترس، یان ترسی سیاسییە). ئەم جۆرە سیاسەتە بەردەوام لەسەر ڕەشبگیریی ترسهێنەری مرۆڤەکان وەستاوە. ڕووداوێکی گەورە لە سەرەتای ساڵی ٢٠٠٦ لە ئەورووپا ڕووی دا، ئەوە بوو ڕەوتی پەنابەران تۆران، لەلایەنی سیاسییەوە بووە بە یەکێک لە ڕەوتە بنەماییەکانی هێڵێکی سەرەکی، کە دەبووە هۆی جودابوونەوەی هێزە ڕەگەزپەرستەکانی دەستەڕاست، کە ڕەوتی ئاسایی سیاسی پچڕاند لە فەڕەنساوە تا ئاڵمانیا، لە نەمساوە تا هۆڵندا لە یەکگرتوویی‌یەکی نوێ کە تازە لە شوێنێکی نوێدا سەری هەڵداوە، سەرچاوەگرتوو لە لوتبەرزیی ئەم وڵاتانە لەسەر چییەتیی مێژوویی و کولتووری هاوبەشی خۆیەتی. ئەوەمان بینی ئەو حیزبە گەورە سیاسییانە، ئەوەی لە سەردەمانێکی پێشووتردا بۆیان پەسەند نەدەکرا و وایان دەنواند بۆ گوتنیش نابێت، ئێستا زۆر سادە دەیڵێن: ئەوەی پەنابەران میوانێکن دەبێت خۆیان لەگەڵ کولتوور و بەهای ئەو کۆمەڵگەیە ڕێک بخەن و بە باشی بۆی تێبکۆشن (ئێستا «نیشتمانی ئێمە یان پەنابەریان خۆشت بوێت، یان برۆ بۆ شوێنێکی تر. هەر بۆیە «شەڕی شارستانییەکان» نموونەیەکە لە نەخۆشیی هانتینگتون، کە ئێمە لە سەردەمی ئێستادا هەمانە) هەر بەو شێوەیەی کە سامۆیل هانتینگتون گوتوویەتی: دیواری ئاسنی لە نێوان ئایدیۆلۆژیاکان

لە دوای شەڕی سارد بووە شەڕی کولتوورەکان. وا دەنوێنرێت ئەم تیۆرە ڕەشبینانەیە خاڵی بەرانبەر سیناریۆی خۆشبینانەی فرانسیس فۆکۆیاما لەسەر داهاتووە، بەپێی ئەوە کۆتایی مێژوو، کۆتایی مێژوو دیاری دەکات؛ یان بە واتایەکی تر، لێکدژییەکانی قەومی-مەزهەبی دژایەتیگەلێکن کە لەگەڵ بەجیهانیبوونی سەرمایەداری هاوڕێ و وەک یەک دێنەوە. لە سەردەمی بانسیاسیی ئێمەدا، لە کاتێکدا کە سیاسەتی ڕاستەقینە ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر لە لایەن بەڕێوەبەرە پسپۆڕەکانەوە بەڕێوە دەچێت، تەنیا سەرچاوەیەکی ڕەوا بۆ برەودان بە لێکدژییەکان ماوەتەوە، لە ڕاستیدا هەر ئەو لێکدژی و ورووژانە کولتووری، قەومی، مەزهەبییانەن. کەواتە ڕێم پێ بدەن بۆ ئەوەی کۆتایی بە بابەتەکەم بهێنم، قسەیەک لە هەڵەیەکی لەبیرنەکراوی لەفزی فرۆیدی سەرۆککۆمار «بۆش» بهێنمەوە، «منداڵانی پیاوان» ئەوەندە بە نادەستە کەم مەگرن، فیلمە نوێکەی ئالفۆنس کارون دەگاتە بنکی بابەت و ڕەخنە دەکاتە ئەودیوی پێگەی ئازارگەیەنەرەکەی ئێمە.

سەرچاوە

لە سایتی: (http://ramzashoob.com/article,aspx?id=209)

له هونەری ئەکتەرەوە لە لای ستانسلاڤسکی

بەرەو پێرفۆڕمانکار لە لای کرۆتۆڤسکی

ڤیرجینی ماینات

لە فەڕەنسییەوە: مستەفا قەسیم

بەشی یەکەم

ئەو زنجیرە کۆنفرانسانەی (سیمینارانەی) کە کرۆتۆڤسکی لە پاریس لە مانگی مارتی ١٩٩٧ەوە تاکو مانگی کانونی یەکەمی ١٩٩٨ سازی دان، سەرلەنوێ و بۆ جارێکی دیکە، تیشکیان خستەوە سەر لێکنزیکیی بابەتی ئەو پەیوەندییە بنەڕەتییانەی لە نێوان لێکۆڵینەوەکانی ستانسلاڤسکی کە لەسەر هونەری ئەکتەر ئەنجام دراون، توێژینەوەکانی دامەزرێنەری شانۆی لابۆراتوار (تاقیگا)دا هەن، کە لەسەر پرۆسەی پێرفۆڕمانسن لە لای ئەکتەرە.

لە ساڵی ١٩٩٧ەوە کرۆتۆڤسکی دەکرێت بە مامۆستای ئەنترۆپۆلۆجیی شانۆیی لە کۆلێجی فرانس لە پاریس، سیمینارەکانی رێژیسۆری پۆلۆنی، شێوازی ڕووبەڕوو و گفتوگۆکردن لەگەڵ جەماوەر لەخۆ دەگرێت، پێبەپێ لە چەندین شانۆی بەناوبانگی پاریس ئامادە دەکران. هەر سیمینارێک لە دوو بەش پێک هاتبوو. هەر بەشێکیش دوو کاتژمێری

دەخایاند. لە بەشی یەکەمدا کرۆتۆڤسکی لەسەر بابەتی «ڕێچکە ئۆرگانیکییەکان لە شانۆ و لە ڕیتواڵدا» دەدوا، لە ڕێگەی دۆکیۆمێنت و ئەرشیفی بینراو و بیستراوەوە، ڕوونکردنەوە و شرۆڤەکردنی دەکرد، بەڵام بەشی دووەم تایبەت کرابوو بۆ پرسیار و گفتوگۆ و ڕاگۆڕینەوە لەگەڵ ئامادەبوان.

ئەو بنەما بنەڕەتییانەی کە دید و بۆچوونەکانی ستانسلاڤسکی و کرۆتۆڤسکی پێکەوە دەبەستنەوە، نەک بە تەنیا لە چوارچێوەی توێژینەوەکانیان دەکرێت دیاری بکرێن کە تایبەتن بە پرۆسەی گەشەی کاری ئەکتەر، بەڵکو دەتوانرێت لەسەر ئەو ئاستە فراوانەش تەماشا بکرێن، کە پەل دەهاون بۆ تێکڕای توانستە مرۆییەکان. لە ڕاستیدا ڕێچکەی هونەری گرنگی و تایبەتمەندیی هەریەکەیان لە نێو جەرگەی سەدەی بیستەمدا تۆمار دەبێت و ڕیشە دادەکوتێت، هونەرێک لە هەمان کاتدا بە خۆزگە و ئاواتەکان و توانستە تایبەتییە مرۆییەکان جۆش دراوە و لە نێو واقیعێکی کۆمەڵایەتیی بەردەوام لە گۆڕاندا ڕیشە دادەکوتێت و بە قووڵی مۆرکی ستەمی سیاسیی پێوە دیار دەبێت، لە حاڵەتی کرۆتۆڤسکیدا چەوساندنەوە و سانسۆری ئایینییشی دەچێتە پاڵ.

میراتی منداڵی

لە میانەی ئەو دوو کۆنفرانسەی کۆتایی لە پاریس، کرۆتۆڤسکی دەگەڕایەوە بۆ سەر هەندێک بنەما و ڕەهەندی بیۆگرافی (ژیاننامە)ی خۆی، کە بە لای ئەوەوە چەندین ماناو ئاماژەی گرنگیان لەخۆ دەگرت و بە شێوەیەکی ئەنتیمییش پەیوەست بوون بە توێژینەوەکانیەوە. ئەو یادەوەرییانەی وەک خۆی دەیگوت، سەر بە دەفتەرە چکۆلەی یادەوەرییەکانن و

زۆربەی هەرە زۆریان دەگەڕێنەوە بۆ تافی منداڵیی ئەو لە پۆڵۆنیا، لە سەردەمی دووەم جەنگی جیهانیدا، کە بە سەردەمێکی پڕ تراجیدیا دادەنرێت لە مێژووی ئەو وڵاتەدا.

ئەو کاتە کرۆتۆڤسکی لە گوندێکی بچووک دەژیا. جەستەی لە منداڵەکانی تر لاوازتر و بێهێزتر بوو، هەستی دەکرد لە ئەوان جیاوازە و زۆر دەترسا لە دونیای ئەوان دوور بخرێتەوە. لە تەمەنی هەشت- نۆساڵیدا، بە نهێنییەوە دەست دەکات بە خوێندنەوەی ئینجیل، لەبەر ئەوەی ئەو قەشانەی لە قوتابخانەکەیدا وانەکانیان دەگوتەوە، خوێندنەوەی ئینجیلیان قەدەغە کردبوو.

بەو کتێبە یاساغەوە لە ژێرزەمینی خانۆچکەیەکی لەتەختەدروستکراو، کە وەک تەویلە بۆ ڕاگرتنی بەراز و ئاژەڵەکان تەرخان کرابوو خۆی حەشار دەدا. تیشکی ڕۆژ لە درزی نێوان تەختەکانەوە دەهاتە ژوورەوە، هەر لەو کونانەوە ئەو منداڵە چکۆلەیە دەیڕوانیە خانووەکانی دەوروبەری گوندەکە، دەیڕوانیە چیایەکی بچووک کە بە ئاسۆدا هەڵکشابوو، چەند درەختێک بە قەدپاڵیەوە بوون، لە دامێنیدا کێڵگەیەک ئەسپی شەهیدی لێ ڕاکشابوو، ئەسپێک تەنیا یەک چاوی دیار بوو. ئاوێتەبوونی تەواوی ئەو منداڵە لە ساتەوەختێکی وەهادا لە نێو خوێندنەوەدا، خەسڵەتێکی هەنووکەیی بە چیرۆکەکانی نێو ئینجیل دەبەخشی. ئیدی خوێندنەوەی بۆ ئینجیل بەرەبەرە دەگۆڕێت و دەبێت بە ئەفسانەیەکی کەسێتی و تایبەت بە خۆی.

سەرسام و ئەفسون، لە درزی تەختەکانەوە سەیری ئەو شتانەی دەکرد کە لە دەرەوە ڕوویان دەدا. مەسیح وەکو مرۆڤێکی تەحەداکەر دەردەکەوت، مرۆڤێکی بوێر کە نەدەترسا درۆ نەکات. پاڵەوانێکی مرۆیی لە لایەن گشت ئەوانەی ئازاریان

دەچەشت، لە وڵاتێکی وەکو پۆڵۆنیای کاولکراو بە جەنگ، چاوەڕوانی هاتنی دەکرا. دەبوو بە هاوڕێی چەوساوەکان و ئەو ئەسپە شەهیدە. لە چاوانی منداڵییەوە کرۆتۆڤسکی لە باڵای ئەو چیایەی بە ئاسۆوە هەڵکشابوو، وێنەی مۆنت گۆڵگۆتای دەبینی (mont Golgotha). (ئەو بەرزاییە، ئەو جێگەیەی سەرەتا مەسیحی تیا لە خاچ درا. و)

لە یەکەم لاپەڕەی کتێبی «ژیانم لە نێو هونەردا»، کتێبی بیۆگرافیی ستانسلاڤسکی، ئەو شتانەی وەکو میراتی و بۆماوە کاریگەرییان بەسەریەوە هەبووە، دەیانهێنێتەوە یاد. واتە (جیالۆجی) یان واتە ڕەچەڵەکی باوکوباپیرانی لە هونەردا، ئەوانەی ئیلهامبەخشی بوون و ئەوانەی هەرگیز تەواو بە ئامانجەکانیان نەگەیشتوون و مێژووی باوکوباپیرانی ڕەنگ دەکەن. ستانسلاڤسکی دەڵێت: «خوێنی ئەوان بە نێو دەمارەکانمدا دێن و دەچن»، ئەو پەیوەندییە ڕەگەزئامێزانە ڕابردووی دەهێننەوە یاد و بە درێژایی هەموو ژیانی لە نێو هونەردا ڕێنومایی دەکەن.

«مێژووی باوکوباپیرانم لە یاد ناکەم، ئەوانەی بە درێژایی سەدەکان لەسەر خاکێک ژیاون کە هەموو هێزێکی لەخۆ کۆ کردبووەوە، بەڵام ئەوان پڕاوپڕ ژیانی خۆیان نەژیاندووە، لەبەر ئەوەی نەیانتوانیوە بەهرە سروشتییەکانیان بخەنە بەر ئەزموون و تاقیکردنەوەوە». بیر و هەستێکی لێبڕاوانەی سـروشـتی و زگماکی، کە بە توانا و لێهاتووییەکی ناوازەوە نەخشێنرابوو، بۆ گەڕان و توێژینەوە هەمیشە لە پەرەسەندندا بوو. بەو مانایەی سووربوون و سازشنەکردن لەسەر بیرۆکەکانی وەک ئەکتەر بەردەوام تای تەرازووی بێمتمانەیی لە لا پارسەنگ دەکردەوە. ژیانی هونەری ئەو بە ململانێ و تێکۆشان بەرانبەر ترس و

دڵەڕاوکێ (وەک ئەکتەر. و) بە جەنگێکی بێوچان دەستنیشان دەکرێت و لە پێناوی گۆڕینی جەستەی تەختە (گوزارشتێکە کرۆتۆڤسکی لە نێو باسەکەیدا بەکاری دەهێنێت) بۆ ئامڕازێکی پڕ جووڵە و فرە بەدیقەت. لە ژیاننامەکەیدا ستانسلاڤسکی تێبینی ئەوە دەکات کە لە ساتەوەختەکانی گواستنەوەی نێوان دوو قۆناغ و دوو سەردەمدا ژیاوە. لەو کاتەدا چەندین سەرچاوەی ماددیی دەوڵەمەند کۆ بووبوونەوە، ئەنتیلیجەنسیای بۆرژوا کە تازە خۆی پێک هێنابوو، ئارەزووی دەکرد بەشداریی مافی ئەو کولتوورە بکات کە بە تەنیا لە چوارچێوەی کۆشکی قەیسەردا قۆرغ کرابوو. ستانسلاڤسکی سەر بەو نەوە نوێیەی بیرمەندان بوو، کە گەواهیی گۆڕانکارییەکانی ئیمپراتۆریەتی ڕووسیا بوون، کە لە قۆناغی دەرەبەگایەتییەوە دەچوو بەرەو وڵاتێکی مۆدێرنی پڕ هەڵپە. گەشەکردنێکی پیشەسازی کە لەوەوپێش وێنەی نەبوو، دەبێتە هۆی گۆڕانێکی ڕادیکاڵی شێوازی ژیانی ئەو خەڵکەی بۆ چەندین سەدە بەسەریان بردبوو. بەو جۆرە بنچینەی کۆمەڵگەی تەقلیدیی ڕووسیا هەڵدەتەکێت و سەرکەوتن بۆ ئەو پێشەوەچوونە کە وەک بنەمایەکی سەرەکی بۆ ئایدیۆلۆجیی سۆڤیەت مسۆگەر دەکات. ستانسلاڤسکی لە یادەوەرییەکانیدا باس لە ڕووداوی دروستبوونی هۆکارە نوێیەکانی گواستنەوە دەکات، وەکو شەمەندەفەر، پاپۆڕ و فڕۆکە، هەروەها هۆکارەکانی پەیوەندیبەستن، وەکو ڕادیۆ، تەلەفۆن و تەلگراف، باس لە پیشەسازی و وێرانکارییەکانی تۆپ و جبەخانە قورسەکانی یەکەم جەنگی جیهانی دەکات، هەروەها دەرکەوتنی سیستمی ڕووناکی ئەلەکتریک لەسەر شانۆ، کە بانگەواز بۆ مۆدێرنەکردنی هونەرێکی سادە و لە مێژینە دەکات.

لە تەمەنی چوارساڵیدا ستانسلاڤسکی بەشداریی شانۆیی

ئەماتۆر دەکات، کە لە لایەن خێزانەکەیەوە ئامادە کرابوو. داوای لێ دەکرێت وەها پیشان بدات، یان وەکو ئەوە بکات کە چلێک دار بخاتە نێو ئاگردانێکەوە، کە لە ڕێگەی مۆمەوە ئامادە کرابوو. ستانسلاڤسکی هەر لەو کاتەوە ڕقی دەبووەوە لە بیرۆکەی فێڵکردن لەسەر تەختەی شانۆ. هەر لەبەر ئەو هۆیە ئەو دەرفەتە دەقۆزێتەوە و کردارێکی فیزیکیی ڕاستەقینەی تیا ئەنجام دەدات و بەڕاستی دارەکە دەخاتە نێو ئاگرەکەوە، بەو جۆرە ئاگر لە هەموو شانۆ بەردەدات و کاریگەرییەکی وەها بەسەر بینەرانەوە بەرپا دەکات کە بێگومان ئارتۆ خەونی پێوە بینیوە. مەیلێکی پێشوەختی لەو جۆرە و گرنگیدان بە پەرچەکرداری هەڵچوونئامێزی سروشتییانە، شوێنپەنجەی بەهایەکی ڕەمزیی پێوە دیارە. کاتێکیش بڕیارە جێگیرەکانی دەناسین کە لە نێو کاری لێکۆڵینەوەکانیدا سەلماندوونی، دەبینین ئامانجی ئەو توێژینەوانە بریتی بووە لە دامەزراندنی پرۆگرامێکی بەسیستمکراو بۆ ئامادەکردنی ئەکتەر، کە گرەنتیی نواندنێک بکات شێوازەکەی ڕاستەقینە و زیندوو بێت.

ئاگربەردان لە شانۆ بە واتا مەجازییەکەی و بە شێوازە کۆنکرێتییەکەی، دەبێتە ئامانجی تەواوی کاری ئەکتەر لە لای کرۆتۆڤسکی.

دید و بۆچوونەکانی کرۆتۆڤسکی زۆر جار لە لایەن ڕەخنەگران و تیۆریستەکانەوە بە دید و بۆچوونەکانی ئارتۆ بەراورد دەکرێن. کرۆتۆڤسکی بۆ خۆیشی ئاماژە بە بیر و هزری ئارتۆ دەدات لە کتێبەکەیدا (بەرەو شانۆیەکی هەژار)، ئەوەش لە میانەی ئەو سەردێڕەوەی کە دەڵێت: «ئارتۆ تەواو خودی خۆی نەبووە». هەر لەوێدا ئاماژە دەدات بە میتافۆڕە بەناوبانگەکەی ئارتۆ کە دەڵێت: «ئازارچەشتووەکان لە کاتی

سوتاندنیان لەسەر ئاگردانەکان، کۆمەڵێک جووڵە و ئاماژە دەردەبڕن»، هەروەها پێشنیار دەکات و دەڵێت ئەوەی دەبێت لە لای ئارتۆ سەرنجمان ڕابکێشێت گەڕانەوەیە بۆ ئەو بنەمایانەی شانۆ (تێرامانئامێزەکەی) لەسەر بونیاد ناوە. واتە دەتوانین بڵێین: «ئەوەی ئەکتەر بە ئاکامی دەگەیەنێت، دەبێت کردارێکی گشتگیر بێت (action total)، ئەوەی دەیکات دەبێت بە تێکڕای بوونی خۆیەوە جێبەجێی بکات»، هەروەها کرۆتۆڤسکی دەڵێت: لە ناو جەرگەی پەیامەکەی ئارتۆدا خۆڕسکی و دیسپلین لە نێو یەکدا کار دەکەن و پێکەوە خۆ گرێ دەدەن. بوونی ئەو دوو بنەما هاودژە لە تەک یەکدا، دەبێتە هۆکاری لەدایکبوونی کرداری گشتگیر.

ئارتۆ شانۆ دەشوبهێنێت بە ئەلشیمی (کیمیای کۆن)، لەبەر ئەوەی بە ڕای ئەو ئەلشیمی هاوشێوەیەکی ڕۆحئامێزی کردارو ڕووداوێکە کە هیچ بایەخ و کاریگەرییەکی نابێت، تەنیا لەسەر ئاستی مادده ڕاستەقینەکان نەبێت، کردارێک تا ئەوپەڕی ڕادە دەبێت بێ هیچ کەموکوڕییەک بێت. هەروەکو لە پڕۆسەی کردەی گەشەکردن لە نێو ئەلشیمیدا شانۆ هاوشێوەیەک بووە بۆ واقیعێکی دیکەی خەتەرناک.

شانۆ دەبێت گشت ئەو ململانێیانەی لە ئەنجامی بەریەککەوتنی ئەو دوو هێزە سەرەکییەی مادده و هزر، بیرۆکە و فۆڕم، کۆنکرێت و ئەبستراکتەوە لەدایک دەبن، چارەسەر بکات؛ یاخود بیانسڕێتەوە و لە نێویان بەرێت و گشت دیاردەکانیان لە نێو گوزارشتێکی یەکگرتوودا بتوێنێتەوە، کە هاوچەشنی ئاڵتوونێکی ڕۆحئامێزکراو بێت.

بەپێی کرۆتۆڤسکی ئەو ئەلشیمییە پابەندە بە گۆڕانکارییەک لە لای ئەو ئەکتەرەی کە لەسەر بنچینەی پڕۆسەیەکی گەشەکردنی

ئۆرگانیکانە کار دەکات، هەروەها دەڵێت: «سیحری شانۆ لە نێو گۆڕانکارییەک چڕ دەبێتەوە، هەروەک ئەوەی لە پڕۆسەیەکی لەدایکبووندا ڕوو دەدات». کەواتە کاری ئەکتەر ئەوەیە بتوانێت یەکەیەکی زیندوو و جەوهەری بونیاد بنێت، لە نێوان جەستەو هزردا. لە دەرئەنجامدا دەڵێت: «ئەوەتا لە کۆتاییدا ئێمە باس لە نەتوانینی جیاکردنەوەی هزر و جەستە، یان ڕۆح و جەستە دەکـەین».

لە ڕێڕەوی سیمینارەکانیدا، کرۆتۆڤسکی پێشنیاز دەکات دوا ئاماژە و جووڵەی ئازارچەشتووەکانی ئارتۆ دەتوانرێت وەکو ترۆپکی کردارێکی ڕاستەقینە تەماشا بکرێت، تەنانەت ویستی گوزارشتکردن تێدەپەڕێنێت. بەو شێوەیە بە لای کرۆتۆڤسکییەوە ئەوانە کۆمەڵێک جووڵە و ئاماژەن کە پێشتر پێشبینییان بۆ نەکراوە، بەڵام وەک کۆمەڵێک جووڵەی میرات و بۆماوە تواناگەلێکی لە ڕادەبەدەر دەگرنە خۆ و پێشکەشی دەکەن.

ڕێژیسۆری پۆڵۆنی تێبینی دەکات کە ئارتۆ بەردەوام لە یاخیبووندا بووە دژی خودی ئەو کولتووورە فەڕەنسییەی لە ڕادەبەدەر عەقڵانی بووە. بەو شێوەیە ئارتۆ کاریگەریی عەقڵێکی وتارئامێز لە ڕێگەی زمانی ئاخاوتن، یان ماشێنی بیرکردنەوەوە هەوڵ دەدات گوزارشت لە نهێنی و پەرجووەکانی بوون بکات، کە دەیخاتە ژێر پرسیار و گومانەوە، هەروەها کرۆتۆڤسکی وێنەیەکی ورووژاند تیایدا ئارتۆ فۆڕمێکی دیکە لە تێگەیشتن وەردەگرێت (فۆڕمێکی تێگەیشتن کە لە ڕێگەی پێستەوە گوزەر دەکات)، تێگەیشتنێکی فیکری و جەوهەری کە لە منداڵییەوە لێی بەئاگاین.

لە نێوان ساڵانی هەشت تا دوازدەی تەمەنیدا، کرۆتۆڤسکی

کتێبێک دەخوێنێتەوە بە ناونیشانی «گەشتێک بە نێو نهێنییەکانی هیندستان» لە نووسینی «paul brunton» و لە سییەکاندا نووسراوە. ئەو کتێبە بە وردی سەرگوزشتەی نووسەر دەگێڕێتەوە، کە چۆن گەڕاوە بە دوای ئەو تاک و کەسایەتییانەی خاوەن ژیرییەکی باڵا بوون. ئەو کتێبە لە لایەن دایکیەوە پێشکەشی کرابوو. سەرباری مەترسیی ڕێگە، دایکی توانیبووی بیست کیلۆمەتر بە پێ ڕێ بکات، بۆ ئەوەی نوسخەیەک لەو کتێبە بەدەست بهێنێت کە دوای بۆردومانەکان بەجێ مابوون. برانتۆن چیرۆکی ژیانی مرۆڤێکی هۆنیوەتەوە کە لە تەمەنی حەڤدەساڵیدا ڕووداوێکی سەیری ئەزموون کردووە. ئەو مرۆڤە هەست دەکات جەستەئاسا ئاوێتەی مەرگ بووە. لەو کاتەدا کە لەسەر پشت ڕاکشاوە، وەک ئەوەی جەستەی لاشەیەک بێت و هیچی تر. بیر دەکاتەوە و دەڵێت: من مردووم؛ بەڵام هەر لەو کاتەدا لە خۆی دەپرسێت ئەی ئەو «من»ە لە کوێوە سەرچاوە دەگرێت؟ ئیدی لەو ساتەدا هەست دەکات ئەو نشتەجێی نێو جەستەی خۆی نییە. دوای ئەو ئەزموونە سەختە، واز لە خوێندن دەهێنێت و خێزانەکەی بەجێ دەهێڵێت، سەری خۆی هەڵدەگرێت و دوور دەکەوێتەوە، بۆ ماوەی پازدە ساڵ دەچێتە خەڵوەتێکی کپ و بێدەنگ و بێجووڵە، لە دامێنی چیایەک (کە بە چیایەکی پیرۆز دادەنرا) لە باشووری هیندستان. خەڵکەکە لە فزووڵی و ئارەزوویان بۆ زانینی هەندێک نهێنی، بەرەبەرە لەو سۆفییە نزیک دەبوونەوە. ڕۆژئاواییەکان بە نیازی ئەوەی تێبگەن دەهاتن و پرسیاریان لێ دەکرد. ئەو مرۆڤە بەردەوام ئاوێتەی نێو پرۆسەی کردارێکی ناوەکییانە بوو، کە لەسەر بنەمای نەجووڵانەوە دامەزرابوو؛ کردارێک، هەر کەسێک بە لایدا تێپەڕ بوایە بە ئاسانی دەکەوتە ژێر پەتای کاریگەرییەوە،

هەروەها سەرنجی ئامادەیی ئەو ئاژەڵە کێوی وماڵییانەی بۆ لای خۆی کێش دەکرد و لە دەوری خۆی کۆی دەکردنەوە. لەو نێوانەدا پەیوەندییەکی تایبەتیی لەگەڵ مانگایەک دروست کردبوو. ئەو ئاژەڵە پیرۆزە پێدەچوو لە نزیکەوە هاوبەشی ئەو پرۆسەیە بکات. هەندێک لە خەڵکی ئەو دەوروبەرە ئیتر باوەڕیان وەها بوو کە بەرانبەر کەسێکی پیرۆز دەژین. هەندێک خەڵکی تر بە شێتیان دادەنا.

دیاردەیەکی ئایینی لە شێوازی پەرستن و سوجدەبردن، دەستیان کرد بە بونیادنان بە دەوری ئەو مرۆڤەی کە بە ڕامانا (Ramana) ناویان دەبرد. لەگەڵ هەموو ئەمانە، ئەو قایل نەبوو بەو شێوە پیرۆزکردنە و گوێی پێ نەدەدان.

وەکو پێشتر، چۆن چیرۆکەکانی ئینجیل کاریگەرییان هەبوو بەسەریەوە، ئەو چیرۆکەش کاریگەرییەکی بەهێز بەسەر کرۆتۆڤسکی لاو جێ دەهێڵێت. هەر بۆیە لەو کاتەدا تووشی گەرمەتایەکی سەخت دەبێت و لەجێ دەکەوێت. ئەو ئەزموونە لە دونیای منداڵیدا ڕیشە دادەکوتێت و دەبێتە سەرەتای گەشتێکی ناوەکی بۆ گەڕان بە دوای توانستە تازەکان. گەشتێک لە تەک هۆکارە پراکتیکییەکانیدا بەرەو ئەوەی دەبات کە مرۆڤ بتوانێت لەگەڵ خودی خۆیدا ئەنجامی بدات، بە لەبەرچاوگرتنی ڕادەی تواناکانی و تەنیایی و پێویستیی ئەو بۆ هاودەمیکردنی کەسانی تر.

بەرەو ئەزموونی ئاگایی (Vers L Experience Consciente)

هەرچەندە وەکو دوو کەس، یەک لەوی تر زۆر جیاواز و لە دوو سەردەمی جیاواز و دوو ڕەوشی جودادا ژیاون، بەڵام ستانسلاڤسکی و کرۆتۆڤسکی شتێکی بەواتا و قووڵ کۆیان

دەکاتەوە. ئەویش باوەڕ و سووربوونیان بووە لەسەر بیر و کارەکانیان، کە بێوچان ئاڕاستەکەر و ڕێپیشاندەریان بووە لە کەشف و داهێنان و دۆزینەوەکانیان دەربارەی بوونی مرۆیی. ئەو کەشف و داهێنانەی هانی داونەتەوە هۆکارە کۆنکرێتییەکان بدۆزنەوە، ئەو هۆکارانەی دەتوانرێت لە ڕێگەیانەوە (وەک کرۆتۆڤسکی دەڵێت: باڵ بگرێت و بەرز ببێتەوە) بەرزبوونەوەیەک لە پاش خۆیەوە، هەموو ئەو شتانە بەجێ دەهێڵێت کە بە توندی مرۆڤ ڕاپێچی نێو تورەهاتەکانی ژیانی ڕۆژانە دەکەن، هەروەها شانۆ پانتاییەکی خستووەتە بەردەم ئەو دوو کەسە بۆ توێژینەوەیەکی قووڵ و بەردەوام و پراکتیک، دەربارەی توانستە مرۆییەکان و لێکۆڵینەوە گرنگەکانیان دەربارەی پرۆسەی کاری ئەکتەر، کە لەسەر توانای ڕووبەڕووبوونەوەیان لە بەرانبەر بواری پێرفۆرمانس دامەزراوە، بوارێک وەک شوێنێکی لەبار و شایستە بۆ ئەزموونە مرۆییەکان، ئەو شوێنەی چەندین قەوارەی جەوهەریی مرۆڤ لە توانایاندایە، ئازادانە خۆیان پیشان بدەن.

ئەزموونی ئاگاییانەی ئەکتەر گوزارشتێکە کە مارتا کورتن (martin Kurten) لە بەرانبەر وشەی ڕووسی «perezivanie» دایناوە. ئەم وشەیە کۆنسێپتێکی گرنگە و بە بەردەوامی لە نێو نووسینەکانی ستانسلاڤسکی دووپات دەبێتەوە. لە کاتێکدا باس لە دید و بۆچوونەکانی دەکات دەربارەی پرۆسەی گەشەکردنی کاری ئەکتەر.

لە وتارەکەیدا بە ناونیشانی «زانستی وشەسازی لای ستانسلاڤسکی»، کورتن تێبینی دەکات لە نێو زمانە ئەسکەندەناڤییەکاندا ئەو وشەیە بە هاوتای گوێگرتنێکی سۆزئامێز، وریا ئامێز، تەرجەمە کراوە. کەچی لە تەرجەمە ئینگلیزییەکەیدا، لە لای Elizabeth Reynolds hapgood وشەکە

perezivanie دەبێت بە feeling، واتا هەستکردن و گرێدراوی سۆزەکان دەبێت. هەر بە هەمان شێوە وشەی (feeling) لە لایەن هاپگۆدەوە بەکار هاتووە لە بەرانبەر تەرجەمەی وشەی custrovat ی ڕووسی، کە مانا و مەبەستەکەی جێگۆڕکێ دەکات لە نێوان هەستکردن، درککردن، تێبینیکردن، «بەئاگاهاتن لە...» و «بینین» بە مانای تێگەیشتن. لە دەرئەنجامدا دەبینین کە وردی و دیقەتی کۆنسێپتەکانی نێو لێکۆڵینەوەکانی ستانسلاڤسکی بەشێکیان ون دەبن، بەو پێیەش ئەو مانا و مەبەستانەی ڕوونی کردوونەوە دەربارەی «ئاگاییەکی ئەکتیڤ و وریائامێز» پەردەیەکی لێڵ و تاریکی بەسەر دەدرێت، ئەو کۆنسێپتانەی دەتوانرێت بە بەردی بناغەی لێکۆڵینەوەکانی کرۆتۆڤسکی دابنرێت.

پڕۆسەی پێرفۆڕمانس لە لای ڕێجیسۆری پۆڵۆنی، لە هەمان کاتدا دەخوازێت پاسیڤ بین لە کردار و ئەکتیڤ بین لە تێڕوانیندا. واتە بە پێچەوانەی ڕەوشی ئاساییەوە، ئەمەش ئەو مانایە دەگەیەنێت کە ئامادەگی و درککردن لە پەیوەندییەکی پێکەوەگرێدراودان. لە ناواخنی ئەو دوو ئەرکەی کە پێرفۆڕمانسکردن ئەنجام دەدەن، پاسیڤ واتای ئامادەییوەرگرتن، کراوەیی (Receptif) دەگەیەنێت و ئەکتیڤیش واتە «ئامادەگی» (حزوور— present)ە.

لەو تێکستەیدا کە لە ژێر ناوی «منی من je - je»وەوەیە، کرۆتۆڤسکی دەگەڕێتەوە بۆ میتافۆڕێکی کۆن، ئاماژە دەکات بۆ کاریگەری و کاردانەوەی هاوبەشی نێوان کرداری وەرگرتن و ئامادەگیی ئەکتیڤ.

«ئێمە دوانین. وەک تەیرێک کە دان دەچنێتەوە و تەماشا دەکات»

یەکێکیان دەمرێت و ئەوی تر دەژیی. هەست بکەیت لە لایەن بەشەکەی دیکەی خۆتەوە تەماشا دەکرێت، ئەوەی

شتێکی ناوازەیە، قەوارەیەکی دیکە دەدات بە دەستەوە. من «من»ێکی هەیە، کە منی دووەم بە زیندەئامێز دەشوبهێنێت، وەکو تەماشاکردنێکی وەستاو وایە، ئامادەگییەکی بێدەنگە، وەک خۆر وایە کە شتەکان ڕۆشن دەکاتەوە. پرۆسەی گەشەی هەر یەکەیان دەتوانرێت بە ئاکام بگات، بە تەنیا لە چوارچێوەی ئەو ئامادەگییە وەستاوە. منی من، لە نێو ئەزموونی دوو کەسدا وەک دوو شتی جودا سەیر ناکرێت، بەڵکو وەکو یەکەیەکی پڕاوپڕی یەکگرتووە. منی من ئەوە ناگەیەنێت کە ببین بە دوو کەرتەوە، بەڵکو ببین بە هاوشێوەیەک قرین (Double) هەبوونی پێویستییەک بە پێرفۆڕمانس، بە کەسێک پڕاوپڕ بەئاگا بێت لە بەرانبەر ئامادەگی، لە بەرانبەر منی دووەم، پێش هەموو شتێک لە ویستێکەوە سەرچاوە دەگرێت کە دەخوازێت لە دەرەوەی زەمەندا بە زیندوویی بمێنێتەوە.

بە تێڕوانینی کرۆتۆڤسکی وشەی «awarens» واتای ئەو ئاگاییە ناگرێتەوە کە پەیوەندە بە زمانی ئاخاوتنەوە (بە ماشێنی بیرکردنەوەوە)، بەڵکو گرێدراوی کردەی ئامادەگییە (presence). چەمکی ئاگایی (conscience) دەتوانێت یەکێتییەک لە نێوان درکپێکردنی هەستئامێز و ئامادەگیی وەک دیاردەیەک لە ناوجەرگەی کردەی پێرفۆڕمانس پێک بهێنێت، ئەم کارەش هەروەک schechner richaed ئاماژەی بۆ دەکات و بە خاڵی دەستپێک دایدەنێت، وەک دەروازەیەک و پانتاییەک کە لە هەمان کاتدا پانتاییەکان لێک جیا دەکاتەوە و پێکەوەیان دەبەستێتەوە، ئەو شتەی گرنگ و سەرەکییە لە نابەینی ئەو دوو لایەنە وابەستەی هەڵچوون، تەوژمەکان، دیاردە، سات، هەستە نادیارەکان و تێپەڕەکانی ژیانی مرۆیە، وەک ئاگاییەک لە بەرانبەر خۆی.

کاتێک ئەو پڕۆسەی پێرفۆڕمانکردنە تا دواتواناکان دەخرێتە کار پێدەچێت بتوانێت بگات بە ئاستی بەگەڕخستنەوە و دڵنیاییکردن لە ئاگاییمان لە بەرانبەر قەوارەکەی دیکەمان. بە کورتی ساتەوەختە بەسەرچووەکانی ئەبەدییەت کە بە هۆی ئەو هەوڵانەی دراون بۆ تێگەیشتنی پڕۆسەکە لە نێو براون، کەشفکردن دەبێت جارێکی دیکە و سەرلەنوێ لە ڕێگەی تەمومژو تاریکی و فەوزاوە بقۆزرێتەوە.

کەواتە دەبینین کرۆتۆڤسکی کۆمەڵێک دەستەواژەی تایبەت بە خۆی (تێرمینۆلۆجی)، چ لە زمانی فەڕەنسی و چ لە زمانی ئینگلیزیی داڕشتووە. تەواو هەر وەکو ستانسلاڤسکی کە دەستەواژەکانی زۆر بە زەحمەت و بە هەستیارییەوە دەتوانرێت ماناکانیان لێک جیا بکرێنەوە. ئەو دەستەواژانە بە شێوەیەکی زۆر تایبەتمەندانە لە نێو باس و لێکۆڵینەوەکانیدا بەکار براون، هەر بۆیە کاتێک لە دەرەوەی چێوە و مەبەستی خۆیان بەکار دەهێنرێن کار ناکەن و مەبەست ناپێکن. دەرئەنجام تێگەیشتنی ئەو دەستەواژانە پەیوەستن بە ئەزموونێکی پراکتیکییەوە کە ئەوانەی هێناوەتە کایەوە، هەروەها کرۆتۆڤسکی تێبینی دەکات کە ڕوونکردنەوەیەک، بۆ نموونە لەسەر بەکارهێنانی وشەی هەست (sentiment) و هەستیاری (sensation) دەکرێت تێنەگەیشتنێک و ئالۆزییەک دروست بکات، وەک لە حاڵەتی چەمکی ئەزموونی ئاگاییانەی ستانسلاڤسکی، کە Kurten ئاماژەی پێ داوە.

«زۆر شتی بچووک هەن بە ڕواڵەت تیۆرین، بەڵام لە ڕاستیدا زۆر بنەڕەتی و پراکتیکین. بۆ نموونە جیاوازی نێوان مانای هەست و هەستیاری (sensing / feeling)، کە شتێکی زۆر بنەڕەتییە و لە هەمان کاتدا زۆر ئەستەمە بۆ هاوچەرخەکانمان تێبگەن و بە شێوەیەکی ڕاست وەریبگرن».

ئەزموونی ئاگایی ئەکتەر، کەواتە لەسەر تواناکانی ئەو دامەزراوە کە بتوانێت لە کارەکەیدا ئەو شتانەی لە ژیاندا دابەشبوون یەکیان بگرێتەوە، وەک ماددیی ناماددی، ڕۆح و جەستە، مەرگ و خوداوەند، ئەبەدیەت و ڕەها.

لەگەڵ ئەوەی زۆربەی زۆری حەز و ویستە تایبەتی و کەسێتییەکانی بە درێژایی تەمەنی نهێنی و شاراوە بوون، بەڵام خوێندنەوەی نووسینەکانی چەندین ئاماژەی ئاشکرائامێز پیشان دەدەن کە توانیویانە لەژێر سانسۆری سۆفێتی دەرباز بن. بۆ نموونە ستانسلاڤسکی گەیشتبووە ئەو بڕوایەی دەیگوت پێویستە بگەین بەوەی کە خۆی پێی دەگوت ڕیالیزمی ڕۆحی. ئەو دەمەی ئارەزوو دەکرا ئەو دەقانە بخرێنە سەر شانۆ، بەتایبەتی دەرئەنجامی بزوتنەوەی سمبولیزم بوون. لە ساڵی ١٩٠٤ ستانسلاڤسکی داوا لە مایەرهۆڵد دەکات ئەو توێژینەوانەی لەسەر ئامادەکردنی فۆرمی ناڕیالیزمن، لە شانۆی هونەری مۆسکۆ بخاتە بەر کارکردن و بیبات بەڕێوە، بەڵام ساڵێک دواتر ئەو ستۆدیۆیەی کە دەکەوتە شەقامی پۆڤارسکایەوە، بە هۆی هەڵگیرسانی شۆڕشی ئۆکتۆبەرەوە دەرگاکانی داخران، بەڵام ئەنجامەکانی ئەو ئەزموونە توانیان ئەو بڕوایە لە لای ستانسلاڤسکی دروست بکەن، کە بەهرە و لێهاتوویی مایەرهۆڵد لە بواری ڕێجیسۆریدا بێوێنەن و هاوشێوەیان نییە، مەگەر لە نێو نەوەکانی داهاتوودا، لە نێو نەوەیەکی تازەی ئەکتەراندا نەبێت. لەو سەردەمەدا ئامادەکردنێک بۆ ئەکتەر لە ئارادا نەبوو بتوانێت ئەکتەر لە چەشنی ئەکتەر (خوڵقێنەر) بەرهەم بهێنێت.

لە ساڵی ١٩٠٨دا هاوکاری نێوان ستانسلاڤسکی و گۆردن گریک لە پڕۆژەی بەرهەمهێنانی هاملێتدا ئەوە دەسەلمێنێت کە بەڕێوەبەری شانۆی مۆسکۆ، هەمیشە لە هەوڵی چاکسازیدا

بووە سەبارەت بە بابەتی سنووری تواناکانی سیستمەکەی. هەمیشە ئامادە بووە بواری تویژینەوەکانی بەرفراوانتر بکات، بەو مەبەستەی هەنگاو بنێت بەرەو تویژینەوە و کەشفکردن سەبارەت بە دیاردە و ڕواڵەتە ناعەقڵانییەکان و بێئاگاییەکانی ژیانی مرۆڤ. ئەو دەیگوت: «کاتی ئەوە هاتووە ئەوەی ناواقیعییە (ireele) بخرێتە سەر شانۆ. مەبەست ئەو ژیانە نییە وەک خۆی چۆنە بەو شێوەیە بێت، یان وەک ئەوەی چۆن بە ڕاستی گوزەر دەکات کە شانۆ دەبێت بینەخشێنێت، بەڵکو ئەو ژیانەی بە شێوەیەکی لێڵ ئاوێزانی ڕووداو و زیندەخەونەکانمانن، ئاوێزانی ڕامان و هەڵچوونەکانمانن».

لە ژیانم لە نێو هونەردا، ئـەو سـتایشـە پـڕ میهرانەی ستانسلاڤسکی دەیانکات لە بەرانبەر لیوپۆڵد سولەرجیتسکی، کە یەکێک بوو لە هاوکارە هەرە نزیکەکانی، سەرلەنوێ لە سروشتی ویست و خۆزگەکانی ڕێجیسۆری ڕووسی ئاگادارمان دەکەنەوە. لەگەڵ ئەو داهێنەرە بوێرەی بواری توانا خولقێنەرە مرۆیەکان، ستانسلاڤسکی دید و تێڕوانینەکانی خۆی لەسەر ڕێسا ڕۆحییەکانی ئەکتەران بەش دەکات. بەو شێوەیە پێکەوە پڕۆژەیەک دادەمەزرێنن بۆ ئەوەی کۆمەڵێک لە ئەکتەرە لاوەکان ببەن بۆ دەرەوەی شار بۆ لادێ، تا لەوێ بتوانن زیاتر تەرکیز لەسەر هونەرەکەیان بکەن و بە شێوەیەکی قووڵ و بە پەرۆشییەوە بیروباوەڕە (بیرۆکە) هونەرییەکانیان بخەنە کار. ئەو دید و تێڕوانینە دەربارەی کاری شانۆیی دەتوانێت ببێت بە میتافۆرێک بۆ ئەو ژیانەی لە نێو هونەردایە، کە خودی ژیان و بوونی ستانسلاڤسکی بووە.

فاختانگۆف، کوڕی ڕۆحی ستانسلاڤسکی، هەمیشە لەگەڵ بیرو بۆچوونەکانی ئەودا هاوبیر بوو. مارجۆری هۆڤەر سەبارەت

بەو دەڵێت: «فاختانگۆڤ خەونی بە گرووپێک ئەکتەرەوە دەبینی کە هاوشێوەی گرووپێکی ئایینی بن، ئەوانەی لە دەقێکدا ڕۆڵە جیاوازەکان دەگێڕن دەبێت تەواو بێ درۆودەلەسە، دڵ و دەروونی خۆیان بۆ یەکتر واڵا بکەن».

لێکچوونێکی سەرنجڕاکێش بەدی دەکرێت لە نێوان ئەو ئاواتەی ستانسلاڤسکی هەیبوو بۆ خولقاندنی ڕێسا ڕۆحییەکانی ئەکتەر، ئەو خەونەی فاختاگۆڤ و ئەو ئیدیاڵەی کرۆتۆڤسکی لە ساڵی ١٩٧٠دا. لە کاتی کۆنفرانسەکەیدا لە ڤێستیڤاڵی شانۆی لاتینۆ–ئەمریکا لە کۆلۆمبیا گوزارشتی لێ دەکرد.

«شانۆی تاقیگە بۆ من مانای چی دەگەیەنێت؟ لە سەرەتادا هەر شانۆیەکی سادە و ساکار بوو، بەڵام دواتر بوو بە تاقیگەیەک. ئێستاش جێگەیەکە کە ئاواتەخوازم بتوانم لەوێدا تەواو ڕاستگۆ بم لەگەڵ خۆم. ئەو شوێنەیە کە چاوەڕوان دەکەم هەر یەکێک لە هاوکارەکانم ڕاستگۆ و بەوەفا بن لەگەڵ خودی خۆیان. ئەو شوێنەی کە کردارێک، شایەتییەک لە لایەن کەسێکەوە ئەنجام دەدرێت، دەبێت کۆنکرێت و جەستەئامێز بێت. شوێنێکی لەو جۆرە پێویستییەکی لەڕادەبەدەرە بۆ ئێمە. ئەگەر شانۆش نەبوایە دەمانتوانی هۆکارێکی دیکە بدۆزینەوە».

گەڕان و بەدواداچوونە بەردەوامەکانی ستانسلاڤسکی لە بواری پرۆسەی ئەکتەری ڕەسەن، دەبنە سەرچاوەیەکی گەورەی ئیلهامبەخشین بۆ کرۆتۆڤسکی؛ بەڵام ڕێژیسۆری پۆلۆنی زەمینەیەکی دیکە سەرنجی ڕادەکێشێت، بوارێک جیاواز لەو کارە ڕیالیستییانەی ئازیز و لەبەردڵان بوون لە شانۆی هونەری مۆسکۆ. ئەو گرنگی دەدات بەو جۆرە هەڵسوکەوتە مرۆییە یان ئاساییەی کە ساتەوەختە هەرە چڕەکانی ژیان دەستنیشان دەکات. لەبەر ئەوەی بە ڕای کرۆتۆڤسکی، ئەو

جووڵە و هەڵسوکەوتانە توانستی درکپێکردنێک و ئاگاییەک تیژتر لەوەی ئاساییە لەگەڵ خۆیان دەهێنن. ئەم کارە کرۆتۆڤسکی دەبرد بەرەو کەشفکردنێکی قووڵتری ئەوەی کە ستانسلاڤسکی لەو باوەڕەدا بوو بتوانێت نمایش بکرێت لە بواری ئەو ئەزموونە مرۆیانەی شیاوی ئاشکراکردن و پێشاندانن لە ڕێگەی ڕیالیزمی ڕۆحییەوە. واتە «ئەو ژیانەی کە بە شێوەیەکی لێڵ ئاوێزانی ڕووداو و خەون و ئەندێشەکانمانن، ئاوێزانی هەڵچوونەکانمانن».

لە کتێبەکەیدا (ڕووە و شانۆیەکی هەژار) ڕێژیسۆری پۆلۆنی ئاماژە دەدات بە جۆری ئەو جووڵە هەڵچووئامێزانەی پابەندی کارەکەین.

«لە ساتەوەختی شۆکێکی دەروونی، ترسێکی کوشندە، یان خۆشییەکی لەڕادەبەدەر، مرۆڤ بە شێوەیەکی ئاسایی هەڵسوکەوت ناکات. مرۆڤ لەو کاتانەدا ئاماژە ڕیتمئامێزەکان بەکار دەهێنێت، دەست دەکات بە سەماکردن، بە گۆرانیگوتن. ئاماژە ئۆرگانییەکان نەک جووڵە گشتی و هاوبەشەکان، بۆ ئێمە بنەماگەلێکی گوزارشتئامێزن و هەوڵی پالاوتنێک دەدەین کە بنەما ئاسایی و ڕۆژانەییەکان دوور بخەینەوە، کە تەوژمی هەڵچوونە بێخەوشەکانی ناوەوە تەڵخ دەکەن».

لە ساڵی ١٩٣٨دا کاتێک ستانسلاڤسکی بۆ چارەسەرکردن لە نەخۆشخانەیەکی مۆسکۆ دەبێت، ئەندامانی ستۆدیۆکەی بەردەوام سەردانی دەکەن و هەواڵ و دەنگوباسی کارەکانیان پێ ڕادەگەیاند، ئەو کات تەنیا سێ ساڵ تەمەنی لە بەردەم مابوو، ئەم پێشبینییەی لێ دەگێڕنەوە.

«شەپۆلەکانی دەریای نەستمان لە کاتی پێویستدا پێمان دەگەن. تەنیا لە نێو ساتە پڕ جۆشوخرۆشە چڕەکانی خولقاندا دەتوانن بگەنە لامان، بەڵام ئەکتەری دواڕۆژ، بە زاڵبوونی

بەسەر تەکنیکی هونەرەکەیدا دەتوانێت بە ئازادییەوە خۆنوقمی نێو ئەو دەریایە بکات».

کاتێک ستانسلاڤسکی بە پێویستی دەزانی دەبێت ئەکتەر لە پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆدا بێت لەگەڵ نەستدا، بەڵام باوەڕیشی وا بوو ئەو فۆڕمانەی دەتوانن بە شێوەیەکی چاکتر نهێنییە هەرە قووڵەکان ناخی مرۆڤ گوزارشت بکەن، دەبێت لە نێو ڕیالیزمدا جێگیر بکرێن، بەڵام جۆری ئەو ڕیالیزمەی کە لەوەودوا دەگەڕایەوە سەری، ڕاستییەکی یەکەمی ئەوە بوو کە ئامادەگییەکی زیندووی ئەکتەری لەسەر شانۆ لەخۆ دەگرت. واتە پاڵاوتنێکی پەرەسەندووی لە ستایلی نواندنی ڕیالیزمی دەگرتەوە. هەر ئەم کارەش شانۆی هونەری مۆسکۆی گەیاندە ترۆپک.

ئەو دەلاقە نوێیانەی ستانسلاڤسکی دەیکردنەوە لە ڕەوتی کار و داهێنانەکانی کە سروشتی دیاردە پێرفۆڕمانسەکانیان لەخۆ دەگرت، بانگەوازی ئەوەیان دەکرد نەوەی نوێ ناوی واقیعی پێرفۆڕمانئامێز (Realite performatif) لێ بنێن و دواتر دەبێتە بەردی بناغەی تیۆری پێرفۆڕمانسی مۆدێرن.

Timothy wiles لە کتێبەکەی بە ناوی «the theatre event» ئاماژە بەوە دەدات کە سروشتی ڕووداوەکانی ستانسلاڤسکی، هەرچەندە سیمایەکی زۆر ڕوون و ئاشکرایان نەبووە لە دووتوێی نووسینەکانی، بەڵام هەمیشە پێش توێژینەوەکانی داهاتوو کەوتوون. بەپێی ئەو ڕووداوانە ئەکتەر (وەک ڕەگەزێکی سەرەکی لە کاری شانۆییدا) دیاری کراوە، لە کاتێکدا هونەر وەک پرۆسەیەک لە گەشەکردندا، نەک وەک ئامانج، تەماشا کراوە.

وایلز لە ئاکامدا دەڵێت: ستانسلاڤسکی یەکەم کەس بووە (بێ ئەوەی خۆی ئەو تایبەتمەندییە دیاری بکات) هەستی کردووە لە

نێو ڕیالیزمی شانۆییدا ئەوەی بە شێوەیەکی سەرەکی حەقیقییە (real)، بە هەمان ئەندازە لە نێو خودی واقیعی پێرفۆڕمانسدا نیشتەجێیە، نەک لە نێو کاریگەرییەکانی واقیعێک کە لە ڕێگەی وردەکارییەکانی دەقێکەوە، لە ستایلی ڕیالیزمدا بەرهەم دەهێنرێنەوە.

لە ڕاستیدا ڕووداوەکانی ستانسلاڤسکی ئەوە لەخۆ دەگرن کە شانۆ بریتییە لە فۆڕمی هونەرێکی زیندوو کە پابەندی ئامادەگیی مرۆییە، ئامادەگیی ئەکتەر و بینەرە، دەرئەنجام مرۆڤ دەخاتە نێو بازنەی پەیوەندییەکانەوە. کەواتە یەکەم ئامانجی ئەکتەر و ڕێجیسۆر دەبێت خوڵقاندن و تەغزییەکردنی ژیان بێت لەسەر شانۆ؛ بەڵام ئەی چۆن دیاردەی زیندوویی پێرفۆڕمانس دەتوانرێت پارێزگاریی لێ بکرێت، ئەگەر هەریەک لە وردەکارەکانی کارەکە لە لایەن ڕێجیسۆرەوە دیاری بکرێت، بە وردییەوە لە لایەن ئەکتەرەوە دووبارە بکرێتەوە و دڵسۆزانە ئێوارە و دوای ئێوارە بۆ بینەر دووبارە پێشکەش بکرێتەوە؟

ڕیشارد سچێچنەر لە کتێبەکەی کە بە ناوی «لە نێوان شانۆو ئەنرۆپۆلۆجی»دایە، پێناسەیەک بۆ وشەی پێرفۆڕمانس دەکات، هەرگیز بۆ جاری یەکەم، هەروەها دوو جار ژیانراوە. بەپێی دابونەریتە شانۆییە ئەوروپی و ئەمەریکییەکان، نواندن بە واتای شوبهاندن یان تەنانەت مانای درۆکردنیش دەگرێتەوە. لەگەڵ ئەوەش ریشارد تێبینی دەکات ئامانجی سەرەکیی گەورە ئامادەکارانی ئەکتەر لە سەدەی بیستەمدا، لە ستانسلاڤسکییەوە تا دەگات بە کرۆتۆڤسکی، بریتی بووە لەوەی نواندنی ئەکتەر زیاتر ڕەسەن (autenthique) بکرێت. کەواتە دەتوانین پرۆسەی پێرفۆڕمانس، بەو شێوەیەی ستانسلاڤسکی تێیڕوانیوە بەو جۆرە پێناسە بکەین، هەمیشە بۆ جاری یەکەم، نەک وەکو

ئەوەش بۆ یەکەم جار بێت. لەبەر ئەوەی لە نێو ئەو ڕاڤەکردنەی کرۆتۆڤسکی دەیکات کە لەسەر بۆچوونەکانی ستانسلاڤسکی دەڵێت، مەسەلەکە پەیوەندیی بە هاندانی ئەکتەرەوە هەیە کە بەڕاستی کردارێک بکات. ئێستا لە زەمەنی ئێستادا.

میتۆدی کردارە فیزیکییەکان کە لە لایەن ستانسلاڤسکییەوە دارێژراوە، لە لایەن کرۆتۆڤسکییەوە قووڵ کراوەتەوە، بە شێوەیەکی دروست ئەو هاودژییەی (پارادۆکسەی) پابەندی سروشتی شانۆیە (سروشتی کاری ئەکتەرە. وەرگێر) لەبەر چاو دەگرێت. ئەم کێشەیەش پێشتر لە لایەن دیدرۆ لە کتێبە بەناوبانگەکەی «پارادۆکسی ئەکتەر» دەستنیشان کراوە و خراوەتە ڕوو.

کارکردن لەسەر میتۆدی کردارە فیزیکییەکان، هەوڵ دەدات بە شێوەیەکی بنەڕەتی ڕێگە بۆ ئەکتەر خۆش بکات، ڕشتەیەکی (partition) جەستەیی و بەدیقەت پێک بهێنێت کە بتوانرێت بەرهەم بهێنرێتەوە، دووبارە بکرێتەوە و هەر جارێکیش ئەکتەر بتوانێت هەست و سۆزە هەڵچووە تازەکان و بیر و وێنە بانگەوازکراوەکان لە نێو جەستەیەوە بخوڵقێنێتەوە و بە شێوەیەکیش کاریگەرییان بەسەریەوە بنوێنن وەک ئەوەی پێشتر پێشبینییان بۆ نەکرابێت و تێڕوانینیان بۆ نەکرابێت. ئەگەر لەدەستدانی ڕواڵەتی زیندوویی لە پێرفۆڕمانسدا هاوتای هەڵەیەکی تەکنیکی بێت، هەڵەیەکی لەو جۆرە بە ڕای کرۆتۆڤسکی دەرئەنجامی ئەزموونی کارێکی مەعنەوی، ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی نییە، لەبەر ئەوەی ژیان تەنیا ئیعتبارکردنێکی پراکتیکی بۆ دەکرێت کە پابەندی کاری شانۆییە. ئەگەر ژیان ئامادەیی نەبێت ئەوا کارەکە بە کارێکی مردوو دادەنرێت. واتە ئامانجی دەستپێک کە بریتی بووە لە خوڵقاندنی نمایشێکی زیندوو، بەدەست نەهاتووە؛ واتە پێش هەموو

شتێک ئەوە شکستێکی تەکنیکییە. لە درێژەی کۆنفرانسەکاندا کرۆتۆڤسکی تەئکیدی دەکردەوە لەسەر ئەوەی ئاماژەی بە کام سەرچاوە داوە، ڕۆژێکیان باسی ژیانی کردووە، لەو کاتەی کە ئەکتەری بەناوبانگی شانۆکەی «ریزارد»، بە شێوەیەکی زۆر تایبەتی و بە زمانێکی ڕەوان ئەو بابەتەی وروژاندووە. ئەو ئەکتەرە لە نمایشی میری کۆڵنەدەر، ژیانی شاراوەی ڕۆڵەکەی بە شێوەیەکی لە ڕادەبەدەر سەخت و پڕ دیقەت بوو، بەراورد دەکرد بە گڕی مۆمێکی داگیرساوی ناو شووشەیەک، بەو پێیەی کە گڕی ئەو مۆمە لە گۆڕاندا بووە لە نێو ئەو شووشەیەدا.

لە میانەی کاری گەڕان و بەدواداچوونی دوورودرێژدا، کەشفکردنی هەست و سۆزە هەڵچووەکان و بیر و وێنە بانگەوازکراوەکان، لە ساتەوەختی ئێستادا دەکرایە ئامانج. ئەکتەرانی شانۆی تاقیگە بەو شێوەیە سوور بوون و کۆڵنەدانی خۆیان پیشان دەدا، کە هەمان شێوەی هەوڵ و کۆششەکانی ستانسلاڤسکی بوون بۆ ئەوەی نواندنی ئەکتەر زیاتر ڕەسەنیی پێ بدرێت. بە ڕای کرۆتۆڤسکی هەر ئەو کارە ستانسلاڤسکی کێش دەکات بۆ ئەوەی مەحکوم ببێت بە فێڵنەکردن، وەک ئەوەی بە دەستی ئەنقەست خۆی تەڵەیەکی بۆ خۆی و میراتگیرانی نابێتـەوە.

میتۆدی کرداره فیزیکییەکان

لە تەمەنی لاویدا کرۆتۆڤسکی گەشتێک دەکات بۆ مۆسکۆو لەوێ بۆ ماوەی یەک ساڵ مێژووی دەرهێنانی شانۆی ڕووسی دەخوێنێت. لەو کاتەدا بە شێوەیەکی قووڵ دەکەوێتە ژێر کاریگەریی لێکۆڵینەوەکانی ستانسلاڤسکییەوە، هەروەها گرنگییەکی تایبەتیی زۆر دەدات بە دوا قۆناغی کارەکانی، واتە

میتۆدی کرداره فیزیکییەکان بەو شێوەیەی کە لە لایەن فازیلی ئۆزیپۆفیچ تۆرپۆرکۆفەوە لە کتێبی «ستانسلاڤسکی لە کاتی ڕاهێناندا» باس کراوە. فازیلی یەکێک بووە لەو ئەکتەرانەی بەشداریی دوا کاری ئەو ستۆدیۆیەی کردووە کە لە لایەن ستانسلاڤسکییەوە سەرپەرشتیی کراوە. کرۆتۆڤسکی باوەڕی وا بوو ئەو لێکۆڵینەوە تازانەی لە ساڵانی سییەکاندا دەستیان پێ دراوە، دەیانتوانی ستانسلاڤسکی بەرەو قووڵبوونەوەیەکی زیاتر ببەن لەسەر کرداره فیزیکییەکان ئەگەر تەمەن بواری بدابا. کرۆتۆڤسکی بڕیار دەدات لەگەڵ ئەکتەرەکانی لە شانۆی تاقیگە دوا لێکۆڵینەوەکانی ستانسلاڤسکی پەیڕەو و پیادە بکات. هەر ئەمەش زەمینەیەکی پتەو بە دەستپێکی لێکۆڵینەوەکانی دەبەخشێت و ڕێگەی بۆ دەکاتەوە کە دواتر گەشەیان پێ بدات و نوێکارییان تیادا بکات. پێش دارشتنی میتۆدی کرداره فیزیکییەکان بۆ گیانبەبەرداکردنی کەسایەتییەکان، ستانسلاڤسکی پشتی بەستبوو بە سایکۆلۆژی و سۆزەکان.

لەو باوەڕەدا بوو ئەو سۆزانەی لە لایەن یادەوەرییەکانەوە تۆمار کراون، دەتوانرێت جیا بکرێنەوە لە هۆکارە خوڵقێنەرە بنەڕەتییەکانیان، بە ئامانجی دووبارە بەکارهێنانەوەیان بە شێوەیەک لە شێوەکان بۆ ئەوەی لە ڕەوشی ڕۆڵێکی دیاریکراودا پیادە بکرێنەوە. وەک ریشارد تێبینیی کردووە، واتە زۆرلێکردن لەو سۆزانەی پەیوەستی ڕووداوەکانی ڕابردوون، بۆ دووبارە دەرخستنیان و ژیانەوەیان لەسەر شانۆ، واتە خوڵقاندنی کاریگەرییەک بەبێ هۆکار. سەرباری ئەوەش ئەو کاریگەرە ناتوانرێت بەدەستبهێنرێتەوە تەنیا لە میانەی پرۆسەیەکی مۆنتالیی ناوەکی و بەکاربراوەوە نەبێت کە ساتێکی کەم دەخایەنێت، وەک تەزوویەکی کورت تێدەپەڕێت

لە نێو داهێنانە ئەکتیڤەکانی ئەکتەردا، لە ساتەوەختێکی ئێستای ڕەوشە دیاریکراوەکان، کە ئەکتەر بە شێوەیەکی کاتی دادەبڕێت لە ژیانێکی ناوەکییانەی دینامیکیتر و ڕاستەوخۆتر.

لە ساڵانی کۆتایی ژیانی هونەریدا، ستانسلاڤسکی کۆمەڵێک دەرئەنجام بەدەست دەهێنێت لەسەر پرۆسەی کاری ئەکتەر، کە بەشداربوونی دەروناسی ئەمەریکی ولیەم جێمس و هاوتا ڕووسییەکانی ڤلادیمی باختێریڤ و ئیڤان پاپلۆڤ تیادا لەبەر چاو دەگرێت. ئەو دەروونناسانە لە بوارەکانی زانستی دەروونناسیی بابەتی و زانستی کاردانەوە (Reflexologie) زۆر پێشکەوتوو بوون. ئەو زانایانە تەئکیدیان دەکرد کە جەستە بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی لە بەرانبەر هاندەرە دەرەکییەکان کاردانەوە دەنوێنێت و هەریەک لەو کاردانەوانەش خاوەنی سۆزێکی تایبەتن بە خۆیان، تا ئەو ڕادەیەش تەنانەت پێش ئەوەی خودی مێشک بتوانێت فریا بکەوێت جۆری ئەو سۆزە دیاری بکات کە خۆی پێشان دەدات. Gastev A K یەکێک بوو لە تایلۆریستەکان، لە هەوڵی ئەوەدا بوو جووڵە بگەڕێنێتەوە بۆ جەوهەری سەرچاوەکەی، بە ئامانجی ئەوەی یارمەتیی کرێکاران بدات بۆ گەیشتن بەوپەڕی کارایی لە کارەکانیان و بەرزکردنەوەی ئاستی بەرهەمهێنان. Mel Gordon تێبینی دەکات ئەو بیر و بۆچوونانە سەرچاوەی ئیلهامبەخشین بوون بۆ مایەرهۆڵد، کاتێک میتۆدی بیومیکانیکی دادەڕشت.

«بەشبەشکردنی هەر لێکۆڵینەوەیەک بەسەر ئەو جووڵانەی دروستن و لە جێگەی خۆیانن، مایەر هۆڵد لە هەمان کاتدا بنەماکانی تایلۆریستی کە دەربارەی ئیقتسادکردن بوون لە جووڵە، واتە دەستگرتنەوە لە جووڵەکردن و تیۆری جیمیس دەربارەی سۆزداری، لە کاری ئەکتەر پیادە دەکرد. ئەم کارەش

ئەکتەری ڕادەکێشا بۆ نێو بوارێک کە بتوانێت بە شێوەیەکی ئۆتۆماتیکی هەموو سولەمە سۆزدارییەکان، ئەزموون بکات و بە ئەنجام بگەیەنێت، کە لە دەرئەنجامی بەرەوپێشـچوونـی وەزعیەتی جەستە و ماسوولکەکانەوە دروست بوون».

لە ژیاننامەکەیدا لەو بەشەی کە لەسەر ستانسلاڤسکییە، jean Benedetti دەگێڕێتەوە: «لە دوا مانگەکانی کۆتایی ژیانیدا، ڕێجیسۆری ڕووسی و قوتابییە دێرینەکەی: مایەر هۆڵد، کاریان دەکرد لەسەر ئاوێتەکردنی لێکدان و تێکهەڵکێشکردن (synthese) بیومیکانیک و میتۆدی کردارە فیزیکییەکان» لەگەڵ ئەوەی ستانسلاڤسکی لەو کاتەدا مایەرهۆڵدی بە تاکە میراتگری خۆی دادەنا، لەبەر ئەوەی فاختانگۆڤ سالآنێک بوو کۆچی کردبوو، بەڵام ستانسلاڤسکی ئیتر هێندە نەژیا بتوانێت ئەو پڕۆژەیە بەکام بگەیەنێت، بەڵام پێشوەخت بە هۆی داڕشتنی میتۆدی کردارە فیزیکییەکانەوە ستانسلاڤسکی توانیبووی پڕۆژەیەکی سەرکەوتوو سەبارەت بە کاری ئەکتەر گەڵاڵە بکات، کە بێ هیچ گومانێک لەسەر تەوژمی هەڵچوونە ناوەکییەکان دامەزرابوو، هەروەها ئەو بنەمایانەی تیادا دەرخستبوو کە تەوژمە ناوەکییەکان کردارە جەستەییە ئۆرگانیکییەکان دەخوڵقێنن، ئەمانیش بە ڕۆڵی خۆیان بیر و وێنە بانگەوازکراوەکان و یادەوەرییەکان و سۆزەکان پیشان دەدەن.

تەوژمە ناوەکییەکان (LES IMPULSION)

لە بەشی هەشتەمی کتێبی خوڵقاندنی ڕۆڵێک (Creating a role) کە لە ژێر ناونیشانی «لە کرداری جەستەییەوە بەرەو وێنەی زیندوو»دایە، تۆرتسۆڤ و ستانسلاڤسکی دەستەواژەیەکی گرنگ و سەرەکیی سەبارەت بە میتۆدی کردارە فیزیکییەکان

دەورووژێنن، ئەویش «تەوژمی هەڵچوونە ناوەکییەکانە، بەم جۆرە بۆ قوتابییەکانی ڕوون دەکاتەوە: «لەم ساتەوەختەدا بۆ خوڵقاندنی کردارەکان، هەوڵ دەدەم تەنیا تەوژمە ناوەکییەکان تەحفیز بکەم، پاشان بە هۆی پرۆڤەکانەوە جێگیر بکرێن، بەڵام سەبارەت بە خودی کردارەکان ئەوانە دواتر خۆیان بە شێوەیەکی سروشتی گەشە دەکەن».

ئێستا دەبا ئەم گوتانەی تۆرستۆف بە ئەوانەی کرۆتۆڤسکی بەراورد بکەین:

«دەتوانن مەشق بە خۆتان بکەن لەسەر کردارە فیزیکییەکان، هەوڵ بدەن پێکهاتەیەکی کردارە فیزیکییەکان دروست بکەن بە مانەوەتان لەسەر هەمان ئاستی تەوژمەکان، واتە کردارە فیزیکییەکان جارێک دەرناکەون، بەڵام ئەوەتان لە نێو جەستەدان، لە حاڵەتی ترپەدان. پێش هەموو کردارێکی فیزیکی تەوژمێک هەیە لە ناخی جەستەوە سەر دەردەهێنێت، دەتوانین لەسەر ئەوە کار بکەین».

لێرەدا ڕوون و ئاشکرایە ستانسلاڤسکی و کرۆتۆڤسکی باس لە پرۆسەیەکی هاوشێوە دەکەن، کە ڕێگە بە ئەکتەر دەدات ڕشتەیەکی فیزیکیی زیندوو بخوڵقێنێت. هەر لە هەمان بەشی ئەو کتێبەدا تۆرۆستۆف تێبینی دەکات تەوژمەکان توانای خوڵقاندنی کردارە فیزیکییەکانیان هەیە و توانای بەشداریکردن دەکەن لە دینامیکییەتی خوڵقاندن لە لای ئەکتەر: «هەست دەکەم کردارە کەسایەتییە جۆراوجۆرەکان وا خەریکن دەبن بە کۆمەڵە یەکەیەکی فراوانتر، کە هەموو ئەو یەکانە هێڵێک بۆ کردارە بەدوایەکهاتووەکان و مەنتیقییەکان پێک دەهێنن و ئەو هێڵە سەر دەردەهێنێت. ئەو یەکانە بۆ پێشەوە هوروژم دەبەن، جووڵەیەک

دەخولقێنن، ئەو جووڵەیەش ژیانێکی ناوەکییانەی ڕەسەن دەهێنێتە ئاراوە. چەند بەردەوام ئەو دیمەنە دووبارە بکەمەوە، هێندە زیاتر ئەو هێڵە خۆی بەهێز دەکات و هێندەش زیاتر هێزی ئەو جووڵەیە و هێزی ئەو ژیانە چڕ دەبێتەوە».

بە هەمان شێواز، تۆماس ریشارد دەڵێت کرۆتۆڤسکی ئاماژە دەکات و دەڵێت: «تەوژمە ناوەکییەکان یەکە سەرەتاییەکانی نواندن پێک دەهێنن، هەروەها ئاست و توانا بنچینەییەکانی نواندن بریتین لەو تەوژمانەی لە نێو کردارەکاندا درێژەیان پێ دراوە»، لێکچوونێکی ئاشکرا بەدی دەکرێت لە نێوان ئەو دوو شێوازەی ڕاڤە کراوە سەبارەت بەوەی تەوژمەکان چ مانایەک دەبەخشن لە ناوەڕۆکی پرۆسەی کاری ئەکتەردا. بە بۆچوونی ستانسلاڤسکی کردارە فیزیکییە ئۆرگانیکییەکان کاتێک لەدایک دەبن، کە هەوڵ بدرێت تەوژمە ناوەکییەکان بۆ کردار تەحفیز بکەین. کرۆتۆڤسکی لە نێو دەستەواژە تایبەتییەکانیدا بەم شێوەیە ئاماژە بۆ تەوژمەکان دەکات: «تەوژمەکان پێشتر لە نێو جەستەدان»؛ هەروەها دەربارەیان دەڵێت: «لە ناخی جەستەوە هوروژم دەهێنن»، لە کاتێکدا لە لای ستانسلاڤسکی دەگوترێت: «تەوژمەکان بۆ پێشەوە هوروژم دەبەن و جووڵەیەک دەخولقێنن» واتە ژیانێک دەخولقێنن.

وەک ریشارد ئاماژەی پێ دەدات، کرۆتۆڤسکی بە جۆرێک دەڕوانێتە تەوژمەکان وەک ئەوەی لە گرژبوونێکی ماسوولکەییەوە هاتبن. دەڵێت: کاتێک دەمانەوێت کارێک بکەین، گرژبوون و پاڵەپەستۆیەکی دروست لە ناخدا هەیە و ئاڕاستەی دەرەوە دەبێت. ریشارد ڕوونی دەکاتەوە و دەڵێت: کردار لە هاندەرێکی فیزیکییەوە لەدایک دەبێت، کە لە ڕاستیدا لە ئەنجامی گرژبوون و فشاری هەندێک ماسوولکەی جەستەوە

دروست دەبێت و دەبنە پاڵپشت بۆ کردار. کەواتە کرۆتۆڤسکی پەیوەندییەکی فیزیکی لە نێوان کردار و ویستدا بونیاد دەنێت.

لە نێو گرژبوون و ویستدا... بە هیچ جۆرێک ویستێک بوونی نییە ئەگەر هاندەر یان خرۆشەرێکی ماسوولکەیی تایبەت بەو ویستە لە ئارادا نەبێت، هەر ئەمەش خۆی لە خۆیدا بەشێکە لە ویست. تەنانەت ویست لەسەر ئاستی ماسوولکەیی جەستەش بوونی هەیە و پەیوەندە بە ئامانجێکەوە کە دەکەوێتە دەرەوەی ئێوەوە، هەروەها ویستەکان بەستراونەتەوە بە یادەوەرییەکانی جەستەوە، بە بیر و وێنە بانگەوازکراوەکانەوە، بە خۆزگەکانەوە، بە پەیوەندیکردن لەگەڵ کەسانی تردا، بەڵام بێگومان بەستراونەتەوە بە گرژبوونە ماسوولکەییەکانەوە.

کەواتە دەکرێت لە نێوان گرژبوون و تەوژمەکان پەیوەندییەکی نزیک (کە لە لایەن کرۆتۆڤسکییەوە بونیاد نراوە) بخەینە ڕوو، کە پرۆسەکەی لەسەر بنچینەی تەوژمەکان دامەزراوە و لەگەڵ ئەوەی پێشتریش لە لایەن ستانسلاڤسکییەوە کاری لەسەر کراوە، بەڵام نابێت تێکەڵ بکرێت نە لەگەڵ جڵەوشلکردنێکی خۆڕسکی و نە لەگەڵ خاوبوونەوەیەکی قووڵ وەک ئەوەی زۆر جار بە هەڵە تێدەگەین. کرۆتۆڤسکی تەئکید دەکات کە پرۆسەی ژیان بریتییە لە بەردەوامیی بەدوایەکهاتنی گرژبوون و خاوبوونەوە. کەواتە نەک بە تەنیا ئەو مەسەلەیە پەیوەندیی هەیە بە گرژکردن و خاوکردنەوە، بەڵکو بە دۆزینەوەی ئەو ڕووبارە، ئەو هەڵچوونەی بزانرێت لە کوێدا پێویستە گرژ بکرێت و لە کوێدا ئەوەی پێویست نییە بەڕەڵا بکرێت. لە لایەکی ترەوە دەتوانین لێکچوونێک بخوڵقێنین لە نێوان ئەو چەمکەی لە لای کرۆتۆڤسکی هەیە لەسەر «لە نێوان گرژبوون و ویستدا» و لە نێوان بنەمای بیومیکانیک لە لای مایەر هۆڵد

بەو پێیەی دەڵێت ئەکتەر کار دەکات لەسەر «وەزعیەتێکی جەستەیی، یان بارێکی جەستەیی، کە بەردەوام ماسوولکەکان تیادا لە گەشەکردندان و بەرەوپێشچووندان» واتە بە هاوتای ئەوەی دەڵێت «خرۆشاندنی ماسوولکەکان یان مۆبیلیزەکردنی ماسوولکەکان» بەپێی دەستەواژەکانی کرۆتۆڤسکی.

لە بەشی شەشەمی کتێبی ئامادەکردنی ئەکتەردا، ستانسلاڤسکی چەند مەشق و ڕاهێنانێکی سادە بە مەبەستی فێرکردنی قوتابییەکانی دەخاتە ڕوو، بۆ ئەوەی بتوانن هەندێک لە ئەندامەکانی لەشیان پەراوێز بکەن، لە هەمان کاتدا هەندێکی تریان بە خاوی ڕابگرن. ساڵانێک دواتر کە گەڕان و لێکۆڵینەوە دووروودرێژەکەی ئەنجام دەدات و ناوی دەنێت: «کاری ئەکتەر لەگەڵ خودی خۆی»، دەگاتە ئەو دەرئەنجامەی ئەزموونە پراکتیکەکان ئەو ڕاستییەیان بۆ سەلماندووە پێچەوانەی ئەوە بوون کە ماوەیەکی دووروودرێژ لەوەوبەر باوەڕی پێیان هەبووە، ئەویش ئەوەیە سۆز و یادەوەرییەکان ناتوانرێت کۆنترۆڵ بکرێن، یان دەستیان تێوەربدرێت. لە بەرانبەردا نەدەبوو ئەکتەرەکان یەکسەر پەلاماری سۆزەکان بدەن، لەبەر ئەوە بە ڕای کرۆتۆڤسکی خۆی، کە لە یەکێک لە کۆنفرانسەکانیدا دەڵێت: «ئەوانە وەکو ئاژەڵی کێوین». ئیتر ئەو شتەی لە چوارچێوەی دەقێکدا ئەکتەرەکان دەبوو تەرکیزیان لەسەر کردبا، کردار بوو. لەبەر ئەوەی لەو کاتە بە دواوە، بە لای ستانسلاڤسکییەوە هەموو شتەکان لە «کردارێکی کاریگەر، داهێنەر، زیندوو و ڕەسەنەوە» بەدەست دەهات. ڕێجیسۆری ڕووسی دواجار دەگات بە نهێنیی پرۆسەی کاری ئەکتەر، ئیدی هۆکار و ئیعتباراتە سایکۆلۆژییەکان تێدەپەڕێنێت، هەروەها بۆی ئاشکرا دەبێت ئەو کردارانەی لە ڕێگەی تەوژمە ناوەکییەکانەوە

لەدایک بوون، لە پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆدان لەگەڵ یادەوەری و سۆز و ڕۆحی ئەکتەردا. کورتکردنەوەی ئەو ڕێگەیە بوار دەدات بە ئەکتەر تا بتوانێت لە ڕێچکەی بیرکردنەوەیەکی عەقڵانی و شیکارانە دوور بکەوێتەوە، ئەمەش کە پڕۆسەیەکی عەقڵانییە و لەگەڵ ژیانی ناوەوەی ئەکتەر بەنێویەکدا دەچن، کە سەربەستیی پیشاندانی بیر و وێنە بانگەوازکراوەکان ڕۆڵێکی سەرەکیی تیادا دەگێڕن. کەواتە سروشتی خوڵقێنەرانەی مرۆڤ تەنیا دەتوانرێت بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ کێشی نێو پرسیارو تێگەیشتن بکرێت، بە مەرجێک دەبێت ئەکتەر یارمەتیی بدرێت بۆ خۆئامادەکردنێک بە شێوەیەکی دروست. «کارکردنی ئەکتەر لەگەڵ خودی خۆی» دەبێت بوارێکی پێ بدات ببێت بە کەناڵێکی کراوە لە بەردەم تێپەڕبوونی هێزە پێشبینەکراوەکانی سروشتی مرۆڤ. ستانسلاڤسکی دەڵێت: «لە کاتێکدا سەرقاڵی ئەنجامدانی کردارە فیزیکییەکانن، خۆتان لە ژیانی نەستەکانتان ئازاد بکەن (دوور بکەونەوە). بەو چەشنە دەتوانن ئازادیی کاردانەوەکانی ژیانی نەستەکان دابین بکەن، هەروەها هاندەری بن بە شێوەیەکی خوڵقێنەرانە کار بکات. ئەو کردارەی لە سروشتی مرۆیی و لە سەرچاوەی نەستییەوە سەرچاوە دەگرێت، هێندە بانئاسایی ورد و قووڵە کە ئەو کەسەی دەیخوڵقێنێت درکی پێ ناکات. میتۆدەکەی من لە ڕێگەی هۆکارە ئاسایی و سروشتییەکانەوە هێزە خوڵقێنەرەکانی سروشتی مرۆیی، ئەوانەی لە ڕادەبەدەر ورد و بانئاساین، کە ملکەچی هیچ جۆرە تێڕامانێکی پێشوەخت نین، لە نێو کردارێکدا دەورووژێنێت و دەیخاتە ڕوو».

بە پێچەوانەوە، هەر چەمکی تەوژمەکان بیروبۆچوونەکانی هەریەک لە ستانسلاڤسکی و کرۆتۆڤسکی لە یەکتر جیا دەکاتەوە. ڕیشارد ڕوونی دەکاتەوە کە بە لای کرۆتۆڤسکییەوە

(جیاوازیی بنەڕەتی) لە نێوان میتۆدی کردارە فیزیکییەکان و لە نێوان کارەکانی ئەودا خـۆی دەبینێتـەوە، لـە تێـڕوانینـە تایبەتییەکانی هەر یەک لە ڕێجیسۆری ڕووسی و ڕێجیسۆری پۆلۆنی کە سەبارەت بە تەوژمەکان هەیانە. «لە ڕاڤەکردنێکی کرۆتۆڤسکییەوە، کارکردن لەسەر کردارە فیزیکییەکان تەنیا دەرگایەکە بۆ چوونە نێو تەزووە زیندووەکانی تەوژمەکان، بە هیچ شێوەیەک بۆ بونیادنانەوەی ژیانێکی ڕۆژانەیی نییە»، بەڵام وەک ڕیشارد ڕوونی دەکاتەوە بە لای ستانسلاڤسکییەوە تەوژمەکان بە تەنیا لەسەر ڕووبەری دەرەوەی جەستە (وەک چاو و جووڵەکان-میمیک) خۆیان پیشان دەدەن. کەچی بۆ کرۆتۆڤسکی «ئەکتەر دەگەڕێت بە دوای جەوهەری تەزوویەکی ژیان» تەوژمەکان لە ناوەوە ڕیشەیان داکوتیوە لە جەستەدا، دواتر بەرەو دەرەوە پەل دەهاوێن و بڵاو دەبنەوە؛ هەروەها ڕیشارد تێبینی دەکات: «بەرەوپێشچوون و پەرەسەندنی کارەکان لەسەر تەوژمەکان شتێکی لۆجیک و دروستە، ئەگەر ئەوە لەبەر چاو بگرین کرۆتۆڤسکی لە نێو جەستەیەکی ئازاد (کە بلۆک نەبێت)، لێکۆڵینەوە و گەڕان بە دوای تەوژمە زیندووەکان دەکات، کە بەرەو کەماڵ و گشتگیرییەکی جیاواز لە کەماڵ و گشتگیری نێو ژیانی ڕۆژانە خۆی ئاڕاستە دەکات. لە کاتێکدا لە لای کرۆتۆڤسکی پرۆسەی کارکردنی ئەکتەر کە لەسەر تەوژمەکان دامەزراوە، بەسەر پانتاییەکی بانئاسایی ژیانی ڕۆژانەوە خۆی پیادە دەکات، بەڵام لە لای ستانسلاڤسکی تەوژمەکان سنووردار کراون بەو کردارە فیزیکیانەی کە جووڵە و هەڵسوکەوتە کۆمەڵایەتییەکان و ڕۆژانەییەکان دەکات بە ئامانج و لە چوارچێوەیەکی ڕیالیستدا دێنە ئاراوە.

لەگەڵ ئەوەشدا ڕێجیسۆری ڕووسییش بەهاگەلێکی زۆر

به ئۆرگانیستییەوە دەبەستێتەوە، کە چەمکێکە پەیوەستە بە تەوژمەکانەوە و تێکەڵ بە ژیانی جەستە دەبێت، هەروەها چەمکێکە لە لایەن کرۆتۆڤسکییشەوە بەکار هاتووە لە کاتی ناساندنی «شەپۆلی تەوژمەکان»، کرۆتۆڤسکی تەئکید دەکات کە «جەستە بریتییە لە ژیانی ئێمە»، ئاماژە دەدات: «کاتێک جەستە دەگەڕێت بە دوای ئەو شتەی ئەنتیمە (واتە تەوژمەکان)، ئەو دەگەڕێت بە دوای بەیەکگەیشتنێک و لە نێو ئەو بەیەکگەیشتنەدا ئەو بەردەوامی دەدات بە گەڕان، کاتێک بەری دەکەوم هەناسەم دەوەستێت، شتێک لە مندا دەوەستێت، بەردەوام بەیەکگەیشتنێک هەیە لەوێ، لە ناوەوە. هەمیشە ئەوی دیکە... ئەو کات ئەوەی پێی دەڵێن تەوژمەکان دەردەکەون».

دەرئەنجام سەرباری جیاوازییان سەبارەت بە شێوازی پیادەکردنی چەمکی تەوژمەکان لە کارەکانیان، بەڵام ئەم دوو بۆچوونەی لە لایەن ستانسلاڤسکی و کرۆتۆڤسکییەوە بەردەوام لە گەشەکردن و بەرەوپێشەوەچوون بوون، لەسەر باوەڕێک دامەزرا بوون کە هەردووکیان لەسەری کۆک و هاوبیر بوون. بە پێی ئەو باوەڕەش تەوژمەکان سەرچاوەن بۆ کرداره فیزیکییەکان، سۆزەکانیش دەرئەنجامێکی سروشتیی پرۆسەی ئۆرگانیکیی ئەکتەرە کە لەسەر تەوژمەکان دامەزراوە.

سەرچاوە

Cette Vie nest pas suffisante de L Acterur selon Stanislavski
au perfopmer selon grotoeski

ئەو دە فیلمەی لە یادەوەری ئۆسکاردا
بە نەمری ماونەتەوە

ئامادەکردنی: باوکی پایان

گەیشتن بە بەشداریکردن لە ڤێستیڤاڵی ئۆسکاردا، خەونی هەموو ئەو کەسانەیە کە پێ دەخەنە ناو جیهانی سینەماوە، خەونێکە لە لایەن سینەماکارانەوە ڕۆژ دوای ڕۆژ و سات دوای سات گەورە دەبێت. گەیشتن بە ئۆسکار و وەرگرتنی خەڵاتێک لە خەڵاتەکانی، هیوایەکە هەموو ئەوانەی لە بواری سینەمادا کار دەکەن ئاواتەخوازن پێی بگەن. ئەم ڤێستیڤاڵە لە ساڵی ١٩٢٩ هاتووەتە ئارا، وەلێ ئەو ئاهەنگەی لە کۆتایی ئەو ساڵەدا ساز کرا، تەرخان کرابوو بۆ بەخشینی خەڵات بەو فیلمانەی لە هەردوو ساڵی ١٩٢٨-١٩٢٩ هاتبوونە بەرهەم. لە ساڵانی سەرەتای ئەم ڤێستیڤاڵەدا مەرجەکانی پاڵاوتنی فیلم زۆر جیاواز بووە لەوەی ئێستا، هەروەها ئاهەنگی کۆتایی و ڕاگەیاندنی فیلمە سەرکەوتووەکان ئاهەنگێکی بچووک بووە و ئەو ئەندامانەی ئەکادیمیای زانست و هونەری سینەمایی کە خەڵاتەکانیان دەبەخشی ژمارەیان کەم بووە.

لە مێژووی ئۆسکاردا گەلێک فیلمی مەزن و نەمر خەڵاتیان وەرگرتووە، لێرەدا زۆر بە کورتی ئاماژە بە دە فیلم دەدەین کە شایەنی وەرگرتنی ئەو خەڵاتانە بوون و لە یادەوەریی ئۆسکاردا بە نەمری ماونەتەوە.

١- باڵەکان (Wings 1927):

یەکەم فیلمە خەڵاتی ئۆسکار بەدەست بهێنێت. ئەم فیلمە فیلمێکی جەنگییە، باس لە فڕۆکەوانێک دەکات کە خۆشەویستەکەی بەجێ دەهێڵێت و بەشداری یەکەم جەنگی جیهانی دەکات. پاشان هەواڵی مردنی فڕۆکەوانەکە دەگاتەوە بە خۆشەویستەکەی و ئەویش شوو بە کەسێکی دیکە دەکات. دیمەنی بۆردومان و شەڕی نێوان فڕۆکەکان تاکو ئەمڕۆش بە یەکێک لە دیمەنە هەرە سەرکەوتووەکان دادەنرێت. «ویلیام ولمان» زۆر بە لێهاتوویی کاری دەرهێنانی بۆ ئەم فیلمە ئەنجام داوە، هەر ئەم دەرهێنانەش بوو وای کرد «ویلیام» ببێتە یەکێک لە دەرهێنەرە باشەکانی ئەو سەردەمە و تاکو سەرەتای پەنجاکان وەک دەرهێنەرێکی سەرکەوتوو ناوی دەرکرد. ئەم فیلمە لە نواندنی «کلارا بۆ»، «ڕیچارد ئارلین» و «کاری کۆپەر» بووە.

٢- لەگەڵ بادا ڕۆیشت (Gone With the Wind 1939):

یەکێکە لە فیلمە کلاسیکییە بەناوبانگەکانی مێژوو، بە هەموو پێوەرێکی ئەو سەردەمە یەکێک بووە لە فیلمە زەخم و گەورەکان، کە وای کردووە ئەندامانی ئەکادیمیا ئەو کات نەیانتوانیوە پشتگوێی بخەن. چیرۆکی ئەم فیلمە لە ڕۆمانێکەوە بە هەمان ناو وەرگیراوە. بەسەرهاتی ڕۆمانەکە و لەوێشەوە بەسەرهاتی فیلمەکە، بریتییە لە گێڕانەوەی خۆشەویستی نێوان «کلارک گابیل» و «ڤیڤیان لی» لە کاتی جەنگی ناوخۆی ئەمریکادا. دەرهێنەری فیلمەکە «ڤیکتۆر فلیمنگ» بووە. ئەم فیلمە بۆ سیازدە خەڵات پاڵێورا بوو، وەلێ توانی هەشت خەڵات لەو سیازدە خەڵاتە بەدەست بهێنێت، لەوانە خەڵاتی باشترین فیلم، باشترین دەرهێنەر، باشترین سیناریۆی سینەمایی،

باشـترین وێنـەگرتن، باشـترین ئەکتەر کـە «ڤیڤیان لی» بوو.

٣- ڕیبیکا (Rebecca 1940):

تاقە فیلمێکی دەرهێنەری ناودار «ئەلفرێد هیتشکۆک»ە، کە خەڵاتی ئۆسکاری بەدەست هێناوە. ئاشکرایە ئەم دەرهێنەرە ناودار و مەزنە تاکو لە ژیاندا بوو خەڵاتی ئۆسکاری وەرنەگرت، بەڵکو وەرگرتنی خەڵاتەکە کەوتە دوای مردنی. دیسانەوە ئەم فیلمەش لە ڕۆمانێکەوە وەرگیراوە کە باس لە چیرۆکێکی خۆشەویستیی نامۆراد و پڕ حەسرەت دەکات. ڕۆمانەکە لە لایەن نووسەری بەناوبانگ، خانم «دافنی دو مۆرییە» نووسراوە. باس لە بەسەرهاتی ئافرەتێکی شۆخوشەنگ دەکات. ئەم ئافرەتە شوو بە پیاوێکی زۆر دەوڵەمەند دەکات و لەگەڵیدا دەڕوات تاکو لە کۆشکە گەورەکەیدا بژیی، لەوێ بۆی دەردەکەوێت ئەم پیاوە هێشتا هەر لەسەر یادگاریی ژنی یەکەمی دەژیی، پیاوەکە دەیەوێت ژنە تازەکەی هەمان ڕۆڵی ژنی یەکەمی ببینێت. فیلمەکە لە دەرهێنانی «ئەلفرێد هیتشکۆک»، نواندنی «جوان فۆنتین»، «لۆرانس ئۆلیڤییە»، «جۆرج ساندرز» و «جۆدیس ئەندرسۆن»ە.

٤- هەموو شتێک دەربارەی حەوا (All About Eve 1950):

درامایەکە لە دەرهێنانی «جۆزێف مانکوفیتش». ئەم فیلمە پاڵێورا بۆ وەرگرتنی سیازدە خەڵات، بەڵام توانی شەش خەڵات بەدەست بهێنێت، لەوانە خەڵاتی باشترین فیلم، باشترین ئەکتەری هاوکار «جۆرج ساندرز»، باشترین دەرهێنەر، باشترین سیناریۆ، باشترین تۆماری دەنگ، باشترین دیزاین بۆ فیلمێکی ڕەشوسپی. ئەم فیلمە باس لەو کێشە و گیروگرفت و سەرنەکەوتنانە دەکات

که له جیهانی نواندنی شانۆدا ڕووبەڕووی ژیانی ئەکتەرەکان دەبێتەوە. ئەم فیلمە زۆر بە خێرایی وەک یەکێک لە باشترین فیلمە کلاسیکییە گرنگەکانی مێژووی هۆلیوود پۆلێن کرا.

٥- بێن هۆر (Ben Hur 1959):

ئەم فیلمە پاڵێورابوو بۆ وەرگرتنی دوازدە خەڵات و توانی یازدە خەڵات بەدەست بهێنێت، لەوانە خەڵاتی باشترین فیلم، باشترین دەرهێنان، باشترین دانەر و تا دوایی.

٦- لۆرانسی عەرەب (Lawrence of Arabia 1962):

یەکێکە لە بەناوبانگترین فیلمەکانی مێژوو. ئەم فیلمە باس لە سیاسی و گەشتیاری بەریتانی «لۆرانس» دەکات، فیلمەکە موعاناتی لۆرانس لە بارودۆخێکی قەیراناویی ناهەمواردا پیشان دەدات، هەروەها باس لە ناخۆشی و ئێش و ئازارەکانی لۆرانس و دەستدرێژیکردنە سەری لە لایەن تورکەکانەوە دەکات، وەلێ بەبێ لەبەرچاوگرتنی سیاسەتی فیلمەکە کە بەرگریی لە بەریتانیا دەکات، وەک کارێکی گرنگ دەمێنێتەوە کە باس لە سەردەمێکی مێژوویی دیاریکراو دەکات. ئەم فیلمە گەلێک نازناوی وەرگرتووە، لەوانە نازناوی جوانترین بیابان کە لەسەر شاشە پیشان درابێت.

٧- عەڕاب (The Godfather 1970):

بەسەرهاتی ئەم فیلمە باس لە خێزانێکی زۆر باش و دادپەروەری نێو خێزانە مافیاییەکان دەکات، باس لە ململانێی ئەم خێزانە لەگەڵ ئەوانی دیکەدا دەکات. دەرهێنەری فیلمەکە «فرەنسیس فۆرد کۆبولا»یە. ئەم فیلمە ئەگەرچی ماوەی

پیشاندانی دوو کاتژمێرونیو دەخایەنێت، بەڵام بینەر لەو ماوە زۆرەدا هەست بە بێزاری و خاوبوونەوە ناکات، هەروەها بەشی دووەمی ئەم فیلمە دوای دوو ساڵی دیکە، دیسانەوە خەڵاتی ئۆسکاری بەدەست هێنا.

٨- یەکێک بەسەر هێلانەی شێتەکاندا فڕی (One Flew 1975 Over Cuckoo):

کۆمیدیایەکی ڕەشە، «مایکل مۆرمان»ی دەرهێنەری فیلمەکە، بیمارستانێکی شێتەکان دەگۆڕێت بە شوێنێک تاکو چەند نموونەیەکی پەیوەندی نێوان دەسەڵات و هاووڵاتی ئاشکرا بکات. «جاک نیکۆلسۆن» کە لەم فیلمەدا خەڵاتی باشترین ئەکتەری وەرگرت، ڕۆڵی نەخۆشێک دەگێڕێت کە هێشتا دەتوانێت بیر بکاتەوە. تێبینی دەکات هەڵسوکەوتی ئیدارەی بیمارستانەکە لە بەرانبەر نەخۆشەکاندا، دڵڕەقانەیە و ئازار بە نەخۆشەکان دەگەیەنێت. فیلمەکە وا دەرناکەوێت فیلمێکی گەورە بێت، بەڵام مەفهومی فیلمەکە تا ڕادەیەکی زۆر گەورەیە. فیلمەکە بەو پەیامەی هەڵیگرتووە، وەک چۆن لە دوێنێدا ئامادەیی هەبووە، لەمڕۆشدا بە هەمان شێوە ئامادەیی هەیە.

٩- فەیلەق (Platoon):

ئەم فیلمە باس لە جەنگی ئەمریکا و ڤێتنام دەکات، جەنگێک لەسەر زەمینی واقیع ڕووی داوە و لە ڕێگەی کامێراوە گواستراوەتەوە بۆ سەر شاشە. کامێرا لە ناوەڕاستی جەنگ و پێکدادانەکاندایە و لە نزیکەوە قیڕەقیڕ و دەمەبۆڵەی سەربازەکان و ئارەزووی تۆڵەکردنەوەیان وێنە دەگرێت. بەم شێوەیە دەرهێنەر جیهانە تاریک و دژوارەکەی جەنگ دەگوێزێتەوە و وێنەیەکی دۆزەخییانەی جەنگ دەکێشێت.

١٠- نالێکبوردن (Unforgiven 1992):

ئەم فیلمە باس لە کەسێکی خاوەن ڕابردوویەکی خراپ دەکات، ئەمە وا دەکات دواجار لە کێڵگەیەکی بەرازدا جێگیر ببێت و ژنەکەی لەدەست بدات و دوو منداڵی بۆ جێ دەمێنێت. لەگەڵ ئەوەشدا تۆبە ناکات و هەوڵ دەدات کارێکی خراپی دیکە ئەنجام بدات. «کلێنت ئیستوود» هەم دەرهێنەری فیلمەکەیە و هەم ئەکتەری سەرەکی.

سەرچاوە

ماڵپەڕی الفن السابع

ناواخن

سینەما چییە؟ ٥
شارستانییەتی وێنە لە ئیمپریشینیزمەوە بۆ سینەما ١١
سینەما، زمانی هاوبەشی جیهانی هاوچەرخە ٤٩
پییر پاولۆ پازۆلینی لە ژێر ئاڵای ڕامبۆدا ٥٩
پەیوەندیی وێنە و دەنگ ٩٣
هۆلیوود و جیهان ١٠٩
سینەما ١٢٩
زاراوە هونەرییەکان ١٤١
ڕەوتی مێژووی موزیکی فیلم ١٥١
یەڵماز گوینای ١٥٧
فیلم و فەلسەفە ١٦٥
ئێمەی ترساو لە هەموو شت ١٧٩
لە هونەری ئەکتەرەوە لە لای ستانسلاڤسکی ١٩٥
ئەو دە فیلمەی لە یادەوەری ئۆسکاردا ٢٢٧
بە نەمری ماونەتەوە

زنجیرەی دۆسیەکانی سەردەم

١- بوونگەرایی: ڕێبازێکی فیکری و فەلسەفی.

٢- ئەدۆنیس: شاعیر و بیریار و تیۆریست.

٢- فۆکۆ: فەیلەسووفی هۆڵی هەشتەم.

٤- عەلمانیەت: پێداویستیەکی ژیاریی کۆمەڵگە.

٥- دیموکراسی: بیرۆکەیەک لە تازەبوونەوەدا.

٦- کۆمەڵگەی مەدەنی: سەرهەڵدان و مانا و ڕۆڵی.

٧- دەوڵەت: دەسەڵاتێکی ڕێکخراوی کۆمەڵایەتی.

٨- ئەقڵانیەت: هەرەسهێنانی دەرفەتەکانی پیرۆزی.

٩- مارکیز: ڕیالیزمی جادووگەری ـ سیحراوی.

١٠- مۆدێرنە: سەردەمی گۆڕانی هەمیشەیی.

١١- پۆست مۆدێرنە: سەردەمی گۆڕانی هەڵبژاردنە بێشومارەکان

١٢- لیبرالیزم: زەمینە مێژوویی و فیکرییەکانی لە سەدەی بیستدا.

١٣- بۆرخیس: نووسین تەنیا خەونێکی ئاڕاستەکراوە.

١٤- بزووتنەوەی خوێندکاران: خەیاڵ خەریکە دەسەڵات دەگرێتە دەست.

١٥- فیمینیزم: ڕێبازێکی ژیان و سیستمێک بۆ لێکدانەوە

١٦- بزووتنەوەی خوێنکاران: خەیاڵ خەریکە دەسەڵات دەگرێتە دەست.

١٧- فریریش نیچە: فەیلەسووفی ژیان

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم لە ڕەوتی درێژخایانی کار و بەرهەمەکانیدا، هەر لە سەرەتاوە بایەخی بە مەسەلە گرنگەکانی سەردەم داوە و لە ژمارە سەرەتاییەکانی گۆڤاری «سەردەم»ەوە لە هەر ژمارەیەکدا دۆسیەی تایبەتمان بۆ کۆمەڵێک پرسی گرنگ و چەندین کەسێتیی فیکری و ڕۆشنبیری و ئەدەبیی کاریگەر کردۆتەوە، کە پێمان باش بوو لە کتێبی سەربەخۆدا بیانخەینەوە بەرچاوی خوێنەران.

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

Sardam Printing & Publishing House